

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SİVAS ŞEHİRİ

İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI
RIDVAN NAFİZ EDGÜER

آناطولى تورك تارىخى تەدقىقاتىدىن

سېواس شەھرى

مىلاز كورد مەزھەبىنى قەدەر قەبۇل قىلغان تارىختە مەمۇرىي پۈتۈنلۈك — سېواس شەھرى دەلىلىسى — مىلاز كورد مەزھەبىدىن
مەمۇرىي سېواس شەھرى تەسىس قىلىنغان ھۆكۈمەتلىك — سېواس شەھرى تەسىس قىلىنغان ھۆكۈمەتلىك

Hazırlayan
RECEP TOPARLI

TÜRK TARİH KURUMU

Birinci Baskı: 2014

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
IV/A-2-2.12 Dizi - Sayı: 6¹

İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI - Rıdvan Nafiz EDGÜER

SİVAS ŞEHİRİ

Hazırlayan
Recep TOPARLI

2. Baskı

ANKARA, 2020
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, 1888-1977

Sivas şehri / İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Edgüer ; hazırlayan Recep Toparlı. — 2. baskı. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2020.

xi, 322 s. : resim, plan, soyağacı ; 23 cm. — (AKDYYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; IV/A-2-2.12. Dizi-Sayı: 6¹)

İndeks var.

ISBN 978 - 975 - 16 - 2734 - 6

1. Sivas (Türkiye) _ Tarih. 2. Sivas (Türkiye) _ Eski eserler. I. E.a. II. Edgüer, Rıdvan Nafiz, ortak yazar. III. Toparlı, Recep, hazırlayan. IV. Dizi.

956. 535

729. 190956535

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulu'nun 22.04.2020 tarihli ve 798/5 sayılı kararı gereği 1.500 adet basılmıştır.

ISBN: 978-975-16-2734-6

Baskı

Çağlayan Matbaası

Sarnıç Yolu No: 7

35410 Gaziemir/İzmir

Tel: (0232) 274 22 15

Ekim 2020

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	XI
İFADE	3
KİTABİYAT	7
Türkçe Eserler.....	7
Arapça Eserler	8
Farsça Eserler	9
Fransızca Eserler	9

BİRİNCİ KISIM

MALAZGİRT MUHAREBESİNE KADAR KAPADOKYA TARİHİNE UMUMÎ VE İCMALÎ BİR NAZAR.....	11

İKİNCİ KISIM

TÜRK İSTİLASINDAN EVVEL SİVAS ŞEHİRİ	19

ÜÇÜNCÜ KISIM

TÜRKLER ZAMANINDA SİVAS ŞEHİRİ VE KALESİ.....	23
SİVAS KALESİ	27

DÖRDÜNCÜ KISIM

MALAZGİRT MUHAREBESİ VE SİVAS'TA DANIŞMENDİYE HÜKÛMETİ.....	33
MELİK DANIŞMEND GAZİ.....	34
MELİK GAZİ.....	41
MEHMED GAZİ.....	44
ZÜNNUN-SUNGUR-YAĞIBASAN.....	47
NİZAMEDDİN YAĞIBASAN.....	48
CEMAL GAZİ.....	54
İBRAHİM BİN MEHMED GAZİ.....	56
ŞEMSEDDİN İSMAİL BİN MEHMED.....	57
ZÜNNUN BİN MEHMED GAZİ.....	59
MUHTELİF TARİH VE SİLSİLENAMELERE GÖRE DANIŞMENDİYE AİLESİ.....	65
DANIŞMENDOĞULLARI HAKKINDA MÜLAHAZA.....	74

BEŞİNCİ KISIM

SELÇUKÎLER ZAMANINDA SİVAS.....	75
KUTBEDDİN MELİKŞAH'IN SİVAS HÜKÛMETİ.....	75
SİVAS MUHASARASI.....	77
ALÂEDDİN KEYKUBAD ZAMANINDA SİVAS.....	78
İKİNCİ GİYASEDDİN KEYKUSREV ZAMANI VE SİVAS.....	79

DÖRDÜNCÜ KILIÇ ARSLAN'IN SİVAS'TA HÜKÛMETİ	80
ÜÇÜNCÜ ALÂEDDİN KEYKUBAD ZAMANINDA SİVAS.....	83

ALTINCI KISIM

SİVAS'IN MEMÂLİK-İ RÛM MERKEZİ OLMASI.....	74
DEMİRTAŞ ZAMANI.....	74

YEDİNCİ KISIM

SİVAS'TA ERATNA=ERTANA HÜKÛMETİ	97
ALÂEDDİN ERTANA.....	97
GIYASEDDİN MEHMED	106
ALÂEDDİN ALİ BEY	109
MEHMED BEY BİN ALÂEDDİN ALİ	112

SEKİZİNCİ KISIM

SİVAS'TA KADI BURHANEDDİN HÜKÛMETİ	117
SİVAS MUHASARASI.....	122
BURHANEDDİN ZAMANINA AİT DİĞER VUKUAT	124
KADIOĞLU ALÂEDDİN ALİ.....	136

DOKUZUNCU KISIM

OSMANLILAR İDARESİNDE SİVAS VE DEMİRLENG.....	143

SİVAS'TA MEZİD BEY HÜKÜMETİ.....	147
SİVAS'IN OSMANLI İDARESİNDEKİ TEŞKİLÂTI.....	133

ONUNCU KISIM

SİVAS KİTABELERİ.....	155
ŞİFAİYE MEDRESESİ.....	155
SİVAS SURU KİTABELERİ.....	162
ŞAHNE KÜMBEDİ.....	165
BURUCİYE MEDRESESİ.....	166
ÇİFTE MİNARE MEDRESESİ.....	172
GÖK MEDRESE.....	178
GÖK MEDRESE ÇEŞMESİ.....	185
DÂRU'R-RÂHA KİTABESİ.....	191
ŞEYH HÜSEYİN RÂÎ ÇEŞMESİ KİTABESİ.....	195
ŞEYH HÜSEYİN RÂÎ (ÇOBAN) KİTABESİ.....	196
SİVAS KALESİ KİTABELERİ.....	198
MEYDAN CAMİİ KİTABESİ.....	199
KURŞUNLU HAMAM KİTABESİ.....	204
KALE CAMİİ KİTABESİ.....	205
ALİ AĞA CAMİİ VE ÇEŞMESİ KİTABESİ.....	206
NU'MAN EFENDİ KİTABESİ.....	209

YENİ CAMİ KİTABESİ	211
PAŞA CAMİİ KİTABESİ	212
İZZET PAŞA CAMİİ	213
SAİD PAŞA CAMİİ KİTABESİ	218
ABDULVEHHAB GAZİ MESCİDİ	220

KİTABESİZ ESERLER

ULU CAMİ	221
AHİ EMİR AHMED TÜRBESİ	222
ABDULVEHHAB GAZİ TÜRBESİ	223

SİVAS'TA MÜHİM KABİR KİTABELERİ

HACI NUREDDİN KABRİ KİTABESİ	227
ABDULVEHHAB RAHATÎ KABRİ	228
CEMALEDDİN AKSARAYÎ	228
GÜDÜK MİNARE TÜRBESİ	229
MEHMED BİN EBÛ BEKİR-İ TİFLİSÎ	232
KADI BURHANEDDİN TÜRBESİ	234
AHİ İSA KABRİ	235
AHMED PAŞA KABRİ	236
MELİK ACEM ZAVİYESİ ve ŞEHZADE BAYEZİD TÜRBESİ	237
BEHRAM PAŞA KABRİ	242

ESERDE İSMİ GEÇEN ŞAHSİYETLERİN ELİFBA SIRASIYLA	
FİHRİSTİ	245
ESERDE İSMİ GEÇEN ŞEHİR, NEHİR VE MEVKİLER.....	263
FİHRİST	267
RESİMLER.....	275

ÖN SÖZ

Tarihi İlk Çağ'a kadar uzanan Sivas'ı konu edinen kapsamlı ve önemli çalışmalardan biri olan bu eser, Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı (UZUNÇARŞILI) ile Rıdvan Nafiz (EDGÜER) tarafından hazırlanarak 1928 yılında Maarif Vekâleti tarafından Arap harfleriyle yayımlanmıştır.

Arap harfleriyle yapılan bu yayını, aslına bağlı kalarak Latin harflerine aktardık. Çalışmadaki Arapça ve Farsça ibareleri Türkçeye çevirdik ve dipnotlarda verdik.

Batı kökenli kelimelerin okunuşlarında Arap harfleriyle yazılış biçimlerini esas aldık.

Eserdeki şahsiyetlerle, şehir, nehir ve mevki isimlerinin fihristini Latin harflerine göre sıraladık; bunların geçtikleri sayfa numaralarını verirken Latin harfli çalışmamızı esas aldık.

Arapça ve Farsça metinlerin çevirisini büyük bir titizlikle gerçekleştiren değerli meslektaşım Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER'e, fotoğrafları düzenlenmesine katkı veren kadim dostum İbrahim YASAK'a, çalışmanın bu hâle gelmesinde değerli katkılarını esirgemeyen inceleyicilere, dizgi ve basımda emeği geçen herkese sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışmanın, Sivas'ın tarihini ve tarihî eserlerini merak edenlere yararlı olması en büyük dileğimdir.

Sivas, 20 Ağustos 2011

Prof. Dr. Recep TOPARLI

Anadolu Türk Tarihi Tetkikatından

SİVAS ŞEHİRİ

Malazgirt Muharebesi'ne Kadar Kapadokya Tarihine Umumî Bir Nazar-Sivas Şehri ve Kalesi – Malazgirt Muharebesi'nden Sonra Sivas'ta Teessüs Eden Hükümdarlıklar – Sivas Abide ve Kitabeleri

Yazarlar

Maarif Vekâleti

Millî Talim ve Terbiye

Heyeti Azasından

Rıdvan Nafiz

Balıkesir Mebusu

Uzunçarşılıoğlu

İsmail Hakkı

Maarif Vekâleti

İstanbul-Devlet Matbaası

1346 H / M 1928

İ F A D E

Ayrı ayrı zamanlarda Lise Müdürlüğü ve Maârif Umûmî Müfettişliği ile Sivas'ta bulunmuş ve boş vakitlerimizi mahallî tetkikata hasretmiştik.

Bu tetkikatımızı, icap eden me'hazlara müracaat ile tevsi' ve tevsik ederek bu eseri vücuda getirdik.

Kurûn-ı vustâda mevkii, umran ve ticareti itibarıyla pek mühim olan Sivas, bu güzel Türk şehri hakkındaki tetkikatımıza ehemmiyet vererek eserimizin tab'ına müsaade buyuran Muhterem Maarif Vekilimiz Necati Beyefendi ile Talim ve Terbiye Dairesi hey'et-i muhteremesine müteşekkirimiz.

1 Kânunısani (Ocak) 1928

İsmail Hakkı

Feridun Nafiz

**Maarif Vekâleti Millî Talim ve Terbiye Dairesi'nin
13 Şubat 928 tarih ve 292/3004 numaralı emirnamesiyle
birinci defa 3000 nüsha olarak basılmıştır.**

KİTABİYAT

Sivas Şehri'ni Yazarken Müracaat Ettiğimiz Başlıca Eserler:

Türkçe Eserler

1. *Tarih Encümeni Mecmuaları.*
2. *Kayseri Şehri:* Halil Edhem Bey.
3. *Hayrullah Efendi Tarihi:* Hayrullah Efendi.
4. *Coğrafya:* Behrâm Dımışkî.
5. *Cihannüma:* Kâtip Çelebi.
6. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi.*
7. *İbn Batuta Seyahatnamesi Tercümesi:* Mehmed Şerif Paşa.
8. *Osmanlı Tarihi:* Necib Asım Bey - Arif Bey.
9. *Fusûl-i Hall ü Akd:* Âlî Efendi.
10. *Müneccimbaşı Tarihi:* Câmiü'd-Düvel'in bir heyet tarafından tercümesi.
11. *Mir'âtü'l-Iber:* Said Paşa.
12. *Mar'üt-Tevârih:* Şam'danizâde Süleyman Efendi.
13. *Dögini'in Türk Tarihi:* Mütercimi Hüseyin Cahit Bey.
14. *Künhü'l-Ahbâr:* Âlî Efendi.
15. *Tâcu't-Tevârih:* Sadeddin Efendi.
16. *Menâzıru'l-Avâlim.*
17. *Sivas Vilâyeti Salnameleri.*
18. *Küçük Asya, Şarl Teksiye:* Mütercimi Suat Bey.

42. *Târîh-i Ebi'l-Fidâ*: Ebi'l-Fidâ.
43. *Tarîku'r-Reşâd*: Ebi'l-Fidâ.
44. *Âsâru'l-Bilâd*: Zekerîyya Kazvînî.
45. *Subhu'l-A'şâ*, Şihâbeddin.
46. *Timurname*: İbn Arabşah.

Fârisî Eserler

47. *Selçukname*: Aksarayî.
48. *Selçukname*: İbn Bibî.
49. *Timurname*: Şerefeddin Yezdî.
50. *Habîbü's-Siyer*: Mîr Hând.
51. *Ravzatu's-Safâ*: Hând Mîr.
52. *Nüzhetü'l-Kulûb*: Hamdullah Müstevfî.
53. *Bezm ü Rezm*: Aziz Esterâbâdî.

Fransızca Eserler

54. *Küçük Asya*: Lobo.
55. *Büyük Ansiklopedi*.
56. *Sivas ve Divriği*: Van Berham, Halil Edhem Bey.
57. *Matyu Vakayinamesi*: Döluriye.
58. *Kommenler Tarihi*: Şalandon.
59. *Rahip Greguvar Vakayinamesi*.
60. *Süryani Mişel Vakayinamesi*.

(Son dört eseri İsmail Hami Bey tercüme etmiş, istediğimiz notları bize vermişlerdir.)

61. *Mareşal Molke'nin Mektupları*.

62. *Minyö'nün Osmanlı Tarihi.*

63. *Küçük Asya: Maltebron.*

Bunlardan başka vakfiyelerden ve eserin hamişinde gösterilen kitaplardan da istifade edilmiştir

BİRİNCİ KISIM

MALAZGİRT MUHAREBESİNE KADAR KAPADOKYA TARİHİNE UMUMÎ VE İCMALÎ BİR NAZAR

[1] Anadolu eski coğrafi malûmata nazaran; Pont, Kapadokya, Paflagonya, Galatya, Frijya Lidya ilh. gibi isimler altında birtakım mıntakalara taksim olunmuştu.

Kurûn-ı ûlâda bu mıntakalar sabit ve muayyen hudutlara malik değildiler. Bunlar, tarihin cereyanına, hâkim milletlerin idarî ve askerî mülâhazalarına tâbi olarak bazen genişlemişler ve bazen de daralmış veya parçalanmışlardır.

Kızılırmak havzasının Sivas'ı ihtiva eden ve müteaddit istilalara maruz kalan kısmı da Şarkî Anadolu'nun muhtelif zamanlara ait tak-simatında kâh Pont ve kâh Kapadokya'ya ilhak edilmiş ve Roma İm-paratorluğu'nun son teşkilâtında ise Pontika Diyosezi'nin Birinci Armanya adı altında bir vilâyeti olmuştur.¹

Mamafih bu havali tarihi mukadderat nokta-i nazarından daha ziyade Kapadokya'ya tâbi olduğu cihetle Sivas, bu mıntakanın ecza-sından sayılmak ve o suretle tetkik edilmek icap eder.

Kapadokya'nın tarihçe malûm olan ilk sahipleri Hititlerdir. Ger-çi Hititlerin Kapadokya'ya yerleşmesinden mukaddem burası, cenup-tan gelen Sami kütlelerinin akınlarına maruz kalmışsa da bu akınlar devamlı bir hâkimiyetin tesisiyle neticelenmemiştir.

Anadolu'nun merkezî yaylasında (Hatusas=Hatushash), (Piterya=Boğazköy) ve (Mazaka=Sezara=Kayseri) etrafında teessüs eden Hitit İmparatorluğu bilahare tevessü' ederek Âsûrîlerin (Pont=Kyzouadna), (Ermenistan=Harre), (Küçük Ermenistan

¹ Lavis Rambo'nun *Büyük Târih-i Umûmîsi*.

=Kaskhai) ve (Büyük Kilikya=Arzania) isimlerini verdikleri sahaları da hudutları dâhiline almış, daha sonra Suriye'ye uzanmış ve muhtelif ırklara mensup milletlerden müteşekkil bir konfederasyon vücuda getirmişti. Yeni keşfiyat Hamurabi'den sonra Hititlerin muvakkat bir zaman için Mezopotamya'da hâkim olduklarını meydana koymuştur.

[2] Sivas'ın bulunduğu mevki Kaskhai mıntakasında idi. Burası bir taraftan (Koküsüs=Göksun), diğer taraftan (Tilgarimmu=Gürün) geçitlerine hâkim olmak itibarıyla askerî bir ehemmiyeti haizdi.²

Son keşfiyat milattan evvel ikinci bin senenin ilk nısfında ve Hitit hâkimiyeti esnasında Kapadokya'da Keldanî kolonilerinin mevcudiyetini ve Keldanî harsının nüfuzunu meydana koymuştur. Ticaretle meşgul olan Keldanîler daha ziyade Kayseri civarında kesif bir hâlde bulunuyorlardı. Son hafriyatta elde edilen hatt-ı mîhî ile muharrer tabletler de bunu göstermektedir.

MÖ 713'te Âsûrî hükümdarı Sargon, şimaldeki kavimlere karşı açtığı seferde parlak muzafferiyetler kazanarak ordularını Kızılırmak kıyılarına kadar götürmüş ve Kapadokya'yı fethetmişti. Mamafih Âsûrîler bu mıntakayı uzun müddet muhafaza edememişlerdir.

MÖ 637'de Med hükümdarı Keyâhsar, ordusunu tensik ve Medya'yı kuvvetli bir devlet hâline getirdikten sonra MÖ 627 senesine doğru Âsûrî hudutlarını geçmiş ve Ninova'yı muhasara etmişti. Fakat Âsûrîlerle müttefik olan Sitlerin Medya'ya taarruzları Âsûrîye'yi inkırazdan kurtarabildi.

Âsûr Banibal'ın MÖ 626 senesinde vefatını müteakip Keyâhsar'la Bâbil kralı (Nabu-Abal-Utur) yani Nabopolasar, birlikte Ninova önüne geldiler ve şehri muhasara ettiler. Üç sene süren şiddetli bir muhasaradan sonra korkunç imparatorluğun muhteşem payitahtı zapt ve tamamen tahrip edildi.

Şarl Teksiye'nin Antonen'in cetvelinden nakline göre Anadolu'da Sit istilasının İncesu mevkiine ve belki de daha ileriye dayandığı anlaşıyor.

² Halfen, *Les premières Civilisations*.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Bu cetvelde (Sakoena), (Sakakoena) isimlerinde iki şehir görü-
lüyor ki evvelkisinin mevkii İncesu taraflarında ve diğerinin mevkii
ise Kayseri ile (Taviyum=Yozgat) arasındadır. Bu iki ismin delaletiyle
Medya'yı çiğneyerek Kapadokya'yı işgal eden kavmin Sitler'den Sa-
kalar olduğu tahmin edilebilir.

Sitler'e mağlup olup onlarla şerefsiz bir musalaha yapmaya
mecbur olan Keyâhsar, bilahare bu müstevlileri perişan etmeye mu-
vaffak olmuştur

Cenupta Âsûriye İmparatorluğu arazisini Bâbil hükümdarı ile
paylaşan Keyâhsar, garpta Kapadokya'yı işgal ederek Kızılırmak sa-
hillerine dayanmıştı.

O sırada Anadolu'da Medya'ya rakip olacak yegâne kuvvet
Lidya idi. Lidya hükümdarı Âlyat, memleketinin hududunu Kızılır-
mak'a kadar tevsî' etmişti. İki haris hükümdarın birbirleriyle çarpış-
maları gecikmedi. Harp altı sene sürdü. Galip ve mağlup belli olmadı.
Nihayet bir muharebe esnasında güneşin tutulması, mabutların kan
dökülmesine razı olmadıkları yolunda tefsir edildi ve bu semavî hadi-
se muhasamanın nihayetlenmesine sebep oldu (MÖ 585).

Kızılırmak'ın, evvelce olduğu gibi, iki memleketin hududunu
teşkil etmesi kabul edildi.

Medya, daha sonra Fars hükümdarı Keyhusrev'in işgaline uğra-
dı. Tarihin namdar fatihlerinden biri olan Keyhusrev, Medya'ya tâbi
bütün memleketleri ve bu meyanda Kapadokya'yı elde etti.

[3] İranîler zamanında Katpatoka yani Kapadokya arazisi Kızılır-
mak'la Fırat Nehri arasındaki memleketlerin müşterek ismi idi.

Dârâ, Kızılırmak'la Frijya ve Paflagonya'dan ve Fırat'la Erme-
nistan'dan ayrılmış bulunan Kapadokya'yı iki satraplığa ayırmıştı:
Büyük Kapadokya ve Pont Kapadokyası.

Bilahare bu iki satraplık birleştirilmiş ve buraya, umumî kuman-
danlık salahiyetlerine malik olan bir baş satrap tayin edilmişti.³

³ Dârâ zamanında İran yüz yirmi yedi satraplığa ayrılmıştı. Bunlardan on tanesi Küçük Asya'da idi. Daha
sonraları bu yüz yirmi yedi satraplıktan on beş satraplık teşkil edildi. Küçük Asya'da dört başsatraplık
vardı. Bunlardan biri de Katpatoka (Kapadokya) idi.

Istrabon'dan öğrendiğimize göre Büyük Kapadokya bozkır sahası idi, ormandan mahrumdu. Burada ağaç olmadığı için ev inşası müşküldü. Kâbil-i zer' arazide yalnız buğday ekilebiliyordu.

Ahali sefil manzaralı köylerde oturuyor ve daha ziyade hayvan beslemekle meşgul oluyordu.

Pont Kapadokyası ise ormanlıktı ve maden itibarıyla da zengindi. Birinci kısmın merkezi Mazaka=Kayseri ve belli başlı şehirleri de Nikita=Niğde, Nisa=Nevşehir, Maraş, Kırşehir ve Cenubî Komana (Koman) idi.

Sivas havalisi ile Temisir, dinî ve ticarî bir merkez olan Şimalî Komana (Gümenek)⁴ ikinci bölüme dâhildi.

İranlılar Kapadokya'da ahaliye mahkûmiyetlerini hissettirmeyecek bir tarz-ı idâre tatbik etmişlerdi. Bu zamanda Kapadokya'da ruhanî birtakım prenslikler mevcuttu. İranlılar, bu prenslikleri ilga etmişler, onların imtiyazlarına hürmet etmişler, arazileri üzerindeki haklarını tanımışlardı.⁵

Makedonya-İran muharebatı esnasında İskender, Savikdas isminde birini Kapadokya'nın zaptına memur etti. Ahali, İran hükûmetine sadık kalarak Satrap Mitrobozanes'in, merkez-i hükûmette bulunmamasına rağmen Makedonya hâkimiyetini kabulden imtina ettiler. Hatta Erbil Muharebesi'nde İran ordusunda muavin asker bulundurdular.⁶

İskender, mücadele ile meşgul bulunduğu cihetle bu havalide ehemmiyet atfedemedi ve Kapadokyalıları tamamen itaat altına alamadı.

İskender'in vefatından sonra kumandanları arasında zuhur eden muharebeler esnasında Kapadokya bir aralık Paflagonya ile beraber Omen'e verildi. Kapadokya hükümdarı II. Âryarat bu taksime muhalefet etti.

⁴ Bu Komana, Tokat'ın iki saat yakınında ve Yeşilırmak sahilindeki Gümenek mevkiinde idi.

⁵ Le Monde Romain, Victor Chopot, s. 228.

⁶ Mitridat Opator, Teodor Reynak, s. 30.

İskender'in oğluna naip olan Perdikkas, Omen'i himaye için Âryarat ile harp etti ve onu mağlup ve esir ederek ailesi efradıyla birlikte öldürdü.⁷ Âryarat'ın bir oğlu Ermenistan'a kaçarak kurtuldu.

[4] Bilahare İskender'in kumandanlarından Antigon ile Omen arasında muharebe başladı ve Omen mağlup ve maktul oldu.

Bu hadiseyi müteakip Kapadokya, Antigon'un nüfuzu altına girmişse de (MÖ 316-315) İpsos Muharebesi'nde Antigon'un mağlup ve maktul olması üzerine (MÖ 301) Kapadokya Selefkos Nikator'un idaresi altına girdi.

Ermenistan'a firar ederek orada ölen Âryarat'ın oğlu, Ermenistan kralı Ardovat'ın muavenetiyle Kapadokya'yı Selefkos'un hâkimiyetinden kurtarmaya muvaffak olmuş ve III. Âryarat ismini alarak icrâ-yı hükûmet etmiştir.

IV. Âryarat, Suriye kralı Antiyohos'un damadı idi. Antiyohos'un Romalılara karşı yaptığı muharebede kayınpederinin tarafını iltizam etmiş fakat netice ma'kûs zuhur edip, Galatya'yı işgal eden Romalıların Kapadokya'yı tehdit etmekte olduklarını görünce Roma kumandanı Manliyus'a sefirler göndererek musalaha etmek mecburiyetinde kalmıştı. Bergama'nın tavassutuyla sulh akdedildi. Bu suretle Kapadokya da Roma'nın müttefikleri arasına girdi. IV. Âryarat vefatına kadar bu ittifaka sadık kaldı.

IV. Âryarat'ın vefatını müteakip yerine geçen oğlu, Suriye hükümdarı II. Demitriyos tarafından himaye edilen bir rakip ile karşılaştı. Oruferen adını taşıyan ve Âryarat'ın kardeşi olduğunu iddia eden bu adam MÖ 158'de tahtını zapt etmeye ve Âryarat'ı hükûmetten uzaklaştırmaya muvaffak oldu.

Roma'nın sadık müttefikleri olan Âryarat, Senato'nun muavenetini rica etti. Senato, krallığın ikiye taksimine karar verdi fakat bu sırada Bergama kralı Attal bu kararı nazar-ı dikkate almayarak ordularını Kapadokya'ya ithal ile Âryarat'a tahtını iade etti.

⁷ Lobo, üçüncü kitap.

MÖ 133'te Bergama hükümdarı III. Attal'ın vefatını müteakip bu havalide içtimaî ihtilal mahiyetini arz eden bir kıyam vaki oldu:

III. Attal, vasiyetnamesinde hazinelerini ve malikânelerini Romalılara terk ediyordu.

Sabık hükümdar Omen'in, Bergama tahtı üzerinde veraset iddia eden gayrimeşru oğlu Aristonik, vasiyetname ahkâmını kabul etmedi. Fakirleri ve esirleri, hürriyet ve müsavat esaslarına istinat eden bir hükûmet tesisi vaadiyle etrafına topladı. Mizya ve Karya'da da yardımcıları buldu ve memleketin bir kısmını de elde etti.

Roma, ancak MÖ 130 tarihinde kıyâmı bastırmaya ve Aristonik'i esir etmeye muvaffak oldu. Romalılara Paflagonya kralı Pilemenes, Kapadokya hükümdarı Âryarat ve Pont hükümdarı V. Mitridat yardım etmişti. Son muharebede Âryarat maktul düştü ve oğlu, VI. Âryarat ismini alarak tahtına oturdu.

VI. Âryarat, Pontos kralı VI. Mitridat Opator'un hemşiresi Laodisa ile izdivaç etti.

Mitridat, Kapadokya'yı elde etmek için VI. Âryarat'ı öldürttü (MÖ 112), fakat arzusu [5] tahakkuk etmedi. Hemşiresi Laodisa küçük oğlu VII. Âryarat namına idareyi eline aldı. Mitridat hemşiresini de ortadan kaldırmak istedi. Bunu hisseden Laodisa Bitinya kralı Nikomad'ı yardımına çağırdı ve onunla izdivaç etti.

MÖ 100'e doğru Mitridat, Kapadokya'yı işgal etti. Bir mülakat esnasında VII. Âryarat'ı kendi eliyle öldürdü ve kendi oğlunu Âryarat adıyla tahta çıkardı.

Kapadokya, bir müddet sonra Mitridat'a karşı isyan etti ve VII. Âryarat'ın kardeşini kral ilân eyledi. Fakat bu yeni kral da çok geçmeden vefat etti (MÖ 95).

Son kralın da vefatıyla Âryarat hanedanı söndü ve bir hayli mücadeleden sonra Romalıların müdahalesiyle Aryobarzan isminde bir Kapadokyalı krallığına intihap edildi (MÖ 92).

Haris Pont hükümdarı Mitridat bu tarihten sonra da Romalıların himaye ve muavenetine mazhar olan Kapadokya'ya taarruz etmekten vazgeçmedi. Hatta Mitridat Kapadokya'da ve müteakip Ermenistan

kralı Tigran'ın bir akını üzerine Aryobarzan firara ve Romalılara iltica mecbur kaldı. Mitridat, tekrar oğlunu Kapadokya kralı yaptı.

Bilahare meşhur Roma kumandanı Pompe Kapadokya'yı zapt, Aryobarzan'ı tahtına iclâs ve Kilikya'yı da Kapadokya'ya ilhak etti.

I. Aryobarzan'ın vefatından sonra yerine geçen oğlu II. Aryobarzan cülûsunu müteakip katledildi. Oğlu III. Aryobarzan babasına halef oldu.

Bu zatı Çiçeron⁸ himaye ediyordu. III. Aryobarzan Pont kralı VI. Mitridat'ın hücumlarına karşı Romalıların himayesi sayesinde memleketini müdafaa edebilmiş ve yine Romalıların müzaheretleriyle bir aralık Kapadokya hudutlarını Sinop'a kadar tevsi'e muvaffak olmuştur.

Mitridat'ın Pompe'ye mağlup olarak intihar etmesi üzerine Kapadokya'da, Roma'nın himayesinde bir hükûmet teşkil edilmiştir.

Aryobarzan, Sezar'ın ölümünden sonra taraftar ve muhalifleri arasında başlayan mücadelatta bitaraflığını muhafaza ettiği için Anadolu'da icrâ-yı harekât eden Brutus tarafından katledildi. (Kasiyus=Brutus) orduları Kapadokya'yı yağma etti.

Aryobarzan'ın yerine kardeşi X. Âryarat geçti fakat çok geçmeden o da katledildi ve Antuvan'ın muavenetiyle Komana=Elbistan prensi ve Billon mabedinin başrahibi olan Arkelaos'un oğlu Sizita Kapadokya kralı oldu.

[6] Sizita'nın vefatında oğlu Arkelaos, yerine geçti. İmparator Augustus bunun memleketine Pisidya, Kilikya ve Küçük Ermenistan'ı da ilâve etti.⁹

⁸ Senato, prokonsül olarak Asya'ya gelen Çiçeron'a Aryobarzan'ı tavsiye etti. Tavsiyenameye Kapadokya kralının bekâ-yı saltanatına Senato ve ahalinin büyük ehemmiyet attettikleri yazılı idi. Aryobarzan ağlayarak biraderini Komana başrahibinin kendisi aleyhine kıskırttığından bahis ile Çiçeron'dan muavenet talep etti. Çiçeron ona asker verdi. (Lobo, 4. fasıl).

⁹ Roma; Galatya, Likya, Kapadokya ve Paflagonya'nın istiklallerine dokunmamış hatta Pont krallığının bir kısmını da mahmileri arasında taksim etmişti. Gerek Pompe ve gerekse Sezar ve Augustos, bu müdebbirane siyaseti değiştirmemişlerdir.

Arkelaos, Pont Polemonyak kraliçesi Pitodoris ile izdivaç ederek onun memleketini de ele geçirdi.

Arkelaos, elli yıl hükûmet sürdü. Roma İmparatoru Tiberiyus, Arkelaos'u Roma'ya celp ve Kapadokya'dan azletti. Bundan başka, metbuuna karşı hıyanet cürmüyle itham ederek idam ettirmek bile istedi. Fakat Arkelaos'un ihtiyarlığına hürmet edilerek ceza tatbik edilmedi. Arkelaos, MÖ 17 tarihinde mahpeste vefat etti.

Kapadokya, Tiberiyus zamanında, surrî istiklâlini de kaybetti ve Roma'nın bir vilâyeti oldu.

Pont, Romalıların idaresine geçtikten sonra üç kısma ayrılmıştı: Galatya Pontu, Polemonyak Pontu, Kapadokya Pontu. Vespaziyen MÖ 170 senesinde Kapadokya'nın hududunu Karadeniz'e kadar genişleterek bu üç pontu birleştirdi ve Kapadokya'ya bir lega yani vekil tayin etti.

Bizanslılar, iptida bu teşkilâtı muhafaza ettiler fakat VIII. asırda Anadolu'nun müdafaası nokta-i nazarından bu teşkilâtı değiştirmek icap etti.

Anadolu, askerî ihtiyaçlar, müdafaa şartları düşünülerek birtakım temalara taksim edildi. Temaların başına valilik ve kumandanlık salâhiyetleriyle yüksek birer memur tayin edildi. Bu temalardan biri de Kapadokya idi. Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyeti esnasında Kapadokya bir müddet İranîler, VII. asırda da Araplar tarafından işgal edildi. Fakat bu işgaller devamlı olmadı. Bizanslılar bu havaliyi istirdada muvaffak oldular ve XI. asrın ortalarına kadar muhafaza ettiler.

1071 Milâdî tarihinde Alp-Arslan ile İmparator Diyojen Romanos arasında vuku bulan ve Anadolu tarihi nokta-i nazarından fevkalade hâiz-i ehemmiyet olan Malazgirt Muharebesi'ni müteakip Kapadokya şehirleri birer birer Türkler tarafından zapt edildi.

İKİNCİ KISIM

TÜRK İSTİLASINDAN EVVEL SİVAS ŞEHİRİ

[7] Bazı eserlere nazaran¹⁰ Romalılardan evvel Sivas'ın bulunduğu mevkide Kabira adında¹¹ bir kale mevcutken daha sonraları aynı ismi taşıyan bir şehir teşekküle başlamış, VI. Mitridat bir saray yaptırmak suretiyle burasını şereflendirmiş, Pompe da Mitridat'ı mağlup ve bu havalide Roma hâkimiyetini kat'i surette tesis ettikten sonra şehre Diyopolis yahut Diyospolis (Mabut Şehri) ismini vermiştir.¹²

Pont kralı Polemon'un zevcesi olup zevcinin vefatında onun memleketine vâris olan Pitodoris¹³ Diyopolis'i tamir ve ihya ederek meşhur Ogüst'e hürmet-i mahsûsa olmak üzere bu şehre Sebast adını vermiştir. Sebast, kadim Yunan lisanında (Ogüst Şehri) demektir.¹⁴ Urfalı Matyu Vakayinamesi'ne [8] nazaran Vaspuragan yani Van havalisinde icrâ-yı hükûmet eden (Arçeroni) hanedanı hükümdarlarının

¹⁰ *Diksiyoner Teyil; Buyiye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati; Moltke'nin Mektupları.*

¹¹ Kabira, Mitridat'ın Roma kumandanı Lukullus'a karşı kat'i bir mağlubiyete uğradığı mevkidir. Nikomedyâ'da MÖ 73 senesi yazında in'ikat eden bir meclis-i harb Pont'un işgaline karar vermesi üzerine Lukullus, Mitridat'ın memleketlerine dâhil oldu. Şimalî Komana rahibiyle anlaşarak Kapadokya vasıtasıyla ordusunun iâşesini temin ve Amizos-Samsun'u muhasara etti. Bu muhasara devam ederken cennup-ta Kabira'da Mitridat'a karşı ehemmiyetli bir zafer kazandı. Pont hükümdarı zevcelerinin katli emrini verdikten sonra Ermenistan'a firar etti. MÖ 71'de Lukullus Kabira'ya girdi ve Mitridat'ın hazinelerini zapt etti.

¹² Lui Halfen ve Filip Sanyak'ın idareleri altında intişar eden tarihin 3. cildinde Andre Pikanyol Kabira'yı Niksar'ın eski ismi olarak gösteriyor. (s. 347)

¹³ Pitodoris, ediplerden Nissalı birinin kızı ve Strabon'un rivayetine göre Pont kralı Polemon'un zevcesi imiş. Bilahare Kapadokya kralı Arkelaos ile izdivaç etmesi üzerine Pont ve Kapadokya hükümetleri birleşmiş ve Roma'nın himayesi altında büyük bir hükümdarlık teşkil etmiştir.

¹⁴ Lobo'nun *Küçük Asyası; Moltke'nin Mektupları; Maltebron'un Coğrafyası.* Ogüsteum Yunanca Sebasteon; şehir ve eyalet mabedi manasını ifade eder. Şarkî eyaletleri mabetlerinin en meşhuru, Ankara Sebasteonu'dur. Bu devirde yaşamış olan Amasyalı İstrabon, Sebast'ı Kapadokya'nın başlıca şehri olmak üzere zikreder.

sonuncusu Senekerim Jan Milâdî 1021 senesinde Selçukî Türkleri tarafından taciz edildiğinden memleketini Bizans İmparatoru II. Bazil'e bırakarak mukabilinde Kapadokya'da kâin Sivas şehrini aldı.

Sivas'ta, Senekerim Jan, oğlu David ve onun oğulları Adom ile Abushel icrâ-yı hükûmet etmişlerdir.¹⁵

Urfalı Matyu, bu tarihte Selçukîlerin Anadolu'yu istilaları mukaddimesi olarak yapmış olan akınlardan birini şu suretle tasvir ediyor:

“Sultan Tuğrul'un divanından gelen üç canavar¹⁶ tarafından birçok vilâyetler yağma ve tahrip edilmiş ve bunların ahalişi kısmen kılıçtan geçirilmiş ve kısmen de taht-ı esârete alınmıştır.

Bu üç gaddar emîr, kuvvetlerinin başında ölüm alâmeti olan bayraklar taşıyarak¹⁷ nüfusu kesir ve güzel bir şehir olan Sivas üzerine yürüdüler.

Bunların naraları, gök gürültüsü gibi tarrakalarla in'ikâs ediyordu. Türkler, bilhassa Senekerim Jan'ın oğulları Adom ve Abushel'i elde etmek istiyorlardı. Fakat bu prensler, Türklerin yaklaşmakta olduklarını haber alır almaz erkân ve maiyyetlerinden bir cemm-i gafirle Sivas'ın cenûb-ı garbisinde Kavadanak'a kaçtılar.

Iyd-i tecellî yortusu orucuna takaddüm eden pazar günü Sivas muhasarası katliam ile birlikte başladı. Sivas şehrinin istihkâmları olmamakla beraber din düşmanları (yani Türkler) vehle-i ûlâda işin başında şehre girmeye cesaret edemediler; çünkü beyaz kubbeleri ufukların üstünde yükselen kiliseleri uzaktan görünce bunları çadır sanmışlardı. Fakat aldandıklarını anlayınca derhâl büyük bir gayz ve tehevürle, Allah'ın Hristiyanlara karşı olan hiddet ve infialine icra vasıtası oldular ve binlerce nüfus öldürdüler. Pek çok ganaim, erkek ve kadın binlerce esir aldılar.

¹⁵ Senekerim Jan 1026 veya 1027 M senesinde vefat etmiştir.

¹⁶ Matyu, bunları (Samohd=Samoukhd), (Emîr Kafer=Kapher) ve (Kicajici=Kidyajidji) gibi muharref isimler altında zikretmektedir.

¹⁷ Abbasîlerin kullandıkları siyah bayrak olmalı.

Bu vakada Türklerin aldıkları altın, gümüş ve mücevherat ile inci ve giranbaha kumaşların miktarı her türlü tahminin fevkindedir. Çünkü bu şehir o zaman Ermenistan hükümdarlarının merkezi idi.”

Matyu, sözlerine şöyle devam ediyor:

“O ne müthiş gündü! Bir lahza içinde Sivas şehriyle etrafındaki ovalar baştanbaşa kan deryasına döndü. Şehrin surlarını kat’edip geçen ırmak o dakikadan itibaren berrak bir su hâlinde değil, kırmızı bir kan nehri olarak akmaya başladı. Pek çok kimseler ateşte yanıp mahvoldu. Birçok asil ve mümtaz adamlar ölüm darbelerine uğrayarak ufûl ettiler. Binlerce kilise alevler arasında çöktü, birçok aileler esir edilerek İran’a sevk olundu. Bir iki saat içinde koskoca Sivas, yangından çıkmış bir kulûbe manzarası aldı. Din düşmanları (Türkler) burada sekiz gün kaldıktan sonra memleketlerine döndüler”

[9] Sivas akını, Ermeni takviminin 508 H senesine tesadüf eden milâdî 1059 veya 1060 senesi Martındadır (452 H).

Matyu, pek mutaassıp bir rahip olduğundan eserinde Türk kumandanları hakkında galiz tabirler kullanmış ve Hristiyan zâdegânını yıldızlara teşbih eylemiştir.¹⁸

Matyu, Vakayinamesi’nde Bizans İmparatoru Diyojen Romanos’un milâdî 1071 senesinde Selçukî hükümdarı Alp-Arslan’la harp etmek üzere Sivas’a geldiği zaman Ermeni prensleri Adom ile Abushel taraflarından istikbal edildiği fakat imparatorun maiyyetinin tahrikâtına kapılarak Ermenilere kızdığını, Sivas şehrini yağma ve ahalisini katliam ettirdiğini yazar.¹⁹

Adom ile Abushel’in milâdî 1080 senesinde Bizans İmparatoru Nikefor tarafından katlettilmesi üzerine Sivas ve havalisinin yeniden Bizans devletine intikal eylediği de Matyu Vakayinamesi’nde muharredir.²⁰

¹⁸ *Matyu Vakayinamesi, Döluriye Fransızca Tercümesi.* Bu Fransızca tercüme Umumî Kütüphane’de 205 numara ile mukayyetir. Bu eseri, İsmail Hami Bey Türkçeye tercüme etmişlerse de tab’ edilememiştir.

¹⁹ *Matyu Vakayinamesi, Fransızca nüsha,* s. 166.

²⁰ Aynı eser, s. 375.

Bizanslılar zamanında Sebast bir vilâyet, VIII. asırdan itibaren (tema) merkezi olduğu gibi Kapadokya'da tesis edilen üç metropolitlikten birinin de merkezi idi.²¹

Hammer, Türk istilası zamanında Sivas'ın, yüz binden fazla nüfusu havi müstahkem bir şehir olduğunu yazar.²²

Şimdiki Sivas şehrinin eski Sebast'ın mevkiini muhafaza ettiği zannolunmaktadır. Asıl Sebast'ın, Sivas'ın üç saat şarkında, Kızılırmak civarında, Boğaz köprüsünün öte tarafındaki (Goraz) köyü civarında olduğu söyleniyorsa da orada Bizans asarı bakayasından başka bir şey görülmemektedir. Yeni tetkikatın neticelerine intizaren Sebast'ı, şimdiki Sivas'ın mevkii olarak kabul etmek zaruridir.²³

²¹ *Şarl Teksiye'nin Küçük Asya Tercümesi*, C 3, s. 95.

²² *Hammer Tarihi Tercümesi*, C 2, s. 43.

²³ *Sivas ve Divriği Korpusu*.

ÜÇÜNCÜ KISIM

TÜRKLER ZAMANINDA SİVAS ŞEHİRİ VE KALESİ

[10] Sivas, Türkler zamanında Anadolu'nun müstahkem, mamur, ticaretgâh şehirlerinden biri idi. Zekerıyyâ-yı Kazvînî *Âsârü'l-Bilâd* ismindeki eserinde; bu şehrin meyve vesair hasılatının mebzul olduğunu, Hanefıyyü'l-mezheb Türkmenlerden mürekkep olan ahalisinin ticaretle meşgul ve zevk ve sefaya düşkün olduklarını yazar. Yine aynı eser Sivas'a çok kar yağdığından, böyle karlı zamanda kuşlara yem vermek üzere bir vakfiye tertip edilmiş olduğundan ve her taraf karla kapalı olduğu zaman şehre iltica eden kuşlara bu vakfın hasılatından yem alınarak damlara serpiildiğinden, bahseder.

Müstevfî, *Nüzhetü'l-Kulûb* namındaki eserinde Sivas'ın beşinci iklimden, muazzam bir şehir olduğunu beyan eder.²⁴

Tarîku'r-Reşâd, *Takvîmü'l-Büldân* ve *Subhu'l-A'sâ* ismindeki eserler, surla muhat büyük bir belde olan Sivas'ın bir ovada ve Kızılırmak'a yarım fersah bir mesafede bina edildiğini, bu şehirde misafirler için yirmi dört han bulunduğunu, kışının şiddetli ve ağacının az olduğunu söyleyerek Sivas'ın ticaretle maruf beldelerden olduğunu zikrederler.

Menâzıru'l-Avâlim ismindeki eser de hemen yukarıdaki mütalayı iktibasen yazar.

Sivas'ın sof ve pamuk ticaretinin mühim olduğunu *Nüzhetü'l-Kulûb* vesair eserler beyan etmektedirler.²⁵

²⁴ Taş basmasıyla matbu nüsha, s. 161.

²⁵ «حاصلش غله و میوه و پنبه باشد. صوف سیواسی مشهور است. از آنجا می آورند»

Takriben 740 H / M 1339 tarihlerine doğru Sivas'ı ziyaret eden İbn Batuta bu şehir hakkında şöyle mütalaa beyan ediyor:

“Sivas; Irak mülkünün biladından olarak iklim-i Rûm'da bulunan şehirlerin en büyüğüdür. Ümera ve ummâli [11] orada ikamet eder. Beldenin tarz-ı binâsı güzeldir. Sokakları vâsi' ve çarşıları müzdahimdir. Orada Dâru's-Siyâde namıyla medreseye müşabih bir menzil vardır ki şürefadan başkası oraya mihman edilmez. Nakîbü'l-eşrâf menzil-i mezbûrda sakindir. Şerifler Dâru's-Siyâde'de ikamet ettikçe me'kûlat, mefruşat, hadem vesaire verildiği gibi azimetlerinde zâd-ı râhları ita olunur.”²⁶

Sivas, kurûn-ı vustâda ehemmiyetini zayi etmemiş, Danişmendliler'e, Selçukîler'e, İlhanîler zamanında Rum eyaletine (Ertana) ve Kadı Burhaneddin devletlerine merkez olmuş ve Osmanlı idaresine geçtikten sonra da eyalet ve vilâyet merkezi ittihaz edilmiştir.

İbn Arabşah, *Acâibü'l-Makdûr* isimindeki eserinde, Sivas'ın Demirleng tarafından tahribinden evvelki hâlini şöyle tasvir ediyor:

“Bu şehir, en güzel bir iklimde olup şehirlerin en mükemmeli idi. Müstahkem ve mamur ebniyesi ve nefis âsâr-ı kadîmesi ve meâbid ve hayratıyla meşhurdu. Suyu güzel, havası emziceye muvafıktı. Ahalisi de halkın haşmetlilerindendi. Daima tevkir ve ihtişama, esbâb-ı tekellûf ve ihtirâma alışmışlardı.

Bu şehir Şam, Azerbaycan ve Rum memaliki hudutlarının tam ortasında idi. Şimdi ise (Yani Demirleng'in tahribinden sonra) hâdisât-ı felekle mütegayyir olmuş ve ahalisi de öteye beriye dağılmışlardır. Gayet güzel âsâr-ı umrânı mahvolmuş, kâşâneleri yıkılmıştır.”²⁷

Sivas, Anadolu Selçukîleri zamanında da vakit vakit merkez-i hükûmet vazifesini de görmüştür.

Geliri; buğday, meyve ve pamuktu. Sivas'ın yünü meşhurdu. Oradan getirilirdi. "Nüzhetü'l-Kulûb, Cihân-nümâ, Behrâm-ı Dımışki'nin Coğrafyası, Rûfâ'a Bey'in Coğrafyası."

²⁶ İbn Batuta Seyahatnamesi Tercümesi, C 1, s. 326.

²⁷ *Acâibü'l-Makdûr*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, no. 3393.

Nefs-i Sivas'ın Alâeddin Keykubad zamanında yüz yirmi bin nüfusu vardı.²⁸ Medreseleri de o zamana göre birer darülfünun hük-münde idi.

Rivayete göre Sivas'ın Şifaiye medresesi karşısında I. İzzeddin Keykâvus'un kasrı varmış. Yine Sivas'ta Paşa Fabrikası (Halil Rifat Paşa Fabrikası) civarında Mihr-i Vefâ adı verilen mahalde Selçukî hükümdarlarının yazlık kasırları olduğu tevatüren malûmdur. I. İzzeddin Keykâvus'un uzun müddet Sivas'ı merkez yaptığı nazar-ı dikkate alınca ve Kutbeddin Melikşah ile IV. Kılıç Arslan'ın Sivas'ı velev muvakkaten olsun makarr-ı saltanat ittihaz ettikleri düşünülünce bu kasırlar hakkındaki menkulatın sıhhatini kabul etmekte mahzur yoktur.

Sivas şehri, Osmanlı Devleti teşkilâtında eyalet merkeziydi. Kanunnâme-i Süleymânî üzere vezirinin hassı dokuz yüz bin akçedir. Kırk sekiz zeameti ve dokuz yüz yirmi sekiz tımarı vardır. Sivas eyaletinin hududu şarkta Erzurum ve Diyarbekir, cenupta Maraş ve Karaman, garpta Karaman ve Anadolu eyaletleri, şimalde Karadeniz idi. Sivas eyaleti; Amasya, Bozok, Canik, Çorum, Divriği, Arapgir ve bir de merkez sancağı olmak üzere yedi sancaktan müteşekkildi.

[12] Sivas eyaleti mamur ve harap on yedi kaleye malikti ve mü-kemmel teçhizatıyla dokuz bin kadar asker çıkarırdı.²⁹

Mareşal Moltke, Sivas'ın münbit ve fakat ağaçsız bir vadinin içinde olduğunu ve hanelerinin üzeri toprak ile örtülü taraçalardan ibaret bulunduğunu, Sivas'taki kadar hiçbir yerde çamur görmediğini söyleyerek mütalaasına şöyle devam eder:

“Aşağı kalenin şâyân-ı dikkat harabelerini gezdim. Hiçbir yerde, hiçbir Gotik kilisede Türk camisi cephesinin irae ettiği zengin oymacılık sanatını görmedim.³⁰ Her taşta, en mahirane bir sanat arz eden oymacılık asarı görülür. Kapısı, tasavvur olunabilir zarafetin, güzelliğin bütün inceliklerini muhtevidir. Çiçek, yaprak şekilleri ve Arap usu-

²⁸ Rum müverrih Kalkondil de Sivas'ın nüfusunun yüz yirmi bin olduğunu beyan etmiş (*Hammer Tercümesi*, C 2, s. 43.)

²⁹ *Behrâm-ı Dimişki'nin Coğrafyası*. Evliya Çelebi, Sivas eyalet askeri miktarını on bin olarak kaydeder.

³⁰ Aşağı kaledeki asarı zikrettiğine göre bahsettiği cami Çifte Minare olmalıdır.

lünde eşkâl en ufak sathını tezyin eylemekte ve bu sebeple hey'et-i mecmûası en ahenktar manzara arz etmektedir.”³¹

Maltebron, Sivas'ın mermerden yapılmış eski cami ile kervansaraylarından, umumî hamamlarının mimarlığın zarif bir numunesi olduğundan bahseder.³²

Evliya Çelebi, ziyareti esnasında Sivas'ın yüz kırk kadar ilk mektebi, on sekiz hanı, kırk beş çeşme ve bin dükkânı havi bir bedesteniyeye hamam, çarşı ve pazarından bahsetmektedir.³³

1826'da Sivas'ı ziyaret eden Fontanye, bu tarihte Sivas'ın sekiz bin haneden mürekkep olup kırk bin nüfusu olduğunu yazmaktadır.³⁴

*

**

Sivas hâlihazırda Sivas, Divriği, Darende, Zara (Koçkiri), Kangal, Şarkışla (Tonus), Gürün, Koçhisar (Hafik), Yıldızeli (Yenihan) kazalarını havi bir vilâyettir. Vilâyetin umum nüfusu son tahrir göre 329.741, merkez ilçenin ise 56.180'dir. Eski ehemmiyetini kaybetmiş olan Sivas şehri (Samsun-Sivas), (Ankara-Sivas) demir yollarının yapılmasını müteakip parlak ve mühim bir merkez olmaya namzettir.

Sivas, İstiklâl mücadelatının başlangıcında millî mevcudiyetimiz nokta-i nazarından pek mühim kararların ittihaz eylediği bir şehir olmakla da Türk tarihinde büyük bir ehemmiyet kazanmıştır.

Mütarekenin akdi ve 15 Mayıs 1335 H / M 1919'da Yunan ordularının İzmir'i işgali üzerine Anadolu'ya geçen Büyük Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin riyasetleri altında Erzurum ve onu müteakip Sivas'ta toplanan Kongre, millî kıyam ve hareketin esasat ve gayelerini burada tespit etmişti.

[13] 1335 H / M 1919 Temmuzunda in'ikat eden Erzurum Kongresi şark vilâyetleri murahhaslarından, 4 Eylül 1335 H / M 1919'da topla-

³¹ *Moltke'nin Mektupları*, s. 162. Umumî Kütüphanedeki matbu nüsha.

³² *Coğrafya-yı Umûmî*, s. 44.

³³ C 3, s. 202, 203. Evliya Çelebi'nin zikrettiği mektep adedi mübalağalı olsa gerek.

³⁴ *Fontanye'nin Voyage en Orient*, s. 169, 170.

nan Sivas Kongresi ise bütün Anadolu ve Rumeli murahhaslarından mürekkepti.

Bu Sivas Kongresi, mukarreratı ile bütün milletin arzu ve emellerini ifade ediyor, bütün milletin hissiyatına tercüman oluyordu.³⁵

Kongre'nin mahall-i ictimâi lise binası idi. Sivas gençleri binada Büyük Gazi'nin işgal ettiği odada kullandıkları eşyayı ve Kongre'ye ait vesaiki cem' ve odayı o zamanki hâline irca ederek bir müze vücud getirmeyi düşünmüşler ve faaliyete geçmişlerdir. Bu yıl, Kongrenin yıldönümünde bu çok kıymetli müzenin resm-i küşâdının yapılacağını memnuniyetle haber aldık.

*

**

SİVAS KALESİ

Sivas'ın ilk kalesi -Kabira'nın Sivas olduğu kabul edilirse- Kabira'dır. Niksar'ın eski isminin Kabira olduğu bazı müverrihlerce kabul edildiğinden biz bu hususta kat'i bir hüküm vermekte mütereddidiz.

Sivas, İran yolu üzerinde bulunduğundan Bizans İmparatoru meşhur Jüstinyanus, bu şehrin sur ve kalesini tamir ettirmek lüzumunu hissetmiştir.

Sivas takriben 464 H / M 1081 tarihinden az sonra Danişmendiye hükûmetinin müessisi Emîr Danişmend Gazi tarafından zapt olunarak imar edilmiştir.

Âlî, *Mirkâtü'l-Cihâd* adlı eserinde³⁶ Sivas'ın zaptından sonra kalenin tamirini şöyle zikrediyor:

³⁵ Sivas Kongresi hakkında mufassal malûmat, Tayyare Cemiyeti tarafından basılmış olan Gazi Hazretlerinin İnkılap Tarihi notlarında mevcuttur.

³⁶ *Mirkâtü'l-Cihâd*, Battalname tarzında yazılmış olan Danişmendname'nin Âlî tarafından münşiyane yazılmış nev'idir. Esaslı vesika-i târihiye ve olamaz.

“Burç burç rüesâ-yı askere tevdi’ olunup bi’l-ittifâk imaretine takayyüd kıldılar. Re’y-i âlem-gîr melik-i hûşmend bu fikr-i dîrîn-ile kemer-bend oldu ki kal’a-i mezbûre abadan kılına ve zehâir-i guzât daima o kalede hisabet oluna, şayed İslâm kuvvetlerinin geri çekilmesi icap ederse ol hısn-ı hasîne girip tahassun oluna guzat Sivas kalesini imâret metab ettiler ve kendiler burc u bârû yapmakla kulûb-ı a’dâyı yıkıp harap ettiler. Ba’de zâlik eskal makulesi olan ahmal kal’a-i mezbûrede alıkonulup kendileri sebûk-rûh ve sebûk-bâr sarsarmisâl etrâf u cevânibin teshirine meyyal oldular...”

Sivas kalesi ve suru I. Alâeddin Keykubad zamanında (618 H / M 1221) ümeranın gayretiyle yonma taşlarla tamir olundu.³⁷ Alâeddin’in bundan maksadı Moğol istilasına veya herhangi bir tehlikeye karşı ihtiyatî bir tedbirdi. Sivas kalesini ümera, aralarında taksim ederek inşa ettirdiler.

[14] Sivas suru düz bir arsa üzerinde yapılmış olup on bin beş yüz hatvelik bir muhite maliktir.

Bilahare hükümdar Kadı Burhaneddin Ahmed de Sivas kalesini tamir ettirerek Demirleng’e karşı koymak için hazırlanmış fakat cihangirin Sivas üzerine hareketinden evvel vefat etmiştir.

Sivas kalesi hakkında *Habîbü’s-Siyer*’de şu malûmat mevcuttur:

“Alâeddin Keykubad binası olan Sivas’ın burç ve bârûsu metîn ve kesme taştan yapılmıştı. Kalenin yirmi kulaç irtifası vardı. Üç tarafı derin ve geniş hendekle ihata edilmiş olup bu hendek su ile dolu idi.”

Ravzatü’s-Safâ’da *Habîbü’s-Siyer*’in malûmatına ilâve edilecek şu kayıtlar vardır:

³⁷ *Türkçe Selçukname*’de Sivas kalesinin tamiri için şu kayıt vardır [zîkr-i imâret-i bârû-yı Konya ve Sivas der-sene (818) serlevhasından sonra: bir mektup ve ferman Sivas’a emîr-i meclise irsal buyurdu. Ta ol dahi ol tarafın mülklerini ve melikleri meşveret ve istisvak birle Sivas için dahi muhkem küh-nihâd bârû-bünyâd kılalar ve bu takrir ve kısmet mucibince falan beyler adına olmuştur, yapıp durdular...” (Avrupa tab’ı, s. 258). *Nüzheti’l-Kulûb* ile *Menâzırı’l-Avâlim* de Sivas kale ve surunun yonma taştan yapıldığını yazarlar.

“Sivas kalesi, temelinden burçlarına kadar yonma taştan yapılmıştı ki her taş 2-3 arşın tûlünde idi. Kalenin kaidesi genişliği iki arşın ve burçlarına kadar irtifası ise yirmi arşındı.”

Şerefeddin Yezdî'nin *Timurnamesi*'nde de Sivas'ın yedi kapısı olup, bunlardan birinin Irak Kapısı tesmiye edildiği ve kalenin şark, şimal ve cenup cihetlerinin su dolu hendekle muhat bulunduğu muharredir.³⁸

Evliya Çelebi, Sivas kalesi hakkında bize şu malûmatı veriyor:

“Sivas şehrinin cânib-i şimâl ensesindeki dağlara Sîb-Nişân, Tuzasar Dağı derler. Ol cebel-i bâlâların dameninde vaki olmuş bir şehir-i azîmdir. Cümle evlerin yüzleri cânib-i kıbleye, Sivas sahrasının Eğri Köprü tarafına nazırdır. Aşağı Timür harap ettiği kale düzde vaki olmuştur ki dâiren-mâ-dâr cirmi on bin beş yüz adımdır. Gerçi haraptır ama gayet metîn ve müstahkem rıhtım ve dolma Horasanî seng bina bir kal'a-i azîmdir. Cabece burç ve bârûları vardır. Ama nice yerleri haraptır, sehl şey ile tamir ve termim olması mümkündür.

Bu harap hisarın çevresinde beş adet kapı vardır. Garpta Bâb-ı Kayseriyye, şarkta Bâb-ı Pelaş, yine şarkta Bâb-ı Tokmak, cânib-i şimâlde Bâb-ı Cân-cûn, yıldız tarafında Bâb-ı Selpur.

Bu kale kapıya muhtaç değildir. Arabalar girer. Bu aşağı varoş,³⁹ kale içre cümle dört bin altı yüz bağısız ve bahçesiz, ab-ı hayat sulu haneleri vardır.”⁴⁰

Maltebron Coğrafyası'nda (s.44) kalenin kulelerle takviye edilmiş suru olduğunu beyan ediyor.

Bugün Sivas'ın tamamen tahrip edilmiş aşağı kalesinden hiçbir eser kalmamıştır. Bu aşağı kalenin mevkii şimdiki Şifaiye, Buruciye, Çifte Minare, Mahmud Paşa Camii ve hamamı mevkiinde idi. Hâlen Mahmud Paşa Camiine, beyne'l-halk Kale Camii ismi verilir.

³⁸ Bu hendeğin Demirleng'in taarruzuna karşı Kadı Burhaneddin tarafından kazdırılmış olduğu *Bezm ü Rezm*'de mukarrerdır.

³⁹ Kale etrafındaki şehre Rumeli'de (Varoş) veya (Ribat) derler (*Mirkâtü'l-Cihâd*).

⁴⁰ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3 s.199.

Bu binaların bulunduğu sokağın cenûb-ı garbisinde Toprak Tepe namında, şehir zemininden kırk metre kadar [15] mürtefi' olan⁴¹ ve zirvesinde saat kulesi bulunan bir tepe görülür. Şehrin yukarı kalesi buradadır. Bazı enkaz bakiyesi kalmıştır.

Çelebi Sultan Mehmed tarafından yaptırılan bu kale murabbau'-ş-şekldi. Bunun âdî bir duvarı ve iki kapısı vardı. En işlek kapısı cenup cihetinde, aşağı şehir tarafında idi. Dâhilinde bir cami, zahire ambarı, sarnıç, mühimmat deposu yapılmıştı. Şâhî dedikleri küçük toplardan kırk kadarı burada bulunurdu. Yukarı kalede eski devirlerde eşkiya korkusuna binaen eşraf ve âyânın kıymetli eşyaları muhafaza edilirdi

Paşa Kalesi denilen asıl kale aşağı kaledir. Bu aşağı kalenin yirmi kule ve altı yüz mazgalı bulunmaktadır. Şimal kapısı şehzâdegân kabristanının bulunduğu tarafta olup kanatları demirden yapılmıştı. Dizdar ile muhafızlar bu kapının dâhilinde otururlardı. Cenup kapısı tarafında üç yüz kadar ev bulunurdu.

Paşa Konağı yani eyalet valisinin oturduğu daire bu aşağı kalenin içindeydi. Mehmed-i Râbî' devrinde bu konak tadile uğramıştı. Paşa yani vali aşağı kalede oturduğu için bu kısım daha ziyade ehemmiyeti haizdi.

Bu iki kale ile Demirleng tarafından tahrip edilen aşağı surlar dâhilinde altı yüz kadar hane vardı.

Sivas kalesi hakkında Endican, Cakson, Dupre ve Kinneir gibi müteahhir seyyahlar malûmat vermişler ve bunların hepsi de kalenin harabîsinden bahsetmişlerdir.⁴² Hâlihazırda aşağı kaleden hiçbir eser yoktur.

Sivas'ın iç kalesine Ahmedek denirmiş.⁴³ Bunun Açmedek olması melhuzdur. Açmedek, bir lügate göre müstahkem bir belde içindeki hisar, yani iç kaleye denirmiş.⁴⁴

⁴¹ *Sivas ve Divriği Korusu* (Halil Edhem-Van Berham).

⁴² *Sivas ve Divriği Korusu*, s. 13, 14.

⁴³ Sivas'ın iç kalesine Ehmedek denildiğini şimdi bilen kimse olmadığını bir mektupla sorup öğrendik.

⁴⁴ Bu lüğatin ismi "*el-Lugâtu'n-Nevâiyye ve'l-İştihâdâtu'l-Çagatâiyye*"dir. *Kayseri Şehri* nam eserin mukaddimesine müracaat.

Evliya Çelebi'nin bahsettiği Sivas kalesi kapıları bugün mevcut değildir. Şimdi isimleri belli olan kapı mevkilerinin adları şunlardır:

Kayseri, Erzurum, Bağdat Kapı mevkileriyle Tokmak Kapı, Delik Kapı mahalleleri ve bir de Kale Kapı mevkii.

Şimdi Sivas'ta saat kulesinin bulunduğu eski kale eteğinden Kayseri'ye doğru açılan caddenin iki tarafındaki mahalleye Kayseri Kapısı denilmektedir.

Hükûmet önünden başlayarak şehrin tam ortasından geçen büyük cadde Kepçeli denilen yerde ikiye ayrılır: Birisi Malatya'ya doğru gider. İşte bu yolun mebbeine Bağdat Kapısı denir.

Kepçeli mevkiinden garba doğru ayrılarak Gazi Abdulvehhab Türbesi'nin önünden geçip Koçhisar, Zara kazalarına giden yolun Kepçeli'den itibaren başlayan kısımdaki mahalle de Erzurum Kapısı ismi verilir. Bir de Tokat şosesinin mebbeinde Tokat Kapısı varmış. *Bezm ü Rezm*, Kadı Burhaneddin Ahmed'e karşı tertip edilen bir suikasttan bahsederken bu kapının ismi geçiyor.

DÖRDÜNCÜ KISIM

MALAZGİRT MUHAREBESİ VE SİVAS'TA DANIŞMENDİYE HÜKÛMETİ

[16] Selçukî hükümdarı Alp-Arslan'la Bizans İmparatoru Romanos Diyojen arasında 464 H / M 1071 senesinde vukua gelen Malazgirt Muharebesi ile Anadolu tarihinde yeni bir devir başladı. Bizans İmparatorunun mağlubiyet ve esareti Bizans saltanatının sinesinde öldürücü bir yara açtı.⁴⁵

Bu muharebeden sonra Türkler, istila yolları üzerinde Bizanslıların ciddi bir mukavemetine tesadüf etmediler, Anadolu'yu sürat ve suhuletle fethettiler.

Sivas hangi tarihte ve ne suretle zapt edildi? Bunu bilmiyoruz. Fakat mevcut tarihî malûmata nazaran, Malazgirt Muharebesi'nden az zaman sonra bu şehrin Türklerin eline geçtiğini kabul etmek icap eder. Türk tarihinde ilk defa olarak Sivas ismi Danişmendî hanedanı ile geçer. *Mirkâtü'l-Cihâd* isimindeki Danişmendiye tarihi, Sivas'ın Emîr Danişmend tarafından üssü'l-hareke ittihaz edildiğini yazar.

Danişmend Gazi, Alp-Arslan'ın ümerasındandır. Sivas'ı Alp-Arslan namına zapt eden Danişmend Gazi, bilahare müstakillen harekete başlayarak Eski Kapadokya'nın diğer şehirlerini de ele geçirmiş ve bu sahada Sivas merkez olmak üzere kuvvetli bir Türk devleti tesis etmiştir.

Danişmend ile başlayan Danişmendiye hanedanı tarihi oldukça karışık ve karanlıktır. İstifade ettiğimiz me'haz ve vesikalar, Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük hizmetleri görülen bu hanedanın tam

⁴⁵ Edvar Gibbon'un *Roma İmparatorluğu'nun İnhitat ve Sukutu Tarihi*, s. 333.

tarihini vücuda getirmeye gayr-i kâfidir. Esasen mesaimizin gayesi de bu değildir.

Sivas'ın mazisi ile meşgul olurken bu şehir merkez ittihaz eden Danişmendiye hanedanı ile alakadar [17] olmak mecburiyetini duyduk. Mesaimiz bilvesile bu hanedanın tarihinde bir iki karanlık noktayı aydınlatılabilirse kendimizi bahtiyar addedeceğiz.⁴⁶

*

**

537 H / M 1142 senesinden itibaren Danişmendîliler iki kola ayrılmıştır:

1. Sivas kolu,
2. Malatya kolu

Sivas kolu tahminen 464 H / M 1071 senesinden başlayıp son zamanlarında ufak bir fasıla vermek suretiyle 570 H / M 1174 senesine kadar devam etmiştir. Mamafih bu kolda Mehmed Gazi'den sonra zaman zaman birbirinden ayrı olarak idare edilen kısımlara ayrılmıştır ki, bunu ileride göreceğiz.

Malatya şubesi de 537 H / M 1142 senesinden 573 H / M 1177 senesine kadar yaşamıştır.

Biz mevzumuza taalluku itibarıyla yalnız Sivas Danişmendîlerinden bahsedeceğiz.

*

**

MELİK DANIŞMEND GAZİ

(Takriben 464-5 H / M 1071-72 // 497 H / M 1104)

Danişmendiye devletinin müessisi olan bu zat Selçukî hükümdarı Alp-Arslan'ın ümerasındandır. Bazı müverrihler Danişmend'in

⁴⁶ Danişmendîlerin tarihini etraflı yazabilmek için Ermeni müverrihlerinin eserleriyle en eski garp tarihlerini epeyce tetkik etmek lazım geleceği kanaatindeyiz.

Türkmenlerin hocası olduğunu ve bundan dolayı Danişmend adının verildiğini yazıyorlarsa da⁴⁷ okuryazar ümeradan olmasına mebni kendisine bu ismin verilmiş olması akla daha mülayim geliyor.⁴⁸

Süryani Mişel, Matyu, Şalandon gibi müverrihlerin ve İbnü'l-Esir'in tarihinde hep Danişmend ismiyle zikolunuyor. İkinci derece müverrihler Cenabî ve onun peyrevleri adının Ahmed olduğunu yazarlar.

Târîh-i Mısrû'l-Kâhire ismindeki İbn Şeddâd'ın Arapça eserinde⁴⁹ Malatya'yı fethedenlerden bahsedilirken Danişmend'in adı Nuştekinü'd-Dânişmend olarak geçiyor ve Anadolu Selçukî Devleti'nin müessisi Süleyman b. Kutalmış'ın dayısı olarak gösteriliyor.

Danişmend Gazi Alp-Arslan ile beraber meşhur Malazgirt Muharebesi'nde bulunmuş ve 464 H / M 1071'de⁵⁰ [18] muzafferiyeti müteakip Anadolu'da Selçukîye Devleti namına tevsi-i mülke çalışmış⁵¹ ve hüsn-i hizmetine mükâfaten zapt ettiği memleketlerin idaresi uhdesine tevdi edilmiştir.⁵²

*

**

Melik Danişmend'in silsilesi hakkında kat'i bir şey bilmiyoruz. Danişmend'in lâkabının, İbn Haldun (Tablak), Döğini (Teblü), Ebi'l-

⁴⁷ *Câmîü'd-Düvel, Mesâlikü'l-Ebsâr, İkdu'l-Cumân, Ebi'l-Vefâ, Târîh-i Gaffârî.*

⁴⁸ *Cenabî Tarihi*, ilimde kesb-i kemâl eylediğinden Danişmend tesmiye edildiğini yazar.

⁴⁹ Ayasofya Kütüphanesi, no: 3084.

⁵⁰ Gibbon, Malazgirt Muharebesi'ni 1071 M senesinde gösteriyor. Biz, onu kabul ettik.

⁵¹ *Selçuklu hükümdarı Alp-Arslan 463 H / M 1071 yılında Rum Sultanı Ermanos ile savaştı, onu vergi ve haraç vermek zorunda bıraktı. Sultan, 464 H / M 1072 yılında Diyarbekir ve Rum'u büyük bir beye verdi. Onların beyleri ve çocukları uzun süre o yörede hüküm sürdüler. Danişmend beyleri onlardandır* (Gaffârî).

الب ارسلان سلجوقى در سنه (463) ارمانوس قيصر را به جنگ گرفته وى ملتزم باج و خراج گشته... سلطان الكاء دياربكر و روم در سنه اربع و ستين و اربعماية به ميربزرگ داد و امرا و اولاد ايشان مدتھا در آن ديار فرمان فرما بودند؛ امراء دانشمنديه از ايشانست. (غفرارى)

⁵² Hâl ve tavrında büyük bir tevazu meşhut olup züht ve takva ile muttasıf ve kerim ve eltafi bî-pâyân olan bir emir, asâkir-i kesîre ile ve Sultan Alp-Arslan'ın emriyle Kapadokya'ya geldi. Sivas, Kayseri vesaireyi fethedip bir hükümet-i cesîme teşkil etti. Bu zat, Danişmend'in cedd-i âlâsı olup olup bu hanedan onun ismiyle yâd edilmektedir. (*Süryani Mişel Vakayinamesi*, Ermenice nüsha, s. 324.)

Fidâ, İbn Kesîr, *Câmiü'd-Düvel, Mesâlikü'l-Ebsâr, Gaffârî* (Tablu) olduğunu yazarlar.

İstanbul Evkaf Müdüriyeti kuyûd-ı kadîmesi meyanında Anadolu'ya ait 4. defterin 346. sayfasında 560 H / M 1165 tarihli vakfiyede:

Melik İsmail b. Yağbasan b. Melik Gazi İbrahim b. Said Melik Ahmed Danişmend Gazi b. Seyyid Ali b. Seyyid Cafer Battal Gazi b. Seyyid Hüseyin Gazi kaydıyla Danişmend'in baba ve ecdadı gösterilmiştir.

Cenabî Tarihi de Danişmend'in babasının adını Ali gösterirse de büyük babasının adını Mızrâb-ı Türk mânî diye kaydeder. *Hezarfen Tarihi* de Cenabî'nin mütalaasını teyit eder, daha doğrusu onun mütalaasını aynen kabul ve nakleyler.

Evkaf kuyudatı arasındaki silsileden Seyyid Ali'den aşağısının uydurma olduğuna kaniyiz. Ceddinin Seyyid Battal Gazi gibi Anadolu'da pek maruf olan bir kahramana ittisali ve sonra da halkın hissiyyât-ı dîniyyesini tahrik için bir de seyitlik ilâvesi hükümdarlık nüfuzunu takviye için çok muvafık bir usuldür. Seyitlik modası Anadolu'da asırlarca hüküm sürmüştür.

Melik Danişmend'in Türkmen kabilesinden ve Alp-Arslan'ın ümerasından olduğuna şüphe yoktur.⁵³ Yine Cenabî'ye göre validesi Nazru'l-Cemâl imiş. Cenabî, ikinci derecede bir müverrih yani bu devirden çok sonra eser yazmış olan bir müverrih olduğundan bizce mühim menbalardan olamayacağı tabiidir.

*

**

Melik Danişmend Gazi Bizanslılarla çarpışarak 1084 M senesinde⁵⁴ Sivas ve Kayseri'yi zapt ettikten sonra hududunu daha da tevsi ile Tokat, Amasya, Turhal, Çorum, Osmancık, Çankırı, Kastamonu ve havalisini fethetmiştir.

⁵³ Matyu, İranlı Danişmend diyor.

⁵⁴ Bu tarihi Ebu'l-Ferec'den naklen Matyu yazar, s. 347. Ebu'l-Ferec 1074 M senesinde Sivas, Kayseri ve Pon memleketlerini zapt eden İsmail b. Danişmend olduğunu kaydeder.

[19] Danişmend Gazi zamanındaki mühim vukuattan birisi de Malatya'nın zaptı ve Ehl-i Salib rüesasından Antakya prensi Boemon'un esareti ve bunu müteakip müşarunileyhin büyük bir Ehl-i Salib ordu-suyla çarpışmasıdır.

Miladın 1100 ve hicretin 494. senelerinde Danişmend Gazi zahi-ren Bizans İmparatoruna merbut bulunan Malatya valisi (Havril, Gabriyel, Gavril)'e karşı hareket ederek Malatya'yı şiddetle muhasara etti. Bu vak'ayı Matyu şöyle anlatıyor:

“Bu sene Sivas'ın ve bütün diyâr-ı Rûm'un hükümdarı olan İranlı Danişmend büyük bir ordunun başında Malatya'ya gelip kemâl-i şiddetle hücumla başladı. Malatya kumandanı Havril, Boemon'a haber gönderip şehri kendisine teslim edeceğini vaat ile imdada gelmesini rica etti.⁵⁵ Boemon ile Rişar derhâl Danişmend'e karşı yürüdüler. Danişmend, Malatya Ovası'nda Frenklerle harbe girişmek üzere birtakım müfrezeler gönderdi. Bu müfrezeler birçok yerlerde pusu kurdu-lar. Danişmend bizzat büyük bir kuvvetle ilerlemeye başladı. Boemon'la Rişar ihtiyatsız hareket ediyorlardı. Askerler, arkalarından zırhlarını çıkarıp cenaze alayını takip eden kadınlar gibi süslenmişler-di. Hatta kendilerine yük olmamak için silahlarını hizmetkârlarına ta-şıtıyorlardı. Bu sırada birdenbire Danişmend'in askerleri bunlar üzer-lerine atıldılar. Frenklerle Ermeniler kılıçtan geçirildi. Boemon ile Rişar esir edildi. Bu vakayı duyan Urfa kontu Bodein ve bütün Antak-ya prensleri Danişmend'i takibe çıktılarsa da Danişmend çekilmişti. Danişmend, Boemon'u zincire vurarak Niksar'a gönderdi.^{56 57}

Bu vaka 1100 M senesinde olmuştur.⁵⁸

Boemon'un esareti Ehl-i Salibe ağır geldi. Bunun üzerine Senjil dukası Raymon'un kumandasında büyük ve kuvvetli bir Ehl-i Salib

⁵⁵ Süryani müverrihi Malatyalı (Ebu'l-Ferec), Malatya valisi Gavril'in Antakya prensi Boemon'u Türkle-rin tuzağına düşürmek için iğfal eylediğini yazar.

⁵⁶ Süryani Mişel Vakayinamesi'nin Şabo tercümesinde (yani Süryaniceden mütercem nüshada) Boemon'un Sivas'a gönderildiği muharrerdir. C 3, s. 187. Doğini Malatya'ya, Şalandon ile Alber Daks Matyu'yu teyiden Niksar'a gönderildiğini yazarlar.

⁵⁷ *Matyu Vakayinamesi*, Döluriye tercümesi, s. 230. Umumi Kütüphanedeki nüsha.

⁵⁸ İbn Haldun, Boemon'a Beyzal demektedir. *Târih-i Gaffârî*'de bu isim Semend-i Frengî ve Aynı tarihi ile İbnü'l-Esir'de Beymendül-Efrençî şeklinde muharrerdir.

ordusu İstanbul'dan Ankara'ya hareket etti ve orayı Türklerden alıp Rumlara teslim eyledi. Ehl-i Salîb ordusu buradan şimalle yürüyerek (Kangırı=Çankırı)'yı zapt edip oradan Kastamonu hizasından şarka dönerek Kızılırmak yolunu takip ile Merzifon önüne geldi.

Ehl-i Salîb İbn Haldun'un kaydı üzere, Danişmend'in oğlu İsmail'in hâkim bulunduğu bir şehri (bu şehir ağleb-i ihtimal Amasya veya Merzifon'dur) muhasara ettiler.⁵⁹ Danişmend'in oğlu İsmail, Frenklere karşı çıktı.⁶⁰ İsmail'in pusuya koyduğu asker Konrad'ın kumandasındaki Ehl-i Salîb kıtaatını münhezim etti.⁶¹

[20] Ehl-i Salîbin Anadolu ortasına kadar sokulması Danişmend'i tedhiş etti. Derhâl Konya'dan Selçukî hükümdarı I. Kılıç Arslan ve Halep beyi Tutuş oğlu Rıdvan ile ittifak ederek mühim bir kuvvet topladı.

Amasya ile Sivas arasında vukua gelen müthiş harpte Ehl-i Salîb ordusu perişan edildi ve bunlardan pek az kimse kurtulabildi.⁶² Rum-lar Sinop'a, kumandan Raymon da Bafra'ya can atabildiler (494 H / M 1101).⁶³

Bu muzafferiyet üzerine Danişmend derhâl Malatya'ya yürüyerek Urfa kontu Bodein tarafından zapt edilmiş olan bu şehri istirdat eyledi.⁶⁴

Danişmend Gazi bundan sonra Giyyom ile Volf kumandasındaki diğer bir Ehl-i Salîb ordusunu da müttefikî olan Harran emîri Karaca

⁵⁹ C 5, s. 163, 164 ve İbnü'l-Esir, C 10, s. 124.

⁶⁰ İbnü'l-Esir, bu kısımda Gümüştekin ve İsmail diye Danişmend'in iki oğlunun ismini zikrediyor.

⁶¹ İbn Haldun ile İbnü'l-Esir, bu ilk harbi kaydetmeyerek doğrudan doğruya Ehl-i Salîb kuvve-i külliyyesinden bahsederler. Hâlbuki Şalandon bunu zikreder. Bizim Şalandon'u tercihimizin sebebi adeden çok kuvvetli olan Ehl-i Salîbin İsmail b. Danişmend'in cüz'î kuvvetiyle dağılacağına kail olmamızdır.

⁶² İbnü'l-Esir, *Târih-i Baybars*, İbn Kesir Ehl-i Salîb kuvvetinin üç yüz bin kişi olduğunu ve ancak üç bi kişinin kurtulabildiğini yazarlar. Şalandon bu muvaffakiyeti 495/1101 senesinde gösterir.

⁶³ Bazı müverrihler Boemon'un esareti vakasıyla Sen Jil dukasının mağlubiyetini birbirine karıştırmışlardır. Boemon'un esareti 494 H / M 1100 senesinde, Ehl-i Salîb Harbi ise daha sonra yani 495 H / M 1101 tarihinde.

⁶⁴ *Târih-i Mısru'l-Kâhire* ismindeki eser (Ayasofya kütüphanesi, no: 3084) Malatya'nın Danişmend tarafından zaptını 495 H / M 1101 senesinde gösterir ki bu Ehl-i Salîb inhizamını müteakip Bodein'in elinden alındığı tarihtir. Bu eser, Danişmend yerine İbn Danişmend yazmıştır ki bunu aşağıda izah edeceğiz.

Bey ile birlikte Konya Ereğlisi'nde perişan etti. Giyyom güç hâl ile Antakya'ya kaçabildi.⁶⁵

Danişmend, son zamanlarında I. Kılıç Arslan'ın Frenkler tarafından tazyikine mebni Konya hükümdarının daveti üzerine yardıma gitmiş ve Ehl-i Salîbi perişan etmişlerdir.⁶⁶

*

**

Boemon'un esareti uzamıştı. Bizans İmparatoru Aleksi, Danişmend ile müzakerata girişti ise de bir netice hasıl olmadı. Bizans İmparatoru, Boemon'un tahlisi için iki yüz altmış bin bezan teklif etti. Harpte Danişmend'e yardım eden Kılıç Arslan-ı Selçukî bu paranın yarısının kendisine verilmesini istedi. Danişmend Gazi buna razı olmadığından aralarında muharebe oldu. Danişmend kuvvetli olmadığı için çekildi.⁶⁷ Ermeni reis Kog Vasil Boemon'u kurtarmak için yüz bin tagan teklif etti ve Boemon da buna ilâveten Danişmend'e Hristiyan hükümdarlarının dostluklarını vadetti. Danişmend bu teklifi kabul ederek Boemon'u serbest bıraktı. Boemon'un yeğeni Rişar da tahliye edildi 496 H / M 1103⁶⁸

[21] Danişmend Gazi Matyu'ya nazaran 497 H / M 1104-5 senesinde vefat etmiştir. Matyu, Danişmend'in iyi ve halka iyilik eden bir hükümdar olduğunu ve Hristiyanlara karşı rahîm ve şefik bulunduğunu ve müşarünileyhin vefatının Hristiyanları müteessir ettiğini yazarak hîn-i vefâtında on iki oğlundan en büyüğü olan Gazi'nin diğer kardeşlerini gizlice imha ederek hükûmette yalnız kaldığını yazar.⁶⁹

⁶⁵ Şalandon ve İbn Haldun, C 5, s. 164.

⁶⁶ Garbın büyük sultanı Kılıç Arslan, Frenklerin memleketine vürudunu öğrendikten sonra Danişmend vesair emirleri haberdar etmek için Niksar'a mektup yazdı. Sonra cesim bir ordunun başında olarak Ehl-i Salib kuvvetleri üzerine atılarak onları perişan etti (*Matyu Vakayinamesi*, s. 243) Bu Ehl-i Salib kuvveti de üç yüz bin kişiymiş.

⁶⁷ Döğini, C 4, s.55. Süryani Mişel bu muharebeden bahsetmeyerek Danişmendilerle Selçukîlerin mebd-i husûmetlerini Boemon meselesinden sonra olan Malatya meselesi olarak gösterir.

⁶⁸ Boemon'un ıtlakını İbnü'l-Esir 495 H / M 1101 gösteriyor ise de biz o devre en yakın olan Matyu'yu ve bundan başka Şalandon'u tercih ettik (*Matyu, Döluriye baskısı*) (Şalandon, C 1, fasıl 8, s. 223). Boemon, paradan maada Antakya'nın Ehl-i Salib tarafından zaptı üzerine esir edilen Antakya emîri Yağısıyan evladüyalinin da serbest bırakılmasını taahhüt ediyordu (İbnü'l-Esir'den nakil).

⁶⁹ *Matyu Vakayinamesi*, Döluriye tab'ı, s. 256.

Cenabî'den itibaren bir kısım müverrihler Danişmend Gazi'nin 477 H / M 1084 senesinde Canik taraflarında Helkine-Helkebent kale-sini muhasara ederken zemberek okuyla göğsünden vurularak vefat ile Niksar'a defnedildiğini yazarlar. Biz, o vakte en yakın olan Danişmendîler zamanını idrak eden Matyu'nun mütalaasını tercih ettik. Matyu'da Danişmend'in şehadetine dair bir kayıt yoktur. Süryani Mişel de bu hususta sükût eder.

Süryani Mişel, Danişmend'in vefatını 1105 ve 1106 olarak gösteriyor ki bu da 498 H senesi içine tesadüf eder.

Boemon'un esaretini müteakip Niksar'a gönderilmesi ve Kılıç Arslan'ın Danişmend'den muavenet istemek için Niksar'a mektup göndermesi, müşarünileyhin Sivas'tan sonra Niksar'ı da merkez yaptığıını gösterir.

Danişmend Gazi'nin kabri Niksar'dadır. Türbesinde kitabe yoktur.⁷⁰

Danişmend Gazi'nin Tokat'ta, el-yevm Garipler Camii ismi verilen bir camisi olduğu İstanbul kuyûd-ı atıkasında, 14. Anadolu vakfiye defterinin 172. sayfasında görülür. Bu defterdeki 205. vakfiye Seyyid Ali Paşa İbni Seyyid Mehmed Çelebi'nin olup orada

(قبة الجامع الشريف بجامع دانشمند الغازی الکائن بمحلة یازنجق من محلات مدینة توقات)

(Tokat şehri mahallelerinden Yazıcık Mahallesi'nde kâin Danişmend Gazi Camisi diye adıyla maruf câmi-i şerîfın kubbesi) kaydıyla bu camiden bahsedilmektedir.⁷¹

Danişmend Gazi'nin oğullarının ismi tamamen malûm değildir. Yalnız halefi Gazi ile diğer oğlu İsmail'in isimleri bilinmektedir.

İsmail'i, babasının sağlığında Amasya taraflarında vali olarak görüyoruz. Şalandon'un kaydına göre İsmail, Bayburt'ta da bulunmuştur.⁷² Ebu'l-Ferec *Suriye Tarihi*'nde Danişmend'den sonra yerine

⁷⁰ Kitabelere müracaat, s. 96.

⁷¹ Bu malûmat, mufasssal bir Evkaf Tarihi yazmakta olan muhterem Vamık Şükrü Bey tarafından bize verilmiştir.

⁷² Şalandon, *Komanalar Tarihi*, C 1, fasıl 8, s. 241, 242.

İsmail b. Danişmend'in geçtiğini yazar ve Sivas, Pon, Kayseri'nin bunun tarafından zapt edildiğini ilâve eder.

MELİK GAZİ

(497 H / M 1103-1104 // 529 H / M 1134)

Babasının vefatını müteakip hükümdar olmuştur. Danişmend'in en büyük oğlu idi. Diğer dokuz kardeşini gizlice ifna ettirmiştir.

Zamanı vukuatının mühimleri Arapşah Vakası, Malatya'nın Selçukîlerden istirdadı, Bizans ile vaki muharebelerdir.

[22] Birinci Kılıç Arslan'ın vefatını müteakip Arapşah ve Mesud isimlerinde iki oğlu arasında saltanat mücadeleleri başladı.⁷³

Melik Gazi bunlardan, damadı olan Mesud'un hükümdarlığını istiyordu. Bunun için Arapşah ile hayli uğraştı. Hatta bir vakada Arapşah, Gazi'nin oğullarından Mehmed'i esir ve Yağan ismindeki oğlunu katletmişti.

Gazi, nihayet Arapşah'ı istimana mecbur ederek esir oğlunu kurtardı ve Arapşah'a muavenet eden Bizans İmparatoru arazisine tecavüz ederek muvaffakiyet kazandı.

*

**

518 H / M 1124 senesinde Melik Gazi, Selçukîlerin eline geçmiş olan Malatya üzerine yürüdü ve kaleye şiddetle saldırarak pek çok hasar ıka etti. Muhasara altı ay devam etti. Ahali aç kaldı, binlerce insan öldü. Bu vaziyet karşısında ahali, Gazi'nin ordugâhına can atıyorlardı.

Nihayet daha fazla dayanamayacaklarını anlayan muhafızlar Malatya'yı Gazi'ye teslim ettiler.⁷⁴ Malatya hâkimesi ve Kılıç

⁷³ *Matyu Vakayinamesi*'nde Kılıç Arslan'ın Mesud, Melikşah, Arap, Tuğrul Arslan isimlerinde dört oğlu olduğu Ebu'l-Ferec'den naklen muharrerdir.

⁷⁴ *Matyu Vakayinamesi*, s. 315.

Arslan'ın zevcesi, çocuklarını dayelerine bırakarak Minşar'a çekildi veya Emîr Balak'a varmak üzere Bula'ya gitti.^{75 76}

523 H / M 1129 senesinde Ermeni hükümdarı Toros'un vefatı üzerine Melik Gazi tarafından sevk edilen asker Kilikya ve Ayn-ı zarba mevkillerini işgal ederek Ermeni hükümdarını haraca bağladı.

527 H / M 1132 tarihinde Bizans İmparatoru Kastamonu'yu zapt ettiyse de Melik Gazi ertesi sene içinde Kastamonu'ya istirdat ile muhafız Rumları ifna eyledi.

528 H / M 1133 tarihinde Melik Gazi'nin Şam'da bulunan Ehl-i Salîbi tenkil ve pek çoklarını katlettiği bazı tarihlerde muharrerdir.⁷⁷

Melik Gazi, bundan sonra Bizanslılarla muharebesine devam ettiği sırada yani 529 H / M 1134 senesinde vefat ederek yerine oğlu Mehmed geçti.⁷⁸

Gazi'nin muvaffakiyât-ı mütevâliyesine karşı Abbasî Halifesi Melik unvanını tasdikle saltanat alâmeti olarak bir heyet vasıtasıyla kendisine birçok emanet ve hediyeler göndermiştir. Bu heyetin vürudu Gazi'nin hâlet-i nez'de bulunduğu zamana tesadüf etlemiştir.

[23] Şeci, kaviyyü'l-bünye, ince fikirli ve kurnaz olduğunu, askerlerini sevdiğini, esnâ-yı irtihalinde arslan gibi kükreyip bağırıldığını Süryani Mişel kaydetmektedir.⁷⁹

Süryani Mişel, Ermeniceden Fransızcaya mütercem nüshasında Melik Gazi'yi haluk ve faziletli; Süryaniceden mütercem Şabo nüshasında da hunhar, katil, sefahat-perest olarak tavsif eder.

Ermeniceden mütercem nüshada halife tarafından Melik Gazi'ye (şimal padişahı Melik Gazi) unvanının tevcih edildiğini⁸⁰ ve Süryanice

⁷⁵ Matyu bu kadının ismini İzabel olarak kaydediyor. Süryani Mişel'in Şabo tercümesinin 3. cildinde (bab 15, fasıl 11, s. 200) kadının Emîr Balak'a varmak üzere gittiği muharrerdir.

⁷⁶ Emîr Balak yahut Belek, Artikilerden Behram b. Artuk'un oğludur. Belek 497 H / M 1103-1104 senesinde Âne'de, 517 H / M 1124, 518 H / M 1125 senelerinde Harran'da hükûmet sürmüştür. Âne, Şehrîzur'la Bağdat arasında olup Ane diye maruftur.

⁷⁷ *Mesâlikü'l-Ebsâr, Hezarfen, Fezleke, Târih-i Gaffârî.*

⁷⁸ Döğini, Gazi'nin vefatını 528 H / M 1133'te gösterir (C 4, s. 69).

⁷⁹ Şabo tercümesi (C 3, bab. 16, fasıl 6, s. 237).

nüshasında da Bağdat halifesiyle Horasan sultanı tarafından Gazi'ye bu unvanın verildiği ve ve menşûr-ı saltanat gönderildiği muharrerdir. (C. 3, bab 16, fasıl 5, s. 232) Horasan sultanından maksat asıl Ana Selçukîye devletidir.

*

**

Matyu, Melik Gazi'yi (Gazi) ismi altında zikreder. Bazı tarihlerde isminin (Gümüştekin), bazılarında da (Mehmed Gümüştekin) ve (Bekistekin) olduğu görülüyor.⁸¹

Bundan başka İstanbul kuyûd-ı kadîmesine ait beşinci defterin 139. sayfasında (Sultan İbrahim-i Danişmendî vakfiyesi) ismiyle muharrer 509 H / M 1116 tarihli vakfiyede ve yine orada Anadolu'ya ait defterin 349. sayfasındaki 560 H / M 1165 tarihli (Melik Gazi) vakfiyesi ismi verilen diğer bir vakfiyede Melik Gazi'nin ismi İbrahim olarak mezkûrdur.

509 H / M 1116 tarihli vakfiye Melik Gazi'nin hâl-i hayâtında tanzim olunmuştur. Onda (... *Bundan sonra. İyiliksever, mutlu, günahları bağışlanmış rahmetli (babasının isim yeri açık) Bey'in oğlu yüce sultan, adaletli, cömert ve ümmetlerin dizginlerini elinde tutan Sultan İbrahim'in Allah memleketini sürekli kulsın, saltanatını ebedî yapsın, ömrü uzun olsun ve geçmiş günahları bağışlansın. İşler*

⁸⁰ *Vakayiname*, Ermenice nüsha, s. 335.

⁸¹ Şalandon (Arap müverrihlerinin Gümüştekin ismini verdikleri Melik Gazi Mehmed'in...) mütalaasını yürütüyor (fasıl 8, s. 220, 221). Bundan başka (*Cenabî, Mesâlikü'l-Ebsâr, İkdü'l-Cumân, İbn Haldun, İbnü'l-Esir, Târih-i Baybars, İbn Kesir, Fusûl-i Hall ü Akd, Ebi'l-Fidâ* Gümüştekin ismini veriyorlar. Ahmed Tevhid Beyefendi'nin *Meskûkât Katalogları* 'nda, *Düvel-i İslâmiyye*'de Melik Gazi Gümüştekin olarak gösterilir. *Amasya Tarihi* Gümüştekin'in Danişmend'in evlatlığı olduğunu yazar. *Fezleke* ile Gaffârî Gümüştekin ismi yerine Bekistekin derler. *Târih-i Baybars*'ı bu Gümüştekin ile Şam atabegi olan Bedreddin Gümüştekin'i birbirine karıştırır.

Hezar Fen Tarihi, Melik Gazi Mehmed ismini vererek 537 H / M 1142 senesine kadar yaşatmak suretiyle oğluya kendini karıştırır. Bu tarihlerde yani 496 H / M 1102 senesinde Kayserili Gümüştekin isminde birinin Ana Selçukî hükümdarı Berkayaruk tarafından Bağdat şahneliğine tayin edildiği *İbnü'l-Esir* ile *İkdü'l-Cumân*'da mezkûrdur ki *Amasya Tarihi*'nde Danişmend'in evlatlığı olduğu kaydedilen Gümüştekin budur. Şu mütalaalara binaen şimdilik Gazi'nin isminin mutlaka Gümüştekin olduğu iddia edilemez.

elinden çıkmadan önce bugünü görmeyi istedi de mülkünü vakfetti. Bu, 509 yılının Ramazanını müjdeleyen Şaban ayında yazıldı.

[...] اما بعد ثم ان السلطان الاعظم الاعدل الاكرم مالك رقاب الامم السلطان ابراهيم بن للرحوم المغفور السعيد المبرور... بيك (باباسنك اسم يرى آچيق) خلد الله ملكته و زاد اتصافه و دام عمره و رحم اسلافه لما اراد ان ينظر فى يومه هذه من قبل ان يخرج الامر من يده وقف عن املاكه وقع التحرير فى شهر شعبان المبشر بمرضاة سنة تسع و خمس مائة]

560 H / M 1165 tarihli Yağıbasan'ın oğlu Melik İsmail'in vakfiyesinde de: (... melik İsmail b. Yağıbasan b. Melik Gazi İbrahim b. Seyyid Melik Ahmed Danişmendî Gazi...) kuyudatı Melik Gazi'nin adının İbrahim olduğunu gösteriyor.

[24] Melik Gazi'nin Mehmed, Yağıbasan, Aynuddevle, Matyu *Vakayinamesi*'ne nazaran Malduh, Süryani Mişel'e nazaran da Yağan isimlerinde beş oğlu vardır.

Melik Gazi'nin kabri Kayseri'ye tâbi Aziziye kazasının Melik Gazi Köyü'nde gösterilir. Evkafı da vardır. Melik Gazi Türbesi'nde müşarünileyhin tahnit edilmiş cesedi mükemmel ve muntazam bir sandukada duruyormuş. O türbede başka tabutlar da varmış.⁸²

MEHMED GAZİ

(529 H / M 1134 // 537 H / M 1142)

529 H / M 1134 senesinde hükümdar oldu. Abbasî halifesi tarafından babasına gönderilen menşûr-ı saltanatı istimal etti. Alâim-i saltanattan olan zinciri boynuna doladılar, ayaklarına zincir taktılar, halifeye merbutiyet alâmeti olarak altın asa ile on darbe vurdular ve bu şekilde Mehmed'i melik olarak ilân ettiler.

Biraderi Aynuddevle isyan eyledi. Bundan başka Bizanslılarla Danişmendîlerin araları açık olduğundan imparator bu tebeddülünden istifade etmek istedi.

⁸² *Encümen Mecmuası*'nın 32 numaralı nüshasındaki Halil İbrahim Bey'in (Melik Gazi) makalelerine müracaat.

Melik Gazi'nin vefatını haber alan Jan Komnen birbirleriyle iyi geçinmekte olan Danişmendîlerle Selçukîlerin arasını bozdu ve Selçukî hükümdarı Mesud'u kendi tarafına celbetti.

Bizans ve Selçukî orduları Danişmendîlere ait olan Çankırı'yı muhasara ettiler. Mehmed Gazi, Mesud'u, din düşmanlarıyla ittifakından dolayı tahtie etti.

Bu hâlden müteessir olan Mesud, geceden bilistifade Bizanslılardan ayrılarak ordusunu geri çekti.

Bu suretle Mesud'u Jan Komnen'den ayırmaya muvaffak olan Melik Mehmed, Bizanslıları mağlup edip Çankırı'yı kurtardı.

Ertesi sene Bizanslılar tekrar Çankırı'yı muhasara eylediler. Melik Mehmed, biraderi olup isyan eden Aynuddevle isyanını bastırmakla uğraştığından Çankırı'ya muavenet edemedi.

Jan Komnen, Çankırı'ya iki bin kişilik bir kuvvet bırakarak çekildi. Mehmed Gazi, biraderinin isyanını muvaffakiyetle bastırarak bu mühim gaileyi defetti.

Maraş kontu olan Bodein, Maraş'ın şimal kısımlarına sahip olan Melik Mehmed'in arazisine tecavüz ettiğinden Mehmed de bilmuka-bele 531 H / M 1136 tarihinde büyük bir ordu ile Keysum taraflarına gelerek köylerle manastırları ateşe verdi. Şehri, okla taciz etmek veya muhasara eylemek istemedi. Mevsim, üzüm zamanıydı. Ahali, fena hâlde korktu. Bizans İmparatorundan istimdat eden Bodein bu suretle yakasını kurtardı. Melik Mehmed, etrafı yağmalayarak bilâ-muhârebe avdet etti.

[25] Müverrih Urfalı Matyu, bizzat Keysum'da bulunduğundan bu vakayı büyük bir heyecanla anlatıyor.

Mehmed Gazi Bizanslılara karşı mücadelesine devam etti. Bu mücadele muhtelif cephelerde uzun sürdü. Jan Komnen bir aralık Niksar'ı muhasara ettiyse de muvaffak olamayarak perişan bir hâlde kaçtı. Türkler, sahile kadar takip ettiler (535 H / M 1140)⁸³

⁸³ Bizans İmparatoru Jan Komnen Pont vilâyeti dâhilinde büyük bir karargâh tesis ederek Mehmed Gazi'nin arazisine tecavüz ettiyse de muvaffak olamadı. Niksar taraflarında Jan Komnen'in biraderi İsak

Henüz harp bitmemişti. Melik Mehmed 1141 M Şubatında Bizans ordusunu tamamen perişan etmek suretiyle İmparator'dan iyi bir intikam aldı.

Mehmed Gazi, bundan sonra çok yaşamadı. 537 H / M 1142 senesinde Kayseri'de vefat etti.⁸⁴

Şalandon, vefatını 536 H / M 1141 kaydediyorsa da hemen bütün şark müverrihleri 537 H / M 1142 göstermektedirler.⁸⁵

Lobo, Melik Mehmed'i "Anadolu hükümdarı ve Şarkın en şevketli padişahı, melik-i muazzam Mehmed" diye zikretmektedir. Tevhîd Beyefendi'nin Meskûkât Kataloglarında Mehmed'in sikkesi vardır.

Melik Mehmed'in hükümdar olur olmaz harap olan Kayseri'yi imar ettiğini, muhteşem mabetlerden çıkarılan taşlarla Kayseri'de binalar yaptığını ve müşarunileyhin ekseriyetle Kayseri'de oturduğunu, âdil, âkil ve basiretkâr olduğu Süryani Mişel yazar.⁸⁶

Mehmed'in Kayseri'de medfun olduğu anlaşılıyor. Kayseri'deki Câmî-i Kebîrin banisi Mehmed Gazi olup kabrinin Melik Gazi Medresesi namıyla yâd edilen binada olduğu mervidir. Kayseri'ye tâbi Germir köyü, Kayseri fatihi olan Mehmed Gazi'nin evkafından imiş.⁸⁷

Sebastokrator'un oğlu Türkler tarafına geçtiğinden İmparator haiben ric'at etti. (Döğini, C 4, s. 71). Bu prensin adı Jan'dır. Lobo'nun Bizans müverrihlerinden nakline göre Jan ihtida ederek Süleyman tesmiye edilmiş ve hatta Selçukî ailesinden bir prensle de izdivaç eylemiştir. Selçuknamelerde Emîr Keminnos namıyla maruf zat bu Süleyman'ın ahfadından imiş.

⁸⁴ Ebu'l-Ferec'e nazaran Melik Mehmed 1142-43 M'de Kayseri'de vefat etmiştir. Rahip Greguvar ve Süryani Mişel de Kayseri'de vefatını yazarlar. *Mesâlikü'l-Ebsâr* ise 537 H / M 1142 tarihinde maktulen vefat ettiğini kaydeder.

⁸⁵ *Mesâlikü'l-Ebsâr, Aynî, Meskûkât Katalogları, İbn Kesîr, Fezleke, Gaffârî, Düvel-i İslâmiyye.*

⁸⁶ *Vakayiname*, Süryaniceden Fransızcaya mütercem nüsha. (C 3, bab 16, fâsil 6, s. 237.)

⁸⁷ *Encümen Mecmuası*, no: 32, s. 459.

ZÜNNUN – SUNGUR - YAĞIBASAN

Melik Mehmed'in vasiyeti üzerine yerine oğlu Zünnun geçtiyse de bunu, İsmail'in oğlu Sungur ile amcası Yağıbasan tanımadılar. 537 H / M 1142'de Melik Mehmed'in zevcesi Yağıbasan ile izdivaç edip Yağıbasan'ı Sivas'ta hükümdar ilân ettirdi. Bunun üzerine Zünnun Kayseri'den Samantı'ya kaçtı.⁸⁸

[26] Sultan Sungur'un ne suretle hareket ettiği tamamen meçhuldür. *Mesâlikü'l-Ebsâr*'da Melik Mehmed'in maktulen vefat, Rahip Anselm'in *Vak'anamesinde* Mehmed'in yeğeni Sungur tarafından katledildiği muharrermiş.⁸⁹ Bu mütalaa varit ise Sungur amcasını öldürerek yerine geçmek istemiştir.

Kazanova'nın *Danışmendiye Meskûkâtı* adlı eserinde İzzeddin Sungur'un iki sikkesi görülür. Birinci sikkede (es-Sultânü'l-A'zam İzzeddin Sunkur) ibaresi hakkedilmiştir.

Süryani Mişel Vakayinamesi'nin Ermenice nüshasında Sungur'un şehzadeliği zamanında Malatya valisi olduğundan bahseyleyir.⁹⁰

Niksar'daki Sunguriyye ismi verilen güzel bir türbenin bu Sultan Sungur'a ait olması pek muhtemeldir.

Biz, Melik Mehmed'in vefatını müteakip Zünnun'un hükûmete geçtiğini ve buna karşı Sungur ile Yağıbasan'ın rakip çıktıklarını ve her birinin ayrı ayrı mahallerde hükûmet ederek az zaman sonra bütün Danışmendiye memalikinin Yağıbasan'ın eline geçtiğini yani Yağıbasan'ın diğerlerini bertaraf ederek hükûmeti tamamen eline aldığı kuvvetle zannediyoruz.

İbn Haldun, Mehmed'in vefatıyla yerine kardeşi Yağı Arslan'ın (Yağıbasan) geçtiğini ve Mehmed'in memalikinin ekserisine Mes'ûd-ı Selçukî'nin müstevli olduğunu ve mütebaki Danışmendiye

⁸⁸ Zamantı, Samantı, Damantı ve daha sair imlalarla yazılan bu kale, Kayseri vilâyeti dâhilinden geçen Mamantı suyunun kenarındaydı. Bu su, Seyhan Nehri'ne dökülür.

⁸⁹ Rahip Anselm Vak'anamesi'ndeki mütalaa'yı İsmail Hami Beyefendi söylediler.

⁹⁰ Danışmend'in vefatından sonra Kılıç Arslan ortaya atılıp Malatya'yı Sunkur b. Danışmend'den gasbederek taht-ı hâkimiyetine aldı. (1106 M) (*Süryani Mişel Vakayinamesi* Ermenice nüsha, s. 324.

memalikine Yağıbasan'ın hükümdar olduğunu yazar. İbn Kesîr, Cenabî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, Aynî, Gaffârî vesair tarihler Mehmed'in vefatından sonra arazisinin (bir kısım olacak) Mesud b. Kılıç Arslan tarafından zapt edildiğini yazarlar.

NİZAMEDDİN YAĞIBASAN (537 H / M 1142 // 560 H / M 1164)

Melik Gazi'nin oğludur. Biraderzâdesi Zünnun'un hükümdarlığını tanımayarak kıyam etti. Melik Mehmed'in zevcesi kendisiyle izdivaç ettiğinden o sayede Sivas'ta hükümdar ilân olundu.⁹¹

Yağıbasan, babası Melik Gazi'nin düşmana galip geldiği zaman doğmuş olduğundan “düşman” basan manasına olan Yağıbasan ismini almıştır.⁹²

Yağıbasan, babasının sağlığında Sivas valiliğinde bulunmuştu.⁹³

Yağıbasan, hükümdar olur olmaz evvela yeğeni Zünnun'u bertaraf ederek Kayseri'yi zapt etti. [27] Zünnun, Zamantı veya Minşara kalesine sığındı ve Minşara emîri bulunan kardeşi Yunus'la birlikte gelerek Kayseri'yi elde etti.

Bundan başka yine bu sırada Yağıbasan'ın biraderi olup Melik Mehmed'e karşı saltanat mücadelesi eden Aynuddevle, hiç ümit etmediği bir vaziyetin zuhuru üzerine Malatya'yi elde etti.⁹⁴

Bu suretle Danişmendiye memleketi üçe, belki de dörde ayrılmış oldu. Sivas ve havalisi Yağıbasan'da; Malatya Aynuddevle'de; Kayseri Mehmed'in oğlu Zünnun'da, ağleb-i ihtimal Niksar ve Amasya da

⁹¹ Mehmed'in zevcesi Sivas'ta idi. Yağıbasan'ı Sivas'a celp ve şehri ona teslim ile izdivaç etti.

⁹² Bazı tarihler Yağıbasan yerine Yağı Arslan, Yakub Arslan diye yanlış isimler kaydetmişlerdir.

⁹³ Şalandon, C 1, fasıl 6, s. 254-256 hamış).

⁹⁴ Aynuddevle, kardeşi Yunus'la beraber (kardeşi değil biraderzâdesi) Malatya'yı muhasara etmiş ve kuvvetleri kâfi gelmediğinden çekilmişlerdi. Bunun üzerine Melik Mehmed'in zevcesi Sivas'tan iki bin kişilik bir kuvveti Malatya'ya sevk etti. Malatya ahalisi bu askerin kendilerini Malatya'dan çıkarıp Sivas'a götüreceklerini zannettiler veya öyle aldatıldılar. Bu korku sebebiyle Aynuddevle'yi celbederek şehri ona teslim eylediler (Şalandon).

Sultan Sungur'un elinde idi. Bunlardan başka Danişmendî arazisinden Selçukî hükümdarı Mesud da bir hisse aldı. Mesud 537 H / M 1142 senesinden itibaren Fırat'a doğru ilerlemek istiyordu.

Mesud'un bu vaziyetine karşı Yağıbasan'la birleşen Aynuddevle ve Zünnun müttefikan Mesud'a karşı durmuşlardı.

Bir aralık Aynuddevle Elbistan ve havalisinin işgaliyle uğraşırken fırsatı fevt etmeyen Mesud yalnız kalan Yağıbasan üzerine yürüdü. Yağıbasan mukavemet edemeyerek dağlara çekildi. Mesud, Sivas ve havalisini yağma ve tahrip eyledi.

Yağıbasan'ı mağlup eden Mesud derhâl Aynuddevle üzerine yürüdü. Malatya'yı, her yaz gelmek şartıyla üç sene muhasara ettiyse de zapt edemedi. Malatya etrafını yağma ve tahrip ile iktifaya mecbur kaldı. Aynuddevle, başa çıkamayacağını anlayınca Mesud'un himayesini kabul eyledi.

Mesud Danişmendîler'e ait olan Ankara ve Çankırı'yı elde ederek oğlu Şahenşah'a verdi.

Yağıbasan bu vaziyete karşı Bizans İmparatoruna müracaatla yardım istedi. 541 H / M 1146 senesinde İmparator Manuel, Mesud'a karşı Konya seferini açarak Konya'yı muhasara eylediyse de Mesud'un müracaatı üzerine sulh oldu.

547 H / M 1152'de Malatya emîri Aynuddevle vefat ederek küçük oğlu Zülkarneyn, annesinin vesayeti altında Malatya emîri oldu.

Danişmendiye devletinin eski satvetini iadeye çalışan Yağıbasan yeğeni olan Malatya emîrini Mesud'un himayesini kabul etmemeye icbar eyledi.

Zülkarneyn, amcasının sözünü tuttu. Mesud'un hücum etmesi ihtimaline binaen mevaşi ve at sürülerini kendi arazisine nakleyledi. Vaziyeti haber alan Mesud, Malatya havalisini yağma ettirdi.

Bu sıralarda Yağıbasan, eniştesi Mesud'la barıştı ve onun kızını aldı.⁹⁵ Malatya Beyi Zülkarneyn de [28] Mesud'un himayesini kabul etti. Sultan Mesud 551 H / M 1156 senesinde vefat ederek yerine oğlu II. Kılıç Arslan hükümdar oldu.⁹⁶

Kılıç Arslan tahta geçer geçmez iki erkek kardeşinden birini katletti. Diğer kardeşi Şahenşah, pederinin sağlığında kendisine verilmiş olan Ankara ve Çankırı taraflarına çekildi.

Şahenşah, Yağıbasan'ın damadı olduğundan Danişmendiye hükümdarı damadı Şahenşah'ı himaye ve müdafaa eyledi.⁹⁷

Yağıbasan Kılıç Arslan'a karşı i'lân-ı harb eylediyse de iki ordunun karşılaşmalarını müteakip araya giren ulemanın ricalarıyla harp olmadı ve iki hükümdar arasında ca'lî bir mütareke akdedilmek suretiyle iş tatlıya bağlandı. Yağıbasan bundan sonra Suriye hükümdarı Nureddin Mahmud'un teşvikiyle tekrar Kılıç Arslan üzerine yürüyerek Ceyhan, Elbistan ve havalisini aldı. Danişmendiye hükümdarı oradan da Konya üzerine hareket eylediyse de Aksaray civarında mağlup oldu. Ve az sonra Kılıç Arslan Ceyhan, Elbistan taraflarını istirdada muvaffak oldu (551 H / M 1156).

Yağıbasan Bizanslılarla çarpışarak imparatorluğa ait olan Âne=Ünye ile Pavras=Bafra'yı zapt etti 552 H / M 1157.

Yağıbasan, kendisiyle müzakereye gelen Aleksi Jikar'la görüşerek Bizans hududuna riayet edeceğine dair söz verdi ve aldığı şehirleri de iade ile beraber bir de ittifak muahedesi imzaladı (553 H / M 1158).⁹⁸

⁹⁵ Süryani Mişel'in Süryaniceden mütercem nüshasında Yağıbasan'ın damat olması 549 H / 1154 M senesinde gösterilmiştir (C 3, bab.18, s. 310)

⁹⁶ *Ibnü'l-Esir, Ebi'l-Fidâ, Ibn Hallikân*, Mesud'un vefatını 547 H / M 1152, Süryani Mişel, Şabo tercümesi 551 H / M 1156, Rahip Greguvar 1142 M seferinden avdetinden on altı ay sonra dedğine göre 550 H / 1155 M senelerinde gösterirler. Biz, Süryani Mişel ve bir kısım İslâm müverrihlerinin yazdıkları gibi 551 H / 1156 M senesini kabul ettik.

⁹⁷ Matyu, Yağıbasan'a Büyük Emir Yakub Arslan der, s. 343.

⁹⁸ Yağıbasan bu ittifak sayesinde hasmı Kılıç Arslan'ı mağlup etmiştir. Hatta Kılıç Arslan'ın bizzat Bizans'a kadar gittiği hâlde arzusuna tamamen muvaffak olamayışı, Yağıbasan'ın işini sağlam tutmasından ileri gelmiştir.

1160 miladi senesi Teşrinievvelinde (Ekim 555 H) Malatya emîri Zülkarneyn'in vefatı üzerine oğlu Mehmed emîr oldu.

Yağıbasan bu tebeddülde bilistifade Selçukîlerin himayesinde bulunan Malatya'yı işgal ile genç hükümdarı himayesi altına aldı.

Yağıbasan bu vakayı müteakip Âni=Kemah'ta isyan eden emîri katlile Sivas'a avdet eyledi.

Yağıbasan'la Kılıç Arslan arasındaki münâferet olanca şiddetiyle devam ediyordu. Kılıç Arslan Saltuklardan Erzurum hâkiminin kızını almış ve gelini Konya'ya getirtmek üzere bir heyet göndermişti. Bunu haber alan Yağıbasan Konya'ya getirilmekte olan gelini esir edip yeğeni Zünnun'la nikâh eylemişti.⁹⁹

Bu çirkin hadise üzerine Kılıç Arslan, Yağıbasan'la harp etmek üzere hareket etti. Aralarında vukua [29] gelen müthiş harpte Yağıbasan pek büyük bir muvaffakiyet kazandı. Kılıç Arslan'ın bütün levazımatı ve alâmet-i saltanatı hasmının eline geçti. Yağıbasan, bu alâmeti ulüvv-i cenâb ızharıyla Selçukî hükümdarına iade eyledi. Vaka takriben, yaklaşık (558 H / M 1163) senesi içindedir.

Yağıbasan evvelce yeğeni Zünnun'u himaye ederek Kılıç Arslan'ın nişanlısını ona tezvîc ettiği hâlde 558 H / M 1163 tarihinde Zünnun'un kendisini terk ile Kılıç Arslan tarafına meylettiğini gördü.¹⁰⁰

Yağıbasan, Zünnun üzerine derhâl asker sevk ederek onu itaati altına aldı.

558 H / M 1163 inhizamı Kılıç Arslan'a pek ağır geldi. Bizans İmparatorunun yanına giderek muavenet istedi.¹⁰¹ Yağıbasan Kılıç

⁹⁹ Gelini biraderzâdesi Zünnun'a nikâh etmek istedi. Lakin kız nikâhlı olmağın bu husus için bir çare istedi. Onlar dahi (yani ulema) kız mürtet olmaktan gayri çare yoktur diye fetva verdiler. Pes kız neuzübillah bir kelime-i küfr söyleyip mürtet olmakla İzzeddin Kılıç Arslan'dan boş düştü. Sonra yine İslâma gelip Zünnun'a nikâh eylediler (*Müneccimbaşı Tarihi*, C 2, s. 561).

¹⁰⁰ Şalandon, C 1, fasıl 17.

¹⁰¹ İzzeddin asker çekip Yağı ile dövüşüler. Bu kez İzzeddin bozulup sonra Rum kralından imdat getirtti ve geldi (*Müneccimbaşı*, C 2, s. 561).

Arslan'ın yerine damadı Şahenşah'ı Selçukî tahtına oturtmak istiyordu. Hatta Şahenşah biraderini tehdit bile ediyordu.¹⁰²

Kostantiniyye'ye kadar giden Kılıç Arslan, orada seksen gün kadar kaldı fakat arzu ettiği şeylere tamamen nail olamadı. Konya'ya avdetinde el-Cezîre emîrlerinin Yağıbasan'la ittifak ettiklerini gördü.

Kılıç Arslan Yağıbasan'la bir defa daha boy ölçüşmek istediye de bir iş göremeyeceğini anladığından sulha talip oldu.¹⁰³

İslâm müverrihleri, gelin hadisesi dolayısıyla vaki harbi 560 H / M 1165 senesinde gösterirler ise de yanlıştır. Gelin hadisesi takriben 558 H / M 1163 senesinde olmuş ve Kılıç Arslan mağluben muavenet istemek üzere Kostantiniyye'ye gitmiştir. Kılıç Arslan'ın avdetinden sonraki hadise ve sulh ise 558 H / M 1163 senesi içindedir.

Yağıbasan bu musalaha mucibince Elbistan ve civarını Kılıç Arslan'dan aldı (558 H / M 1163). Yağıbasan'la Kılıç Arslan'ın son mücadeleleri arasında Danişmendiye hükümdarının bir de el-Cezîre seferi vardır.

Yağıbasan Fırat vadisine doğru tevsî-i mülk etmek istiyordu. Kendisine hulul eden Âmid emîri Cemaleddin'in teşvikiyle¹⁰⁴ (558 H / M 1163) senesi sonlarında kendi damadı olan Hısn-ı Keyf emîri Kara Arslan'ın üzerine yürüyüp¹⁰⁵ arazisini yağma ve tahrip etti.

Şalandon, bu el-Cezîre seferini Yağıbasan'ın son muvaffakiyatı olarak gösteriyorsa da yanlıştır. Şalandon, Kılıç Arslan'la muahedesi-ni daha evvel zikretmek suretiyle bu yanlışığa düşmüştür.

¹⁰² Şalandon, fasıl 17, s. 456

¹⁰³ Şalandon, fasıl 17, s. 456.

¹⁰⁴ Diyarbekir emîri Cemaleddin Şemsü'l-Mülûk Mahmud, Atabeglerden ve İnalogullarındandır. 536 H / 1141 M 'den 579 H / M 1183'e kadar hükûmet sürmüştür. Memleketini Salâhaddin Eyyubî aldı.

¹⁰⁵ Yağıbasan'ın damadı Kara Arslan Sökmanilerden Hısn-ı Keyf emîri idi. 570 H / M 1174 senesinde vefat etmiştir.

[30] Yağlıbasan 560 H / M 1165 senesinde Ankara'da, nezdine gitmiş olduğu damadı Şahenşah'ın yanından avdeti esnasında Çankırı'da anısının vefat etmiştir.¹⁰⁶

Müverrihler, müşarünileyhin vefatı tarihini daha sonra gösterirler. Oğlu Cemal Gazi'nin 560 H / M 1165 tarihli vakfiyesi nazar-ı dikkate alınacak olursa müşarünileyhin 560 H / M 1165 senesinde vefat ettiği tebeyyün eder.

*

**

Yağlıbasan, Danişmendiye hükümdarlarının büyüklerindendir. Yeğeni Zünnun ile amcası Sungur'u bertaraf ederek hükûmeti eline almış ve Sultan Mesud'un mütemadi hücumlarına karşı mukavemet ile nihayet onunla da uzlaşmaya muvaffak olmuştur.

II. Kılıç Arslan gibi kuvvetli bir hükümdara bile kudretini tasdik ettirerek elinden Elbistan ve havalisini almak suretiyle vefatına kadar Anadolu hegemonyasını elinde tutmuştur. Dûr-endîş, siyâsî, azim sahibi bir hükümdardır.

Anadolu Selçukî hükümdarı Sultan Mesud'un hem kayınbiraderi ve hem damadıydı.

Künyesi Ebu'l-Muzaffer ve mahlası Nizameddin'dir.¹⁰⁷ *Cenabî Tarihi*, (melik-i âlem ü âdil nizâmü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebu'l-Muzaffer Yağlıbasan) ser-levhasıyla müşarunileyhi zikrediyor ve bu hanedanın diğer azasında görülmeyen şecaat ve ikdam ve idâre-i memlekette göstermiş olduğu kabiliyeti zikr ile senasında bulunuyor.

Yağlıbasan'ın kabri Niksar'dadır.¹⁰⁸ Niksar kalesinde yaptırmış olduğu medresenin kible tarafında medfundur. Yine kalede medresenin pek yakınında bir de mescidi vardır. Medresedeki kabrinde taş ve kitabe yoktur. Yanında birkaç kabir daha vardır ki bunlar da yine o

¹⁰⁶ Yağlıbasan'ın vefatı tarihi Şalandon'a göre 1163-64 M, Süryani Mişel'in Ermenice nüshasında 1164 M, Ebu'l-Ferec'e göre 1163 M, İbnü'l-Esir'e nazaran da 560 H / M 1164 senesidir. Süryani Mişel Süryani nüshasında 1165 M gösterir. Hezarfen ile Çambaver 562 H / M 1166 tarihini yazarlar.

¹⁰⁷ Lakabının Nizameddin olduğu gerek kitabelerinde ve gerek sikkelerde görülür.

¹⁰⁸ *Fezleke*, Cenabî, *Mirkâtü'l-Cihâd* Niksar'da medfun olduğunu yazarlar.

hanedana mensup zevata ait olacak. Tokat'ta da bilahare harap olarak 645 H / M 1247 tarihinde tamir olunmuş bir medresesi vardır. Yağıbasan'ın Niksar'daki medrese veya mescidine ait olması lazım gelen 552 H / M 1177 tarihli kitabenin (*Kitabeler*) namındaki eserde bir sureti vardır.¹⁰⁹

Yağıbasan'ın, Cemal Gazi, Muzaffereddin Mahmud, Zahireddin İli, Sinaneddin Yusuf, Bedreddin Keyhusrev isimlerinde beş oğlu vardır. Bunlardan Cemal Gazi'den maadası Selçukî devletinin hizmetine girerek ricâl-i devlet sırasına geçmişlerdir.

CEMAL GAZİ

(560 H / M 1165 // 562 H / M 1167)¹¹⁰

[31] Yağıbasan'ın vefatıyla derhâl teşettüt baş gösterdi. Danişmendiye memaliki emîrlerin münazaa sahnesi oldu. Bir kısım kıtaat Yağıbasan'ın yerine oğlu Cemaleddin Gazi'yi¹¹¹ hükümdar ilân ettikleri esnada¹¹² Elbistan taraflarında bulunan kıtaat da Mahmud b. Maan yahut Mahmud b. Maadî adlı birini kendilerine reis intihap eylediler.

Bundan başka Kılıç Arslan'ın teşvikiyle Kayseri meliki Zünnun ve onu müteakip Ankara'da Şahenşah ve Yağıbasan'ın biraderzâdesi İbrahim b. Mehmed Gazi de i'lân-ı istiklâl eylediler.

¹⁰⁹ Müracaat *Kitabeler*, s.3,4 ve *Niksar Kitabeleri*, aynı eser, s. 59.

¹¹⁰ Yağıbasan'ın beş oğlundan yalnız birinin hükümdar olduğu malumdur. Babasının vefatıyla 560 H / M 1165'4e cülûs eden Cemaleddin Gazi'nin ismi bir vakfiyeye göre İsmail'dir. Kuyûd-ı Atıkada Anadolu Defteri'nin 349. sayfasındaki (Melik İsmail b. Yağıbasan b. Melik Gazi İbrahim ...) silsilesini havi 560 H / M 1165 tarihli vakfiye bize Cemal Gazi'nin adı İsmail olduğunu gösterir. Bundan başka *Amasya Tarihi* in bir haşiyesinde (C 2, s. 336 haşiyesi) Amasya kadısı Celâleddin Abdurrahman Muslihî'nin verdiği bir ilamda Cemal Gazi' in adı İsmail olarak görülüyor.

¹¹¹ Şalandon.

¹¹² Süryani Mişel bir kısım kıtaat-ı askeriyyenin yeğeni yani biraderzâdesi İsmail'i hükümdar ilan ettiklerini yazıyorsa da doğru değildir. Süryani Mişel, Cemal Gazi'nin adının İsmail olduğunu bilmediğinden bunu İbrahim'in oğlu İsmail zannetmiştir. (Süryanice Nüsha, C 3, s. 324). Ebu'l-Ferec de Yağıbasan'ın yerine İbrahimzâde İsmail'i geçirir. *Cenabi Tarihi* Yağıbasan'a İbrahim'in biraderzâdesi halef olduğunu yazar.

Cemal Gazi az zaman sonra¹¹³ amcazâdesi İbrahim b. Mehmed tarafından hal' edildi. Cemal Gazi, saltanat gürültüleri içinde tahminen Tokat, Amasya ve Niksar taraflarında iki sene kadar tutunabildi.¹¹⁴ Hal'i tarihi 562 H / 1167 M'dir.¹¹⁵

II. Kılıç Arslan, Yağıbasan'ın vefatını müteakip Danişmendîleri takibe başladı. Kayseri'de i'lân-ı istiklâl eden Zünnun'u himaye ederek bu sayede Elbistan emîri Mahmud'un elinden evvelce Yağıbasan'a vermek mecburiyetinde kaldığı Elbistan ve Darende'yi tekrar elde etti 562 H / M 1167.

Yağıbasan'dan sonra İbrahim'in Sivas; Zünnun'un Kayseri; Şahenşah'ın Ankara'da istiklâllerini ilân ettikleri tahakkuk edince Cemal Gazi'nin ancak Amasya ve havalisinde tutunabileceği kuvvetle zannolunur. Pederi Yağı[32]basan'ın Çankırı'da vefatı ve kendisinin orada hükümdar ilân edilmesi ve Şahenşah'ın Ankara, Çankırı taraflarının emîri olduğu düşünülürse Cemal Gazi'nin ancak Amasya, Tokat, Niksar taraflarında az zaman hükûmet sürebildiği kabul edilir.

Cemal Gazi'nin künyesi Ebu'l-Mehâmid, mahlası Cemal ve adı İsmail'dir. Târîh-i vefatı belli değildir. Babasının yanında medfun olduğu mütevarittir. Tokat'ta namına mensup Cemal Bağları vardır.

Çambaver, *Düvel-i İslâmiyye Silsilesi*'nde Cemal Gazi'yi Ebû Mehâmid İsmail Gazi diye zikrederek cülûsunu 562 H / M 1167 gösterir. Çünkü Çambaver Yağıbasan'ın 562 H / M 1167'de vefatını kabul etmiştir.¹¹⁶

¹¹³ *Hezarfen Tarihi*.

¹¹⁴ Yağıbasan'ın yerine oğlu Mücahid Ebu'l-Mehâmid Cemal Gazi padişah oldu. Melik İbrahim memleketini istila eyledikte Zünnun b. Mehmed kardeşine asi olup Kayseri'yi istila etti (*Mer'i't-Tevârih*).

¹¹⁵ *Amasya Tarihi*'nin me'haz göstermeyerek yazdığına göre Cemal Gazi Sivas hâkimi olan amcazâdesi İbrahim'den muavenet istedi. Maksudı, Ankara hâkimi Şahenşah ile harp etmekte. Şahenşah daha evvel davranıp Amasya'yı zapt ettiğinden mukavemete muktedir olamayan Cemal Gazi, Şahenşah'a dehalet etti (562 H / M 1167).

¹¹⁶ Çambaver, *Düvel-i İslâmiyye Silsilesi*, Hannover tab'ı, 1927.

İBRAHİM BİN MEHMED GAZİ (560 H / M 1164 // 562 H / M 1166)

İbrahim, Mehmed Gazi'nin oğludur.¹¹⁷ Amcası Yağıbasan'ın vefatı üzerine Sivas'ta istiklâlini ilân etti ve bir kısım Danişmendî memleketine sahip oldu.

Bir kısım müverrihler Yağıbasan'dan sonra İbrahim'in hükümdar olduklarını yazarlar.¹¹⁸ Bu, yanlış değildir. Çünkü Yağıbasan'dan sonra Zünnun, Şahenşah, İbrahim ve Cemal Gazi'den her biri bir yerde hükümdar olmuşlardır. Onun için bunların sıra ile bilumum Danişmendî memalikine sahip olduklarını zannetmemelidir. Müverrihleri şaşırtan nokta budur.

Döğini, *Mer'i't-Tevârîh* ve *Fezleke*, İbrahim zamanında kardeşi Zünnun b. Mehmed'in Kayseri'de icrâ-yı hükûmet ettiğini yazarlar. Zünnun, Kılıç Arslan'ın himayesi altında hükûmet sürüyordu.

İbn Haldun'a göre İbrahim'in elindeki bazı yerleri Kılıç Arslan ile Kayseri hâkimi Zünnun zapt etmiştir. Bu zapt olunan yerler ağıleb-i ihtimal Elbistan'da i'lân-ı hükûmet eden Mahmud b. Maadî'nin elindeki Elbistan ile Darende taraflarıdır.

Bu tarihlerde Zünnun Kayseri'de, Yağıbasan'ın damadı Şahenşah Ankara'da, İbrahim Sivas'ta hükûmet ediyorlardı. Kâtip Çelebi'nin *Fezlekesi*'ne göre bu üç hükümdar aralarındaki mücadeleyi bertaraf ederek her biri ayrı ayrı hükümdar olmak üzere mutabık kalmışlardır.¹¹⁹

İbrahim 564 H / M 1169 senesinde vefat ederek Sivas hâkimliğine oğlu İsmail geçmiştir. İbrahim'in Sivas'ta hükûmeti dört sene kadardır.

¹¹⁷ Çambaver, İbrahim'i Melik Gazi Gümüştekin'in oğlu olarak göstermek suretiyle yanlışmıştır.

¹¹⁸ *Döğini, Mirkâtü'l-Cihâd, İbn Haldun, Fezleke, Cenabî tarihleri.*

¹¹⁹ (...*Kardeşinin oğlu İbrahim Malatya'ya* [Sivas olacak], *Zünnun Kayseri'ye, Mesud oğlu Şahenşah Engüriye'ye yerleşti ve bu şekilde anlaşılır*) (ثم استقر ابن اخيه ابراهيم على ملاطيه [سواس اوله حق] و ذو النون) (*Kâtip Çelebi Fezlekesi*, Umumî Kütüphane, kendi el yazısı).

ŞEMSEDDİN İSMAİL BİN İBRAHİM

(564 H / M 1169 // 568 H / M 1173)

[33] Şemseddin İsmail, babasının vefatı üzerine Sivas meliki oldu.¹²⁰ II. Kılıç Arslan Kayseri hâkimi olup himayesi altında bulunan Zünnun'un elinden Kayseri'yi alarak kendisini tardeyledi (564 H / M 1169).

Bundan bir sene sonra da Ankara ve Çankırı'yı biraderi Şahenşah'ın elinden aldı.¹²¹

Kılıç Arslan Sivas'a doğru yürüyerek bu havaliyi de zapt etmek istiyordu. Bundan korkan İsmail, Kılıç Arslan'a mukabele edemeyeceğini anladığından Malatya emîri olan Feridun'la beraber¹²² Şam hükümdarı Atabeg Nureddin Mahmud'un yanına gittiler.

Nureddin Atabeg, Kılıç Arslan'ın, şarka doğru mülkünü tevsi' etmesini tehlikeli gördü. Kılıç Arslan'dan kaçıp daha evvel kendisine iltica eden Zünnun ile Şahenşah da Nureddin'i Selçukî hükümdarı aleyhine tahrik ettiler.

Nureddin, Musul, Mardin, Hısn-ı Ziyâd vesair mevkilerdeki ümerasına emir göndererek Kılıç Arslan'la harp etmek üzere Sivas'ta toplanmalarını bildirdi (567 H / M 1171).

Sivas'ta toplanan ordu Kayseri'ye doğru yürüyerek Kılıç Arslan'ı Kayseri Ovası'nda buldu. Vaziyetten ürken Kılıç Arslan, harbe cesaret edemeyerek sulh teklif etti.

Murahhaslar, zapt olunan yerlerle Zünnun ve Şahenşah'ın emaretlerine iadelerini ve Şahenşah'ın evlatlarının tahliye ve teslimini ve Malatya harbinde alınan esirlerin geri verilmesini şart koydular.

Kılıç Arslan, biraderi Şahenşah'a senevî on bin dinar maaş tahsisini ve üseranın iadesini kabul eylediyse de kardeşine bir kale bile

¹²⁰ İbn Haldun, İbrahim'in yerine biraderi Zünnun'un geçtiğini yazar.

¹²¹ Süryani Mişel Ebu'l-Ferec'den naklen Kayseri ve Sinada'nın 1169 M senesinde Kılıç Arslan tarafından zapt edildiğini yazar. Yine o me'hazlara göre Ankara ve Çankırı da bu sene Şahenşah'tan alınmış. (Süryanice nüsha (1480 Süryani senesi).

¹²² Malatya emîri Mehmed'in yerine Kasım, onun yerine de Feridun geçmişti.

vermeyeceğini bildirdi. Kardeşi Şahenşah'ın yedi çocuğundan bir tanesini öldürtüp ateşte pişirterek ekmekle beraber bir tepsiye koyup Şahenşah'a gönderdi.¹²³ Ve eğer çekilip gitmeyecek olurlarsa diğer altı çocuğunu da böyle öldürüleceğini bildirdi. Müzakere munkatı' olduysa da kış gelmiş olduğundan Kılıç Arslan'a karşı harekât-ı askeriye yapılamayacağı anlaşılarak ordu avdet eyledi.

İsmail Sivas'ta kalarak Nureddin'in ordusu Suriye'ye çekildi. Bu sene Sivas ve havalisinde hem şiddetli kış ve hem de kıtlık oldu. Bilhassa kaht bütün şiddetiyle Sivas'ta kendini gösterdi.

[34] Sivas ahalisi hükümdar İsmail'in ambarlarını yağma ederek İsmail ile harem ve çocuklarını ve maiyyeti erkânından beş yüz kişiyi katlettiler. Bu cinayet, şiddetli kış ve ortalığın kapalı olması cihetiyle ancak 1172 M senesi Şubatında duyulabildi. Tekmil etraf ahalisi bu vakadan müteessir ve müteneffir oldular.¹²⁴

Bunun üzerine ahâlî-i mahalliyyeden bazıları Kayseri emîri olup Şam'da Nureddin'e iltica etmiş olan Zünnun'a haber gönderdiler ve Sivas hükûmetini kendisine teklif eylediler.

Zünnun, kayınpederi Nureddin Atabeg'in muavenetini rica ederek yola çıktı, karların çokluğundan dolayı bazen yayan yürüyerek bin müşkülâtlâ Sivas'a geldi. Hükûmete vaz'-ı yed eder etmez İsmail'in katillerinin ekserisini idam ettirdi.¹²⁵

¹²³ *Süryani Mişel Vakayinamesi* (Süryanice Nüsha, C 3, s. 345) (Ermenice Nüsha, s.373), Ebu'l-Ferec Şahenşah'ın dört çocuğu olduğunu yazıyor.

¹²⁴ Uzun müddetten beri bütün memlekette icrâ-yı hükm eden kıtlık ve açlığa inzınam eden kışın şedaidinden ahalî fevkalade ezilmiş ve bunalmış olduğundan padişaha müracaatla kendilerine yiyecek vermesini istediler. Hükümdar buğdayı olmakla beraber ahalîye cüz'î bir şeyi bile vermedi, bilakis onlarla istihza etti. Kendilerini defeat ile huzurundan kovdu. İşte bu vaziyet üzerine açlığın tazyikine mukavemet edemeyen bu adamlar hükümdarın katlini tasarladılar. Suikast tertip ederek müşarunileyhin üzerine atıldılar ve Sultan Kılıç Arslan'ın hemşiresi olan haremi (Yağubasan'ın zevce-i metrukesi) ve miktarı beş yüze balığ olan nüdema ve havassıyla beraber hükümdarı öldürdüler ve kabre bile layık addetmedikleri cesedini karların üzerine attılar. Hükümdarın bütün mamelekini müsadere edip yemeye başladılar. Kar sebebiyle bu haber Şubattan evvel etraftan duyulmadı. İsmail'i katledenler ittifak ederek aynı hanedandan merhumun amcası olup Kayseri'den tardedilen ve Dımışk'ta bulunan Zünnun'a haber gönderdiler (Süryani Mişel, Süryanice nüsha, C 3, bab 19, s. 349).

¹²⁵ *Aksarayî Tezkiresi, Târih-i Güzide ve Ravzatü's-Safâ*'nın kayıtlarından, Kılıç Arslan'ın Danişmendiye ümerasını kendisine celbederek onlar vasıtasıyla İsmail'in katline sebep olduğu anlaşıyor. Süryani Mişel hâdisi-i katli M 1172-73 tarihinde gösteriyorsa da yanlıştır. Yalnız vakanın şayi olması M 1172 tarihindedir.

Bazı tarihler İsmail'i yanlış olarak Zünnun'un oğlu ve halefi göstermişlerdir.¹²⁶ Yine bazı tarihler¹²⁷ İsmail'in 564 H / M 1169 senesinde vefatını yazarlarsa da yanlış olup bu tarihte babası İbrahim vefat etmiştir. İsmail'in Niksar'da medfun olduğunu başta Cenabî olduğu hâlde *Mirkâtü'l-Cihâd, Hezarfen, Fezleke, Mer'i't-Tevârih* ve *Aksarayî Tezkiresi*'nde yazarlar.

Cenabî tarihi, İsmail'i [ملك عالم شمس الدنيا و الدين ظهير امير المؤمنين ابي الفدا اسماعيل]¹²⁸ diye zikreder.

İsmail'in, Yağıbasan'ın zevce-i metrûkesini aldığı *Süryani Mişel'in Vakayinamesi*'nde muharrerdir.

ZÜNNUN BİN MEHMED GAZİ (568 H / M 1173 // 570 H / M 1174)

Zünnun birinci defa 537 H / M 1142 senesinde babası Mehmed Gazi'nin yerine hükümdar ilân edildiyse de Yağıbasan'la [35] İzzeddin Sungur'un kıyamı ve Yağıbasan tarafından hükûmeti elinden alınarak bir vali derecesinde Kayseri'de ikamet ettirilmiş olduğu bil-münasebe evvelce zikredilmişti. Zünnun, bu esnada amcasına karşı kıyama yeltendiyse de derhâl itaat altına alınmıştı (558 H / 1162 M). Yağıbasan'ın vefatı üzerine Zünnun, Selçukî hükümdarının teşvikiyle i'lân-ı istiklâl etti ve yine Kılıç Arslan'ın müzaheretiyile Elbistan ve havalisini Mahmud b. Maadî'den aldı. Bu vesile ile bu arazi Selçukîlerin eline geçti.

Zünnun, Amasya taraflarını elde etmek istediye de muvaffak olamadı.¹²⁹ Zünnun bu suretle yani Kılıç Arslan'ın yardımıyla dört

¹²⁶ *Ravzatu's-Safâ, Câmiü'd-Düvel, Târih-i Güzîde, Fusûl-i Hall ü Akd, Mer'i't-Tevârih.*

¹²⁷ *Mirkâtü'l-Cihâd, Cenabî, Hezarfen.*

¹²⁸ (*Âlemin sultanı, din ve dünyarın güneşi, müminlerin emîrinin yardımcısı, Ebi'l-Fidâ İsmail*)

¹²⁹ Zünnun, hükümdar olunca Amasya'da ikamet etmekte olan İsmail'in zevce-i metrûkesi ve Yağıbasan'ın zevcesi olan kadın, Zünnun'u Amasya'ya davet ile şehri teslim etmek istemişse de muvaffak olamayarak katledilmiş ve Zünnun da bir iş görmeden avdet eylemiştir (Şalandon, C 1, fasıl 10, s. 291). Hâlbuki Süryani Mişel bu kadının Sivas'ta katledildiğini yazar (Süryanice nüsha). Bu Amasya

sene kadar Kayseri emîrliğinde kaldı, 564 H / M 1168 senesinde Danişmendiye hükûmetini ortadan kaldırmaya karar veren Kılıç Arslan tarafından fırara icbar edilerek memleketi Selçukîlerin işgali altına girdi. Zünnun, Şam atabegi olan Nureddin Mahmud'un yanına kaçtı ve ona damat oldu.

Zünnun, İsmail'in katli üzerine Sivas'tan davet edildiğinden Nureddin'in vermiş olduğu kuvve-i muâvene sayesinde Sivas'a gelecek hükümdar ilân edildi (567 H / M 1172).¹³⁰

Zünnun'un Sivas'a yerleşmesi Kılıç Arslan'ın işine gelmedi. 568 H / M 1173'te derhâl Sivas üzerine yürüdü. Zünnun Niksar'a kaçtı ve Nureddin Mahmud'a müracaat ederek muavenet istedi.¹³¹

Nureddin, Kılıç Arslan'ın arazisine tecavüz etti. Keysum, Behisni, Maraş havalisini ele geçirdi.

Bu vaziyete karşı Kılıç Arslan memleketini kurtarmaya koştuğundan Sivas'ı terk etti.

Nureddin Mahmud'la boy ölçüşemeyeceğini anlayan II. Kılıç Arslan, sulha meyletti. Aralarında takarrür eden sulh şartlarından biri Zünnun'un, Nureddin'in himayesi altında Sivas'ta icrâ-yı hükûmet

hadisesi muhakkak ise de kadının, İsmail'in hangi zevcesi olduğu belli değildir. Döğini de bu hadiseden bahseder.

¹³⁰ Halil Edhem Beyefendi, *Düvel-i İslâmiyye* isimindeki eserlerinde Zünnun'un cülûsunu 564 H göstermişlerdir. Bu tarih, müşarünileyhin Danişmendiye memalikinin bir kısmında, Kayseri ve havalisinde emîr bulunduğu tarihtir.

¹³¹ *Sultan Kılıç Arslan, Danişmendîlilerin zayıf düşmesinden dolayı onların ülkesine göz koydu ve asker sevketti. Kayseri ve Sivas'ı eline geçirdi. Yağubasan'ın torunu olan Zünnun yaralanarak kaçtı ve Niksar'a gitti. Damadı olmasından dolayı, Şam'ın adaletli meliki Sultan Nureddin katına elçi göndererek ondan yardım istedi. O da, Fahreddin Abdulmesih'i 3000 kişiyle bu iş için görevlendirdi, gönderdi. O, Sivas ve Kayseri'yi kurtardı. Kılıç Arslan'ın tekrar dönmemesi için Fahreddin Abdulmesih'in Sivas'ta kalmasını istedi. O da Melik Nureddin'in ölümüne kadar Sivas'ta kaldı*

[پس سلطان قلیچ ارسلان سبب آنکه دانشمندیان ضعیف شده بودند، طمع در ولایت ایشان کرد و لشکر کشید و قیصریه سیواس بگرفت و ملک ذو النون که نیروء یاغی باصان بود مفلوج و معلول گشته بود بگریخت و نیکسار رفت و پیش نور الدین ملک عادل پادشاه شام رسول فرستاد و مدد خواست. سبب آنکه داماد او بود. فخر الدین عبدالمسیح را با (سه هزار) مرد نام برگ نمود او فرستاد قیصریه و سیواس مستخلص گردانید و فرمود که فخر الدین عبدالمسیح به سیواس اقامت کند تا سلطان قلیچ ارسلان معاودت نکند و او تا وقت وفات ملک نور الدین در سیواس بود.] (Aksarayî Tezkiresi).

etmesini kabul etmesiydi. Kılıç Arslan bunu kabul etti (569 H / M 1174)¹³²

Zünnun'u Sivas'ta muhafaza etmek üzere Fahreddin Abdulmesih ismindeki kumandan üç bin kadar askerle daimî surette Sivas'ta ikamet edecekti.

[36] Bu suretle memleketinin bir kısmını elde eden Zünnun, Nureddin'in vefatına kadar bu tarzda güya hükümdarlık etti.

Şam hükümdarı Nureddin Mahmud 568 H / M 1173 senesi sonunda vefat etti. Kumandan Fahreddin Abdulmesih bu haberi duyar duymaz askerini alarak Şam'a avdet etti.

Nureddin'in vefatı Kılıç Arslan'a fırsat verdi. Derhâl Zünnun'un üzerine yürüdü. Mukavemetten âciz kalan Sivas hâkimi firar ettiğinden birbirini müteakip Sivas, Niksar, Komana vesair Danişmendiye şehirleri Kılıç Arslan'ın eline geçti (570 H / M 1174)¹³³

Zünnun ile Kılıç Arslan'ın kardeşi Şahenşah İstanbul'a, Bizans İmparatoru Manuel Komnen'in yanına gittiler.¹³⁴

Muharib bulunduğu Venedik devletiyle musalaha yapmış olan Manuel, Zünnun ve Şahenşah'ın teşvikiyle Küçük Asya umuruna müdahaleyi kabul etti ve bazı hususlarda Kılıç Arslan'ın kendisini iğfal ettiğini bahane ederek Amasya üzerine asker sevk etti.

Amasya şehri henüz Kılıç Arslan'ın eline geçmemişti. Amasya, Rum kumandanı Mişel Gabras'a teslim olmak istediye de Mişel, civarda bulunan Kılıç Arslan'ın kıtaatından korkarak Amasya'yı alamayarak çekildi. Bunun üzerine Kılıç Arslan'ın kuvvetleri Amasya'yı işgal eylediler.

¹³² Şalandon, İbn Haldun, Mişel'in Süryanice nüshası, C 3, s. 352. İbn Haldun'a göre Sivas Zünnun'un olacak ve fakat Nureddin'in askerleri bulunacaktı.

¹³³ Süryani Mişel'in Süryanice Vakayinamesi'nin tercümesinde Danişmendiye hükûmetinin 1486 Süryani senesinde inkırazını gösteriliyor ki takriben 1176 M ve 572 H senesine tesadüf eder. Şalandon, tarih zikretmiyor. Süryani Mişel, Bizans İmparatorluğu'nun himayesiyle Zünnun'un mülkünü istirdada kıyam etmesi sebebiyle belki hükûmetini devam ettirmiştir.

Dögini (mütercem nüsha, C 4, s. 84) Kılıç Arslan'ın Sivas'ı zapt ederse Bizans İmparatoruna vereceğini vaat ettiğini ve fakat vaadinde durmadığını yazıyor.

¹³⁴ *Mirkâtü'l-Cihâd*, terk-i diyâr eylediğini yazar.

Bizans imparatoru Zünnun'a 50.000 kişilik bir kuvvet vererek Niksar üzerine gönderdi ve Niksar muhasara edildi.¹³⁵

Kalenin Türk kumandanı, Hristiyan ahali lisanından Bizans ordusuna okun ucuna taktırmak suretiyle bir mektup attırdı. Bu mektupta:

“Baş ittihaz ettiğiniz Danişmendîler size karşı bir pusu kurmuş olan Türklere sizleri teslim edecekler. Bu fikirlerini tatbik için müsait bir fırsat bekliyorlar “ denilmekte idi.

Mektubu okuyan Rumlar buna inanarak çekildiler. Türkler, bunları takip ve birçoğunu hatta imparatorun yeğenini öldürdüler.¹³⁶

Bu vaka 572 H / 1177 M senesinde veya az sonra olmuştur. Süryani Mişel'in Süryanice nüshasına göre [37] Zünnun, şimale kaçtı ve bu vaka üzerine Rumlar şüphelenerek Zünnun'u derdest ve İmparator tarafından muhakeme edilmek üzere hapseylediler (C. 3, s. 368).

Zünnun'un akıbeti meçhuldür. Amasya vilâyetine tâbi Mecitözü kazasına merbut olan Zünnunabad'ın 930 H / M 1524 senesine kadar Tanunözü diye tanındığı *Amasya Tarihi*'nde muharrerdir.¹³⁷ Belki de nahiye bu Zünnun'un ismine izafe edilmiştir.

Yukarıdan beri gelen vukuat takip olunursa Zünnun'un birkaç defa hükûmet ettiği anlaşıyor:

1. Babası Mehmed Gazi'nin vefatını müteakip cülûsu,
2. Hal'ini müteakip amcası tarafından Kayseri emîri olarak bulunması,
3. Yağlıbasan'ın vefatını müteakip Kayseri'de müstakilen fakat Kılıç Arslan'ın müzaheretıyla hükûmet etmesi ve sonra tardı,
4. Şam hükümdarı Nureddin Mahmud tarafından İsmail'in yerine hükümdar yapılması,

¹³⁵ Süryani Mişel, bu kuvvetin otuz bin olduğunu yazar. (Süryanice nüsha, C 3, s. 368)

¹³⁶ Mişel, Ermenice nüshasının haşiyesinde Kantakuzen isimindeki İmparatorun yeğeninin Konya Muharebesi'nde telef olduğunu Niketas Honyates'ten naklen beyan eder.

¹³⁷ *Amasya Tarihi*, C 2, s. 333. *Takvîm-i Vekâyi*, 1257 H senesi 220. numara.

5. Kılıç Arslan tarafından Sivas'tan tart ve Nureddin'e ilticası,

6. Nureddin'in himayesinde tekrar Sivas emaretine getirilmesi.

Zünnun'un mahlası İmâdüddin'dir. Son cülûsunda Nasıruddin lâkabını kullanmış.

*

**

Mer'i't-Tevârih, Danişmendiye devletinin inkırazını 564 H / M 1169 senesi olarak gösteriyorsa da bu tarih (İsmail b. İbrahim) zamanında Sivas'ın Kılıç Arslan tarafından muvakkaten işgali tarihidir.

Süryani Mişel, Danişmendîlerin 1366 Süryani senesinde yani 1056 târîh-i milâdîsinde Anadolu fûtuhatına başladıklarını yazıyor ki takriben 448 ve 449 H seneleridir.

Sivas Danişmendîlerinin müddet-i hükûmetleri takriben 464 H / 1071 M senesinden 570 H / 1175 M tarihine kadar hicrî 106, milâdî 104 M senedir. Bu müddet zarfında Danişmendiye memleketlerinde:

Danişmend, Melik Gazi, Mehmed Gazi, İmâdüddin Zünnun aynı zamanda Melik Sungur, Nizameddin Yağıbasan, Ebu'l-Mehâmid Cermal Gazi, Melik İbrahim, Melik Zünnun¹³⁸ Melik Şemseddin İsmail, üçüncü defa olarak Zünnun hükûmdarlık etmişlerdir. Süryani Mişel ve Ebu'l-Ferec, yüz yirmi iki sene hükûmet sürdüklerini yazarlar çünkü onlar 448 H'den 570 H senesine kadar (M 1056-1195) hükûmetlerini kabul etmişlerdir.

*

**

Danişmendîlerin Malatya şubesi 537 H / M 1142'de Mehmed Gazi'nin vefatından sonraki teşettütte Sivas'tan ayrılmıştır. Bunlardan Melik Gazi'nin oğlu Aynuddevle ve oğlu Zülkarneyn, onun oğlu Mehmed ve biraderi Kasım ve sonra Efridun yahut Feridun ve ikinci defa Mehmed sıra ile emîrlik etmişlerdir.

¹³⁸ Zünnun'un Kayseri'deki emareti zamanıdır.

Bu şubenin emareti 575 H / 1180 M senesine kadar devam etmiş, sonra memleketlerini Selçukî istila etmiştir.

Bu aileden Mehmed, birinci hükûmetinde sefahet ve mezalimine mebnî halk tarafından tardedilerek pek çok sürünüp [38] sefalet çekmiş ve bir aralık Hristiyanların müzaheretleriyle gizlice Malatya'ya girip biraderini katle ikinci defa hükümdar olmuştur. Bu ikinci hükûmeti 572 H / 1177 M senesindedir.

II. Kılıç Arslan Malatya'yı 575 H / M 1180 senesinde Mehmed'in elinden almış ve son Malatya emîri de Hısn-ı Ziyâd'a çekilmiştir.

İslâm müverrihleri Feridun'dan sonra Mehmed'in ikinci defa hükûmete geçtiğini yazmazlar. Bunu, o zamanı idrak eden ve hayatta bulunan Mişel, Vakayinamesi'nde zikreder.¹³⁹

*

**

Danışmendîler Anadolu'nun Türkleşmesi nokta-i nazarından pek mühim hizmetlerde bulunmuşlardır. Anadolu hegemonyası zaman zaman bu ailenin elinde bulunmuştur. Yağıbasan'dan sonra bu tefevvuk zail olmuştur.

Kazanova, eserinde, Danışmendîlerin Müslüman ve Hristiyan medeniyetleri arasında vasıta olduklarını zikreder. Danışmendiye meskûkâtı Ahmed Tevhîd Beyefendi üstadımızla müteveffa Kazanova tarafından neşredilmiştir. Kataloglarda olmayan İbrahim b. Mehmed'in parasını Tevhîd Beyefendi, Raûf Paşazâde Osman Bey'de görmüşlerdir.

Kurûn-ı vustâda İslâm teşkilâtı içinde bir (gaziler) zümre teşkilâtı vardır. Tarihlerin Gaziyân-ı Rûm, Alpler, Alperenler ismini verdikleri bu teşkilât Anadolu'nun ilk istilası zamanında mevcut bir teşkilâtı. Samanîler zamanında Maverâünnehir'de böyle bir teşkilâtın mevcut olduğu tarihen malûmdur.

¹³⁹ *Süryani Mişel Vakayinamesi*, Süryaniceden Fransızcaya mütercem nüsha, C 3, s. 362.

Geçinecek bir toprağa, kendini yaşatacak bir işe malik olmaya-
rak iktisadî zaruretlar içinde kalan bir sınıfın, haricî düşmanlara karşı
ücretli asker kullanmak isteyen hükümdarların işlerine yarayacakları
derkârdır.

Bunlara Maverâünnehir'de Gazi unvanı verilmişti. Teşkilâtları
hükûmetçe resmen tanınmakta idi. Bunların reislerine Sipehsâlâr-ı
Gaziyan unvanı verilmişti. Selçukîler zamanında bu lakap taammüm
etti.¹⁴⁰

İşte, Selçukîye devleti hizmetine girip muvaffakiyata nail olarak
binnetice büyük bir devlet kuran Danişmend Gazi'nin böyle bir gazi-
ler zümresinden olması kuvvetle muhtemeldir.

MUHTELİF TARİH VE SİLSİLENAMELERE GÖRE DANIŞMENDİYE AİLESİ

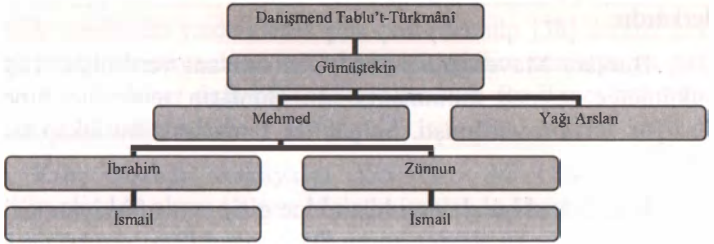
[39] Hezarfen'in *Tenkîhu't-Tevârîh* isimindeki eserine göre:

Zünnun b. Mehmed¹⁴¹

¹⁴⁰ Müracaat Hayat Mecmuası, no: 21. Ankara ve Ahiler makalesi, Köprülüzâde Fuad Beyefendi.

¹⁴¹ Zünnun b. Mehmed, silsileye raptedilmemiştir.

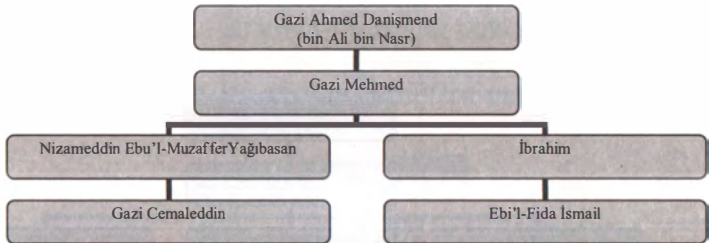
Fusûl-ı Hall ü Akd'e göre:

Bunlardan sonra Zünnun ve İsmail'den bahsedilerek diğerleri meskût geçilmiştir.

Kamûsu'l-A'lâm'a nazaran:

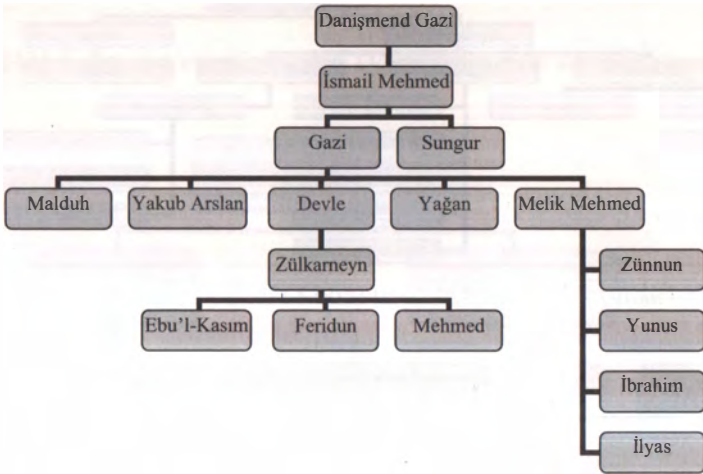

Aynı müellif, *Takvîmü't-Tevârîh* adlı eserinde Danişmendî hükümdarlarının altı olduğunu yazar (s.164).

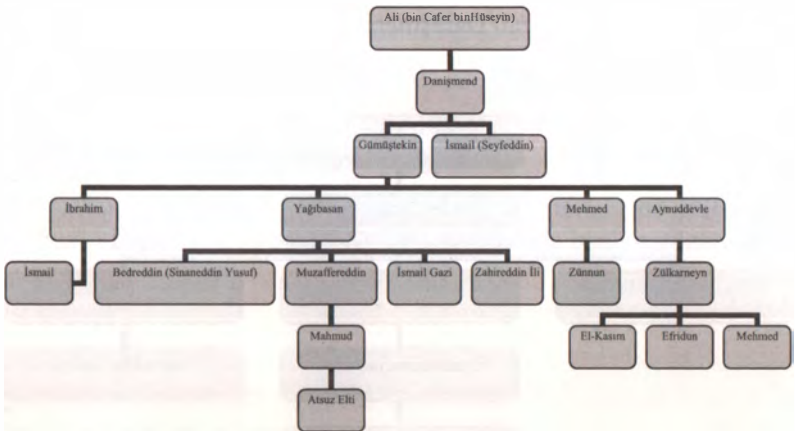
Ahbâru'd-Düvel ve Âsâru'l-Evvel'de

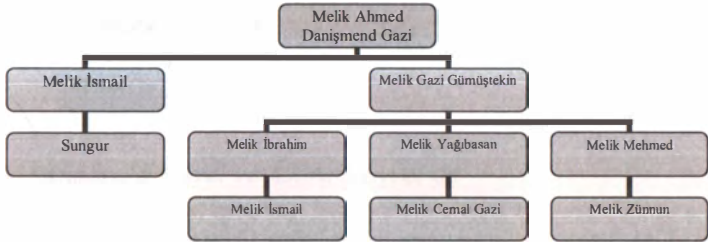
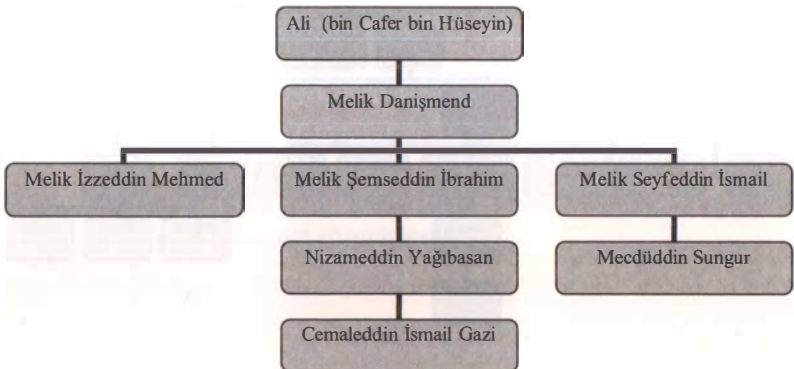
[41] Süryani Mişel'e göre; Danişmend, Gazi, Mehmed, Yağıbasan, İsmail ve Zünnun hükûmet sürmüşlerdir.

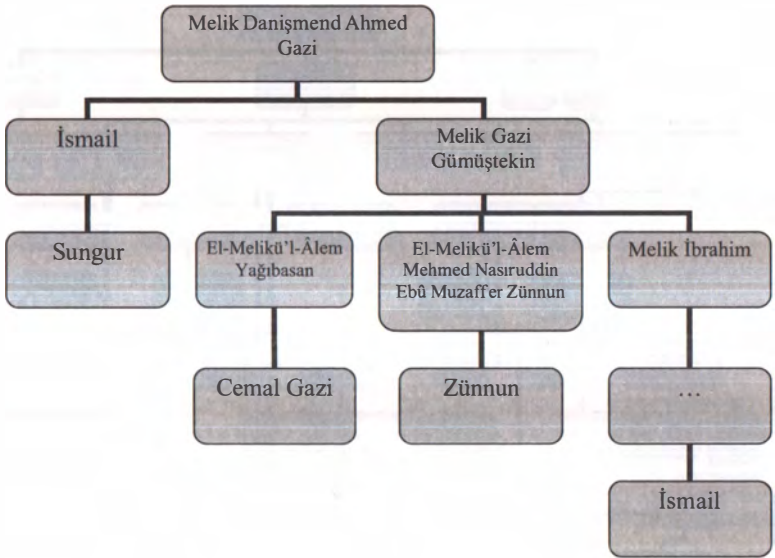
Çambaver'in *Silsilenamesi*'ne göre Danişmendiye hükümdarları:

[42]

*Düvel-i İslâmiyye'ye göre:**Meskûkât-ı İslâmiyye Katalogu (cild-i râbi')**Amasya Tarihi'ne nazaran Danişmendiye hükümdarları:*

[43] *Kazanova'nın Meskûkât-ı Danişmendiyyesi'ne göre*¹⁴²

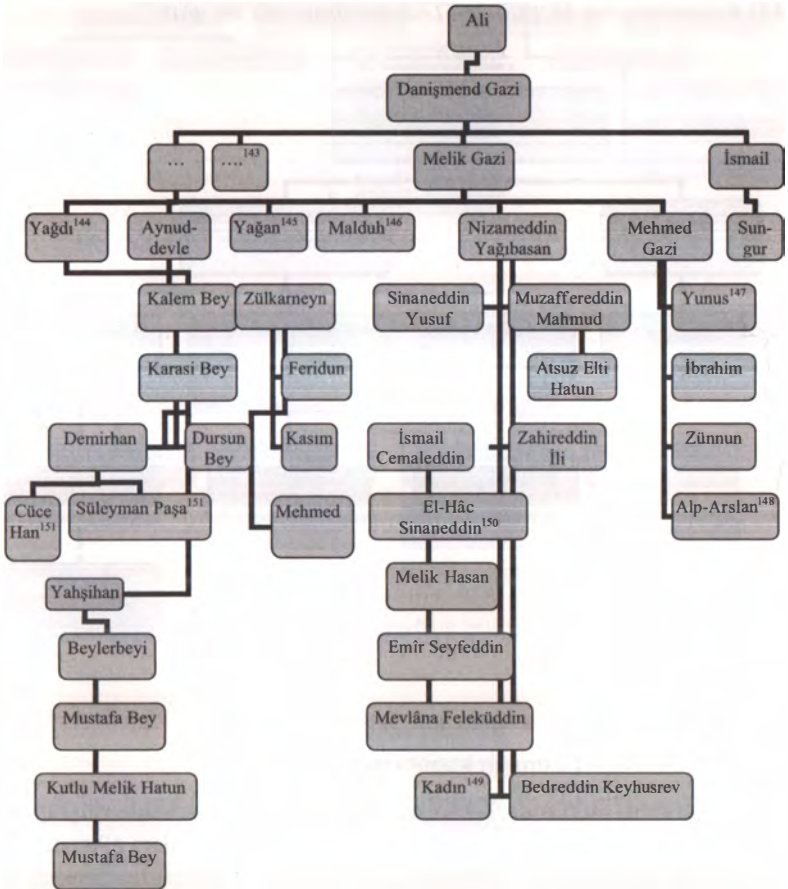
Kazanova, iki Zünnun kabul etmiştir.

Şalandon, hükümdarların isimleri hakkında tereddüde düştüğünden Gazî-i Evvel, Gazî-i Sâni ve Sâlis unvanlarıyla bunları zikrediyor.

¹⁴² Bir nüshası İstanbul Müzesi Kütüphanesi'nde 2692/49-5 numarada bulunan bu eseri İsmail Hami Bey Türkçeye tercüme etmişlerdir.

[44] Mütalaa ettiğimiz eserlere göre Danişmendoğullarına ait şöyle bir silsile tertip edilebilir:

[45]¹⁴³ *Matyu Vakayinamesi*'nde Danişmend'in on evlat bırakarak vefat ettiği ve bunların en büyükleri Gazi'nin diğer kardeşlerini imha ettiği muharrerdir.

¹⁴⁴ Müracaat (Kitabeler, İsmail Hakkı). Yağdı Bey ağleb-i ihtimal Melik Gazi'nin Yağan ismindeki oğludur. Danişmend'le Yağdı Bey arasında iki, üç isim daha olmalıdır. Silsile tamamen zikredilmeyerek aradan birkaçı konmamak suretiyle ceddin ismi zikredilmek de âdettir.

¹⁴⁵ Babasının sağlığında kale muhafızı olup Kılıç Arslan'ın (birinci) oğlu Arapşah tarafından katledildiği Süryani Mişel Vakayinamesi'nin (C 3, s. 223)'te muharrer olduğu gibi 1136 M'de biraderi Mehmed'e karşı saltanat davasına kalktığından dolayı biraderi tarafından öldürüldüğü de yine o eserde yazılıdır (fasıl 6, s. 237).

¹⁴⁶ *Matyu Vakayinamesi*'ne nazaran 1095 M'den 1098 M senesine kadar Melik Gazi'nin Malduh ismindeki oğlunun Samsad=Şamşad valiliği vardır. Hatta Malduh Ehl-i Salib rüesasından Bodein'e mukavemet edemeyeceğini anladığından Samsad'ı on bin altın mukabilinde Bodein'e satmış ve daha sonra Bodein tarafından katledilmiştir. Bazı Ehl-i Salib müverrihleri Malduh'u İlgazi'nin (Artukilerden) oğlu olarak kaydederek ki zannımızca daha muvafıktır.

¹⁴⁷ Yunus'un da Mehmed Gazi'nin oğlu olduğu Süryani Mişel'de muharrerdir.

¹⁴⁸ Kazanova'nın Danişmendiye Meskûkâtı'nda Alp-Arslan'ın, Sivas valisi olduğu muharrerdir (s. 54, 55).

¹⁴⁹ Hisn-ı Keyfâ emiri Kara Arslan'ın zevcesi olduğu Şalandon'da yazılıdır.

¹⁵⁰ *Mirkâtü'l-Cihâd*'da Malatya kadısı İmâdüddin Yusuf imzasıyla 794 H tarihli bir hüccete istinaden.

¹⁵¹ Çambaver'in Hanover'de 1927'de basılan matbu *İslâm Hükümdarları Silsilesi*'ne göre (s. 150), Manzum Düstûrnâme (Ankara Maarif Kütüphanesi).

¹⁵² Bursa'da Deveciler kabristanının Faik Bey medresesi hizasında Abdal istikametindeki zıl'ın nihayetinde, ağaç altında gayrimuntazam sandukamsı bir kabrin baş taşının dört satırlı kısmının dört tarafında şu kitabe görülür:

(المرحوم جوجه خان ابن تتر خان المتوفى شهر سبع عشر يوما) **Temir Hanoğlu, Muharrem ayının on yedisinde vefat eden Cüce Han.**

Taşın tarih kısmı yoktur. İhtimal tarih kısmı ayak taşındaydı. Hâlbuki bu taş da zayi olmuştur. Karasioğullarından Demirhan, Osmanoğlu Orhan Gazi'ye teslim olduktan sonra Bursa'ya getirilmiş ve iki sene sonra taundan vefat etmiştir. Bu Cüce Han'ın Demirhan'ın oğlu olması ihtimaline binaen dolayı şüpheli olarak koyduk. Tarih taşı bulunsaydı mesele tavazzuh ederdi.

DANIŞMEND OĞULLARI HAKKINDA MÜLÂHAZA

[46] Sivas şehri münasebetiyle Danişmendîler hakkında toplayabildiğimiz malûmatı eserimize koyduk. Danişmendiye tarihi karışık ve kısmen muzlimdir. Biz tarihî münasebetleri mümkün mertebe telif ederek bir tetkik yapmış olduk.

Danişmendiye tarihini esaslı surette yazabilmek için bizim müracaat ettiğimiz me'hazlardan başka me'hazlara müracaat zarureti vardır. Bu hanedanın ilk hükümdarları hakkında Matyu, Greguvar, Süryani Mişel'in eserleri olmasaydı, tarihî malûmat son derece basit kalacaktı. Bu eserleri bize lutfeden İsmail Beyefendi'ye müteşekkirimiz. Ermeni ve Ehl-i Salîb müverrihleri bu hususta daha ziyade izahat vermişlerdir. O eserlere müracaat suretiyle etraflı bir Danişmendiye tarihi yazılabilir.

BEŞİNCİ KISIM

SELÇUKÎLER ZAMANINDA SİVAS

KUTBEDDİN MELİKŞAH'IN SİVAS HÜKÛMETİ

[47] II. Kılıç Arslan'ın Danişmendîlerin mülküne tevarüs ettiğini Danişmendîler kısmında gördük. Kılıç Arslan 551 H / M 1156'dan 588 H / M 1192 sene kadar otuz yedi sene hükümdarlık etmiştir.

Kılıç Arslan son zamanlarında yani 586 H / M 1190 senesinde memleketi oğulları arasında taksim etti.¹⁵³ On bir oğlu vardı.

Bunlardan, bazı müverrihlerin büyük oğlu olduğunu yazdıkları Kutbeddin Melikşah'a¹⁵⁴ Sivas ve Aksaray taraflarını verdi.

On bir kardeş arasındaki taksimi müteakip¹⁵⁵ Kutbeddin Melikşah'la babasının arası açıldı. Kutbeddin, [48] bütün memleketin yalnızca uhdesinde kalmasını istiyordu. Bunun için Erzincan hükümdarı Fahreddin Behramşah ile anlaşarak Konya'ya hücum ve babasını esir etti.

¹⁵³ İbn Haldun, Kılıç Arslan'ın 587 H senesinde memleketi oğulları arasında taksim eylediğini (C 5, s. 168), İbnü'l-Esir ise bunun 586 H'de olduğunu yazarlar. İbnü'l-Esir'in kaydettiği tarihi *İkdu'l-Cumân* da kabul etmiştir. *İkdu'l-Cumân* (Bayezid'de Veliyyüddin Kütüphanesi C 18, s. 84) 586 vukuatı arasında Alman İmparatoru Frederik'in kumandası altındaki Ehl-i Salib ordusunun Kılıç Arslan memalikinden mürurunu yazarken (... Bu Kılıç Arslanoğlu Kutbeddin Melikşah tarafından mahkûm idi ve Kutbeddin, umûr-ı hükûmeti tedvir ediyordu. Kutbeddin Almanlarla muharebe için taarruz ettiyse de muvaffak olmayarak Konya'ya çekildi...) diyor ki bundan Kılıç Arslan'ın 586 H senesinde veya daha evvel memleketi oğulları arasında taksim ettiği anlaşılır. *Cenabî Tarihi* tercümesi taksim keyfiyetini 584 H senesinde gösterir (Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 3097)

¹⁵⁴ İbnü'l-Esir, Ebi'l-Fidâ, İbn Şihna Tarihi, Fezleke, Kutbeddin'in büyük, *İbn Bibî* ile *Aksarayî Tezkiresi* Rükneddin Süleyman'ın büyük oğlu olduğunu yazarlar.

¹⁵⁵ Velaht yaptığı en küçük oğlu Gıyaseddin'e Konya'ya vermiş, diğer oğullarından Süleyman'ı Tokat; Nasıreddin Şah'ı Niksar; Mugişüddin'i Elbistan; Nureddin'i Kayseri; Kutbeddin Melikşah'ı Sivas ve Aksaray, Muizzüddin Kayser Şah'ı Malatya; Nizameddin Argun Şah'ı Amasya; Arslan Şah'ı Niğde; Mühyiddin Mesud Şah'ı Ankara; Sancar Şah'ı Ereğli valiliklerine tayin etmişti.

Kutbeddin, babasına hüsn-i muâmele eyledi¹⁵⁶ ve ona: "Ben senin her türlü evamirini yerine getireceğim" dedi ve sonra birtakım şahitler getirtip pederinin kendisini veliaht yaptığına işhad etti¹⁵⁷ ve babasına yaptığı tazyik neticesinde bütün memalikinin kendisine verildiğini ilân ettirdiyse de diğer kardeşleri bunu hiç tanımadılar.¹⁵⁸

Hatta Malatya emîri Kayser Şah, bazı biraderlerinin babasını tutup ona hükümdarlık salâhiyeti vermediklerinden ve Malatya'yı elde etmek istediklerinden bahis ile Salâhaddin Eyyubî'ye şikâyet etmişti.¹⁵⁹

Kutbeddin, Konya hükûmetini elde ettikten sonra babasıyla beraber Kayseri meliki olan biraderi Nureddin Sultanşah'ın üzerine yürüdü. Kutbeddin, yaptığı işleri pederinin arzusuyla yapıyormuş gibi hareket ediyordu.

Kayseri meliki Sultanşah, Kutbeddin'e karşı çıktı. İki taraf harple meşgulken ihtiyar Kılıç Arslan fırsat bularak Sultanşah'ın yanına kaçtı. Bir iş göremeyen Kutbeddin Konya'ya döndü ve namına hutbe okuttu.¹⁶⁰

Bir müddet sonra Kılıç Arslan Borlu'da bulunan oğlu Gıyaseddin'in yardımıyla Konya'yı Kutbeddin Melikşah'tan aldı. Kutbeddin Sivas'a çekildi.

Kılıç Arslan 588 H / 1192 M senesinde Kayseri emîri olan oğlu Nureddin'i te'dip için küçük oğlu Gıyaseddin ile birlikte Kayseri'ye geldi ise de orada veya esnâ-yı avdetinde vefatı vuku buldu¹⁶¹ ve Gıyaseddin Konya'da i'lân-ı hükûmet etti.

¹⁵⁶ *en-Nücümü'z-Zâhire* (C 3, s. 102) Köprülü Kütüphanesi, No: 1181.

¹⁵⁷ *İbn Şahne Tarihi ve Ebi'l-Fidâ*.

¹⁵⁸ Kâtip Çelebi'nin Fezlekesi'nde Kılıç Arslan'ın bütün memleketi Kutbeddin'e vermek ve hatta Mısır hükümdarı Salâhaddin Eyyubî'nin kızını Kutbeddin'e almak istediği ve fakat diğer oğullarının buna razı olmadıklarını kaydeder.

¹⁵⁹ Salâhaddin Eyyubî Malatya emîri Kayser Şah'a ikram ile kendisine teminat verdikten sonra biraderi Melik Âdil'in kızını vermek suretiyle onu sıhriyete de nail ederek memnunen Malatya'ya gönderdi (587 H), Ebi'l-Fidâ, C 3, s. 85).

¹⁶⁰ Ebi'l-Fidâ (C 3, s. 88) İbn Şahne Tarihi de aynı malûmatı veriyor. *El-Vâfi Ba'de'l-Vefiyât ve Kitâbü's-Sülûk*, Kutbeddin'in pederini hacrederek ona tagallüb ettiğini yazarlar.

¹⁶¹ *en-Nücümü'z-Zâhire*, ihtiyarlık zamanında kendisine nüzul isabet ettiğini ve kımlıdayamayacak hâlde olduğunu söyler (C 3, s. 102. Köprülü Kütüphanesi).

Kutbeddin Melikşah, biraderi Nureddin Şah'ın elinden Kayseri'yi almak çarelerini arıyordu. Sivas ile Aksaray arasında gidip gelirken biraderi Nureddin kendisini istikbale çıkıyordu. Yine böyle bir istikbal esnasında Kutbeddin kardeşini öldürerek Kayseri'yi zapt etti.¹⁶² Kutbeddin'in Kayseri'yi [49] elde etmesi 589 veya 590 H / 1193-1194 senesidir. Kılıç Arslan'ın oğullarından olup Tokat meliki bulunan Rükneddin Süleyman Şah pederinin vefatından bir müddet sonra Konya'da tahta geçen en küçük kardeşi Gıyaseddin Keyhusrev'i bertaraf etmek için biraderi Kutbeddin ile ittifak ederek Konya üzerine hareket etti ve Aksaray'a geldi. İşte bu sırada Kutbeddin Melikşah vefat ettiğinden, Süleyman Şah Kutbeddin'in mülküne sahip oldu.¹⁶³

Kutbeddin Melikşah'ın vefatı tarihi ve medfeni malûm değildir. Kayseri'yi zaptından az sonra vefat ettiğine bakılırsa tahminen 590 H / 1194 M'de yahut az sonra vefat etmiş olabilir. Sivas'ta vefat etmiş olması ihtimal dâhilindedir.

Rükneddin Süleyman Şah 593 H / M 1197 tarihinde Konya'yı aldı ve diğer biraderlerini de bertaraf ederek Anadolu Selçukîye devletini bir idare altında toplamaya muvaffak oldu.

SİVAS MUHASARASI

I. Gıyaseddin Keyhusrev'in vefatından sonra yerine erkân-ı devletin kararıyla büyük oğlu I. İzzeddin Keykâvus hükümdar oldu (607 H / M 1210).

Aksaray ve Sivas hâkimi Kutbeddin, Aksaray'a gidip geldikçe biraderi Kayseri hâkimi Nureddin Mahmud'un yanına uğrar ve Nureddin de biraderini istikbale çıkardı. Kutbeddin, kardeşini bir müddet böylece avuttu ve fırsatını bulunca katletti. Nureddin'in tevabii (Kutbeddin Melikşah'a mukavemet ettirerse de nihayet itaat ile kendisini şehre soktular. Kutbeddin bu vakadan pek az sonra vefat eyledi (İbn Haldun, C 5, s. 168)

¹⁶⁴ (... *Aksara, Sivas ve Kayseri hâkimi Kutbeddin, kardeşi Mahmud'un elinden zulmederek aldı. Sonra Kutbeddin öldü, kardeşi Tokat hâkimi Rükneddin Süleyman kardeşi Kutbeddin'in elinde bulunan Sivas, Aksaray ve Kayseri'ye sahip oldu*

[... ملك قطب الدين صاحب أقصرا و سيواس و قيساريه من يداخيه محمود غدرًا ثم مات قطب الدين في أثر ذلك فملك اخوه ركن]

[الدين سليمان صاحب دوقاط [توقاد] ما كان بيد اخيه قطب الدين من سيواس و أقصرا و قيساريه]

(*Subhu 'l-A'şâ*, C 5, s. 259, 260). Ebi'l-Fidâ, Melikşah'ın Kayseri'yi aldıktan az sonra vefatını yazar.

İzzeddin'in amcası olup Erzurum hâkimi bulunan Mugîsüddin Tuğrul Şah bunu tanımadı ve İzzeddin'i Sivas'ta muhasara etti. İzzeddin Keykâvus Harran ve Ruha meliki Eşref b. Âdil'e müracaat ederek yardım temin etti, bunun üzerine Tuğrul Şah da muhasarayı ref' ederek çekildi.¹⁶⁴ Türkçe *Selçukname* İzzeddin'in genellikle Sivas'ta oturduğunu yazar (Avrupa tab'ı, s. 139).

ALÂEDDİN KEYKUBAD ZAMANINDA SİVAS

[50] I. Alâeddin Keykubad, kardeşi İzzeddin Keykâvus'un yerine Sivas'ta hükümdar ilân edildi (616 H / M 1219).

Keykubad zamanında (629 H / M 1231) senesinde Çurmagun Noyan kumandasındaki Moğollar ilk defa Anadolu'ya girip Sivas şehri kenarındaki İbn Rahat ribatına kadar geldiler¹⁶⁵ ve geçtikleri yerleri tahrip ve yağma ederek avdet ettiler. (Sivas kasabası kenarındaki İbn Rahat mevkiine evvelce Kervansarây-ı İsfahânî denirdi. Sonradan Kemaleddin Ahmed İbn Rahat ribatı denildi).

¹⁶⁴ Bu mütalaa Döğini ile (C 4, s. 107), Ebi'l-Fidâ (C 3, s. 120) ve İbn Haldun'da vardır (C 5, s. 169). İbn Haldun hülâsaten şöyle diyor: "Gıyaseddin'in maktulen vefatında (Bizanslılarla vukua gelen harpte şehit olmuştu) oğlu Keykâvus hükümdar oldu. Bunun lakabı el-Gâlib id. Hâlbuki amcası Tuğrul Şah b. Kılıç Arslan Erzeni'r-Rûm (Erzurum) hükümdarı olup Konya tahtını elde etmek istiyordu. Biraderzâdesi Keykâvus'la muharebe etmek üzere Sivas üzerine yürüdü ve onu Sivas'ta muhasara etti. Keykâvus, Şam hükümdarı Melik Eşref b. Âdil'den istimdat eyledi, o da asker gönderdi. Tuğrul Şah askerinin vusulünden evvel Sivas'ı terk etti. Ba'dehu Keykâvus, Ankara'yı işgal etmiş olan biraderi Keykubad'ın üzerine yürüdü. Tuğrul Şah ile Alâeddin Keykubad ve Ermeni kralı Leon ile birlikte İzzeddin Keykâvus'u Kayseri'de muhasara ettikleri malûm olup yalnız bu hadisenin tarihi belli değildir. Bazı zevat İzzeddin'in yalnız Kayseri'de muhasara edildiğini kabul ediyorlar. Arap tarihleri, Melik Eşref'ten istianesini tafsilatına kadar yazdıklarından Sivas muhasarasını kabul etmek lazımdır. Biz, Kayseri muhasarasının Sivas muhasarasından sonra vaki olduğunu kabul ediyoruz. Sivas muhasarası 607 ile 609 H seneleri arasında olmalıdır.

¹⁶⁵ *Moğolların Sivas'a saldırması (Allah onu korusun) (629 H) Çurmagun Noyan önderliğinde Moğol ordusundan bir grup Sivas yöresindeki İbn Rahat konağına kadar saldırdılar. İnsanları ve hayvanları öldürdüler, tutsak ettiler ve yağmaladılar.*

[ذکر تاختن آوردن قراول مغول تا محروسه سیواس حماها الله تعالى (در سنه 629) فوجی از لشکر موغول که در اهتمام (چرماغون)

(نویسنه بودند به نواحی سیواس تا به رباط پسر راحت تاختن آوردند و خلائق و مواشی بسیار قتل و اسیر و برده و غارت کردند.) [İbn Bîbî, Houtsma baskısı, s. 182, 183].

Moğolların takip ve def'ine ümeradan Kemaleddin Kâmyâr memur oldu. Kemaleddin, Erzurum'a kadar Moğolların arkasından gittiyse de onlara yetişemedi.

Alâeddin Keykubad zamanında ve 618 H / M 1221 senesinde Sivas kale ve surlarının yapıldığını yukarıda Sivas kalesi hakkında izahat verirken zikretmiştik.

İKİNCİ GİYASEDDİN KEYHUSREV ZAMANI VE SİVAS

Alâeddin Keykubad'ın oğlu II. Gıyaseddin Keyhusrev zamanında (634-644 H / M 1237-1247) Moğol kumandanı Baycu Noyan Erzurum'u zapt ile katliam yapmıştı.

Bu vakayı haber alan Gıyaseddin etraftaki devletlerden yardım istedi. Gıyaseddin'in ordusunda Frenk ve Ermeni askerleri de vardı.

Tecrübe görmüş emîrlere ordunun Sivas'ta kalarak Moğolların burada karşılanmasını ve Sivas gibi mühim bir noktayı müdafaa etmeyi tavsiye ettiler ise de Gıyaseddin buna ehemmiyet vermeyerek Sivas'ın tahminen 60 kilometre kadar şarkında bulunan Köseadağ'a doğru yürüdü.¹⁶⁶

641 H / M 1243 senesi Muharrem'in 6. günü vukua gelen Köseadağ Muharebesi'nde Selçukî ordusu dağıldı ve Gıyaseddin güç hâl ile kaçabildi. Bu galibiyet üzerine Moğollar, müstahkem olan Sivas üzerine yürüdüler. Sivas kadısı Necmeddin Kırşehirî, evvelce Harezmi hükümdarı Mehmed Han'ın memleketinde iken Moğollara mukavemet eden şehirlerin bi'l-muhârebe zaptını müteakip hak ile yeksan ve ahalisinin katledildiklerini görmüş ve zaten ortada kendilerinin yardımına gelecek bir kuvvet de kalmamış olduğundan Sivas'ın tahrip ve katliamdan sıyaneti için Moğollara karşı çıkarak ahalinin mutavaatını bildirdi.

¹⁶⁶ Köseadağ; Zara kasabasının şimâl-i şarkisine ve Suşehri'nin cenup taraflarına tedadûf eder. Bu dağa evvelleri Alakûh derlerdi.

Moğol kumandanı Baycu Noyan katliam ve tahripten sarf-ı narzarla şehrin üç gün yağma edilmesini emr[51]etti. Bu hususa dair verdiği emir mucibince Sivas'ın bütün kapıları kapanarak yalnız Erzincan Kapısı açık kalacaktı.¹⁶⁷

Kumandanın verdiği emir üzerine hareket edildi. Sivas üç gün yağma, levâzımât-ı harbiyye ihrak ve suru hedmedildi.¹⁶⁸

Dördüncü gün kumandanın emriyle kapı kapandığından¹⁶⁹ Moğollar da buradan hareketle Kayseri yolunu tuttular (641 H / M 1243).

DÖRDÜNCÜ KILIÇ ARSLAN'IN SİVAS'TA HÜKÜMETİ

II. Gıyaseddin Keyhusrev (644 H / M 1247) senesinde vefat edince¹⁷⁰ yerine üç oğlundan biri olan İzzeddin Keykâvus geçti.

¹⁶⁷ Bu kapı sonradan Erzurum Kapısı ismini almıştır.

¹⁶⁸ (... *Sivas'a yöneldiler. Sivas kadısı İmam Rabbani Necmeddin-i Kırşehri Moğolların Harezmi istilası ve Mehmed'in sıkıntısı sırasında oradaydı. Ona hizmet edip ferman vermişlerdi. Hediye ve armağanlarla karşıladı. Baycu onu tanıdı. Fermanı gösterince onu öperek başına koydu. Şehri ona bağışladı. Erzincan Kapısı'nı açık tutup diğerlerini kapattılar. Ordudan bazıları şehre müdahale ettiler ve üç gün süreyle yağmaladılar. Dördüncü gün o kapıyı da kapatmalarını emretti. Artık zahmet vermediler ve Kayseri'ye gittiler*

[... روی به سیواس نهادند، قضیء سیواس امام ربلی نجم الدین قیرشهری مگر در وقت استیلا مغول بر خوارزم و نکبت سلطان محمد آنجا بود و به خدمت پیوسته و یرلیغ و پایزه ارزانی داشته بودند. با طرغو و پیشکشها استقبال کرد (بایجو) او را بشناخت و چون یرلیغ و پایزه عرض داشت، بایجو بوسه داد و بر سر نهاد و شهر را بدو بخشید. دروازه ارزنجان را کاشوده گذاشتند و باقی را بستند تا بعضی از لشکر سه روز مداخلت کردند و غارت نمودند. روز چهارم فرمود که آن دروازه را نیز بستند و دیگر زحمت ندادند و به قیصره رفتند.] (İbn Bibi, Houtsma baskısı, s. 241.)

¹⁶⁹ Nüveyri'ye atfen Döson (C 3, s. 82) Moğolların bu esnada pek çok insan katli ve şehir surlarını hedmettiklerini yazıyor. İbnü'l-İrî *Târih-i Muhtasarü'd-Düvel*'inde şu malûmatı veriyor: (... *işî gerçekteş-tirince Rum ülkesine yayıldılar. Önce Sivas şehrine inip aman diletterek oraya sahip oldular. Halkın mallarını canlarına karşılık aldılar, harp aleti olarak ne varsa hepsini yaktılar ve şehrin surunu da yıktılar...*)

[... فلما تحققوا الامر انتشروا فی بلاد الروم. فنزلوا اولا مدينة سیواس فملکوها بالامان و اخذوا اموال اهلها عوضاً علی ارواحهم و اخرقوا ما وجدوا بها من آلات الحرب و هدموا سورها...]

(s. 440 Beyrut tab'ı) Encümen'in Osmanlı Tarihi de aynı malûmatı verir. (s. 445)

¹⁷⁰ Gıyaseddin Keyhusrev-i Sâni'nin eceliyle vefatı biraz şüphelidir (*en-Nücümü'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve Misru'l-Kâhire*) ismindeki mühim eserde Gıyaseddin'in vefatı hakkında şu malûmat vardır: "Bu zat genç, oyuna meyyal, zalim ve akılsız olup köpekler ve yırtıcı hayvanlarla oynar, bunları halkın üzerine taslit eylerdi. Bir gün bu yırtıcı hayvanlardan biri kendisini ısırıp ve bundan müteessiren vefat eyledi (C 5, s. 185) Ayasofya Kütüphanesi.

İzzeddin'in diğer kardeşleri (Rükneddin Kılıç Arslan) ile (Alâeddin) saltanata iştirak etmek istediler. Meşhur ümeradan Seyfeddin Torumtay ile Hüsameddin Baycar Rükneddin tarafını iltizam ettiler.

Rükneddin daha biraderine karşı kıyam etmeden evvel bir Moğol elçisi Konya'ya gelerek Oktay Kağan'ın oğlu Güyük Han'ın kaan olduğunu beyan ile hükümdarı merasime davet etti. İzzeddin korktuğu için gitmek istemeyerek kardeşi Rükneddin'i gönderdi.

Kaan, Rükneddin'i hüsnükabul etti ve onu biraderinin yerine Selçukî hükümdarı tanıdı. Merasimden avdet eden Rükneddin Sivas'a gelerek orasını merkez ittihaz edip hükümdarlığını ilân [52] eyledi (646 H / M 1248).¹⁷¹ Moğollar Rükneddin'e müzaheret vadettiler ve emrine asker de verdiler. Vaziyetin vahametini anlayan İzzeddin'in veziri Celâeddin Karatay, memleketi iki kardeş arasında taksim edip üçüncü kardeşleri Alâeddin'e de arazi verdi. Meskûkât üç kardeş adına darp edildi.¹⁷²

Bundan bir müddet sonra Mengü Kaan Sultan İzzeddin Keykâvus'u çağırdı. İzzeddin birtakım hediyeler tedarikiyle Sivas'a kadar geldi. Kardeşi Rükneddin'in bütün Selçukî memalikine hükümdar yapılacağını hissettiğinden Mengü Kaan nezdine gitmekten sarf-ı nazarla Konya'ya avdet ederek küçük biraderi Alâeddin'i gönderdi. Alâeddin ise yolda hastalanarak vefat etti. *İbn Bibî*'ye göre İzzeddin'in Rum

¹⁷¹ *Adı geçen Keykubad'ın kardeşi ona valilik verdi. Sonra onunla kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'ı; batıda Sivas'tan İstanbul'a kadar İzzeddin Keykâvus'a, doğuda Erzurum'a, Tatar ülkesinin sınırına kadar Rükneddin Kılıç Arslan'a vererek onları ortak yaptı. Hakana belirli bir vergi verecekti. Hakan, beylerinden Baydu adındaki bir beyi Karakum'a Rum ülkesinde görevli olmak üzere donattı. O beyler, onun görüşü olmadan hiçbir şeyi karışmazlardı*

[عزالدين كيكافوس اخي كيقباد للذكور فكتب القان اليه بالولاية ثم اشرك بعد ذلك بينه و بين اخيه ركن الدين قليج ارسلان على ان يكون من سيواس الى تختوم القسطنطينه غرباً لعزالدين كيكافوس و من سيواس الى ارزن الروم شرقاً متصلاً ببلاد التتر ركن الدين قليج ارسلان على اتاوة تحمل الى القان بقرقوم و جهز القان من امرته امر اسمه (بيدو) على ان يكون شحنة له ببلاد الروم لا ينفذون قى شئ الا عن رايه]

(*Subhu'l-A'sâ*, C 5, s. 360, 361).

¹⁷² Konya, Aksaray, Ankara, Antalya ve baki garp vilâyetlerinin İzzeddin'e; Sivas, Kayseri, Malatya, Erzincan, Erzurum ve maada şark vilâyetlerinin Rükneddin'e verilerek küçük kardeşlerine de emlak-i hâssa verildiği ve her üçünün namına para basıldığını *Târih-i Muhtasarı'd-Düvel* yazar (s. 451).

olan dayıları her fırsatta Rükneddin'i tahkir ve tazyik ediyorlardı. İzzeddin, saltanatta yalnız kalmak istiyordu.

Rükneddin Kılıç Arslan'ı, ümeradan Kemaleddin Kayseri'ye kaçırdı ve Rükneddin orada hükümdarlığını ilân eyledi.

İki kardeş arasında Konya Ovası'nda vaki harpte Rükneddin mağlup ve esir olup Borgulu=Borlu kalesine hapsedildi (652 H / M 1254).

Bir müddet sonra Baycu Noyan'a verilecek kışlakdan dolayı İzzeddin ile bir kısım ümerası tedbirsizce hareket ettiler. Baycu Noyan İzzeddin'i mağlup ve firara mecbur ederek Borlu'da mahpus bulunan Kılıç Arslan'ı hükümdar ilân ettirdi (655 H / M 1257).

656 H / M 1258 senesinde Bağdat üzerine hareket eden Hülâgu Han, iki kardeşi barıştırıp Selçukî devletini ikisi arasında taksim etti. Merkezi Sivas olmak üzere şark kısmı Kılıç Arslan'a ve merkezi Konya olmak üzere de garbî kısmı da İzzeddin'e verildi.

Bir müddet sonra iki kardeşin yine araları açıldı. Bu defa İzzeddin Mısır hükûmetiyle muhabere ediyor diye itham olundu. İzzeddin Antalya'ya kaçtı ve oradan da Bizans İmparatoru Mihail Paleologos'a sığındı.

Bundan sonra saltanatta rakipsiz kalmakla beraber Moğolların elinde oyuncak olan Rükneddin Kılıç Arslan, yine onların ithamıyla Aksaray'da boğulmak suretiyle vefat etti (663 veya 664 H / M 1265-6).

IV. Kılıç Arslan'ın oğlu III. Gıyaseddin Keyhusrev babasının katlinden sonra çocuk iken hükümdar ilân edildi ve 681 H / M 1282-3 tarihine kadar yalnız başına hükümdarlık etti. Fakat Kostantiniyye'ye iltica ve oradan Saray şehrine geçip orada vefat eden amcası İzzeddin Keykâvus'un oğlu Gıyaseddin Mesud'un meydana çıkması üzerine Keyhusrev'in ağzının tadı kaçtı.

[53] Mesud İlhanî hükümdarı Ahmed Han'ın müsaadesiyle Selçukîyenin şark kısmına ve bu meyanda Sivas şehrine sahip oldu.¹⁷³ Sivas ve Amasya Mesud'un merkeziydi.

Mesud Gıyaseddin Keyhusrev'in katlini müteakip güya bütün Selçukî memalike hükümdar oldu¹⁷⁴ (682 H / M 1283).

ÜÇÜNCÜ ALÂEDDİN KEYKUBAD ZAMANINDA SİVAS

III. Alâeddin Keykubad'ın hükûmeti tarihini tamamıyla ve katiyetle tayin şimdiki hâlde mümkün değildir. Bu zat, II. İzzeddin Keykâvus'un torunu ve Feramurz'un oğludur.

İzzeddin, Bizans'tan çıktığı zaman hapsedilmiş olan oğlu Feramurz kurtulamayarak mahpeste vefat etmiş ve oğlu Alâeddin, پدرinin vefatını müteakip Selçukî saltanatını talep etmek üzere Bizans İmparatoru tarafından bir elçiye terfiken Tebriz'e gönderilmişti.¹⁷⁵

Bazı tarihler Alâeddin'in 697 H / M 1297'den 701 H / M 1304'e ve 704 H / M 1305'ten 707 H / M 1308 senelerinde iki defa hatta Sülemiş isyanındaki fasıla sebebiyle üç defa hükümdar olduğunu kabul etmişlerdir.

Yine bazı müverrihler de Alâeddin'in saltanatını 698 H / M 1298'den 701 H / M 1304 senesine kadar bir defa olarak göstermişlerdir.

Biz şimdilik müşarünileyhin saltanatını 697 H / M 1298'den 701 H / M 1301 ve 704 H / M 1305'ten 707 H / M 1308 senesine kadar olmak üzere iki defa kabul etmekteyiz. Ahiren mevcudiyetinden haberdar olduğumuz ve müdekkik-i muhterem Mükrimin Halil Bey tarafından istinsah edilmiş bir *Selçukname*'de (*Sultan Alâeddin Feramurz'un Konya tahtına oturması 698 H / M 1299 yılı Muharrem ayının beşinci günüdür*)

¹⁷³ *Encümen'in Osmanlı Tarihi*.

¹⁷⁴ Moğol baziçesi olan Selçukî hükümdarlarının hiçbir ehemmiyeti yoktu. Bu Mesud da nihayet ikinci cülûsunu müteakip İlhaniler tarafından kendisine hakaret görerek müteverrimen terk-i hayât etmiştir.

¹⁷⁵ *Encümen'in Osmanlı Tarihi*, s. 470.

[نشستن سلطان علاء الدین فرامرز بر تخت قونیه روز یکشنبه پنجم ماه محرم سنه ثمان و تسعين و ستمایه]

kaydı vardır. Biz, müşarünileyhin 697 H / M 1298 tarihli, Erzincan'da Gazan Mahmud Han namına kesilmiş bir sikkesini nazar-ı dikkate alarak cülûsunu 697 H / M 1298 kabul ettik. Müverrihleri, Alâeddin'in üç defa cülûs ettiği zannına düşüren şey Sülemiş'in isyanı neticesinde Alâeddin'in firarını ve onu müteakip isyanın Gazan Han tarafından itfasıyla Alâeddin'in hükûmete iadesini tarihçilerin ayrıca hal' ve tekrar cülûs addetmeleridir.

İzah edelim:

Meşhur Moğol kumandanı Baycu Noyan'ın torunu olan Sülemiş Han 698 H / M 1299 senesinde Gazan Han'a isyan etti ve öteden beri göz koyduğu Selçukî tahtını elde edip Alâeddin'i firara mecbur eyledi.

Gazan, asi Sülemiş'e karşı Kutluk-Şah kumandasıyla asker sevk etti. Akşehir Ovası'nda vukua gelen harpte Sülemiş mağlup oldu ve maktul düştü. İsyân da bastırıldı.¹⁷⁶

[54] Sülemiş'i isyana teşvik eden Mısır hükûmetiydi. Gazan, Mısır üzerine bizzat hareket ederek galip geldi, oradan avdetinde Alâeddin Keykubad'ı yine saltanata iade etti.

Sülemiş isyan ettiği zaman Sivas'ı muhasara etmiş ve Sivas bir ay mukavemetten sonra Sülemiş'e teslim olmuştur.¹⁷⁷ Moğol ümerasından Baltu Han da İlhanîlerin Anadolu emîri Tagaçar-Togaçar'ı Sivas'ta katl, Sivas'ı merkez yaparak 698 H / M 1299 senesinde Gazan Han'a karşı isyan eyledi. Maksudı Anadolu'yu Moğol mezaliminden kurtarıp Selçukîleri kuvvetlendirmektir. Arzusuna muvaffak olamayarak Kutluk-Şah'a karşı Kırşehir'de mağlup oldu.¹⁷⁸

Aksarayî Tezkiresi, Alâeddin'in tekrar saltanata iadesini müteakip yaptığı mezalimden bahsediyor:

¹⁷⁶ *Sülemiş'in Şam'a gidişi 698 H yılı Şaban ayının 13. cuma günüdür.*

[رفتن سلمش به شام روز آذینه سیزدهم ماه شعبان سنة ثمان و تسعين و ستمایه]

(*Selçukname*, müstensihî: Mükrimin Halil Bey).

¹⁷⁷ *Aksarayî Tezkiresi*.

¹⁷⁸ Baltu'nun iki oğlu Alaşehir ve Sivrihisar taraflarında bir aralık emarete yeltenmişlerse de bunlardan Sultanşah, Çobanoğlu Demirtaş tarafından katledilmiş, diğeri Melikşah kurtulmuştur.

Alâeddin, bu devre-i hükûmetinde meşhur ümeradan Malatyalı Nureddin Şihâb-ı Divânî'yi katlettirdi, Nureddin'in oğlu Kutbeddin bunu duyunca Alâeddin'e karşı isyan etti.

Alâeddin, Kutbeddin'i Malatya'da muhasara ettiyse de bu şehri zapta muvaffak olamayarak bozuk düzen Sivas'a avdet etti. Yolda Divriği'ye uğradı, burasını yağma ettirdi. Mezalimiyle etrafa dehşet salarak Sivas'a geldi. Ramazan ayı idi. Bu aya hürmetkâr olmadı. Halkın dinî hislerini rencide etti ve birçok menahi irtikâp eyledi. Ümerasından Seyyid Hamza'yı Memâlik-i Dânişmendiyye'ye (Tokat ve havalisi) gönderdi. Bu herif de o tarafları kastı kavurdu. Müsâdere-i emvâl ile halkı bizar etti.

ALTINCI KISIM

SİVAS'IN MEMÂLİK-İ RÛM MERKEZİ OLMASI DEMİRTAŞ ZAMANI

[55] Yarım asırdan beri istiklâlini kaybetmiş olan Anadolu Selçukî devletinin İlhanîler tarafından tamamen söndürülmesi üzerine İlhanîlerin tayin ettikleri valiler Anadolu'yu idare etmeye başladılar. İlk Anadolu valisi Emîr İreñcin idi ki mezalimiyle şöhret bırakmıştır.¹⁷⁹

Bu valiler içinde Sivas'ı merkez yaparak bir hükümdar gibi idâre-i umûr eden ve sırası gelince metbuuna karşı kıyam eden Demirtaş, şâyân-ı tedkîk bir simadır. Bu zat, İlhanî veziri meşhur Çoban Noyan'ın oğludur.

İlhanîlere tâbi olan Anadolu ümerası bir aralık Moğollara tâbiyetini tanımayarak serbest kalmayı düşünmüşlerdi. Hatta Karamanoğlu Yahşi Bey 712 H / M 1312 senesinde Konya'yı bile zapt eylemişti.

714 H / M 1314 tarihinde ve Olcaytu Mehmed Hudabende'nin hükûmeti zamanında veziri Emîr Çoban Noyan büyük bir orduyla Anadolu'ya gelerek¹⁸⁰ Karabnük'ü karargâh ittihaz eylemiş, Karamanoğulları müstesna olmak üzere, Anadolu beyleri taraf taraf

¹⁷⁹ İreñcin'den evvel Anadolu'ya gönderilen Moğol ricali nazır veya emîr unvanını taşırlardı. Anadolu valiliğini Olcaytu Han tesis etmiştir (703 H / M 1304).

¹⁸⁰ Üstâd-ı muhterem Köprülüzâde Fuad Beyefendi, Târih-i Olcaytu'ya tarihine istinaden Emîr Çoban'ın Anadolu'ya gelmesini 714 H / M 1314 olarak gösteriyorlar ki doğrudur. *Aksarayî Tezkiresi* Çoban'ın gelişini 716 H M 1316 olarak göstermiştir. Emîr Çoban avdetinde oğlunu Rum eyaleti kaymakamı olarak bıraktığı *Aksarayî Tezkiresi*'nde muharrerdur. Paris'te elde edilen Selçukname'de Çoban'ın 715 H / M 1315'te Konya'yı muhasara eylediği yazılıdır.

arz-ı inkıyâd etmişlerdir.¹⁸¹ 715 H / M 1315 senesinde Konya'yı muhasara ile Karamanoğlu'nu [56] te'dip ve Konya'yı elde eden Çoban Noyan avdetinde oğlu Demirtaş'ı Rum hükûmetine kaymakam bırakıp müşavirliğine de eski ümeradan Sinaneddin Ârızî'yi tayin eyledi.¹⁸²

Demirtaş, Anadolu'da asayiş temin eylemiştir. Anadolu beylerini kendisine raptederek onların nüfuzlarını kırmış ve Karamanoğullarını da kahren arz-ı itaate mecbur etmiştir.

Demirtaş, kuvvet ve kudretine istinaden müstakil olmak istiyordu. Mısır hükümdarı Muhammed b. Kalavun ile mükâtebatta bulunarak te'sîs-i münâsebât etmişti. Hatta Mısır hükümdarına gönderdiği bir mektupta:

"Hepimiz Müslümanız, bize layık olan nusret-i dîn üzere mütefîk olmaktır. Ermeni taifesini tamamen tenkil etmeliyiz. Bu suretle tüccar ve hüccacın salimen gidip gelmeleri temin edilmiş olur."

Aradaki Ermeniler, bilhassa ticaret işlerinde her iki memleket arasında bir engel teşkil ediyorlardı. Ermenilerin merkez-i hükûmetleri Sis ve o zamanki kralları da Leon'un oğlu Hişus idi.

Mısır hükümdarı bu mütalaayı hüsn-i telakki eyledi. Kerak naibi Emîr Cemaleddin Akkuş'u gönderdi. İki tarafın kuvvetleri Ayas kasa-basını Ermenilerden aldı.¹⁸³

¹⁸¹ "Türk beylerinden her yanda boyun eğenler: Borlu'dan Felekeddin Dündar Hamid, Gorgorum'dan Eşref oğulları, Karahisar-ı Devle'den Sahib Fahreddin'in çocukları, Kütahya ve hudud kalelerinden Ali Şir oğulları ve Germiyan Beyleri, Kastamonu'dan Süleyman Paşa bundan önceki sözlerinin hiçbirinde durmamış olan Süleyman Paşa, bunların hepsi Karabnük (?) ve kışlağında hazır bulunuyorlardı. Bunlar, itaat edip emre uydular. İtaatkâr ve boyun eğici oldular"

[از هر طرف که بود امراء اتراک سر بر خطا طاعت نمودند (فلک الدین دندار حمید) از بورغلو، و اولاد اشرف از غرغروم و اسباب صاحب فخرالدین از قره حصار دوله و امراء کریمیان و ابناء علیشیر از کوتاهی و قلاع آن حدود و سلیمان پاشا از قسطنطنیه که در هیچ عهدی از عهود متقدم احضار و استحضار ایشان صورت نبسته بود، جمله متعاقب به قشلاق (قرابنوک) حاضر شدند و

مطاوعت و امتثال نمودند مطیع و منقاد گشتند. (Aksarayî Tezkiresi).]

¹⁸² *Amasya Tarihi* (C 2, s. 474'te). 717 H / M 1317 senesinde Çoban'ın Demirtaş'ı Rum eyaletine tayin ettirdiğini ve Demirtaş'ın da Sivas'ı muhasara ve Sivas emîri Şeyh Hasan'ın inkıyadı üzerine orayı elde ettiğini yazıyor. *Aksarayî Tezkiresi* Demirtaş'ın ilk zamanda Kayseri'de oturduğunu yazar. İbn Haldun, Demirtaş'ın valiliğini 723 H / M 1323 senesi gösteriyorsa da bu, isyanını müteakip tekrar tayin olduğu tarihe yakındır.

¹⁸³ *İkdu'l-Cumân*, C 22, s. 324 ve İbn Haldun, C 5.

719 H / M 1319 senesinde, Demirtaş'ın babası Emîr Çoban Noyan kendi nüfuzunu çekemeyen hasımlarıyla uğraşmaya mecbur oldu. Bu hâl Anadolu'ya da icrâ-yı te'sîr etti. Demirtaş'ın etrafındaki bazı ümera da ona karşı muhalif vaziyet aldılar. Kısa bir zaman için Demirtaş, ihtifaya mecbur oldu.

Babası Çoban'ın hasımlarına galebe eylediğini haber alınca meydana çıkan Demirtaş, kendisine aleyhtar ümerayı katleyledi.

Demirtaş, merkez-i hükûmetin emirlerine karşı ihmalkâr bir tavır almıştı. Anadolu eyaletinden, İlhanî hükümdarı Ebû Said ve haremelerine ait olmak üzere ahaliye tarh edilen haraç ve mürettebatı göndermekte taallül gösteriyordu. Ebû Said bu vaziyetten ürkemeye başladı, Emîr Çoban'ın bir gün oğlunun yanına giderek hükümdar olmasından korkuyordu.

Demirtaş birçok defalar Tebriz'e davet edildiği hâlde gitmemişti. Birtakım özürler serdiyle işi geçiştiriyordu. Bu sıralarda yani 722 H / M 1322 senesi iptidalarında¹⁸⁴ vaziyeti müsait gören Demirtaş, istiklâlini ilân ile namına hutbe okuttu ve para bastırdı.

Demirtaş, me'hazlarımızın hemen hepsine göre kendisini Meh-dî-i âhir-zamân olarak ilân eylemiş.¹⁸⁵

[57] Vaziyeti ehemmiyet kesbeden Demirtaş, Mısır ve Suriye'ye elçiler gönderdi. Mısır'dan imdat istedi.¹⁸⁶ Bu hâli duyan Ebû Said Han şaşaladı. Oğlunun bu hâlimden dolayı Emîr Çoban Noyan pek ziyade sıkıldı.¹⁸⁷ Emîr Çoban oğlunun te'dibi için Ebû Said'den müsaade istedi ve sadakatten ayrılmayacağına yemin ederek muvafakatini istihsal ile oğlunun üzerine yürüdü.

¹⁸⁴ *Amasya Tarihi* (C 2, s. 456) isyanını 721 H Zilhiccesi sonunda olarak kaydeder. *Câmiü'd-Düvel* 719 H tarihinde isyanını yazarsa da yanlıştır.

¹⁸⁵ *Hâfız Ebrû Tarihi, Ravzatü's-Safâ, ed-Dürer-i Kâmine, Eflâkî Tezkiresi, El-Vâfi Ba'de'l-Vefiyât, A'yânü'l-Asr.*

¹⁸⁶ *Hâfız Ebrû Tarihi*, İbrahim Paşa Kitapları, Süleymaniye Kütüphanesi.

¹⁸⁷ Çoban, Tebriz'e gelmesini oğluna yazdıysa da Demirtaş aldırış etmedi. (*Ikdu'l-Cumân*, 724 H senesi vukuatı).

Demirtaş, bilâd-ı Rûm'u kılıçlarıyla müdafaa etmek üzere ümerasının muvafakatlerini aldı, askerine para dağıtarak babasına mukabele eylemek üzere hareket eyledi.

Çoban, oğlunun mukabeleye karar verdiğini anladı ve birtakım mektuplarla Demirtaş ümerasının zihinlerini çaldı, onları kendi tarafına imale etti.

Baba-oğul arasında vukua gelen müsademede bu gizli muhaberenin tesiri görüldü. Demirtaş'ın askeri geri çekildi. Vaziyetin vahametini anlayan Demirtaş, pederine arz-ı itâat etti ve beraberinde Tebriz'e geldi.

Ebû Said Han Demirtaş'a, babasının hatırına riayeten af ile muamele etti. Zaten başka türlü de hareket edemezdi. Demirtaş tekrar muazzezen hükûmetine iade edildi.¹⁸⁸

Bazı tarihler Demirtaş'ın bağlı olarak Ebû Said'in huzuruna getirildiğini yazarlar.¹⁸⁹ *Ikdu'l-Cumân* bu vakayı 724 H / M 1320 senesi vukuatı arasında zikretmişse de doğrusu 722 H / M 1322 senesidir.

Emîr Çoban, oğlunu isyana teşvik eden ümeradan Emîr Sürgeci¹⁹⁰ ve Kadı Necmeddin Taysi'yi idam ettirdi.¹⁹¹

Demirtaş, bundan sonra Anadolu işleriyle çok uğraştı.¹⁹² Maiyyetinde pek çok Moğol askeri vardı. Anadolu beylerinden bir kısmını, ezcümle Eşrefoğlu hanedanını mahvettikten sonra Hamidoğlu Dündar Bey üzerine yürüdü.

Demirtaş'a mukavemet edemeyen Dündar Bey Antalya'ya çekildi. Demirtaş onu takip ederek Antalya'yı da zapt ve Dündar Bey'i

¹⁸⁸ *Ikdu'l-Cumân*.

¹⁸⁹ *Habîbü's-Siyer*, C 2, s.118. Döğini esir gibi götürüldüğünü yazarak *Habîbü's-Siyer*'i tasdik eder (C 6, s. 66).

¹⁹⁰ *Habîbü's-Siyer* bu ismi (Emîr Timürgâhî) ve *Hafız Ebrû* (Emîr Sürgeci) *Amasya Tarihi* (İşbuğa Noyan)'ın damadı Emîr Seyfeddin Kâmî yazıyorlar.

¹⁹¹ *Amasya Tarihi*, Sivas'ın âyanından Dâru'r-Râha sahibi Kemaleddin Ahmed b. Râhat'ın da bunlar arasında katledildiğini yazarsa da me'haz göstermez.

¹⁹² Demirtaş'ın Selçukî ailesini takip ve bu aileden elde ettiklerini imha eylediğini müverrihler söylerler (*Düvel-i İslâmiyye*, s. 212).

katleyledi (724 H / M 1324).¹⁹³ Paris'te iken Mükrimin Halil Bey tarafından istinsah edilen Farisî *Selçukname*'de Dündar Bey'in 723 H / M 1323'te esir edildiği muharrerdir.

[58] Emîr Çoban Noyan'ın Ebû Said'e karşı tahakkümü pek fazla idi. Oğullarıyla beraber kendisini ihata eden Çoban'dan genç hükümdar korkuyordu. Ordu, Çoban'ın elinde idi.

Ebû Said fırsatını düşürerek kendisine muhalefet eden ve muharebeye kalkan Çoban'ı katleylemeye muvaffak oldu (727 H / M 1326).

Ebû Said, Demirtaş'ın maiyyetindeki ümeraya gizlice mektuplar göndererek Demirtaş'ı katleylemelerini yazmıştı. Bir taraftan da Demirtaş'a iltifatkârane mektuplar yazarak onu iğfale çalıştı.

Demirtaş, merkezi olan Sivas'ta bulunuyordu. Casusları vasıtasıyla bu mektupları elde ederek babasının felaketini öğrendi. Ebû Said'e muhalefet veya inkiyatta tereddüt etti.

Demirtaş bu husus hakkında ümerasının fikirlerini sordu, bazıları itaat ve bazıları da harp etmesini tavsiye eylediler. Demirtaş, her iki fikri de beğenmedi. Şahsı için Lârende hisarını intihap etti. Evlad ü ayaliyle bir müddet Lârende'de kaldı. Oradan, Mısır hükümdarına haber gönderip vaziyetini anlattı. Mısır'dan muvafık cevap geldi.

Demirtaş, yerine kayınbiraderi Alâeddin Eretna'yı vekil bırakarak maiyyeti askeriyle Behisni'ye yaklaştı. Demirtaş, maiyyetini Mısır'a gidip gitmemekte serbest bıraktı. Kendi adamlarından maadası geri döndüler.¹⁹⁴

¹⁹³ *Tarih Encümeni Mecmuası* (s. 944). Demirtaş, Karahisâr-ı Devle denilen Afyonkarahisan'ını da zapt etmek istemiş ise de Germiyanoglu I. Yakub Bey damadı bulunan Sahiboğlu'nu müdafaa eylediğinden Demirtaş bir iş görememiştir. Bu kayıt, o tarihte en kuvvetli Anadolu emirinin Germiyanoglu olduğunu gösterir.

¹⁹⁴ *Emîr Çoban'ın ikinci oğlu Emîr Timurtaş'tır. O, babasının ve kardeşinin ölüm haberlerini Sivas'ta iken duydu. Birkaç gün Rum ülkesinin kalelerinden birine sığındı. Sonunda çok sayıda molla Mısır'a gidip Melik Nasır'a sığındı*

[پسر دوم امیر چوبان امیر تیمورتاش بود و او خبر اندر اساس پدر و برادر در سیواس شنود و روزی چند در یکی از قلاع بلاد روم نحصن نمود و آخر الامر به اموال فراوان به مصر شتافتہ الشحا ملک ناصر کرد.]

(*Habibü's-Siyer*, C 2, s. 122). *Ravzatu's-Safâ*'da, Lârende hisarını intihap ile oraya tahassus ve Melik Nasır'a haber gönderdiği muharrerdir (C 5, s. 126).

Demirtaş üç yüz atlı ile Mısırlıların idaresinde bulunan Behisni'ye geldi. Behisni naibi kendisini istikbal etti. Demirtaş'ın Mısır'a, yani Mısır toprağına girmesi ya 727 H / M 1327 senesi Zilhicce-sinde veyahut 728 H / M 1328 senesi iptidasındadır.¹⁹⁵

Demirtaş, Şam'da vali emîr Tengiz tarafından izaz u ikram gördü. 728 H / M 1328 senesi Rebiülahirinin yedisinde Mısır'a geldi ve merasim ile istikbal edildi. Çize'de Muhammed b. Kalavun'un huzuruna kabul edildi. Mısır hükümdarı kendisine güler yüz gösterdi.

Demirtaş, hükümdara yüz iğdiş at ve seksen Horasan devesi, beş köle ve elbise-i fâhireyi havi beş bohça -ki birinde en kıymetli mücevheratla murassa atlas kabayı havi idi- hediye etti.

Mısır sultanı, bunların içinden yalnızca kaba yani binişi alıp ve bir iğdiş ile bir düzine deve kabul edip diğerlerini Demirtaş'a iade eyledi

Demirtaş, Melik Nasır Muhammed'le Anadolu ahvaline dair müzakeratta bulundu ve derhâl Anadolu'ya asker sevkini teklif etti ise de Mısır hükümdarı teenni tavsiye etti.

Melik Nasır Muhammed bir taraftan Karamanoğlu'na mektup yazarak Demirtaş'ın evlâd ü havâssının Lârende'den muazzezen Mısır'a gönderilmesini bildirdi.

[59] Karamanoğlu'ndan gelen cevapta ailesi efradının Mısır'a gitmek istemedikleri ve bu hâle nazaran Demirtaş'ın gizli ve şüpheli maksadı olduğu yazılıyordu.¹⁹⁶

Bundan başka, Karamanoğlu verdiği cevapta Demirtaş'ın cesur, hunriz, cüretkâr olduğunu ilâve ile Melik Nasır'ın Demirtaş'a karşı ihtiyatkâr davranmasını tavsiye ediyordu.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Demirtaş'ın Şam'a vürudu 728 H senesi Saferinde olduğunu *Kitâbü's-Sülûk* yazıyor. Bu kayıt bizim metindeki mütalaamızla tetabuk etmektedir. Mükrimin Halil Bey'in Paris'te istinsah ettiği *Selçukname*'de Demirtaş'ın Şam'a firarı 727 H Zilhiccesinde gösteriliyor.

¹⁹⁶ Demirtaş'ın oğlu Mısır'a gitmek teklifine icabet etmedi ve dedi ki "Babamla benim aramda bir parola vardır. O işaret bana gösterilmemiştir" *İkdu'l-Cumân*, C 23, s. 10. Bayezid Veliyyüddin Kütüphanesi.

¹⁹⁷ Demirtaş, Karamanoğlu'nu kahren taht-ı inkıyâdına almış ve bununla arasında çok vakalar cereyan etmişti (*İkdu'l-Cumân*, 724 senesi vukuatı).

Karamanoğlu bu mektubunu Hamidoğullarından Dündar Beyzâde Antalya Beyi Necmeddin İshak ile gönderdi. Demirtaş'ın Eğirdir ve Antalya'yı (Feleküddin Dündar)'ın elinden alarak onu öldürmüş olduğunu bilmünasebe yukarıda işaret etmiştik.

Bu mektup üzerine Melik Nasır şüphelendi. Demirtaş'ı çağırarak Necmeddin İshak'la müvacehe etti. Demirtaş; Necmeddin İshak'ın babası Hamidoğlu Dündar Bey'i katletmiş olduğundan İshak Bey, Demirtaş'tan babasının intikamını almak istiyordu. Demirtaş'la Necmeddin birbirleriyle münakaşa ederken boğaz boğaza geldiler. Melik Nasır'ın tereddüdü arttı.

Demirtaş, Kahire'de devletin erkân ve ümerasına bol bol ihsanlarda bulunmakta idi. Halk arasında "Mısır saltanatına layıktır" sözleri dönmeye ve Demirtaş'ın seha ve kereminden bahsedilmeye başlanmıştı.

Melik Nasır, nihayet 728 H / M 1328 senesi Şabanının yirminci perşembe günü¹⁹⁸ Demirtaş'ı Mısır kalesinin (Burcu's-Sibâ) denilen burcuna hapsedtirdi.

Ebû Said'in elçileri gelerek Demirtaş'ın kendilerine teslimini istediler. Melik Nasır diri olarak vermek istemedi. Elçiler, hayatta olarak tesliminde ısrar ettilerse de kabul edilmedi.

Melik Nasır, elçilerin gözlerinin önünde Demirtaş'ın idam edilmesini emretti.

Demirtaş 1328 M senesine rastlayan 728 H senesi Ramazanında¹⁹⁹ elleri boynuna bağlı olarak²⁰⁰ zindandan çıkarıldı. Karafe kapısının içindeki siyasetgâha geldi ve başı kesildi.²⁰¹ Cesedi, Karafe kapısının haricine defnedildi.

¹⁹⁸ *İkdu'l-Cumân*, onuncu perşembe günü der.

¹⁹⁹ *İkdu'l-Cumân*, 728 H Şevvalinin dördünde; *Târih-i İbni'l-Verdi* aynı yıl Şabanında hapsedildiğini ve Şevvalinde öldüğünü kaydederler. *El-Vâfi Ba'de'l-Vefiyât* ile *ed-Dürerü'l-Kâmine* Ramazanda katledildiğini yazarlar.

²⁰⁰ *İkdu'l-Cumân*.

²⁰¹ *İkdu'l-Cumân* boğulduğunu ve bundan sonra başının kesildiğini ve başın derisi yüzülerek doldurulduktan sonra Ebû Said'e gönderildiğini yazar.

*

**

[60] Demirtaş'ın ifrat sehası, cesaret ve metaneti hakkında Arap tarihlerince mufassal malûmat vardır. Bunlar, müşarünileyhin servetinin çokluğundan hayretle bahsederler.²⁰²

Demirtaş çok cesur ve iyi bir süvari idi. Sert de olsa doğru sözü sever ve doğru söyleyeni taltif eylerdi.²⁰³

Bir harbe girişeceği zaman atından inerek neşeleninceye kadar şarap içer ve sonra atına binerek düşmana hücum eylerdi.

Askerî teşkilâtı mükemmeldi. Askerinden biri harp meydanında ölürse onun tımarını çocuklarına verirdi. Harpten kaçanları takip ile ifna eylerdi.

Mısır'da iken bir gün tahte'l-kal'a hamamına girmişti. Çıktığı zaman hamamcıya bin dirhem ve elbisesini bekleyene de üç yüz dirhem gibi o zaman için pek mühim olan bir para vermişti.

El-Vâfi Ba'de'l-Vefiyât adlı tarihin müellifi Salâhaddin Safedî Demirtaş'ın akıbetine dair şu kıtayı söylemiştir:

احذر من الدنيا و اقبالها

فربحها يقضى الى الخسران

رب غنى فيها انتهى للعنى

مثل دميرتاش ابن جويان

²⁰² Müracaat: *Kitâbü's-Sülûk, El-Vâfi Ba'de'l-Vefiyât, Dürretü'l-Eslâk, A'yânü'l-Asr.*

²⁰³ Aydınoğlu hükûmetini tesis eden Emîr Aydın Bey (Aydın Bey değil oğlu Mehmed Bey olmalı) oğullarından bir tanesini Demirtaş'ın yanına göndermişti. Demirtaş ona: "Niçin haraç getirmedin?" dedi. Aydınoğlu cesurane bir tavırla: "Siz ne milletsiniz ki biz size haraç verelim, biz haracı ağıyardan alınız, siz Müslüman biz Müslüman. Bizden haraç ne cihetle istersiniz?" cevabında bulundu. Bunun üzerine Demirtaş: "Gazi yiğit imişsin, git gaza kılmakta ol" diye taltif ederek iade eyledi. (*Encümen Mecmuası*, s. 621).

Manası şudur: “*Kârı zarara müncer olan dünya ve ikbâl-i dünyâdan çekil. Dünyada öyle servetler vardır ki Çobanoğlu Demirtaş’ta olduğu gibi mûcib-i felâket olur.*”

Salâhaddin Safedî, bu kıtasıyla Demirtaş’ın ifrat sehası ile Mısır saltanatına göz koyduğu zehabını uyandırdığını ve bunun için katledildiğini ima etmek ister.

*

**

Demirtaş’ın yedi oğlundan Şeyh Hasan-ı Küçük ile Eşref isminde iki oğlu tarihen maruftur.

Babasının katli üzerine Şeyh Hasan-ı Küçük tahassun ettiği Lârende kalesinde tutulup hapsedilmişti. Hasan, Ebû Said’in bilâveled vefatını duyar duymaz bir yolunu bulup mahpesten kaçtı ve te’min-i saltanata çalıştı. Babası Demirtaş’ın katledilmeyerek hayatta olduğunu ilân etti ve bu hususta da Karaçeri namında babasına [61] benzeyen bir köleden istifade etti. Hudâbende Mehmed Han’ın kızı Satı Bey’i hükümdar ilân eden Şey Hasan-ı Küçük bilahare bundan da sarf-ı nazarla yine Cengiz ailesinden Süleyman’ı hükümdar ilân ederek Satı Bey’i de Süleyman’a tezvic eyledi.

Şeyh Hasan-ı Küçük, Rum eyaleti hâkimi olup Irak’ta hükûmet etmek üzere fırsat kollayan Şeyh Hasan İlkânî’yi mağlup eylemiş ve Sivas’ı Eretna-Ertana’dan almak üzere hücum etmiş ise de Kesenbük yahut Egrenbük sahrasında mağlup olmuştur.

Şeyh Hasan-ı Küçük 744 H / M 1343 senesinde zevcesi İzzet Melik Hatun tarafından öldürülmüş ve yerine kardeşi Eşref geçmiştir.

Eşref, mezalimiyle meşhurdur. Bu Eşref zamanında Altınordu hükümdarı Canıbek Mahmud tarafından Çoban hanedanının hükûmetlerine nihayet verilmiş ve Eşref de maktulen vefat eylemiştir.²⁰⁴

²⁰⁴ Gerek Şeyh Hasan ve gerekse Eşref Tebriz’de Üstâd- Şâgird denilen camide medfundurlar (*Muhtasar Erzincan Tarihi*, 68), *A’yânü’l-Asr*’da Tebriz’de medfun oldukları yazar.

YEDİNCİ KISIM

SİVAS'TA

ERATNA=ERTANA HÜKÛMETİ²⁰⁵

ALÂEDDİN ERTANA

[62] Demirtaş, Mısır'a giderken yerine vekil olarak ümerasından Eretna=Ertana'yı bırakmıştı. Ertana, Memâlik-i Rûm valisi Demirtaş'ın kayınbiraderiydi.

Ertana, Olcaytu Hudabende zamanında Anadolu'da bir fırka Moğol askeri kumandanı ve ikinci derecedeki beylerden biri iken kız

²⁰⁵ Ertana'nın ismini Arap tarihleri ve *Bezm ü Rezm* elif ve rânın üstün te'nin sakın okunmasıyla Eretna şeklinde yazmışlardır. Bazı zevat bunun "ارتنا ارتنا كمالا اردنا" ve "بمجن القبور ارتنا ارتنا"

"Eretnâ erefnâ kemâ lâ-eradnâ" ve "Bi-sicni'l-kubûri erefnâ erefnâ" mısralarından istidlal Ertana değil Eretna olduğunu kabul etmişlerdir.

Salâhaddin Safedî, *A'yânu'l-Asr* isimindeki eserinde bu ismi hemzenin fethi ve ta'nın sükûtu ve ahirinde elif-i maksûre olmak üzere zikrediyor.

Develi Karahisar'da bulunan bir kitabede ve Sivas Evkaf kuyudatı arasındaki Dulgadıroğlu Süleyman Bey vakfiyesinde yine bu isim Ertana tarzında yazılıyor. (*en-Nücümü'z-Zâhire*) de (Ayasofya Kütüphanesi, C 5, s. 65) "توفى التوين ارتنا و قبل ارتنا" "Tevaffa en-Nuveyn Ertena ve kile ertana" (*en-Nuveyn Ertana*

vefat etmiştir) şeklinde yani erkek dana manasına Ertana tarzında yazmıştır.

Şikârî, *Karaman Tarihi*'nde Ertana hakkında: "Öyle büyük bir adam idi ki gören dev sanırdı, sığira binerdi" kaydından da Ertana'nın cesîmü'l-cüsse, müşkül bir zat olduğu anlaşıyor.

Kâtîp Oruç'un *Tevârih-i Âl-i Osman* nam eserinde de bu isim Ertana şeklinde muharrerdir.

Eretna ve Kadı Burhaneddin Tarihçesi'nde de Kadı Burhaneddin'in lisanından

«ان روة التاريخ اخبرتنا، بان هذه الديار من بنا سلطاننا ارتنا»

(*Tarih bildiriyor ki bu diyar Sultanımız Eretna'nın kurduğu ülkedendir*) şeklinde söylediği müsecca' ibaresinde de isminin Eretna olduğu anlaşılmaktadır. Divanü Lugâti't-Türk'te Erteni kelimesi var. Burada (ye) telaffuzda (elif) ise kelime Ertena'dır. Manası da dürr-i yetim yani gayet büyük inci demektir.

Biz, *en-Nücümü'z-Zâhire* ve *Tevârih-i Âl-i Osman* kayıtlarıyla Şikârî'nin yukarıda münderiç mütaalaasını ve bir de vakfiye ile kitabedeki tarz-ı imlâyı nazar-ı dikkate alarak bu ismi Ertana olarak kabul ettik. Araplar bazı isimleri yanlış okumuşlardır.

hemşiresini Demirtaş'ın alması üzerine müteneffizan meyanına dâhil oldu.

[63] Ertana'nın mahlası Alâeddin idi.²⁰⁶ Babası Cafer, Şikârî'ye göre Kayseri emîridir. Aynı eser bu ailenin Karamanoğullarıyla da karabeti olduğunu yazar. İbn Arabşah'a göre Ertana, Moğoldur.

Ertana, eniştesi Demirtaş'tan sonra vaziyeti gayet iyi idare etti. Ebû Said'e karşı merbutiyetini muhafaza ettiği için naiplikte ibkâ edildi. Ertana'nın merkezi Sivas'tı.²⁰⁷

Ertana'nın merkez-i hükûmeti İbn Haldun ile *Subhu'l-A'sâ* isimindeki eser-i mühimmede²⁰⁸ Sivas olarak gösterilmiştir.

Ertana'nın naipliği zamanında Rum eyaleti valiliğine Şeyh Hasan-ı Kebîr tayin edildi.²⁰⁹

*

**

Şeyh Hasan-ı Kebîr, Emîr Çoban'ın kızı Bağdad Hatun'un zevci idi. Ebû Said Han Bağdad Hatun'u sevmiştii. Hükümdarın sevdiği bir kadını kocasının boşaması Moğollarca âdet olduğu hâlde kızın babası Emîr Çoban bu âdete ittiba etmemiş ve Ebû Said'in arzusunu reddetmiş idi.

Çoban'ın katlinden sonra Şeyh Hasan, Bağdad Hatun'u boşamak mecburiyetinde kalmış ve bu kadını Ebû Said almıştı.

²⁰⁶ *Amasya Tarihi*'nde bir mahlasının da Reşidüddin olduğu görülüyor, C 3.

²⁰⁷ Demirtaş kaçtığı vakit ümerasından Eretna'yı bırakmıştı. Buna nev-ber yani noyan derler ki padişahzâdelerin ismidir. Bu, Ebû Said'e inkıyat etti. O da bilâd-ı Rûm'a kendisini vali yaptı. Merkezi Sivas idi (*İbn Haldun*, C 5)

²⁰⁸ (...) كان قد بقى ببلاد الروم امير من امراء دميرتاش اسمه "ارتنا" فبعث الى ابى سعيد بطاعته فولاه البلاد فملكها فنزل سيواس و

اتخذها كرسيا للملك

Timürtaş beylerinden adı Eretna olan bir bey Rum ülkesinde kaldı. Ebû Said'e itaatini bildirmek için bir elçi gönderdi. O da onu ülkeye vali tayin etti. O, ülkeye hâkim oldu ve Sivas'a indi, Sivas'ı merkez yaptı (*Subhu'l-A'sâ*, C 5, s. 364)

²⁰⁹ Sultan Ebû Said, Emîr Devletşah'ı 733 H'de Rum vilâyetine tayin etti. Devletşah yolda giderken hastalanarak bir müddet sonra vefat eyledi. Ebû Said, Emîr Şeyh Hasan b. Hüseyin b. Amir Ak Boğa'yi Kemah kalesindeki mahpesten çıkararak Memâlik-i Rûm valisi tayin etti. (733 H) (*Hadikatü'l-Ulyâ*).

Bir müddet sonra Şeyh Hasan-ı Kebîr'in Bağdad Hatun'la muhaberesi olduğu şayiası meydana almış ve Ebû Said, Şeyh Hasan-ı Kebîr'i katletmek istemişti. Hasan'ın validesi, İlhanî hükümdarı Argun Han'ın kızı ve Ebû Said'in halası olduğundan Şeyh Hasan o sayede Kemah kalesine hapsedilerek katilden kurtulmuştu (732 H / M 1331).

Bilahare bu muhabere maddesinin yalan olduğu anlaşıldığından Şeyh Hasan mahpesten çıkarılarak Rum eyaleti valiliğine tayin olundu (733 H / M 1332).

Şeyh Hasan-ı Kebîr'in valilikte naibi Ertana idi. Ebû Said 736 H / M 1335 tarihinde evlat bırakmadan vefat ettiğinden saltanat müddeileri arasında münazaalar yüz gösterdi.²¹⁰

Bu esnada Hülâgu Han torunlarından Arpa Han hükûmeti elde etmek istediye de aynı sene içinde aynı aileden [64] Musa Han tarafından ıskat olundu. Bu karışık zamanı fırsat bilen Şeyh Hasan-ı Kebîr Noyan lâkabını²¹¹ haiz Eretna beyi vekil bırakarak Irak taraflarına²¹² gidip hânedân-ı İlhanî'den Mehmed'i saltanata geçirdi.²¹³

Emîr Demirtaş'ın oğlu Küçük Şeyh Hasan da evvelce yazıldığı üzere fırsattan bilistifade İlhanî tahtına Ebû Said'in kız kardeşi Satı Bey'i iclâs ve bir müddet sonra onu da hal' ile Süleyman'ı tahta geçirip Satı Bey Hanım'ı Süleyman'a nikâh etmişti.²¹⁴

Bu suretle meydana birbirine rakip hükümdarlar çıktı. İki Şeyh Hasan saltanat hırslarını gizleyerek vakt-i merhûnuna kadar bu hükümdarları ellerinde oyuncak yapmışlardı. Hatta bundan dolayı iki Şeyh Hasan birbirleriyle harp ettiler, (738 H / M 1337) senesi sonunda Aladağ Muharebesi'nde Büyük Şeyh Hasan mağlup ve hükümdarı

²¹⁰ Bu teşettüt devrinde Emîr Hacı Togay Diyarbekir'de; Emîr Ertana Memâlik-i Rûm'un bazı aksamında; Emîr İrenc oğulları Kürdistan ve Huzistan'da; Emîr Mahmud Şah İncü Fars'ta; Seyyid Celâleddin Beylerbeyi İsfahan'da; Emîr Mûbarizüddin Muhammed Muzaffer Yezd şehrinde ilh. te'sis-i hükûmete kalkışmışlardır (*Hadikatü'l-Ulyâ*).

²¹¹ Noyan, nûyîn, noyen, nuyin; İbn Haldun ve bazı Arap müverrihlerinde de nûveyr gibi muhtelif suretlerle yazılan ve okunan bu isim Şehzade manasına geldiği gibi bin kişinin kumandanına da alem olmuştur. (*Fezleke-i Kâtip Çelebi*) emîre de bu lakap verilmiştir.

²¹² *Hafız Ebrû Tarihi*.

²¹³ Mehmed b. Yol Kutlug b. Timür b. Ambarcı b. Mengü Timür b. Hülâgu Han.

²¹⁴ Süleyman Han, Hülâgu Han'ın ahfadından olup Yusuf Şah'ın oğludur.

olan Mehmed maktul oldu. Azerbaycan ve havalisi Şeyh Hasan'ın elinden çıkarak Küçük Şeyh Hasan'a intikal eyledi.

Bundan sonra Şeyh Hasan-ı Kebîr Hülâgu evladından Toga-Timür Han'ı²¹⁵ ve az sonra Cihan Timür Han'ı hükümdar ilân etmiş ise de (739 H / M 1338), fırsatını bulunca hükümdarlığını ilân ile Timür Han'ı azl eylemiştir (741 H / M 1340).

İşte bu keşmekeş içinde Şeyh Hasan-ı Kebîr'e ismen tâbi olan Ertana²¹⁶ hüsn-i idâresi sayesinde memleketin asayişini temin ve Şeyh Hasan-ı Kebîr'in hükümdar olarak ilân eylediği (Mehmed, Cihan Timür, Toga-Timür) Hanlar namına para bastırmıştı.

Şeyh Hasan-ı Kebîr'in Demirtaş'a mağlubiyetinden sonra vaziyetin devamını müşkül ve tehlikeli gören Ertana=Ertana, Kayseri kadısı Siraceddin Süleyman'ı Mısır hükümdarı Nasıruddin Muhammed b. Kalavun'a göndererek Memâlik-i Rûm'da onun naibi kalmasını rica etmiş ve ricası Mısır hükümdarı tarafından kabul olunmuştur.²¹⁷

el-Menhelü's-Sâfî, Melik Nasır'ın gönderdiği fermana (Nâibü's-saltanatı's-şerîfeti bi'l-bilâdi'r-Rûmiyye) ibaresi olduğunu yazıyor.

Ertana bu tarihten itibaren²¹⁸ muvakkat bir zaman için Mısır meliki adına hutbe okutturmuş, para bastırmış [65] ve bastırdığı paralar-dan bir kısmını Mısır'a göndermiştir. Ertana, bu cemileleri gösteriş için yapıyordu. Hakikatte Mısır hükümdarının evamirine ehemmiyet vermiyordu.²¹⁹ Nitekim bir müddet sonra hükümdar namına hutbe okutmamaya başladı. Hatta 740 H / M 1340 senesinde elinde bulunan

²¹⁵ Toga-Timür, Horasan'da icrâ-yı hükümet etmiş bir zattır. Kendisi, Cengiz Han'ın biraderinin neslin-den idi.

²¹⁶ *Düvel-i İslâmiyye*'de Ertana, Şeyh Hasan-ı Küçük'ün naibi olarak gösteriliyorsa da yanlıştır (s. 384). Ertana hakkında İbn Batuta Irak melikinin naibi diyor. Irak meliki de Şeyh Hasan-ı Kebîr'dir. Yine İbn Batuta'da Kayseri'de Ertana'nın refikasının yanında Irak askerinin bulunduğu muharrerdir. Bunlardan başka Ertanaoğlunu Irak meliki Şeyh Hasan'a sefir olarak göndermiştir ki bu da 741 H'den sonradır. Bir de Ertana'nın Şeyh Hasan'ın hükümdar ilan ettiği hanlar namına parası da vardır.

²¹⁷ *A'yânu'l-Asr, Kitâbü's-Sülûk, Mesâlikü'l-Ebsâr, Subhu'l-A'sâ*.

²¹⁸ Bu tarih tamamen malûm değildir. 739 H senesinden itibaren olmalı.

²¹⁹ *Mesâlikü'l-Ebsâr* (Ayasofya Kütüphanesi, C 3).

Darende şehri (Muhammed b. Kalavun)'un emriyle Elbistan emîri Karaca Bey tarafından zapt olundu.²²⁰

Büyük Şeyh Hasan'ı mağlup ederek Azerbaycan'ı elde eden Çobanzâde Şeyh Hasan, Ertana'ya haber göndererek kendisine itaat eylemesini teklif eyledi. Ertana bu teklife cevâb-ı red verdi. Şeyh Hasan-ı Küçük Şarkî Karahisar'ın garbına kadar olan kısmı istila ve mütefiki olan Karamanoğlu da Ankara'yı işgal eyledi.

Küçük Şeyh Hasan hükümdar yaptığı Süleyman Han ile birlikte Sivas üzerine yürüdü. Ertana, bunları Sivas ile Erzincan arasında karşıladı. Gerenbük yahut Egrenbük²²¹ Ovası'nda vukua gelen şiddetli harpte iptida mağlup olan Ertana bilahare kendisini toplayarak Şeyh Hasan'a karşı mühim bir galibiyet kazandı.²²² Şeyh Hasan ümerasından bir haylisi esir ve malları iğtinam edildi.²²³ Hatta emval ve ganaim arasında hükümdar Süleyman Han'ın eşyası da vardı.²²⁴ Ertana'nın bu galebesi 744 H / M 1344 senesi ortalarında.²²⁵

Bu Gerenbük harbi Ertana'nın mevkiini tahkim etti.²²⁶ Sair Rum (Anadolu) ümerası Ertana'ya karşı hürmetkâr ve muhteriz bir vaziyet aldılar.²²⁷

Ertana, ya Şeyh Hasan'a galebesini müteakip veya daha evvel yani 742 H / M 1342 senelerinde istiklâlini ilân eylemiştir. [66] Bu hususta kat'i bir şey söyleyemeyeceğiz.²²⁸ Mamafih Mısır'la daha ev-

²²⁰ *Kitâbü's-Sülûk* 740 H senesi vukuatı.

²²¹ Bu ismi *İbn Haldun* ve *A'yânü'l-Asr* (Egrenbük) ve *el-Menhelü's-Sâfi* bi-kâfeyn beynehümâ (râ) ve (nun) ve bâ-i sâniyetü'l-hurûf ve vav ve kâf ve fî'l-evveli hemzetün meftûhatün Gerenbük, A'yânü'l-Asr hemzenin kesri birinci kâfın sükûnuyla İgrenbük olduğunu kaydederler. İsmiini hatırlayamadığımız bir eserde de Eksenbük tarzında yazılıdır. Emîr Çoban'ın Anadolu ümerasını davet ettiği Karanbük burası olmalıdır. Sivas'ın Koçhisar kazasında Karabük mevkii ile acaba bu ismin münasebeti var mıdır?

²²² Egrenbük harbinde evvela Ertana mağlup olmuş ve Süleyman'ın askerleri yağmaya koyulmuştu. Bir tepeden düşmanın ahvalını seyreden Ertana Süleyman'ın yanındaki askerinin az olduğunu görünce hemen kuvvetini toplayıp hücum ile hasmını mağlup etmeye muvaffak oldu (*Hafız Ebrû Tarihi*) (*Encümen Mecmuası*, cüz: 25, s. 15, 16).

²²³ (*İbn Haldun*, C 5, s. 55 ve müteakip sayfalar) (*A'yânü'l-Asr*).

²²⁴ *el-Menhelü's-Sâfi*.

²²⁵ *el-Menhelü's-Sâfi* bu harbin 744 H senesi Cemaziyelula veya ahirinde olduğunu yazar.

²²⁶ *Kitâbü's-Sülûk*, 744 H senesinde Süleyman Şah'ın mağlup edilerek Ertana'nın birçok emval iğtinam eylediği haberinin Mısır'a vürudunu yazar.

²²⁷ *Mesâlikü'l-Ebsâr* (Ayasofya Kütüphanesi, C 3.)

²²⁸ *Eretna ve Kadî Burhaneddin Tarihi*çesi'nde, Ertana'nın 739 H tarihinde ve *Dürer-i Kâmine*'de 738 H'de istiklâlini ilan eylediği yazılıdır. Müşarünileyhin 742 H / 1341 M senesinde bastırdığı paralarda (es-

vel kat’-ı râbîta ettiği, yukarıda zikredilen vukuattan anlaşılıyor. Ancak Irak hükümdarı ile rabitasının derecesi meşkûktür. Çünkü müteakip senelerde Ertana’nın oğlunu Irak’a Şeyh Hasan nezdine gönderdiği görülmektedir. Bu hâl aradaki karabete de atfedilebilir.

Ertana, Demirtaşoğlu’nun kuvvetli olduğunu ve böyle bir defa mağlubiyetle meys olmayacağını biliyordu, onun için Şeyh Hasan-ı Küçük’ün eline geçen yerleri derhâl istirdada teşebbüs etmeyerek ihtiyatla davranıyordu.

744 H / M 1344 senesinde yani mağlup olduğu tarihi müteakip Şeyh Hasan-ı Küçük karısı tarafından ifna edilmiş ve yerine biraderi Eşref geçmişti.

Eşref, Ertana’nın arazisine tecavüzden hali kalmıyor ve hatta tahribat bile yapıyordu.

752 H senesi Zilkadesinde (1351 M)²²⁹ Melik Eşref, Mısır’a bir elçi göndererek Ertana ile muharebe edeceğinden sultanın ona müzaheret etmemesini rica ediyordu. Zaten Ertana ile arası açık olan Mısır hükûmeti, Melik Eşref’in arzusuna muvafık cevap verdi.

Ertana 753 H / M 1352 senesi Muharreminde vefat ederek²³⁰ Kayseri’de Köşk ismi verilen mevkide Şeyh Evhadüddin Kirmanî müritleri için yaptırdığı hankahın ortasındaki türbeye defnedilmiştir.²³¹

Sultânü’l-A’del Alâu’d-dünyâ ve’d-dîn) tabirini kullanması bu tarihlerde istiklâlini ilan eylediğini zannettir. Oğlu Şeyh Hasan Bey’in 748 H tarihli kabir kitabesinde (Sultân-ı a’zam) ve 747 H tarihli Develi Karahisar Camii kitabesinde de (es-Sultânü’l-A’zam) tabirleri görülmektedir. 740 H tarihli türbe kitabesinden emir olduğu anlaşılmaktadır. Maarif Vekâleti Müzeler Şubesi Müdürü Mübarek Galib Beyefendi’nin 1318 H tarihinde basılmış olan (*Meskûkât-ı Kadîme-i Selçukîye*, kısım-ı sâlis) isimli eserlerinde İlhanilerden Süleyman Han’ın 742, 747, 748 H tarihleriyle Sivas ve 745 H tarihiyle Kayseri’de kesilmiş sikkeleri görülmektedir. Mübarek Beyefendi’nin bu paraları yanlış okuduklarına kailiz. Elde bulunan eserler ve mahkûkât bunun yanlış olduğunu ve Süleyman Han’ın hükûmetinin de 744 H’de hitam bulduğunu göstermektedir. Onun için bu sikkelerin Süleyman Han’a ait olmadığı hükmünü vermek zaruridir.

²²⁹ Kitâbü’s-Sülûk, bu vakayı 753 H Zilkadesinde gösteriyor. Hâlbuki yine aynı eser müşarünileyhin vefatını 753 H iptidasında göstermek suretiyle birbirine zıt malûmat vermiş oluyor. Biz bu tarihi 752 H olarak kaydettik.

²³⁰ (*en-Nücümü’z-Zâhire*, C 5), (*Kitâbü’s-Sülûk*, Köprülü Kütüphanesi, s. 80).

²³¹ Kayseri’nin zahirinde Köşk nam mevzide bir âlâ bir hankah bina edip meşihatini Şeyh Evhadüddin Kirmanî’ye şart eylemiştir. Merkatleri o hankahın vasatında bir kubbe-i latifededir. (*Ertana ve Kadî Burhaneddin Tarihçesi*)

Ehram şeklinde olan Eretna Türbesi'nin kapısı üzerinde evvelce şu kitabe varmış:

امر بانشاء هذه العمارة النوين الاعظم ملك الامراء

فى العالم امير ارتنا زيد عدله لاجل المنكوحة الملكة

المرحومة سولى پاشا طاب ثراها [فى] محرم سنة اربعين و سبعماية

(²³²)

Bu kitabe şimdi yoktur.²³³

[67] Ertana bu türbeyi 740 H / M 1340 senesinde vefat eden zevcesi Süli Paşa için yaptırmış ve vefatından sonra kendisi de oraya defnedilmiştir.

Kitabeden Eretna'nın bu tarihte emîr bulunduğu anlaşıyor.

Kitabede (hâzihi'l-imâreti) tabirinden anlaşılacağı üzere bu türbe ile birlikte hankah da yapılmıştır. Kitabe yalnız türbeye ait olsa idi (hâzihi't-türbeti) ibaresi kullanılmak lazım gelirdi.

Alâeddin, Seyfeddin ve bundan başka *Amasya Tarihi*'nin kaydı üzere²³⁴ Reşidüddin lakaplarını kullanmış olan Ertana, dûr-endîş, âkil, âdil, devlet siyasetine vâkıf bir zattı. İri vücutlu ve köse idi. Hüsn-i sîret ve adaletinden dolayı kendisine Köse Peygamber namı verilmiştir. Ertana'nın merkez-i hükûmeti Sivas ve Kayseri idi.

Dürretü'l-Eslâk, Ertana âdil ve tebaası arasında muhterem, vakur, sâhib-i azm, cesur, mükrim ve herkes hakkında mültefit idi, diyor.²³⁵

Eretna ve Mehmed ve Alâeddin, Eretna'nın zevcesi Süli Paşa nam hatun Kayseri şehrinin kenarında murakkam bir bina altında medfundurlar. Bu fakir müellif Âlî, Kayseri'de mirliva iken ziyaret ettim (*Fusûl-i Hall ü Akd*).

²³² *Bu imaretin yapımını büyük Noyan, dünyadaki beylerin beyi Emîr Eretna (Allah adaletini artırsın) eşi rahmetli Melike Süli Paşa için (Allah yerini temiz kulsun) 740 H / 1339 M yılının Muharreminde emretti.*

²³³ *Kayseriye Şehri*, Halil Edhem Bey. s. 113)

²³⁴ *Amasya Tarihi*, C 3, s.12.

²³⁵ Yeni Cami Ahmediye Kitapları, no: 849.

Salâhaddin Safedî, Ertana'nın mütediyyin, hayırkâr, temiz ve perhizkâr, zulümden müctenip, erbâb-ı ilm ve faziletle hem-bezm olduğunu yazıyor.²³⁶

Maruf seyyah İbn Batuta, Sivas'ı ziyaret etmiş ve Alâeddin Ertana ile görüşmüştür.

İbn Batuta, Sivas'a inince ahilerden Bıçakçı Ahmed'in rüfekası tarafından istikbal edilerek kimi süvari kimi piyade bir cemm-i gafır ile Ahi Ahmed'in zaviyesine indiğini ve mertebeten bundan daha büyük olan Ahi Çelebi ile mülakat eylediğini ve bunların yanlarında muazzen, mükerremen üç gün kaldığını zikrettikten sonra şöyle diyor: "Kadı, maiyyetinde bir cemaat bulunduğu hâlde bize gelip Irak padişahının bilâd-ı Rûm'da naibi olan Emîr Alâeddin Eretna tarafından atlar getirdi."²³⁷ Hayvanlara rûkûb ile emîr nezdine azimet ettik. Mumaileyh bizi ikametgâhının dehlizinden istikbal ile selam verip terhib eyledi. Kendisi lisân-ı Arabî'yi fesahatle tekellüm ederdi. Irakeyn'e Isfahan, Şiraz ve Kirman ve Sultan Atabeg'e ve bilâd-ı Şam ve Mısır ve selâtîn-i Türkmana dair sualler irat etti.

Maksadı, bana bunların küremasını medih ve buhalasını zem ve kadhettirmek idi. Böyle yapmayıp cümlesinin sena ve sitayişinde bulunduğum için benden memnun olarak teşekkür etti. Ba'dehu taam ihzar edilmesiyle ekl eyledik. [68] (Benim misafirim olacaksınız) dedi. Lakin Ahi Çelebi, henüz obama nazil olmadıklarından iptida bana gelsinler, mâideni oraya gönderirsin, deyince emîr dahi muvafakat etti. Ahi Çelebi'nin zaviyesine azimet ve altı gün ikamet ile mumaileyhin ve emîrin hân-ı ziyafetinden nevâle-çîn olduk. Ba'dehu Emîr bir at ile bir libas ve akçe irsal ve bize ziyafet ve ikram ve zâd-ı râh ita

²³⁶ A' yânu 'l-Asr, (Ayasofya Kütüphanesi), no: 2963.

²³⁷ İbn Batuta'nın bu mütalaasına göre; İbn Batuta Ertana'yı ziyaret ettiğinde müşarünileyh Irak hükûmetine tâbi imiş. Halil Edhem Beyefendi, *Kayseriye Şehri* isimindeki eserlerinde İbn Batuta'nın Sivas'a geldiği tarihi 733 H olarak zikrediyorlarsa da Irak hükûmetinin Şeyh Hasan tarafından tesisinin 740 H'den sonra olmasına ve Eretna'nın Irak melikini metbu tanıdığı *Seyahatname*'de mezkûr olmasına binaen İbn Batuta'nın seyahatini 740 H senesi içinde veya daha sonra olarak kabul etmemiz icap eder. Eretna'nın metbuiyeti Irak'ta birbirini müteakip hükümdar ilan edilen Mehmed, Cihan Timur, Toga-Timur hanlar namına ise ve İbn Batuta o tarihte Sivas'a gelmişse bu da 736 H ile 744 H seneleri arasındır. Biz, İbn Batuta'nın seyahatini 736 H ile 741 H arasında zannediyoruz.

edilmesi için bilâd-ı mütecâvirede bulunan nevaibine tahrirat irsal etti.”²³⁸

İbn Batuta Sivas’tan sonra Kayseri’ye uğramıştı. Burasının Emîr Ertana idaresinde bulunduğunu ve buraya Irak ahalisinden asker ikame edilmiş olduğunu zikrettikten sonra burada: “Sâlîfû’z-zikr Emîr Alâeddin Ertana’nın hatunlarından biri ikamet eder. Kendisine ağa denilir ki büyük manasını tazammun eder. Sultana karabeti bulunan kesianın cümlesine bu unvan verilir. Mumaileyhin ismi Toga Hatun’dur. Yanına dühul ettiğimizde kıyam ve hüsn-i suretle selam ve kelam etti. Taam ihzarını emreyledi. Ba’de’l-ekl avdetimizde bize kölelerinden biri vasıtasıyla eyer ve gemi mükemmel bir at ve hil’at ve para ile i’tizar etti” diyor. İbn Batuta buradan (Aksara=Aksaray)’a gidiyor. Orada Ertana’nın naibi bulunan Şerif Hüseyin’in menziline indiğini yazıyor.²³⁹

Emîr Ertana’ya tâbi vilâyetler şunlardır:

Sivas, Kayseri, Amasya, Tokat, Çorum, Develi Karahisar, Ürgüp, Niğde, Aksaray, Erzincan ve bunlara tâbi kasabalar.

İbn Haldun, Sis ve bilâd-ı Ermen ve mülhakatının da Ertana’ya ait olduğunu yazar.²⁴⁰

Alâeddin Ertana’nın Şeyh Hasan, Cafer ve Mehmed isimlerinde üç oğlu olduğunu biliyoruz.

Bunlardan Şeyh Hasan Bey (748 H / M 1347) senesinde Sivas’ta vefat ederek sonradan Güdük Minare ismi verilen türbeye defnedilmiştir.²⁴¹

Alâeddin Ertana’nın vefatına *A’yânu’l-Asr* müellifi Salâhaddin Ebu’s-Safâ Halil b. Aybek es-Safedî isminde bir Türk müverrihi şu rubaiyi söylemiştir:

²³⁸ *İbn Batuta Seyahatnamesi*, C 1, s. 325.

²³⁹ *İbn Haldun*, C 5, s. 325.

²⁴⁰ *İbn Haldun*, C 5, s. 325.

²⁴¹ Şeyh Hasan Bey hakkında eserimizin Kitabeler bölümünde malûmat vardır.

مملكت الروم حل الردى
 لاجل النوين الذى قد فقدنا
 فتباً لصرف الليالى التى
 ارتنا ارتنا كمالاتنا اردنا²⁴²

[69] Dürretü'l-Eslâk sahibi Nureddin Hasanü'l-Halebî de müşarûni-
 leyh hakkında şu rubaiyi söylemiş:

لحى الله دهرأ شديد السطى
 صوارمه بظباها فرتنا
 و بعد القصور و نيل السرور
 بحجن القبور أرتنا أرتنا²⁴³

Ertana'nın Arapçayı fesahatle tekellüm ettiği İbn Batuta'nın *Se-yahatnamesi*'nden anlaşılıyor. Kendisinin tettebbuât-ı ilmiyyede bulunduğ da, ulemanın efazılından Takiyyüddin b. Aliyyü's-Sebekî'ye sorduğu suallerden istidlal ediliyor.

GIYASEDDİN MEHMED

753 H / M 1352 senesinde ümeranın intihabıyla babasının yerine hükümdar oldu. Kardeşi Cafer sinnen büyük olduğu hâlde hükümdar olamadığından dolayı muğber olarak kavgaya başladıysa da mağlup olup Mısır'a kaçtı ve bir müddet orada oturdu.²⁴⁴

²⁴² Bu rubainin manası şöyledir: "*Kaybettiğimiz Noyan'dan naşi Rum memleketine bela indi. Eretna'yı bize istemediğimiz şekilde gösteren feleğin Allah cezasını versin.*"

²⁴³ Bu rubainin de manası şöyledir: "*Ali kasırlarda meserret içinde nâil-i emel olan Eretna'yı şimdi bize kabir zindanlarında gösteren şedit ve bi-aman feleğe Allah lanet etsin.*"

²⁴⁴ *ed-Dürerü'l-Kâmine fi A'yâni'l-Mietî's-Sâmine* (Umumî Kütüphanedeki nüsha)

Şikârî'nin *Karaman Tarihi*'ne göre Mehmed Bey pek güzel olup zevke ve sefa ve işrete münhemikti. Bunun için beylerin ittifakıyla hal' edilip yerine kardeşi Cafer Bey geçmiştir. Mehmed Bey de veziri Hoca Ali Şah'ın tavsiyesiyle Karamanoğlu Alâeddin Bey'e müracaat eylemiş ve ondan aldığı kuvvetle gelip Kayseri'yi muhasara ettiği hâlde muvaffak olamamış ve nihayet Sivas emîri İbn Kürt ve Hoca Ali

Mehmed Bey küçük olduğundan memleketin idaresine bakamıyor, Türkmen aşiretleri rüesası te'dip edilemiyordu. Canik ve havalisi bunların elinde bulunuyordu. Cenuptan de Dulgadiroğulları tevsî-i mülk etmekte idiler.

Mısır ümerasından Halep Valisi Bibgarus²⁴⁵ Mısır'da tebeddül-i saltanat meselesinden dolayı 752 H / M 1351 senesinde isyan etmişti. Bu zat 753 H / M 1352 senesi ortalarında Şam'ı zapt eyledi. Dulgadiroğlu Karaca Bey, Eretna Bey'in muhalefetine rağmen Bibgarus'a müzaheret etmişti.

Mısır sultanı mühim bir kuvvetle gelerek asi valinin cemiyetini dağıttı ve kendisini de katletti.

[70] Mısır askeri 754 H / M 1353 senesinde Dulgadiroğlu Karaca Bey'i takip için Belsin=Elbistan'a yürüdü. Karaca Bey kaçarak Ertanaoğlu Mehmed Bey'e iltica eyledi. O da tutup Mısır sultanına gönderdi ve Karaca Bey katlolundu.²⁴⁶

Kitâbü's-Sülûk'un 763 H / M 1362 senesi Şevval veya daha sonrakı vukuatı arasında Mehmed Bey'le müttefikan hareket eden Dulgadiroğlu'nun, Mısır idaresinde bulunan Malatya naibi ile müsa-demesine tesadüf ediyoruz

Malatya emîri Esen Demir Tâzî bilâd-ı Rûm'a taarruz edip birçok kimseleri esir ve katletmişti. Bunun mükerreren taarruzlarından

Şah'ın himmetiyle Cafer Bey'i mağlup ederek Kayseri'yi almış, Cafer Bey de kaybolarak kendisinden bir haber alınamamıştır.

Şikârî'nin bu mütalaasıyla tarihî malûmat tevafuk etmektedir. Yalnız Şikârî vesair müverrihlerin yazmadıkları bir noktayı *Amasya Tarihi* (C 3, s. 43, 44) tenvir ediyor. O da, Ertanazâde Cafer Bey'in Kayseri dâhilinde Karakaya köyünde Şeyh Halil İbni's-Seyyid Hacı Danişmendî için yaptırdığı zaviye vakfiyesindeki şu kayıttır:

«الامر الاجل الاعز الاكرم المكرم جعفر بيك بن المرحوم المغفور له ارثنا طاب ثراه»

"İkramı seven, en cömert, yüce bey... Bağışlanmış rahmetli Cafer Bey... Eretna. Toprağı temiz olsun" Vakfiyenin tarihi 788 H / M 1378 Ramazanıdır. Bundan anlaşılıyor ki Mısır'a giden Cafer Bey vakit bulunca memleketine avdet edip yapılan müzaheret sayesinde Kayseri'yi elde etmiş ve oraya emîr olmuştur. 788 H / M 1378 tarihinde emîr bulunduğu anlaşılıyor. Vakfiyeyi kuyûd-ı atıkada biz de gördük.

²⁴⁵ Bibgarus; bey boğa demektir. Mahlası (El-Kâsımî)'dir. Melik Salih b. Kalavun'a isyan etmişti.

²⁴⁶ Arifi Paşa merhum *Encümen Mecmuası*'ndaki makalelerinde Karaca Bey'in 780 H / M 1378 tarihinde yüz yaşında vefat ettiğini yazıyor.

bıkan Kayseri emîri Mehmed Bey ile Dulgadıroğlu müttetifikan harekete başladılar.

Esen Demir avla avlamakla meşgul iken kendisini sıkıştırarak hücum ettiler. Esen Demir kaçarak Malatya'ya can atabildi.

Mehmed Bey'le Dulgadıroğlu'nun bu cüretleri Mısırlılara ağır geldi. Mısır hükümdarı ve Şam Valisi emîr Yelboğa, Şam ve Trablus, Hama, Halep askerlerinin levâzım-ı harbiyyeleriyle birlikte Halep nai-bi Emîr Kutlu Boğa'nın kumandasında hareket etmelerini emreyledi.

Şam'dan beş bin, sair bilâd-ı Şâmiye'den yedi bin süvari ile hareket edildi. On iki bin asker de Halep'ten iltihak eyledi.

Bu kuvvet bilâd-ı Rûmiyeye hücum ettiyse de bir iş göremeden avdet eyledi.²⁴⁷

766 H / M 1365 senesinde devlet işlerini tedvir eden vezir Hoca Ali Şah isyan etti ve Kayseri üzerine yürüdü. Vukua gelen harpte Mehmed Bey mağlup olarak Mısır hükümdarı Melik Eşref'ten istimdat eyledi.

Kayseri'ye gelen Mısır askeriyle ordusu kesb-i kuvvet eden Mehmed Bey, Hoca Ali Şah'ı mağlup ve katleyledi.²⁴⁸ Bu vakayı *Dürrer-i Kâmine* 765 H / M 1364, *Ikdu'l-Cumân* ise 766 H / 1365 M senesinde gösterirler. Belki de Ali Şah'ın baş kaldırması 765 H / M 1364'te ve Mısır kuvvetleriyle mağlup ve katledilmesi 766 H / M 1365 senesi içindedir.

Ali Şah'ın katli üzerine serbest yaşamaya alışan ümera hâlden ürkerek Mehmed Bey'i Kayseri'de katlile²⁴⁹ yerine küçük olan Ali Bey ismindeki oğlunu hükümdar yaptılar²⁵⁰ (767 H / M 1365).

²⁴⁷ *Kitâbü's-Sülûk* (Fatih Kütüphanesi 4385).

²⁴⁸ *Dürrer-i Kâmine*'den. Hoca Ali Şah, Kutlu Beyzâdedir. Eretna zamanında vezir ve müdür-i umûr idi.

²⁴⁹ *Encümen Mecmuası* (cüz: 25, s.18), "Erkân-ı devlet Sultan Mehmed'i şehit ettiler. Köşk nam mevzi-deki (Kayseri'de) kubbe-i latifede pederi yanında medfundur." (*Eretna ve Kadı Burhaneddin Tarihçesi*).

²⁵⁰ *Amasya Tarihi*, Mehmed Bey'in Dulgadıroğlu Halil Bey tarafından elde edilerek 767 H / M 1365 evasıtında katlolunduğunu yazar (C 3, s.75).

Kitâbü's-Sülûk ise veziri Ali Şah'ın katlinden sonra her taraftan hücum eden düşmanlar tarafından katlolunduğunu beyan ediyor. Düşmanları, kendisine itimat edemeyen ümerası olsa gerek.

[71] İbn Hacer Askalânî'nin *ed-Dürerü'l-Kâminesi* ile *Subhu'l-A'şâ* Mehmed Bey'in 780 H / M 1378 veya daha sonra vefatını yazıyorlarsa da yanlıştır.²⁵¹

Mehmed Bey'in yerine oğlu Ali Bey halef olmuş ve işte bu Ali Bey 780 H / M 1378'den sonra vefat ederek yerine oğlu II. Mehmed Bey geçmiştir. Mehmed Bey'in kabri Kayseri'de babasının medfun olduğu Köşk medresesindeki türbededir.²⁵² Önceleri kabir taşında şu kitabe varmış:

سلطان محمد ابن المرحوم ارتقا نور الله قبرها

253 سنه سبع و ستين و سعمائة طاب الله ثراها

Bu kitabeyi havi taş 1902 senesinde cahil bir mutasarrıf tarafından yerinden sökülerek mutasarrıfların ikametine tahsis edilen konağa havuz ve fiskiye taşı olarak konmuştur. Teşekkür olunur ki erbâb-ı meraktan Kayserili Nazif Efendi merhum bu kitabeleri tahribinden evvel istinsah etmek suretiyle millî tarihe hizmet etmiştir.²⁵⁴

ALÂEDDİN ALİ BEY

767 H / M 1366 senesinde babasının yerine hükümdar olmuştur.²⁵⁵ Nüfuz ve ehemmiyeti yoktu. Ümerasının elinde alet ve oyuncak idi.

²⁵¹ *Subhu'l-A'şâ*, C 5, s. 364.

²⁵² *Eretna ve Kadı Burhaneddin Tarihçesi*.

²⁵³ *Merhum Eretna oğlu Vultan Mehmed, Allah ikisini de kabrini nurlandırın. H 767 / M 1366 yılı. Allah topraklarını aydınlatın..*

²⁵⁴ *Kayseri Şehri*, s. 113. Bu kitabedeki bazı ibareler yanlıştır. Biz, Nazif Beyefendi'den istinsah eden *Kayseri Şehri* nam eserden aynen aldık.

²⁵⁵ *Amasya Tarihi* (C 3, s. 76, 78, 79) Ali Bey'den evvel büyük kardeşi Reşidüddin Eretna'nın Sivas'ı elde ederek hükümdar olduğu ve bilahare Hoca Ali Şahoğlu Hacı İbrahim tarafından Sivas'tan çıkarılan Eretna'nın nihayet Maraş tarafına kaçtığı ve taraftarlarının gayretiyle Eretna'nın biraderi Ali Bey'in Sivas'ta cülûs eylediğini yazıyorsa da vesika ve me'haz göstermiyor. Zannımıza göre bu mütalaa *Câmiü'd-Düvel'in*, *Şikârî'den* aldığı malûmat olup tevsik edilmedikçe şâyân-ı kabul olamaz.

Niğde ve Aksaray taraflarını Karamanoğulları elde etmişlerdi. Sivas'ta maktul Ali Şah'ın oğlu Hacı İbrahim, Amasya'da Şadgeldi Paşa, Tokat'ta Şeyh Necib kendi başlarına hareket ediyorlardı.

Ali Bey zevk ve sefahate meclup, ayyaş bir zat idi. Zamanında Moğol taifesi her tarafa el uzatarak memleketin huzur ve asayişini tamamen ihlal etmişlerdi.

Bir Moğol çocuğunu severek gece gündüz onunla hem-bezm olan genç hükümdar devlet umuruna bakmıyor ve devlet ricali de istedikleri gibi hareket ediyorlardı.

Ali Bey'in vaziyetini öğrenen Karamanoğlu fırsatı kaçırmayarak kendisine imale eylediği Samagar [72] ve Çaykazan Moğol aşiretleriyle Kayseri'ye hücum ederek Ali Bey'i Sivas'a kaçırmış ve Kayseri'yi elde etmişti (766 H / M 1365).

Karamanoğlu'nun elinden Kayseri'yi istirdat eden Kadı Burhaneddin Ahmed, Kayseri emaretine kendisi geçmek istediye de muvaffak olamadı.

Ali Bey, maksadına vâkıf olduğu Burhaneddin Ahmed'i hapsedti ve Burhaneddin'in taraftarı olan Sivas hâkimi Hacı İbrahim bu hâlden vesair birtakım sebeplerden canı sıkılarak Samagar namındaki Moğol kabilesinin reisi Hızır Bey'le ittifak ederek o da Ali Bey'i hapseyledi ve Burhaneddin Ahmed'i hapisten kurtardı.

Hacı İbrahim bu sırada Barımbay Moğollarıyla harp ederken maktul düştü.²⁵⁶ Kadı Burhaneddin'in muavenetiyle Ali Bey mahpesten çıkarıldı. Bir müddet sonra, Ali Bey'in fena itiyatlarından bıkan halk kıyam ettilerse de ümera araya girerek halkı ikna ile kıyamın önüne geçtiler ve Kayseri kadısı Burhaneddin Ahmed'i vezaret mevkiine getirdiler.²⁵⁷

²⁵⁶ Hacı İbrahim, yukarıda ismi geçen Hoca Ali Şah'ın oğludur. Babasının katlinden sonra Sivas'ı elde etmişti. Hükümdar Ali Bey'e ehemmiyet verdiği yoktu. Hatta Ali Bey'i hapis bile etmişti. Barımbay Moğol aşireti Ali Bey'in taraftarı idi. Hacı İbrahim, onlarla vaki olan muharebede maktul oldu. İhtimal Barımbaylar meclubu oldukları Ali Bey'i kurtarmak istediklerinden dolayı müsademe olmuştur. Hacı İbrahim'in maktul düşmesi 780 H / 1378 M senesindedir.

²⁵⁷ *Eretna ve Kadı Burhaneddin Tarihçesi*.

Burhaneddin Ahmed'in vezareti 780 H / M 1378 senesi Rebiülevvelindedir. Kadı Burhaneddin Ahmed, Ertana ümerasının en kıdemlisi olan Amasya emîri Hacı Şadgeldi Paşa'yı çekemiyordu. Ali Bey'i Amasya'ya, Hacı Şadgeldi üzerine sevk ettiyse de bir şey yapmaya muvaffak olamadı

Bundan sonra Ali Bey'i Niğde üzerine sevk eden Burhaneddin Ahmed orada da bir iş göremedi. Hükümdar ve vezir Niğde yakınındaki Karahisar'ın zaptıyla müteselli oldular.

Ali Bey 781 H / M 1379 senesinde Niksar taraflarını yağma ederek Sivas'a döndü. Yine bu sene içinde Erzincan valisi Pir Hüseyin Bey'in vefatı haber alınarak evvelce Ertana'ya tâbi olan Erzincan üzerine sefer açıldıysa da bir netice alınamadan avdet edildi.

Amasya emîri Hacı Şadgeldi Paşa, Sultan Ali'nin muvaffakiyet-sizliklerinden cesaret alarak müstakilen idâre-i umûr ediyordu.

Ali Bey 782 H / M 1380 senesinde yine Burhaneddin Ahmed'in teşvikiyle Amasya üzerine yürüdü fakat bu sene cemaziyelevvelinde Kazova'da vefat ettiğinden ordu avdet eyledi.

Ali Bey'in vefatı üzerine yerine yedi yaşındaki oğlu Mehmed geçmişti. Ali Bey, on beş sene süren saltanatı içinde ümerasının baziçesi olmuş, onların sevk ve idaresine tâbi kalmıştır.

Ali Bey'in cesedi Kayseri'ye nakledilerek ceddî Ertana Türbesi'ne defnedildi.²⁵⁸ *Feraiz* manzumesinin müellifi Muhsinü'l-Kayserî Ali Bey'in hocası idi.²⁵⁹

²⁵⁸ *Encümen Mecmuası*'nda (cüz 25, s. 20) Ali Bey'in Tokat'ta medfun olduğu yazılı ise de bunu ispat edecek bir vesika yoktur. *Eretna ve Kadı Burhaneddin Tarihçesi* 'nde ve müverrih Âlî'nin *Fusûl-i Hall u Akd* nam eserinde Kayseri'de ceddî türbesinde medfun olduğu yazılıdır. Biz de bunu tercih ettik. Âlî, bu türbeyi görüp ziyaret ettiğini bile yazıyor.

²⁵⁹ *Eretna ve Kadı Burhaneddin Tarihçesi*.

MEHMED BEY BİN ALÂEDDİN ALİ

[73] 782 H / M 1380'de hükümdar oldu. Yedi yaşında idi. Niyâbet-i saltanatı elde etmek için Selçukî hanedanından Kılıç Arslan'la Amasya emîri Hacı Şadgeldi Paşa Sivas üzerine yürüdüler.

Kadı Burhaneddin ile Hacı Şadgeldi'nin arası açık olduğundan Kılıç Arslan Sivas'a celbedilerek akdedilen bir mecliste bazı şerait ile niyabete intihap olundu.²⁶⁰ Bu mecliste Kadı Burhaneddin Ahmed, Seydi Hüsam ve Kılıç Arslan vardı.

Kayseri şehriyle Horsanus kalesi, aşiret reisi Cüneyd Bey eline geçmişti. Bunlar zapt edilerek Kadı Burhaneddin'e verilmek ve Seydi Hüsam mansıbında ibka edilmek teklif edilen şartlar cümlesinden idi.

Burhaneddin, Kayseri taraflarına gitti. O taraflarda oturan Moğollar kadıyı istikbal ettiler. Burhaneddin bu hüsnükabulden bilistifade Cüneyd Bey'in elinden Kayseri'yi zapt etmek istedi. Fakat bu sırada nâib-i hükûmet Kılıç Arslan, Hacı Şadgeldi'nin te'dip ve imhasından sonra Kayseri'nin zapt edilmesinin dahi muvafık olacağını bildiriyor-du.

Kadı Burhaneddin'i davet eden Kılıç Arslan bir taraftan da Kayseri'yi elinde tutmakta olan Cüneyd'e haber göndererek onu avuttu.

Kılıç Arslan Hacı Şadgeldi ile yaptığı harpte mağlup oldu. Bu mağlubiyeti, kendisiyle birlikte bulunmayan Kadı Burhaneddin'den bildi. Bu suretle araları açıldı.

Kadı Burhaneddin Ahmed'in fazl u kemali, cerbeze ve cesareti Kılıç Arslan'ı korkutuyor, bunun için o, Kadı Burhaneddin'in imhası çaresini arıyordu.

²⁶⁰ Kılıç Arslan Selçukî hanedanındandır. Şarkî Karahisar hâkimi idi. Kılıç Arslan'ın Altun-Baş Selçukî'nin torunu ve Mesud'un oğlu olduğu *Amasya Tarihi*'nde muharrerrdir (C 3, s.83, 96). Kılıç Arslan bazı muharebelerde ve bilhassa Erzincan seferinde Ali Bey'e muavenet etmesinden naşi müteneffizan arasına girmişti. Hacı Şadgeldi Paşa gibi kuvvetli bir hasma karşı Kadı Burhaneddin Ahmed bu zatı ileri sürmüştü.

Kılıç Arslan, müteveffa Ertana emîri Ali Bey'in zevcesini yani sabi hükümdarın validesini aldı.²⁶¹ Bu suretle Ertana tahtını ele geçirmeyi düşünen Kılıç Arslan Burhaneddin'i başından savarak Kayseri taraflarındaki Karahisar'a göndermek emelinde idi.

Zeki Burhaneddin Ahmed vaziyeti anladı. Bir gün Sivas'ta şehir haricinde Kılıç Arslan'la birlikte gezerlerken rakibinden daha evvel davranarak hemşirezâdesi Müeyyed'in yardımıyla onu öldürdü. Az sonra Kılıç Arslan'ın amcası Keyhusrev'i de yine eliyle katletledi.

[74] Burhaneddin Ahmed rakiplerini öldürdükten sonra küçük hükümdara naip oldu. Bir süre sonra da bu çocuğu da bertaraf ederek hükümdarlığa geçti 782 H, Zilkade / M 1381.

İşte bu şekilde tarih sahnesinden çekilen Ertana hanedanı yerine Kadı Burhaneddin saltanatı kaim oldu. Bu son hükümdarın hal'i ve Burhaneddin'in hükûmeti elde etmesi ve Mehmed Bey'in akıbeti hakkında tarihlerde muhtelif rivayetler vardır.²⁶²

Hayrullah Efendi Tarihi, Ali Bey'in zevcesinin adını Süli olarak gösteriyor ve bunu Burhaneddin Ahmed'in aldığını yazıyor (C 4, s. 44)

²⁶² İbn Haldun (C 5, s. 561) "Sivas'ta 780 H senesinden beri Eretnaoğlu sülalesinden birçok hükümdar bulunuyordu. Fakat babasının vasiyeti üzere kadı-i belde onun vasi ve naibi idi. Bu kadı o çocuğu 792 H senesinde öldürdü ve oranın hükümdarı oldu" diyor.

İbn Arabşah (*Acâibü'l-Makdûr*)'unda, Sultan Mehmed bilâ-veled vefat edince memleket bi'l-verâse Feridun ve Muzaffer oğlu Gazanfer ve Burhaneddin arasında müşterek kaldı. Fakat bir müddet sonra Burhaneddin hile ile iki arkadaşını öldürerek hükûmette yalnız kaldı, diyor.

İnbâu'l-Gumr fî Enbâi'l-Ömr, Dürer-i Kâmine, Emîr Mehmed'in oğlu Emîrin (isim yeri açıktır) küçüken hükümdar olarak 762 H'de katledildiğini yazar. Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*'unda da böyle yazar. O da I. Mehmed'i 780 H'ye kadar hükûmet ettirerek aradaki Ali Bey'i zikretmez ve onun yerine ismini zikretmediği Mehmed Bey'in oğlunu geçirerek Sivas kadısı Burhaneddin'in buna gadir ile hükûmeti elinden alındığını yazar.

Kâtip Çelebi *Fezlekesi*'nin sonunda ve Ashab-ı Huruc kısmında Burhaneddin'in Sivas hâkimiyle kesb-i sıhriyet ederek bilhare katledip yerine geçtiğini dermeyer eder.

(Bu hanımı Kılıç Arslan'ın aldığı bilinmektedir).

et-Tabakâtü's-Seniyye fî Terâcîmi-i Hanefiyye isimindeki eser, Burhaneddin'in hükümdar ile kesb-i sıhriyet ederek sonra birtakım desiselerle hükümdarı katlettirip yerine geçtiğini yazar.

el-Menhelü's-Sâfi nam eser-i mühim de şöyle mütalaa dermeyer ederek hakikate yaklaşıp: "Eretna'nın evladından Mehmed 780 H'de vefat etti. Evladından birisi yerine hükümdar oldu. Kılıç Arslan umûr-ı hükûmeti tedvir ediyordu. Bir müddet mürurunda Sivas kadısı buna gadrederek yerine kaim olup küçük hükümdarın umurunu deruhte etti. İşte bu, Kadı Burhaneddin'in babasıdır.

Burada müverrihin yanlışlığı noktalar şunlardır: 1. Ali Bey'in hükümdarlığının mezkûr olmaması, 2. Kılıç Arslan'ı öldüren Burhaneddin olduğu hâlde babasının gösterilmesidir.

Subhu'l-A'şâ şu mütalaayı zikreder:

Şimdi burada son Ertana hükümdarı Mehmed Çelebi'nin ne olduğu meselesi kalıyor. *Eretna ve Kadı Burhaneddin Tarihçesi*'nde Mehmed Çelebi'nin çocuk iken öldüğü; *Acâibü'l-Makdûr*'da bilâveled vefat eylediği; *İbn Haldun, Subhu'l-A'sâ, Dürer-i Kâmine, İnbâu'l-Gumr*'da 792 H / M 1390'da maktulen vefat eylediği muharrerdir.

Belki de Mehmed Çelebi bu tarihte katledilmiştir. Çünkü *Bezm ü Rezm*'de Burhaneddin'in hükümdarlığını ilânından sonra Sivas'ta Ali Bey'in oğlunun yeniden hükümdarlığa geçirilmesi ve Burhaneddin'in katledilmesi için iki defa [75] tertibat alındığı ve bunların keşfedilerek her iki suikastta da Mehmed Çelebi'nin methaldar olduğu anlaşıldığı fakat Burhaneddin'in pederinin hatırasına hürmeten Mehmed Bey'i affeylediği muharrerdir.²⁶³

Ertana ve evladı hakkında İbn Haldun şöyle bir silsile kaydetmektedir²⁶⁴: İbrahim b. Mehmed b. Ertana'n-Nuveyr Ebî Said alâ Bilâdi'r-Rûm.

«و استولى على الروم اولاده [يعنى اردانانك اولادى] من بعده الى ان كان بها محمد ابن ارتنا فى سنة ست و ستين و سبعماية و بقى حتى توفى فى حدود الثمانين و السبعماية و خلف ابناً صغيراً فاستولى عليه الامير (قلنج ارسلان) احد من امراء دولتهم و كفه ثم غدر به القاضى ابراهيم صاحب سيواس و قتله فى سنة اثنتين و ثمانين و سبعماية و استولى على مملكة سيواس.»

Eretna'nın oğlu Mehmed 766 H yılında orada bulununcaya kadar evlatları (yani Ertana'nın evladları) orayı istila etti. 780 H civarında ölünceye kadar orada kaldı, küçük bir çocuk bıraktı. Devletin beylerinden biri olan Kılıç Arslan çocuğun naibi oldu ve onu korudu. Sonra Sivas hâkimi Kadı İbrahim çocuğu hıyanet etti. 792 H yılında çocuğu öldürdü ve Sivas'ı eline geçirdi.

Bu da Ali Bey'den bahsetmiyor. Nâib-i hükümet olan Kılıç Arslan'a gadredenin Sivas kadısı İbrahim olduğunu yazarak yanılıyor. Bunun Burhaneddin olduğu malûmdur.

²⁶³ Birinci suikast tertibatı şu idi:

Burhaneddin imha edilerek yerine Ali Bey'in oğlu getirilecek ve bu çocuğun validesini Moğol ümerasından Yabukoğlu Ali Paşa alarak niyâbet-i hükûmette bulunacaktı. Tertibat alındı. Burhaneddin ava davet edildi. Davete icabetle beraber müteyakkız davranarak tuzağa düşmedi. Erbâb-ı fesâdın kimler olduğunu anlayan Burhaneddin zahiren onları affeyledi (*Encümen Mecmuası*, cüz. 28, s. 234).

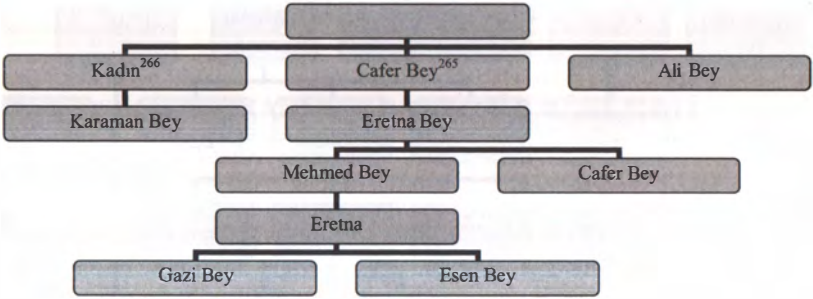
İkinci suikast da Sivas'ta tertip edildi:

Bunda yine Ali Beyzâde Mehmed Bey methaldardı. Ali Bey'in terzi başısı Emîr Hâc, Sarraf Bayezid, ahilerden Püser Hoca Araste, Ahi Mehmed, Ahi Nasîrüddin ve bir de Hristiyan suikastı tertip etmişlerdi. Tenezzüh için Köseadağ'a gidip avdet eden Burhaneddin, şehre girerken aşiret reisi Cüneyd Bey, Tokat Kapısı'ndan ansızın Sivas'a girecek ve Burhaneddin'i öldürecek. Bundan haberdar olan Kadı Burhaneddin Ahi Mehmed'den maada ehl-i fesâdı idam ederek Mehmed Bey'i ikinci defa affeyledi (*Encümen Mecmuası*, 29 numara).

²⁶⁴ İbn Haldun (C. 5, s. 561)

Mehmed Bey'in İbrahim isminde bir oğlunun olduğuna İbn Haldun'dan başka bir eserde tesadüf etmedik.

Şikârî'nin *Karaman Tarihi*'ne göre Eretna ve evladına ait şöyle bir silsile tertip edilebilir:

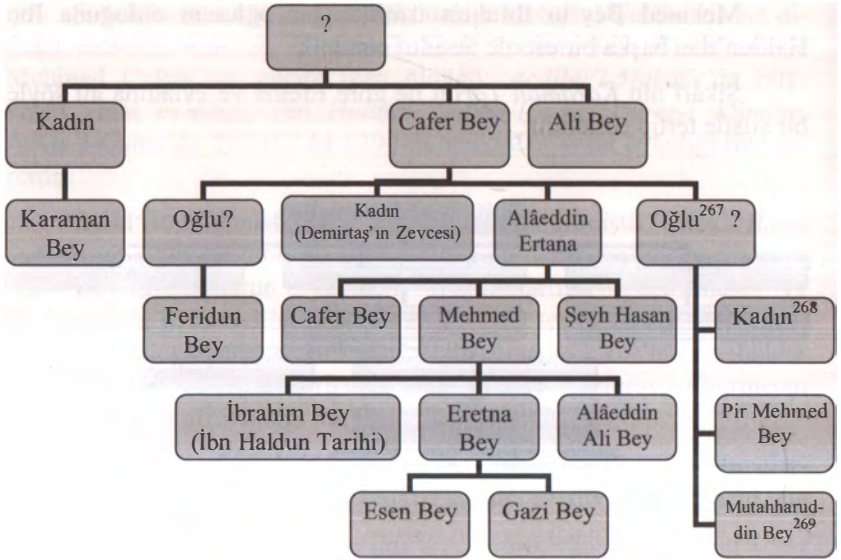

Mehmed Beyzâde İkinci Eretna ve oğulları Esen ve Gazi Beylerin Karamanoğullarıyla mücadeleleri hakkında Şikârî'de bir hayli malûmat vardır.

Bezm ü Rezm, Camiü'd-Düvel, Encümen'in Osmanlı Tarihi, Düvel-i İslâmiyye, Ahmed Tevhîd Beyefendi'nin Encümen [76] Mecmualarındaki makaleleri, Şikârî ve Ertana ve Kadı Burhaneddin Tarihçesi'ne göre Ertana ailesine dair şöyle bir silsile tertip edilebilir:

²⁶⁵ Şikârî'ye göre Cafer Bey Moğol beylerindendi. Oğuz beylerinden Sadeddin Bey oğlu Nureddin Bey'e (Nure Sufi) kız kardeşini verdi. Bu kadından Nureddin Bey'in bir oğlu olup adını Karaman koydular.

²⁶⁶ Bu kadın yani Eretna'nın hemşiresi Tarihlerde Nure Sufi denilen Nureddin Bey'in zevcesidir. Karamanoğullarının cediti Karaman Bey bu kadından doğmuştur. Nure Sufi takriben 654 H / M 1256 ile 660 H / M 1262 seneleri arasında vefat etmiştir.

²⁶⁷ *Amasya Tarihi* 'nde ismi Burak Bey olarak mezkûrdur (C 3, s.41)

²⁶⁸ Zünnun'un zevcesi. Zünnun Selçukî hanedanından olup Kadı Burhaneddin tarafından katledilen Kılıç Arslan'ın amcası Keyhusrev'in kardeşidir. Zünnun kayınbiraderi Erzincan hâkimi Mutahharüddin tarafından katledilmiştir (*Encümen Mecmuası*, cüz: 28, s.136).

²⁶⁹ Erzincan hâkimi. Osmanlı tarihlerinde Taharten denilen zattur.

SEKİZİNCİ KISIM

SİVAS'TA KADİ BURHANEDDİN HÜKÛMETİ

[77] Kadı Burhaneddin Ahmed'in hükümdarlığı zamanında yazılan *Bezm ü Rezm*'e göre Kadı Burhaneddin Türklerin Salur boyundandır. Ecdadından Mehmed, Harezm'den kalkarak Kastamonu'ya hicret etmiştir. Mehmed'in babasının ismi Resul, ceddinin adı Sevinç'tir. Mehmed'in oğlu Celâleddin Habib Kastamonu'da doğmuştur.

Celâleddin Habib, tahsilden sonra Selçukî devleti ricalinden Kadı Hotenî'ye damat olmuş ve o sayede Kayseri kadılığını elde etmiştir.

Gıyaseddin Keyhusrev-i Sâni'nin oğulları İzzeddin ile Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanat kavgaları esnasında Kayseri kadısı olan Celâleddin Habib'i Rükneddin Kılıç Arslan, Kayseri şehrinin kendisine terki için murahhas olarak İzzeddin Keykâvus nezdine göndermiştir.

Celâleddin Habib'in oğlu Hüsameddin Hüseyin ve onun oğlu Siraceddin Süleyman daha sonra Şemseddin Mehmed ve oğlu Burhaneddin Ahmed Kayseri'de kadılık etmişlerdir.

Kadı Hüsameddin Hüseyin Selçukî ümerasının büyüklerinden birinin kızını alarak bu yüzden zengin olmuş ve bu kadından Siraceddin Süleyman doğmuştur. Siraceddin Süleyman'ın kadılığı Ertana'nın naip ve hükümdarlığı zamanına tesadüf eder.

Alâeddin Ertana, kendisinin Memâlik-i Rûm'da Mısır hükûmetinin naibi olarak tanınması için Mısır hükümdarı Nasıruddin Mehmed nezdine murahhas olarak bu Siraceddin Süleyman'ı gönder-

miştir. Siraceddin, bu hususun temini için birkaç defa Mısır'a seyahat etmiştir.²⁷⁰

[78] Siraceddin Süleyman 752 H / M 1351 senesi Ramazanına yani vefatı tarihine kadar kadılık hizmetinde bulunmuş ve irtihalinde Kayseri'ye defnedilmiştir.²⁷¹

Selçukî hükümdarlarından II. İzzeddin Keykâvus'un kızlarından birini Moğol ümerasından biri almış ve bundan doğan kızı da Siraceddin Süleyman tezevvüç etmiş ve bu izdivaçtan da Şemseddin Mehmed isimindeki oğlu dünyaya gelmiştir ki meşhur Burhaneddin'in babası olan zat budur.²⁷²

Şemseddin Mehmed'in ismini bazı tarihler yanlış olarak Abdullah diye kaydetmişlerdir.²⁷³ Yine bazı tarihler, Şemseddin Mehmed'in sabi olarak tahta çıkan Ertanaoğlunun yerine diğer ümera ile birlikte naiplik ettiğini ve vefatında oğlu Burhaneddin'in de heyete dâhil olduğunu yazarlar.²⁷⁴

Şemseddin Mehmed, ümeradan Celâleddin Mahmud Müstevfi'nin²⁷⁵ oğlu Abdullah Çelebi'nin kızıyla izdivaç etmiş ve bu izdivaçtan Kadı Burhaneddin Ahmed dünyaya gelmiştir (745 H Ramazan / M 1345).

طلب ارتنا تقليداً ناصرياً بنبابة الروم و تردد في هذا سراج الدين قاضى قيساريه (قيصرى) فكتب له فاخلص الموالاة و اقام دعوة الخطبة الناصرية على منابر البلاد الرومية.

Eretna, Rum naipliğinde Nasiri'nin yerine geçmek istedi. Kayseri kadısı Siraceddin bu iş için birkaç kez gidip geldi. Eretna ona mektup yazdı. O da bunun üzerine dostluğunda sadık kaldı ve Rum ülkesinin minberlerinde Nasir'in hutbesini okutmaya devam etti (Mesâlikü'l-Ebsar).

²⁷¹ Siraceddin Süleyman'ın kabir kitabesi şudur:

2- على الله هذه التربة لمولانا الله

1- بسم الله الرحمن الرحيم توفاً

3- العلما سراج الملة و الدين طاب 4- تراه في الثالث عشرين رمضان اثني و خمسين سبعماية.

1. Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla. Öldü... 2. Allah'a, bu türbe milletin efendisi, 3. Âlimlerin, dinin ve milletin kandili, 4. Yeri cennet olsun. 752 H / 1351 M Ramazanının yirmi üçünde. (Bu kitabeyi Mübarek Galib Beyefendi verdiler.)

²⁷² İzzeddin b. Gıyaseddin... evlâdından bir duhter-i pâkîze-gevher hânedân-ı Selçukî'de zuhur edip feterât-ı eyyâm iktizasıyla haşerât-ı Moğol ümerasından birisinin hibâle-i tasarrufuna dâhil olup andan bir duhter dahi vücuda gelip bir tarik ile Kayseri'ye düşmüş idi. Duhter-i sâniyeyi Kadı Siraceddin tezevvüç edip ..... (Eretna ve Kadı Burhaneddin Tarihçesi)

²⁷³ Fezleke, İnâû'l-Gumr, Tabakât-ı Hanefiyye, Ikdu'l-Cumân.

²⁷⁴ Eretna ve Kadı Burhaneddin Tarihçesi, Acâibü'l-Makdûr, el-Menhelü's-Sâfi.

²⁷⁵ Celâleddin Mahmûd Müstevfi, III. Gıyaseddin Keyhusrev zamanında müstevfi yani maliye vekili idi.

Bezm ü Rezm'e göre Ahmed ikinci yaşının içinde iken validesi vefat etmiştir (747 H / M 1347).

Dört buçuk yaşında ilk tahsiline başlayan Burhaneddin 757 H / M 1356 tarihinde orta tahsil derslerine devam etmiş ve bir aralık babasıyla Şam'a giderek on dört ay kadar orada kalmıştır.

Burhaneddin, Kayseri'ye avdetinde hem tedris ile meşgul oluyor ve hem de boş zamanlarında ok atmak, ata binmek gibi spor hareketleriyle vaktini geçiriyormuş. 759 H / M 1357 tarihinde on dört yaşında babasıyla Mısır'a seyahat eden Burhaneddin Ahmed, orada âlî tahsil görmüş ve Muhammed Nîlî'den tıp tederrüs eylemiştir.²⁷⁶

Burhaneddin Ahmed, 764 H / M 1363 senesinde on dokuz yaşında babasıyla Hicaz'a giderek avdetlerinde pederinin Maarra'da vefatı üzerine²⁷⁷ Halep'e gelerek inziva hâlinde mütalaa ile vaktini geçirmiştir.

Burhaneddin bir sene sonra tekrar Kayseri'ye avdet etmiş ve Kayseri kadılığını istemişse de bazı hasımlarının tesiriyle arzusunun muvaffak olamamış ve ancak bir sene sonra maksadına nail olabilmıştır (766 H / M 1365).

[79] Ertanaoğlu I. Mehmed Bey ümerasının nüfuzunu kırmaya çalıştığı için ümeranın ittifakıyla maktulen vefat etmiştir ki müttefikler arasında Kayseri kadısı Burhaneddin de vardır.

Mehmed Bey'in yerine geçen oğlu Ali Bey, sefih ve ahlaksız bir adamdı. Ali Bey'in hükûmeti zamanında Burhaneddin kadılıktan vezirlik mevkiine geçmiştir (780 H / M 1378).

Burhaneddin, ümerayı te'dip ve mülkünü istirdat arzusuyla Ali Bey'i, Amasya, Niğde, Erzincan, ikinci defa Amasya üzerine sevk ettiyse de bir muvaffakiyet elde edilemedi. Ali Bey, son Amasya seferi esnasında vefat eyledi (782 H / M 1380).

²⁷⁶ *İkdu'l-Cumân*. "Bu zat evvelce tahsil-i ilm ile meşgul olmuş ve birçok ulumu elde etmişti. Tahsili sırasında diyâr-ı Mısıriyye'ye gelerek Sargıtmış medresesinde oturmuştu.

²⁷⁷ *Acâibü'l-Makdûr ve Kadı Burhaneddin Tarihçesi*'nde, Burhaneddin'in memleketine avdetinde babası tarafından karşılandığı yazılı ise de Burhaneddin'in emriyle yazılan *Bezm ü Rezm*'in mütalaaı tabii mevsuktur.

Ali Bey'in yerine geçen son Ertana emîri Mehmed Bey'i, Burhaneddin'in ne suretle bertaraf ederek saltanatı elde ettiğinden yurarda bahsedilmişti.

Burhaneddin Ahmed, hükûmeti elde edince iptida merkezde bulunan rakiplerini birer birer merkezden uzaklaştırdı. Öldürdüğü Keyhusrev'in biraderi Zünnun'a Koyulhisar ve Akşehir²⁷⁸ cihetlerini verdi. Hasımı olan Amasya emîri Hacı Şadgeldi Paşa, Burhaneddin'i öldürerek Ali Bey'in oğlu mahlu' hükümdarı tekrar hükümdar yapmak istiyordu. Bunun için Erzincan hâkimi Mutahharüddin ile ittifak etti. Bu vaziyeti duyan Burhaneddin birtakım hilelerle ittifakı bozdu. Müttefikinden ayrılarak yalnız kalan Hacı Şadgeldi'yi Moğolların ve sair ümeranın muavenetleriyle mağlup ve katletti 783 H / M 1381.²⁷⁹

Burhaneddin Ahmed, Ertana ümerasının en kıdemli ve en nüfuzlusu bulunan, ilim ve faziletle de maruf olan Şemseddin Hacı Şadgeldi Paşa gibi kuvvetli ve müthiş bir rakibi ortadan kaldırdıktan sonra istiklâlini ilânda bir beis görmedi. Her tarafa elçiler göndererek saltanatını ilân etti. Namına hutbe okuttu ve para bastırdı.

Bu mücadele esnasında yani 783 H / M 1381 senesinde Sivas'a tâbi Divriği, Mısırlıların eline geçmiş ve naipliğine İbrahim b. Mehmed Şehrî isminde biri tayin edilmiştir.

Burhaneddin, Şadgeldi'den sonra birtakım hasımlarıyla daha uğraşmak mecburiyetinde kaldı. Bunlar da Ertana'nın biraderzâdesi Feridun ile Erzincan hâkimi Mutahharüddin, ümeradan Seydi Hüsam, Tokat hâkimi Şeyh Necib, Şarkî Karahisar emîri Melik Ahmed ve Şadgeldi Paşazâde Emîr Ahmed idi.

Burhaneddin, on sekiz sene bunlarla uğraşmıştır. Birkaç defa büyük felaketlere uğramış, saltanatı ve hatta hayatı tehlikede kalmıştır.²⁸⁰

²⁷⁸ Bu Akşehir, şimdi Suşehri'nin Akşehirabad nahiyesinde Afşar köyü mevkiinde idi.

²⁷⁹ Hacı Şadgeldi Paşa hakkında *Kitabeler*'e müracaat (s. 107).

²⁸⁰ Bir defa Amasya emîri Ahmed'le Moğolların kendi aleyhine hareketlerinde esir olmak üzere iken Halil isminde bir Dulgadırlının fedakârlığı sayesinde güç hâl ile kurtulmuş ve Sivas'a dönebilmişti. Burhaneddin, Halil'i yoldaş unvanıyla tebci ederek hil'at ve ihsan ile taltif eyledi.

Burhaneddin, Osmanoğulları (Osmanlılar), Karamanoğulları ve Mısır gibi kuvvetli hükümdarlarla bile çarpışmaktan çekinmemiştir. Bunlar içinde Mısırla mücadelesi şâyân-ı kaydır.

Emîrinin vefatı üzerine Malatya 762 H / M 1361 senesinde Mısırlıların eline geçmişti. Mısır sultanı tarafından [80] Malatya naibi olan ve Mintaş demekle maruf bulunan Timür Boğa el-Efdalî²⁸¹ Mısır hükümdarı Melik Salih Hacı'yı iskat ile Mısır tahtını gasbeden Çerkes kölelerden Berkuk'a karşı²⁸² isyan etti.

Berkuk tahta geçince Nasıruddin Şa'bân-ı Sâni'nin hafitleriyle kölelerini araştırarak onları birer bahane ile ortadan kaldırmaya başladı.

Mintaş her ne kadar Berkuk tarafından Malatya naipliğine tayin edildi ise de vaziyetinden emin değildi. Bunun için Sivas hükümdarı Burhaneddin Ahmed'le ittifaka lüzum gördü. Mısır ve Şam askeri üzerine gelecek olursa Malatya'yı Burhaneddin'e verecek idi.

Bu sırada Erzincan seferine hazırlanan Burhaneddin bundan sarf-ı nazarla Malatya'yı tercih etti. Zaten Burhaneddin ile Mısırlılar arasında bazı ihtilaflar vardı.

Burhaneddin'in Dulgadıroğlu Halil Bey'e muavenet ederek onu kuvvetlendirmesi ve Ertanaoğlu Ali Bey'in vefatı üzerine emvalinden bir kısmını Şam'a götürmüş olan tüccarın bu malı veresesine iade etmemesi sebebiyle Burhaneddin'in Sivas'a gelen Mısır tüccarın-

Mintaş aslen Melik Eşref Nasıruddin Şa'bân-ı Sâni'nin köle ve hasekilerinden idi. Efendisinin zamamında Emîr-i Aşere denilen bir vazifede bulunurdu. Melik Eşref katledilip köleleri etrafa dağıldığı sırada Mintaş da Şam'a nefyedilmişti. Melik Zahir Berkuk hükümdar olunca Mintaş'ı Kahire'ye celbettir. Mintaş 788 H senesinde Malatya naipliğine tayin edilerek bir sene sonra Melik Zahir Berkuk'a isyan etti. Bu sırada Halep emîri Yolbağa en-Nâsiri de Berkuk'a isyan ettiğinden bununla birleşen Mintaş, Berkuk'u hal' ile Mısır hükümdarlığını tekrar Nasıruddin Hacı Sâni'ye vermişler ve Çerkes Berkuk'u Kerak'te hapseylemişlerdi. Bilahare Mısır saltanatını tekrar elde eden Berkuk, 795 H / 1392 M senesinde Mintaş'ı katletmiştir. Mintaş'ın Kadı Burhaneddin Ahmed ile münasebatı Malatya valisi iken başlar (*el-Menhelî's-Sâfi, ve Dürer-i Kâmine*).

Mintaş, Çağatayca sayılardan bin demek olan (min) ile (taş)'tan tereküp etmiş esmâ-i meşhûredendir. Kesret-i isti'mâl ile (Mintaş, Minteş) Çok kullanılarak (menteş) suretiyle telaffuz olunur.

²⁸² Mısır'da Memâlik-i Etrâk denilen Türk köleleri hükûmeti, Eyyubîlerin yerine kaim olmuş ve bu devlet 648 H / 1250 M senesinde Muizzüddin Aybek tarafından tesis edilmiştir. 784 H senesinde çerkes kölelerden olan Berkuk, bu hükümdarlardan Melik Salih Salâhaddin Hacı'yı iskat ile hükûmeti zapt eyledi. 791 H senesinde saltanat yine Melik Salih'in eline geçtiyse de Berkuk bir sene sonra tekrar sultan oldu.

dan birinin malını alarak Ali Bey'in veresesine vermesi ve Burhaneddin'in Mısır tüccarının Memâlik-i Rum'dan Şam'a geçmesine müsaade etmeyeceğini beyan etmesi gibi hâller sebebiyle iki taraf arasında gerginlik husule getirmişti.

Burhaneddin, Mintaş'ın gönderdiği kardeşi Şeyh Hasan Kert'in daveti üzerine Malatya'yı Mintaş'tan teslim almak üzere o tarafa hareket etti. Mintaş, şehir haricinde Burhaneddin'i istikbal etti.

Mintaş'ın Malatya'yı terkine mukabil Burhaneddin ona Niksar'ı verecek idi. Fakat Burhaneddin Mintaş'ın vaziyetinden ve kendisini iğfalinden şüpheleniyordu. Bunun için onu tutarak Sivas'a getir-diye de Malatya'yı elde edemedi.²⁸³ Bu seferden avdetle evvelce Burhaneddin'in dayısı Emîr Yusuf Çelebi'yi katletmiş olan Akkoyunlu beylerinden Kutlu Bey'in oğullarından biri Kadı [81] Burhaneddin'e iltica ve dehalet ettiğinden affedildi. Bu zatın küçük biraderi Osman Bey de Burhaneddin'in hizmetine girdi.²⁸⁴

SİVAS MUHASARASI

Malatya naibi Mintaş saltanattan iskat edilen Melik Salih'in taraftarı idi. Halep naibi olan Yelboğa'n-Nâsirî de aynı şekilde Salih'i tekrar iclâs etmek istiyordu.

Mintaş'ın Burhaneddin tarafından Sivas'a götürülmesi Yelboğa'nın işini bozdu. Burhaneddin'in hasımları olan Amasya emîri Ahmed, Erzincan hâkimi Mutahharüddin ile Kayseri emîri Cüneyd ve Sivas ahalisinden bazıları Yelboğa'yı Kadı Burhaneddin'e karşı muharebe açmak için teşvik ediyorlardı. Bunun için Yelboğa'n-Nâsirî Burhaneddin Ahmed'in murahhasına:

²⁸³ *Kitâbü's-Sülûk*'un 790 H senesi vukuatında Mintaş'ın Sivas'a gittiğine dair şu malûmat vardır:

[قدم البريد بان منطاش خرج من ملطيه الى سيواس ففسار البريد بالجمع و الاموال لتفرق في تلك البلاد]

Elçi, Mintaş'ın Malatya'dan Sivas'a doğru yola çıktığı haberini getirdi. Bu elçi o ülkede dağıtılmak üzere kaftan ve mallar götürdü.

²⁸⁴ Bu Osman Bey, bilahare Burhaneddin Ahmed'i katleden Akkoyunlu hükûmeti müessisi Bahaeddin Kara Yülük Osman Bey'dir.

“Siz sultân-ı Mısır’ın gulamını (yani Mintaş’ı) ne sebep ile tutunuz? Şimdi ben geleyim, Sivas ve belki de tamam Rum’u sizden alayım” tehdidinde bulundu.

790 H / M 1388 senesinde emîr Yelboğa’n-Nâsirî Mısır hükümdarı Berkuk’tan müsaade alarak Sivas üzerine yürüyüp şehri muhasara eyledi. Gariptir ki, Mintaş’ı kurtarmak için gelen Mısır ordusuna karşı Burhaneddin, Mintaş’ı kumandan yaparak Yolboga’ya karşı göndermişti. Mısır kuvvetine karşı Burhaneddin, Moğollardan muavenet istemişti. Bu kuvve-i muavenenin vürudunu haber alan Yelboğa, istikşaf için Divriği naibi Veled-i Şehrî’yi gönderdi.

Veled-i Şehrî kuvvetleriyle Moğol muavenet kuvvetleri arasında vukua gelen müsademedede Veled-i Şehrî maktul oldu.²⁸⁵ Bu sırada Burhaneddin Mısır askerine bir baskın yaptığından Sivas kısmen muhasaradan kurtarıldı. Moğol muavenet kuvvetlerinin yaklaşmasına mebnî Yelboğa kuvvetini ikiye ayırmaya mecbur oldu. Bu kuvvetin bir kısmı Sivas muhasarasında kaldı ve diğer kısmı Moğolların üzerine gittiye de mağlup oldu.

Bunun üzerine Mısırlılar sulha talip olduklarından Burhaneddin Ahmed maiyyetindeki fuzaladan Şeyh Yâr Ali’yi²⁸⁶ muhahas olarak Mısır ordusuna gönderdi. Şerâit-i sulhiyye takarrür etmek üzere iken Sivas [82] kalesinden kaçan Hamalı bir şahıs Burhaneddin’in ve Sivas’ın vaziyetinin pek fena olduğunu söylediğinden sulh neticesiz kaldı ve harp tekrar başladı. Hatta bir aralık Mısır askeri Erzincan kapısından içeri girmişlerken cesur Burhaneddin derhâl yetişerek Mısırlıları kaleden çıkarmaya muvaffak oldu ve Sivas’ın içindeki Mısır taraftarlarını te’dip eyledi.

²⁸⁵ Divriği hâkimi İbrahim b. Şehrî Sivas mücadelesinde katlolundu (*İnbau'l-Gumr*). *Kitâbü's-Sülûk*'ta şöyle der: 790 H Cemaziyevvelinde içinde Divriği naibi Sarım İbrahim b. Şehrî'nin Sivas Muharebesi'nde katli haberi geldi.

²⁸⁶ *Amasya Tarihi*'nin kaydına göre Şeyh Yâr Ali Divrikli zâde Siyavuş Çelebi'nin oğludur. Pek maruf bir şair imiş. Farisî şiirleri kuvvetli olduğundan Hâfız-ı Şirâzî'ye benzeterek Yâr-i Şirâzî derlermiş. Şeyh Yâr Ali Amasya emîri Ahmed tarafından Kadı Burhaneddin'in nezdine elçilikle gönderilmiş ve Burhaneddin'in meclubu olarak yanında kalmıştı. Şeyh Yâr Ali tarihçe maruf Müeyyedzâdelerin ceddî idi (*Amasya Tarihi*, C 3, s. 132, 144).

Mısırlılar bir iş göremeyeceklerini anladıklarından sulha talip olarak Halep'e döndüler. Sivas muhasarası kırk gün kadar devam etmiştir. Bu esnada pek tehlikeli anlar atlatılmış ve azimkâr Burhaneddin'in şecaat ve metaneti sayesinde Sivas kurtarılmıştır. (790 H / M 1388)²⁸⁷

Yelboğa bir süre sonra Berkuk'a isyan ettiğinden Mintaş'ı Burhaneddin'den istemiş, o da göndermiştir.²⁸⁸ Mintaş ile Yelboğa birleşince Melik Zahir Berkuk'u hal' ile Salih'i ikinci defa iclâs eylediler.

BURHANEDDİN ZAMANINA AİT DİĞER VUKUAT

Sivas muhasara altında iken Amasya emîri Ahmed, Burhaneddin'e ait bazı kaleleri almıştı. Sultan Burhaneddin bunları harben istirdat eyledi. Osmanoğlu Murad Hudavendigâr'ın Kosova Muharebesi'ne gittiğini duyan Moğol ümerası Osmanoğlu memleketlerini yağma için Burhaneddin'den müsaade istedilerse de Burhaneddin, küffar ile uğraşan bir hükümdarın memleketine tecavüzü muvafık görmeyerek müracaatlarını reddetti.

Burhaneddin'in Osmanoğullarıyla münasebatı, Murat Hudavendigâr zamanından başlar. Yıldırım Bayezid'in Konya'yı muhasarası esnasında Karamanoğlu, Burhaneddin Ahmed'den yardım istedi. Burhaneddin ve Kastamonu emîri Süleyman Paşa yardım için Kırşehir'e kadar geldilerse de Karamanoğlu'nun sulh yaptığını haber alarak avdet ettiler.

İnbâu'l-Gumr'da ve 789 H senesi vukuatı arasında Burhaneddin'in aman dileyerek Melik Zahir Berkuk'a inkıyat ettiği ve onun taraftarı olduğu muharrerdir.

²⁸⁸ *Kitabü's-Süluk*'ta 790 H senesi Recebinin ilk günlerinde Mintaş'ın Kadı Burhaneddin Ahmed'den korkup Sivas'tan kaçtığı muharrerdir.

«قدم الامير تلکتمر الدوادار و اخبر بان منطاش قد فر من سيواس خوفاً من القاضي برهان الدين احمد صاحبها ان يقبض عليه...

Bey Telektemirü'd-devâdâr (?) geldi, Mintaş'ın arkadaşı Sivas kadısı Burhaneddin'in tutsak etme korkusundan kaçtığını haber verdi.

Bu vakadan sonra Yıldırım Bayezid'in Kastamonu hükümdarı Süleyman Paşa'nın memleketine hücum edeceği duyuldu. Süleyman Paşa da Burhaneddin'den istimdat etti.

Burhaneddin, berây-ı muâvenet Amasya tarafından Kastamonu hududuna geldiyse de Bayezid'in avdeti üzerine Tokat'a döndü.

Kış mevsiminde Bayezid'in yine Kastamonu üzerine yürüdüğü duyulunca hemşirezâdesi Şeyh Müeyyed'i bir miktar kuvvetle ileri gönderdi ve kendisi de onu takip eyledi. Bayezid tekrar avdet eylediğinden Burhaneddin de geri döndü.

[83] Yıldırım Bayezid, Kastamonu hükümdarını daha mühim bir kuvvetle sıkıştırdı. Süleyman Paşa, Burhaneddin Ahmed'le Karamanoğlu'ndan istimdat etti. Burhaneddin yetişmeden evvel Bayezid'le yaptığı harpte Süleyman Paşa mağlup ve maktul oldu. Kastamonu Yıldırım'ın eline geçti. Yıldırım Bayezid, Burhaneddin Ahmed'e bir mektup göndererek bunda: "Dostunuz Süleyman Paşa'yı mahvettim, tekmlil memleketini hükmüm altına aldım" diyordu.

Burhaneddin, verdiği cevapta: "Fetih ve nusret ve kesr ve hezimet emr-i İlahî ileddir, âdem kuvvetiyle değildir" mukabelesinde bulundu.

Bundan sonra Osmancık kalesi ikinci defa Osmanlıların eline geçti.²⁸⁹ Bunu müteakip Bayezid'le Kadı Burhaneddin arasında Çorum Ovası'nda vuku bulan ve üç gün devam eden muharebede Burhaneddin galip geldi.

Bunun üzerine Burhaneddin'in müttefiki olan Moğollar onun müsaadesiyle İskilip, Ankara, Kalecik, Sivrihisar havalisini yağma eylediler.

Bu harbi müteakip Burhaneddin'in iki çocuğu vefat etti.

²⁸⁹ Osmancık 789 H senesinde Osmancık Murad Bey'in elinde imiş. *Amasya Tarihi*'nde bu cihet vesika-ya müsteniden muharrerdir (C 3, s. 137). *Bezm ü Rezm*'de Osmancık'ın tekrar Osmanlı idaresine geçmesi bilahare buranın istirdat edildiğini gösterir.

Burhaneddin Ahmed, bermutat Amasya emîri Ahmed'le uğraştı. Az sonra Amasya'nın Osmanlıların eline geçmesiyle telaşa düşen Kadı Burhaneddin Osmanlı ordusunun ilerlememesi için geçitleri tuttu.

Niksar tarafındaki Taceddinoğulları, Taşanoğlu ve diğer bazı emirler Osmanlılar tarafına geçtiler.

Kaht u galâ sebebiyle Burhaneddin'in para alamayan askeri dağıldılar. Bu kadar fena vaziyete karşı fütur getirmeyen Burhaneddin işlerini tekrar tanzim etti. Amasya'nın ziyandan dolayı Karamanoğullarıyla Moğol ve Tatar ümerası ızhâr-ı teessür ettiler.

Bu sıralarda Demirhan=Demirleng'in Anadolu'ya hücum edeceği duyuldu ve akabinde Burhaneddin'e Demirhan tarafından bir mektup geldi.

Bunun üzerine Burhaneddin tedarikli davranmaya başladı. Sivas kalesinin etrafına derin bir hendek kazdırıp Sivas'ı tahkim etti. Sonra mancınık ve arrade denilen yine mancınık nev'inden harp aletleri yaptırdı.

Bu hazırlıklarla beraber Sivas'ın mevkii onu müşkül bir vaziyete sokuyordu. Karamanoğlu, Dulgadoğlu ve Erzincan hâkimi Demirleng'e dehalet ile kendisine yardım edeceklerini yazdılar.

Burhaneddin Ahmed âdeta mahsur gibi idi. Fakat metanetini kaybetmedi. Mısır hükümdarına haber göndererek ittifak teklif etti ve Erzurum'a kadar gidilerek Demirhan ile muharebe edilmesini yazdı. Mısır hükümdarı Burhaneddin'e güvenemiyordu.

Bu sırada Demirleng tarafından Kutlu-Şah isminde bir elçi geldi. Burhaneddin, Demirleng'e karşı koymaya hazırlandığından elçiyi iade etmedi ve elçiyi ittifak teklif eylediği Mısır hükümdarına gönderdi.

Demirhan, elçinin geri iadesi için Burhaneddin'i tehdit ettiyse de buna ehemmiyet vermeyen Burhaneddin cevâb-ı red ile sâîyi iade eyledi. İşte bu sırada Demirleng'in Sivas'a teveccüh eylediği duyuldu.

[84] Malatya valisi firar, Divriği ve Darende emîrleri de onu takibe hazırlanmışlardı. Karamanoğlu fırsatı kaçırmayarak Burhaneddin'in memleketini yağma ile Kayseri'ye kadar geldi.

Demirleng'in Erzurum'u aldığı haberi geldi. Sivas ahalisi telaşa düştüler. Burhaneddin metanetini muhafaza ile ihtiyatî tedbirlere müracaat etti

Demirleng Anadolu seferini tehir ile Erzurum'dan Gürcistan'a döndü. Bu esnada Mısır ve Osmanlı hükümdarları Burhaneddin'in aleyhine ittifak etmişlerdi. Demirleng'in avdeti üzerine Burhaneddin ile bu iki devlet arasında dostluk başladı.

Burhaneddin en dar ve tehlikeli bir zamanda memleketini yağmalayan Karamanoğlu'ndan intikamını almak üzere Karamanoğlu arazisine tecavüz etti. Aksaray, Zincirli ve Kal'a-i Sâlîme'yi zapt ve Hasandağı'nda Karaman ordusunu bozarak Niğde'yi muhasara eyledi fakat zapt edemedi.

Erzincan hâkimi Mutahharüddin'i ilk defa mağlup eden Kadı Burhaneddin ikinci defa vukua gelen harpte fena hâlde bozuldu ve üç yüz süvari ile pek zor kurtulup Sivas'a can atabildi. Hatta oğlu Ali Bey bile pek güçlüklerle kurtarıldı.²⁹⁰

Burhaneddin, bu senenin kışında *İksîri's-Sa'âdât fî Esrârî'l-İbâdât* isimindeki eser-i ilmîsini kaleme aldı.

Burhaneddin, ilkbaharda tekrar Mutahharüddin üzerine yürüyerek onu kaçırdı. Bu sırada hemşirezâdesi Şeyh Müeyyed'in Karamanoğullarının teşvikiyle isyana hazırlandığını haber aldığından Sivas'a döndü. Şeyh Müeyyed Kayseri valisi idi.

Burhaneddin, *Tercîhü't-Tavzîh* isimindeki eserini de yazarak 799 H / M 1397 senesi Şabanında ikmal etti.

²⁹⁰ 799 H / 1397 senesinde Erzincan'daki Tatarlar kendisine harp açınca Mısır hükümdarı Melik Zahir Berkuk'tan istimdat etmiş, o da imdadına bir miktar asker göndererek Tatarları bu suretle münhezim etmiştir *Dürer-i Kâmine*, *Fezleke ve Bezm ü Rezm*'de Burhaneddin'in Mısır'dan istimdadına dair bir kayıt yoktur. Mağlubiyetinin müthiş olması ve yanında kuvvet kalmaması kendisini bu suretle harekete sevketsin olabilir.

Kayseri valisi Müeyyed Karamanoğlu'yla ittifak ederek bu 799 H / M 1397 senesinde dayısına karşı isyan etti. Burhaneddin Sivas'tan hareketle Kayseri'yi şiddetle muhasara etti. Akkoyunlu aşireti reisi Osman Bey de Burhaneddin'in maiyyetinde bulunuyordu.

Kayseri zapt olunduysa da Şeyh Müeyyed iç kaleye kaçtığından orası da tazyik edildi. Mukavemet edemeyeceğini anlayan Müeyyed Akkoyunlu reisi Osman Bey'in tavassutuyla teslim oldu. Burhaneddin evvela yeğenin hayatına dokunmadı ve yalnızca hapsedmekle iktifa eyledi. Fakat bilahare verdiği söz hilafına Şeyh Müeyyed'i katletti (799 H / M 1397). Şeyh Müeyyed'in müttefiki olan Karamanoğlu meydanda yoktu. Burhaneddin Kayseri ile beraber on iki şehir ve kaleyi kendi oğlu Alâeddin Ali Bey'e vererek Sivas'a avdet etti.

Burhaneddin bundan sonra Erzincan emîri Mutahharüddin, Karahisâr-ı Şarkî emîri Ahmed ve Niksar'daki Taceddinoğlu'na mektup yazarak onları salaha davet etti.

[85] Burhaneddin'in maiyyeti ümerasından olan Akkoyunlu reisi Kara Yülük Osman Bey, Şeyh Müeyyed'in katlinden dolayı Burhaneddin'e gücenmişti.

Burhaneddin (Kigonya=Şarkî Karahisar) hududunda bir kale yapmakla memur ettiği Kara Yülük Osman Bey altı yüz süvarisi ile Sivas'tan uzaklaşarak Burhaneddin'e karşı isyan etti ve Divriği taraflarına doğru çekildi.

Bunu haber alan Burhaneddin Ahmed, Kara Osman Bey'i takip eyledi. Burhaneddin Osman Bey'in takibi esnasında asıl kuvvetten uzaklaştı. Ümerası askeri beklemesini söyledilerse de dinlemedi ve Osman Bey'e yetiştı.

Osman Bey, Sivas ile Divriği arasında vaki Karabel mevkiinde geri dönerek bir hücumla Burhaneddin'i mecruh olarak esir²⁹¹ ve sa-

²⁹¹ Kara Yülük Osman, Sultanla aralarında hasıl olan nefretin iştıdadı üzerine nakz-ı ahd etti. Her sene için taahhüt ettiği vergiyi vermedi. Maiyyetindeki Türkmenlerle bazı müstahkem mevazi'de tahassun etti. Burhaneddin ehemmiyet vermiyordu. Osman Bey bazen Amasya ve bazen de Erzincan'a gidip gelmeye başladı be bir aralık Sivas'a yakın bir yaylakta yaylamak istedi. Sivas yakınından geçerek Burhaneddin'e ehemmiyet vermedi. Canı sıkılan Burhaneddin derhâl Osman'ı takip eyledi. Hiddetinden askerinden daha

bık Tokat hâkimi Şeyh Necib'in ısrarıyla katletti ve sonra da Sivas üzerine yürüdü.²⁹²

Kadı Burhaneddin Ahmed'in katli ya 800 H / M 1398 senesi sonunda veya 801 H / M 1399 senesinin ilk ayındadır.²⁹³

Hemen ekser tarihler Burhaneddin Ahmed'in 800 H / M 1398 senesi sonunda maktul düştüğünü kaydederler.²⁹⁴ *Aynî Tarihi* Burhaneddin'in katledildiğine dair 800 H / M 1398 senesi Zilkadesinde Kahire'ye haber geldiğini yazar.²⁹⁵ Maktul olduğu zaman elli beş yaşında idi. Demirleng, Burhaneddin Ahmed'in katledildiğini duyunca sevinmişti.²⁹⁶

*

**

Kadı Burhaneddin Ahmed, ilim ve fazileti yüksek, azimkâr, metîn, cesur bir zattı. Üç lisanda şairdi. Bilhassa Arapça şiirleri çok kuvvetlidir. Bütün müdekkik müverrihler kemal ve iktidarını teslim ve tasdik ediyorlar.

[86] Müşarünileyhin hunharlığı ve hakkında şüphe ettiği zevatı derhâl ifna etmesi gibi şâyân-ı muâhaze hâlleri görülüyorsa da kendisinin umumî vaziyeti karşısında bunu mazur görmemek kabil değildir.

---

evvel ilerledi. Maiyyeti, asker geliceye gitmemesini tavsiye ettilerse de dinlemedi. Kara Osman Bey'e yetiştirse de yanında askeri yoktu. Osman Bey hücum ile eliyle Burhaneddin'i esir etti. Arkadan gelen asker bu vaziyet üzerine dağıldı (*Acâibü'l-Makdûr*'dan tercüme).

²⁹² *Acâibü'l-Makdûr*'a göre Osman Bey'in maksadı efendisiyle barışmak imiş. Sabık Tokat hâkimi Şeyh Necib'in ısrarıyla katleylemiş!

²⁹³ *Mer'î't-Tevârih* katlini 801 H / M 1399 senesinde gösterir.

²⁹⁴ *et-Tabakâtü's-Seniyye, Dürer-i Kâmine, Aynî, İbn Avas, İnbâü'l-Gumr, Fezleke* gibi mühim eserler 800 H senesi sonunda maktul olduğunu yazarlar.

²⁹⁵ *İkdu'l-Cumân* (Aynî) 800 H senesi vukuatı arasında.

²⁹⁶ Sivas hâkimi Burhaneddin Ahmed'in vefatı haberi Demirleng'e vasil oldu. Demirleng bunun vefatından ve memleketine sahip olacağından dolayı pek ziyade ferahlandı. Hint'te itimat ettiği adamını bırakarak süratle döndü (*en-Nücümü'z-Zâhire*, Avrupa tab'ı, s. 80).

Bezm ü Rezm ve bu eserin pek müfit hülasası olan makalelerden²⁹⁷ ve sair me'hazlardan istifade ederek hayat ve vukuatını muhtasaran yazdığımız Burhaneddin birçok düşmanlar karşısında kalmış ve bunlarla mütemadiyen on sekiz sene uğraşmıştır. Burhaneddin yalnız şedit ve gaddar değil, sırasına göre halim, mülayim ve müteenni idi. Burhaneddin'in, öldürmek fırsatını elde ettiği hasımlarına karşı bazen af ve müsamaha ile muamele ettiği de görülür.

Dostlarına son dereceye kadar hürmet ve riayet etmek ve muhalefet edenlere iğmâz-ı ayn ile tekerrüründe haklarından gelmek Burhaneddin'in siyaseti icabıydı.

Hükûmetini gasbettığı son Ertana emîrini, aleyhindeki suikast tertibatında methaldar olması dolayısıyla derhâl yok etmesi icap ederken affetmesi müsamahasının derecesini gösterir.

Kadılıktan vezarete ve oradan saltanata geçtiği zaman kendisini istirkap eden en müthiş rakiplerine karşı muvaffak olması, en müşkül ve tehlikeli vakalarda metanetini muhafaza etmesi şâyân-ı kayd büyük meziyyetlerindendir. Kendisinin parasız ve müzayakalı bir zamanında zengin bir tüccarın malının müsadere edilmesi teklifini şiddet ve kemâl-i nefretle reddetmiş ve tüccar malını yağma edenlere karşı bî-amân bir düşman kesilmiştir.

Rakipleri arasında Osmanoğulları, Mısır Sultanı, Karamanoğlu gibi büyük devletler bulunduğu hâlde saltanatını idame edebilmesi, Demirleng'e serfuru etmemesi cüret ve nefsine itimadının yüksekliği-ne, kuvvet-i tedbîr ve zekâ-yı siyâsîsine delalet eder.²⁹⁸

Gençliğini ok atmak, ata binmek ve tedris ile geçiren ve daima asker kıyafetinde gezen Burhaneddin Ahmed²⁹⁹ meziyyet sahibi bir

²⁹⁷ Bu makaleler Müze ve Kütüphaneler müfettiş-i umûmîsi muhterem Ahmed Tevhîd Beyefendi üstadımızdır.

²⁹⁸ Kendisi gayet ulüvv-i himmet ve şehamet sahibi idi. Binaenaleyh ne Mısır sultanına ve âl-i Osman'a ve ne de Demirleng'e serfuru ve mutavaat etmedi. (*İkdu'l-Cumân*, sonuncu cilt, Veliyyüddin Kütüphanesi)

²⁹⁹ Kendisi asker kıyafetinde bulunur, binicilik ve avcılık gibi ümeraya has mesleklere salık idi. Daima dâire-i hükûmete müdam olduğu gibi kendi maiyyetinde birtakım hizmetçi ve etbai vardı (*Acâibü'l-Makdûr*'dan).

devlet adamı olduğu kadar umûr-ı askeriyyede de mahir bir kumandan idi.

En tehlikeli anlarda ordusunun başında bulunurdu. Mısır askeri Erzincan kapısından Sivas'a girmişlerken zamanında yetişerek onları bizzat def etmesi cesaretini gösterir. Zaten maktul düşmesine de ifrât-ı cesâret ve nefsine itimadı sebebiyet vermiştir.

Hayrullah Efendi Tarihi'nin beyanına göre Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'le uğraşmak için damadı olan Dulgadiroğlu'nu dâire-i ittifakına almak üzere oğlu Alâeddin Ali'yi murahhas olarak mezkûr hükûmet nezdine göndermiştir.³⁰⁰

Hatta bir gün ümerasıyla görüşürken (şecaat ve bahadırılıkta her biri diğerine faik dokuz bin süvari [87] peyda eyledim. Bu kuvveti on bine iblağ eylesem Anadolu ülkesini bir uçtan diğer ucuna kadar zapt eylerdim. Osmanlı tabakasını yalnız Rumeli aygırında bırakıp Bursa'yı ben alırdım) demiş olduğunu Hayrullah Efendi beyan eder.³⁰¹ Bu sözde mübalağa bile olsa nefsine ve cesaretine itimadını gösterir.

*

**

İbn Arabşah, *Acâibü'l-Makdûr*'unda Kadı Burhaneddin hakkında şu mütalaayı yürütür:³⁰²

“Sultan (yani Burhaneddin rahimehullah) evvelce zikri geçtiği üzere âlim, fazıl, kerim, muhsin, takrirden muhakkik, tahrirden müdekkik ve aynı zamanda şedit olmakla beraber ahaliye mültefit ve nüvazişkâr, mûnis, edib, zarif, şair, sahi, cesur ve şeci bir ulu kişi idi. İğtinam ettiği emvali derhâl ihsan suretiyle dağıtırdı. Her ne kadar in'am ve ihsan etse o kadar memnun ve müsterih olurdu. Ulemayı severdi ve daima onlarla hem-bezm idi. Fukara ve dervişanı yanına alır ve onlara ihsan ederdi. Pazartesi, perşembe ve cuma günlerini ulema ve huffâz-ı Kur'an'a tahsis eylemişti. O günlere başka kimseyi kabul

³⁰⁰ *Hayrullah Efendi Tarihi*, C 5, s. 45.

³⁰¹ *Hayrullah Efendi Tarihi*, C 5, s. 44.

³⁰² *Acâibü'l-Makdûr*, Nuruosmaniye Kütüphanesi.

etmezdi. Vefatından evvel hasbe'l-beşeriyye bulunduğ u hâlâtın cem'isinden el çekti."

*

**

Kadı Burhaneddin Ahmed'in bütün hükûmeti müddetince devam eden dâhilî ve haricî gaileler arasında ilmî eserler telifine de muvaffak olduğunu yukarıda yazmış tık. Eserlerinden birisi *İksîri's-Sa'âdât fî Esrârî'l-İbâdât*'tir. Eser, vücut bahsi, icat bahsi ve hikmet bahsi gibi üç baba taksim edilmiştir. Bu eserin bir nüshası Ayasofya Kütüphanesi'nde 1658 numaradadır. İkinci eseri *Tercîhu't-Tavzîh*'tir.

Âlimlerden Sadru's-Şerîa'nın³⁰³ usûl-i fıkhtan *Tenkîh* isminde bir eseri vardır. Bu eseri Sadru's-Şerîa'nın yine kendisi şerh ederek *Tavzîhu't-Tenkîh* tesmiye etmiş. Bu *Tavzîh*'i Sadeddin Taftazani³⁰⁴ şerh ederek *Telvîh* diye ad koymuş. Kadı Burhaneddin bu *Telvîh*'e tenkit yollu, müdekkikane bir haşiye yazarak *Tercîhu't-Tavzîh* tesmiye eylemiştir.

Burhaneddin'in bu eseri, İstanbul'da Umumî Kütüphane'de Esad Dede Efendi merhumun kitapları arasında 1774 numaradadır. Bu nüsha eski olup müellifin vefatından kırk dört sene sonra yazılmış tır.

Tercîhu't-Tavzîh'in bu nüshasını meşhur Molla Husrev mütalaa ederek yalnız bir noktadasında Burhaneddin'e muhalif kalmıştır. Molla Hüsrev, Burhaneddin Ahmed'i "emîr" diye tavsif etmektedir.

Arap tarihleri Burhaneddin Ahmed'i fukahâ-yı Hanefiyyeden olmak üzere zikrederler. Temîmî'nin *Al-Tabakâtu's-Seniyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye* adlı eserinde Burhaneddin'in tercüme-i hâli vardır.

*

**

³⁰³ Sadru's-Şerîa'nın ismi Abdullah İbn Mesud'dur. Buharalı Türk ulemasından olup 747 H senesinde vefat etmiştir.

³⁰⁴ Sadeddin Taftazani, Horasan şehirlerinden Nesa kasabasının Taftazan ismi verilen köyündendir. 792 H senesinde vefat etmiştir.

[88] Kadı Burhaneddin Ahmed'in Azeri lehçesi üzere Türkçe şiirleri vardır. Bu şiirler; gazel, rubai, tuyuğlardan mürekkeptir. Lisan itibarıyla iptidai olan bu şiirler arasında samimi parçalara tesadüf edildiği gibi Burhaneddin'in haşin ve cidal-cû ruhunu aksettirenler de görülür. Burhaneddin'in Türkçe Divanı Mister Gibb'in *Türk Edebiyatı* namındaki eserinde dediği gibi, filoloji cihetiyle şâyân-ı tetkiktir.

Divanın tuyuğat kısmı tamamen ve gazel ve rubaiyyatı da kısmen tab' edilmiştir.³⁰⁵

Burhaneddin divanının en eski nüshası (796 H / M 1394) senesinde yani kendisinin sağlığında yazılmıştır. Yazan Halil b. Ahmed isminde bir zattır. Divanın baş taraflarında:³⁰⁶

1- من كلام السلطان العالم العادل المنعم الباذل مظهر الاخلاق

2- السويه و مظهر الملة المصطفويه سلطان السلاطين خلاصة الماء

3- و الطين برهان الحق و الدنيا و الدين المؤيد بتأييد الاحد

الصمد ابو الفتح احمد ابن محمد خلد الله سلطانه و اوضح على العالمين برهانه

ibaresi vardır. Biz bunu Divanın matbu nüshasından aldık. Divanın aslı el-yevm Londra'da Britiş Muzeum'dadır. Bu divanın fotoğrafla alınmış bir nüshası celbedilse pek muvafık olur.

*Ben leblerüni cânuma em sem görürem
Gözün yarasın gönlüme merhem görürem
Aşkın odunu ki yaha iki cihan
Ben kendü cânuma yalunuz kem görürem*

³⁰⁵ Divanın aslı Britiş Muzeum'dadır. Bunu Türk lisan ve edebiyatı hakkında tetkikatta bulunan Profesör Lövinyan kısmen istinsah eylemiştir. Divanı İstanbul Amerikan mektebi müdürü Fred Fil. Godsel tab' ettirmiş. Baş tarafına Cenap Şahabeddin Bey tarafından bir mukaddime yazılmıştır. Divan 1922'de Matbaa-i Amire'de basılmıştır.

³⁰⁶ *Bir olan Allah'ın kuvvetlendirmesiyle müeyyet, din, dünya ve hakkın delili, toprak ve suyun özü, sultanların sultanı, seçkin milleti ortaya çıkaran, yüce ahlakı açıklayan, bolca ihsanda bulunan, adaletli, âlim, Ebu'l-Feth Ahmed İbn Mehmed -Allah saltanatını ebedî ve delilini âlemin üzerine açık kulsun- Sultan'ın sözlerinden.*

*Hak ezelde ne yazmış-ısa bolur
Göz neni ki görecektir-görür
İki âlemde Hakk'a sığınmışuz
Tohtamış ne ola ya ahsah Temür³⁰⁷*
Burhaneddin'in aşağıdaki gazeli güzeldir:

*Dedi gönlünde ne vardır³⁰⁸ dedim hem
Dedi gözünde ne vardır dedim dem*

*Dedi nedir³⁰⁹ bu âlemde murâdın
Dedim bir dilber-i zîbâ-yı hem-dem*

*Çü derdin böyle muzmerdir gönülde
Niçin olmaz cânın cânıma müdgam*

[89] *Lebin³¹⁰ derdiyle kanım su oldu
N'ola ger derdim için umsam emsem*

Edebiyât-ı Arabiyye ile tevaggul eden zevat Burhaneddin'in Arapça şiirlerini pek kuvvetli buluyorlar:

رویدک یا حادی فاعیت مطیتی

عن السير فی اوصاف خیر البرية³¹¹

matlalı na't-ı Nebevîsi pek parlaktır.

Ikdu'l-Cumân'ın sonuncu cildinde, Kadı Burhaneddin Ahmed'in musikiye de meraklı olduğunu yazar.

*

**

³⁰⁷ Toktamış yahut Tohtamış Han, Kıpçak hükümdarlarından olup Cengiz Han neslindedir. 799 H/ M 1397'de maktulen vefat eyledi. Ahsah yani Aksak Timür, meşhur Demirleng'dir.

³⁰⁸ Ne vardır.

³⁰⁹ Didi nedür.

³¹⁰ Leb, lebün

³¹¹ *Ey rûzgâr! Dur. Binitimi, yaratılmışların en hayırlısının niteliklerini anlatmak için gezerken yordun matlalı naatı çok güzeldir.*

Burhaneddin Ahmed'in parası ender bulunmaktadır. Ahmed Tevhîd Beyefendi *Meskûkât Kataloğu*'nda (kısım-ı râbî') üç sikkesini neşretmişlerdir. Bunların ikisi Sivas'ta, biri de Maden kazasında³¹² basılmıştır.

Burhaneddin zamanındaki asardan yalnız Kayseri'de Şeyh Müeyyed Çeşmesi denilen 792 H / M 1390 tarihli bir çeşme kitabesi görülür.³¹³

Sivas'taki Kadı Burhaneddin Türbesi'ndeki kitabeler mahall-i mahsûsunda görülecektir.

Bezm ü Rezm'den, Sultan Burhaneddin Ahmed'in Turhal'da bir imaret, Zile'de bir medrese ve yine Turhal civarında bir kale inşa ettirdiğini ve bundan başka Tokat civarında ve sair yerlerde emniyet ve asayîşi tesie muvaffak olduğunu ve asker ikamesi için kale yaptırdığını öğreniyoruz.

Geçen seneye kadar Deveci kazasının merkezi olan Kadışehri ve Akdağmadeni ile Yıldız Han'ın merkezi olan Yenihan arasındaki Kadışehri ağleb-i ihtimal Burhaneddin tarafından tesis edilmiştir. Müşarünileyhin zamanı, daimî surette cidal içinde geçtiğinden memleketin umranına layıkıyla bakamamıştır.

Ikdu'l-Cumân'da ve divanının baş tarafındaki ibarede Burhaneddin için elkap olarak Ebu'l-Feth tabiri kullanılmıştır. Müşarünileyhin künyesi Ebu'l-Abbas idi.³¹⁴

³¹² Bu Maden kazası, Akdağmadeni'dir. Burhaneddin, Amasya beyi Hacı Şadgeldi Paşa'nın oğlu Emir Ahmed'e karşı yaptığı harekât-ı askeriyede burayı muhasara ve zapt etmiştir. (*Bezm ü Rezm*)

³¹³ Bu çeşme, Kayseri'nin Kapan Hanı ismi verilen Pamuk Han'ı civarındadır. Girift sülüs hatla mermerle hakkedilmiş üç satırlık kitabe Halil Edhem Beyefendi üstadımızın *Kayseriye Şehri* isimindeki eserlerinde vardır. Biz oradan naklediyoruz:

1- بنا هذه العمارة المسيلة على العين في أيام الدولة السلطان العالم العادل برهان الدنيا و الدين

2- السلطان احمد انار الله برهانه من يد المسما الامير المقبول مظفر الدولة و الدين الشيخ مؤيد

3- زيدت دولته و هو صدقاته مولاه السلطان في شهر سنة اثنين و تسعين و سبعمائة

Bu çeşmeyi, din ve dünyanın delili, adaletli ve âlim sultan Ahmed -Allah onun burhanını aydınlat-sın- devleti zamanında din ve devletin muzafferi, beğenilen bey Müeyyed, eliyle yaptırmıştır (792 H yılında) -Devleti artsın- Bu, efendisi sultana bağlılığıdır.

Malûm olduğu üzere Muzaffereddin Şeyh Müeyyed Burhaneddin Ahmed'in hemşirezâdesi olup Kayseri'nin Cüneyd Bey'den alınmasını müteakip Kayseri valisi olmuştu.

KADIOĞLU ALÂEDDİN ALİ

[90] Alâeddin Ali, Kadı Burhaneddin Ahmed'in hayatta kalan en büyük oğludur. Takriben 787 H / M 1385 senesinde babası Zile'de iken doğmuştur.

Babasının maktul düşmesi ve Kara Yülük Osman Bey'in Sivas üzerine yürümesi hasebiyle Burhaneddin'in vefatından müteessir olan Sivas âyân ve ümerasının ittifakıyla Alâeddin Ali hükümdar ilân edildi.

Sivas üzerine gelen Osman Bey, Sivas halkının kendisini hükümdar tanımalarını teklif ettiyse de Sivaslılar bunu reddettiler. Osman Bey de Sivas'ı muhasara eyledi.

Sivaslılar civardaki Moğollardan istimdat eylediler. Yardıma gelen Moğol kuvvetleri iptida Kara Osman'a mağlup oldularsa da bilahare getirdikleri yeni kuvvetlerle galip geldiler. Osman Bey de muhasarayı ref' etmeye mecbur oldu ve Demirleng'e arz-ı inkıyâd etmek üzere çekildi gitti.³¹⁵

Bu sırada Demirleng'in Anadolu'ya gelmesi tehlikesi baş gösterdi. Sivas ahalisinin başlarında onları sevk ve idare edecek bir hükümdar yoktu. Ahali istişare ederek vaziyeti tespit etmek istediler. Bazıları şehri Karamanoğlu'na ve bir kısmı da Mısır hükûmetine, diğer bir zümre de Osmanlılara vermeyi muvafık gördüler. Nihayet, Sivas'ın Osmanoğullarına terki kararlaştırıldı. Bayezid'in Amasya taraflarını elde etmesi de bunda müessir oldu.

³¹⁴ Bu izahat (Demirtaş, Ertana, Kadı Burhaneddin Ahmed)'e dair yazmış olduğum derdest-i tab' eserimden alınmıştır (İsmail Hakkı).

³¹⁵ Kara Eylük yahut Kara Yülük Osman Bey, Akkoyunlu hükümdarlarının birincisi olup Fahreddin Kutlu Bey'in oğludur. Kutlu Bey Akkoyunlu aşireti reisi idi. Akkoyunlu devletinin asıl müessisi Osman Bey'dir. Bu zat Sivas hükümdarı Burhaneddin Ahmed'in hizmetinde yetişti ve sonra da efendisini katletti. Osman Bey Demirleng'in himayesi sayesinde Diyarbekir ve havalisine sahip olmuştur. Döğini, hükûmetinin iptidasını 809 H senesinde gösteriyor (C 8, s. 296). Osman Bey 838 H / M 1434 senesinde pek yaşlı olduğu hâlde vefat etmiştir.

Yıldırım Bayezid vaki olan davet üzerine bizzat gelerek Sivas'ı teslim aldı ve en büyük şehzadesi Emîr Süleyman'a verdi.³¹⁶

Emîr Süleyman'ın maiyyetine Osmanlı ümerasından Yakub b. İdris, Hamza b. Becar, Koç Ali, Mustafa Devadar isimlerindeki zevat verildi.³¹⁷

Yıldırım Bayezid Sivas meselesini hallettikten sonra Erzincan'a hareketle bu şehri zapt eyledi. Fırar eden Erzincan emîri Mutahharüddin'in ailesine pek şeni bir muamele yapılmasına müsaade ederek avdet etti.³¹⁸

[91] Sivas'ın Osmanoğulları eline geçmesi üzerine sabık emîr Alâeddin Ali Bey, eniştesi bulunan Dulgadıroğlu Nasıruddin Bey'in yanına gönderildi 801 H / M 1398.³¹⁹

Osmanlı tarihleri Alâeddin Ali'ye (Zeynelabidin) ismini veriyorlar. Belki de Zeynelabidin Burhaneddin'in diğer bir oğludur. Mamafih biz ikisinin bir zat olduğuna kaniyiz.

Ankara Muharebesi'ni takip eden fetret senelerinde Zeynelabidin'in eniştesi olması kuvvetle muhtemel olan Mezid ve Köpekoğlu Hasan Beylerin teşvikiyle Sivas hükûmetini istirdada kı-

³¹⁶ Yıldırım Han Amasya'ya çıktı. Kadı Burhaneddin'in oğlundan Sivas'ı aldı, oğlu Süleyman'a verdi (*Tevârih-i Âl-i Osman*, Oruç Bey, s. 32).

³¹⁷ *Amasya Tarihi*, Yakub b. İdris'in Pazarhoğlu demekle meşhur olan Yakub Paşa olduğunu vakfiyesine müsteniden beyan eder. Yine aynı eser, Koç Ali Bey ile Devadar Mustafa Beylerin iki kardeş olduklarını ve babalarının Devatdar Ahmed Paşa olduğunu yazar (C 3, s. 158 haşiye). Hamza b. Becar hakkında kitabeler adlı esere bakınız (s. 20-23).

³¹⁸ Yıldırım Bayezid Erzincan'ı fethettiği zaman fırar eden ve Osmanlı tarihlerinde Taharten denilen bu bey Mutahharüddin ailesini esir almış ve Mutahharüddin'e hiddetine binaen bu zavallı ve âciz kadının namusuna tecavüz için köle, uşak ve seyis makulesi adamlarına müsaade etmek bayağılığında bulunmuş-tur:

[... و اخذوا اموال طهرتن و ذخایره و حرمه و مکن منهن سواسه و غلمانه و خدمه و رجع بالاموال و الحمول...]

Taharten'in mallarını, hububatını, haremını aldılar; ona bağlı olanlara, gulmanlara, hizmetçilere el koydular ve yüklerle, mallarla döndüler (*Acâibü'l-Makdûr*'dan).

³¹⁹ Yıldırım Bayezid Amasya'ya vürudu esnasında maiyyetinin nasihati üzere Alâeddin Ali'nin Bayezid'e iltica ederek kendisine tımar verildiğini ve Dulgadıryye hâkimini itaate davet için Alâeddin Ali'nin Nasıruddin'in nezdine gönderildiğini *Hayrullah Efendi Tarihi* yazar (C 5, s. 45). Âşık Paşazâde de Nasıruddin'in nezdine gönderildiğini beyan eder (s. 73). *Tâcu't-Tevârih* ise, Sivas ahalisinin Alâeddin Ali yahut Zeynelabidin'i eniştesi Dulgadıroğlu nezdine gönderdiklerini ve keyfiyeti de Yıldırım'a bildirdiklerini i kaydeder (C 1, s. 134).

yam ve bilahare Malatya'ya firar eylediğini *Amasya Tarihi* yazar (c.3).

Alâeddin Ali yahut Zeynelabidin (846 H / M 1442) tarihine kadar hayatta bulunmuş ve II. Sultan Murat zamanında yapılan Karaman seferine iştirak etmiştir.³²⁰

Vefatını *Tâcu't-Tevârih, Neşri*'den naklen 846 H / M 1442 gösterir.³²¹ Alâeddin Ali'nin evladı hakkında şimdilik malûmatımız yoktur.

*

**

27 Nisan 1927 tarih ve 10779 numaralı İkdâm Gazetesi'nde fazıl ve müdekkik-i muhterem Kilisli Rifat Beyefendi *Tuhfe-i Alâiye* isminde manzum bir eserden bahsetmişlerdi.

Bu eser, Kadı Burhaneddin'in oğlu Alâeddin Ali'ye Arapça öğretmek için İbnü'l-Bevvâb Mehmed (Kapıcıoğlu Mehmed) tarafından Alâeddin Ali namına yazılmış ve o zamanki resmî ve ilmî lisanın Farisî olmasına mebni Arapça, Farisî ile tercüme edilmek suretiyle bu eser meydana getirilmiştir.

Tuhfe-i Alâiye, Sultan Selim'de Hamidiye kitaplarının Lala kısmında 644 numaralı bir mecmuanın içindedir. Vaki ricamız üzerine Rifat Beyefendi, bu eserin mukaddimesinden bir kısmını göndermişlerdir. Kendilerine teşekkürlerimizi arz ederiz. Gönderilen kısım şudur:

اما بعد چنین گوید نقاش این صور و نقاد این درر المفتقر الى الله الوهاب محمد المشتهر بابن البواب احسن الله خاتمه كه چون حضرت شاهزاده جهانیان، نور چشم عالمیان، در صدف جلال و دری فلک فضل و افضال با كوره باغ سلطانت، ثمره شجره دولت، ماه سپهر حسب و مهر فلک نسب علاء الدولة و الدین علی بن السلطان الاعظم و الخاقان المعظم مالك رقاب الامم مولى ملوك العرب و العجم ظل الله فی الارضین برهان الدنيا و الدین خلد الله سلطانه و اوضح علی العالمین برهانه را در لغت منظوم رغبتی بود چون این

³²⁰ *Müceñnimbâşı Tarihi*, C 3, s. 356; *Tâcu't-Tevârih*, C 1, s. 57.

³²¹ *Tâcu't-Tevârih*, C 1, s. 373.

دلیر رعنا به عنایت حق تعالی به انتها رسید به تحفه علایی موسوم گشت تا به سمت آن قبول یافته ازو صمت
حمول میرا گردد. اصحاب هنر اگر بر نقصانی مطلع گردند، تشریف اصلاح فرمایند.

پس ازین ز بحر معنی به عنایت خدایی

ز قلم گهر بر بزم بی تحفه علایی³²²

Tuhfe-i Alâî, on sekiz yaprak olup her sayfası on bir beyittir. Sonunda târîh-i tahrîrî yoksa da Rifat Beyefendi'nin tahminlerine göre 800 H ile 850 H / M 1398-1448 arasında istinsah olduğu zannedilmektedir.

[92] Kadı Burhaneddin Ahmed, Dulgadıroğlu Süli Bey'in³²³ kızını almış ve Sülibeyzâde Nasıruddin Bey'e de kızını vermiştir. Zevce ve kızının adı malûm değildir

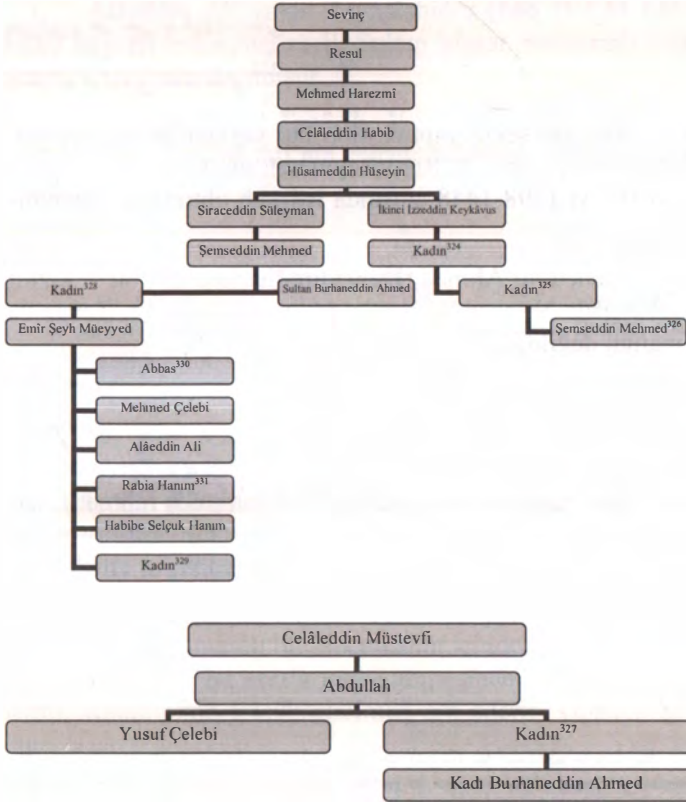
Burhaneddin evladının bu Süli Bey'in kızından mı yoksa başka zevcesinden mi olduğu bilinmiyor.

Bezm ü Rezm, Kayseriye Şehri, Kitabeler, Tâcu't-Tevârih, Lüt-fi Paşa Tarihi, Aşık Paşazâde Dulgadıroğulları hakkında rahmetli Arifi Paşa'nın makaleleri ve Sivas'ta Kadı Burhaneddin Türbesi'ndeki kitabeler nazar-ı dikkate alınmak şartıyla Burhaneddin'in silsilesi şu şekilde tertip edilebilir:

³²² Bundan sonra. Bu resmin nakkaşı, bu incinin tenkitçisi, çokça bağışlayan Allah'a muhtaç, İbn Bevvab adıyla meşhur Mehmed -Allah sonunu iyi yapsın- şöyle der: Dünyayı koruyan hükümdarın şehzadesi, dünyadakilerin göz nuru, yücelik sedefinin incisi, fazilet feleğinin incisi, saltanat bağının meyvesinin en üstünü, devlet ağacının meyvesi, şeref göğünün ayı, soy sop feleğinin güneşi, yüce sultan, ulu hakan, ümmetlerin dizgininin sahibi, Arap ve Acem mülkünün sahibi, Arap ve Acem'de Allah'ın gölgesi, Burhaneddin -Allah onun saltanatını devamlı kulsın, burhanını âlemin üzerine yaysın- oğlu Alâeddin Ali'nin manzum sözlüğe karşı aşırı ilgisi vardı. Bu güzel sevgili Allah'ın yardımıyla ona erince *Tuhfe-i Alâî* adı verildi. Onun tarafından kabul edilince yok olma sessizliğinden kurtuldu. Hüner sahipleri onda bir noksanlık bulurlarsa düzeltmeye çalışsınlar. Bundan sonra Allah'ın yardımıyla anlam denizinden *Tuhfe-i Alâî* için kalemle cevher döktüm.

³²³ Dulgadıroğlu Süli Bey babası Halil Bey'in katli üzerine 788 H / M 1389 senesinde Dulgadır emiri oldu. Mısırlılar bu hükûmete musallat olmuşlardı. Bir muharebede Süli Bey ümidin fekinde olarak Mısırlılara galebe çaldı. Müşarünileyh 800 H senesinde Mısırlıların teşvikiyle bir fedai tarafından karnına hançer sokulmak suretiyle maktulen vefat eyledi (*Encümen Mecmuası*, cüz: 30, s. 370).

Kadı Burhaneddin Ahmed'in Silsilesi

³²⁴ Moğol ümerasından ismi bilinmeyen bir zatın zevcesi.

³²⁵ Siraceddin Süleyman'ın zevcesi.

³²⁶ Burhaneddin Ahmed'in babası.

³²⁷ Burhaneddin Ahmed'in annesi. 747 H / M 1347'de vefat etmiştir.

³²⁸ Burhaneddin'in hemşirezâdesi (Muzaffereddin Şeyh Müeyyed) (799 H / M 1397) katledilmiştir.

³²⁹ Dulgadıroğlu Nasırüddin Bey'in zevcesi. Moğol ümerasından ismi bilinmeyen bir zatın zevcesi.

³³⁰ Burhaneddin'in künyesi Ebu'l-Abbas olduğundan belki bu isimde bir çocuğu da vardır.

³³¹ Tokat'ta medfundur. *Kitabeler* nam esere müracaat.

Burhaneddin'in bunlardan başka da evladının olduğu anlaşılmaktadır. *Bezm ü Rezm*, Burhaneddin'in hayatının sonlarına doğru iki çocuğunun vefatıyla müteellim olduğunu yazar.

DOKUZUNCU KISIM

OSMANLILAR İDARESİNDE SİVAS VE DEMİRLENG

[93] Bundan evvelki kısmın sonlarında yazıldığı veçhile Kadı Burhaneddin Ahmed'in katlinden sonra onun nüfuz ve kudretini idame edecek evladı olmadığından dolayı kuvvetli bir hükûmetin idaresine geçmek isteyen Sivaslılar 801 H / M 1398 senesinde memleketi Yıldırım Bayezid Han'a teslim eylemişler ve o da büyük oğlu Emîr Süleyman'ı Sivas'a hâkim nasbetmişti.³³⁸

Esbabı tarihlerde malûm olan vaziyetler dolayısıyla Demirleng ile Yıldırım Bayezid'in araları açılmıştı.

Demirleng 802 H / M 1399 senesi sonunda Sivas üzerine yürüdü. Sivas emîri Süleyman, babası Bayezid'den istimdat etti. Bayezid, o sırada İstanbul muhasarasıyla meşgul olduğundan oğluna bizzat yardım edemedi. Mamafih diğer oğlu Çelebi Mehmed ve Demirtaş vasıtasıyla muavin kuvvetler irsal eyledi.³³⁹

³³⁸ Sivas'ın Yıldırım'a geçmesini (*Tevârih-i Âl-i Osmân, Heşt Bihişt*) 797 H ve *Tâcu't-Tevârih* 798 H, İbn Hacer Askalâni 799 H / M 1397 olarak göstermişlerse de hakiki olan tarih 801 H / M 1399 senesidir. Tarihlerin buna muhalif olarak beyân-ı mütalaa etmeleri, Burhaneddin'in bu tarihten daha evvel vefatını zannettiklerinden ve bir de Burhaneddin'in Yıldırım Bayezid'le vaki ilk muharebesini müteakip Sivas'ın alındığı zehabına kapılmalarından ileri gelmiştir.

³³⁹ Şerefeddin Ali Yezdi'nin *Timurname*'siyle, *Ravzatu's-Safâ*'da Yıldırım'ın oğlu Güreşçi'yi Demirtaş'la beraber Sivas'a muavenete gönderdiği muharrerdir. Bazı Arap tarihleri Çelebi Mehmed'e (Güreşçi) yani pehlivan derler. Bu ihtimale ve Çelebi Mehmed'in o sırada Sivas'a yakın olan Amasya'da bulunmasına binaen biz, Mehmed Çelebi'nin muavenete geldiğini kabul ile metinde onun ismini yazdık. Güreşçi lakabı hakkında Hayrullah Efendi'de şu kayıt vardır: (C 7, s. 75) "Çelebi Mehmed'e Güreşçi Çelebi dahi derler. Zira memâlik-i Şarkıyye ahalisi katında güreş tutmak kahramanlığa delalet eder bir âlâmettir."

Vaziyetin tehlikeli olduğunu gören Emîr Süleyman, şehri müdafaa için icap eden tahkimatı yapmaya başladı, ümera ve rüesayı kale bedenlerine dağıttı.

Emîr Süleyman, bizzat müdafaadan korktuğu için yerine ümeradan Mustafa Bey'i vali bıraktı, mühimmat ihzar edip gelinceye kadar kaleyi müdafaa etmelerini maiyyetine tavsiye ederek kaçtı, ümera çarnaçar müdafaaya karar verdiler.

[94] Sivas'a yaklaşan Demirleng etrafa gönderdiği casuslar vasıtasıyla Emîr Süleyman'ın kaçmakta olduğunu öğrendi. Derhâl emîrlere Emîr Süleyman Şah, Emîr Cihanşah, Emîr Şeyh Nureddin ve Seyyid Hoca Şeyh Ali Bahadır vesair ümerayı mühim bir kuvvetle Emîr Süleyman'ın takibine gönderdi.

Takip kuvvetleri Kayseri'yi geçerek firarilere yetiştiler ve bunları dağıtıttıktan sonra aldıkları ganaimle Sivas önüne gelmiş olan Demirleng ordusuna iltihak ettiler.

Demirleng 802 H / M 1401 senesi Zilhiccesinin on yedisinde büyük bir kuvvetle³⁴⁰ Sivas'a gelmişti.³⁴¹ Sivas kalesini görünce müteaddit tecrübelerine binaen buranın az zamanda zapt olunacağını söyledi.³⁴²

Üç dört bin kadar süvari ve okçudan ibaret olan mahsurlar³⁴³ kalenin metin ve müstahkem olmasına güveniyorlardı. Kale, daha evvel Demirleng'in muhasara etmesi ihtimaline binaen Kadı Burhaneddin Ahmed tarafından tahkim edilmiş ve üç tarafından yani garp, şimal ve cenuptan içi su dolu hendekle çevrilmişti.

Kale, temelinden burçlarına kadar Alâeddin Keykubad tarafından yonma taştan yaptırılmıştı. Her taşı iki üç arşın tülünde idi. Kale-

³⁴⁰ *İnbâu'l-Gumr*'da Sivas muhasarasının 803 H senesi Muharrem'in ilk günü başladığı muharrerdir.

³⁴¹ Demirleng, Sivas hududuna geldikte orada yerli Mehmed Paşa'yı buldu. Bu zat toplayabildiği askerle ordu kurmuştu. Fakat vukua gelen müsademedede mahv u perişan edildi (Minyö'nün *Osmanlı Tarihi*, s. 52). Bu mütalaayı başka yerde görmedik. Acaba bu Mehmed Paşa gerçekten yerli midir- Yoksa Çelebi Mehmed midir?

³⁴² *Acaibü'l-Makdûr*'a göre on sekiz günde fethederim, demişmiş.

³⁴³ Kale muhafızlarını *Acâibü'l-Makdûr* ve *en-Nücümü'z-Zâhire* üç bin, *Habibü's-Siyer*, *Fezleke*, *Ravzatu's-Safâ*, *Tâcu't-Tevârih*, *Ravzatu'l-Ebrâr*, *T'imurnâme-i Yezdi* dört bin gösteriyorlar.

nin irtifası burçlarına kadar yirmi arşın idi.³⁴⁴ Kale duvarının temelinin genişliği on ve en üst kısmının genişliği de altı arşın idi.³⁴⁵

Kale kumandanı Mustafa Bey kuvvetini icap eden mahallere yerleştirmiş ve müdafaa vaziyeti almıştı. Kalenin yedi kapısı vardı.

Kalenin şark tarafında yani Demirhan'ın karargâhının bulunduğu cihette hendek yoktu. Lağım kazarak, setler yaparak kaleye bu cihetten taarruz edildi. Sekiz bin lağımçı istihkâmlar altına girdi. Toprağın akmasını men için açılan lağımlara büyük kazıklar diktiler, kuvvetli tahtalar döşediler. Lağımlar vüs'at-i matlûbeyi bulunca lağımçıları, kazıklara ateş vererek geri çekiliyorlar ve istihkâmâtın büyük parçaları müthiş gürültülerle yıkılıyordu.³⁴⁶

İçeriden ve dışarıdan mancınık ve arrade³⁴⁷ ile taşlar ve mevâdd-ı müşte'ile istimal ediliyordu.

Demirhan, bütün şehre hâkim, yüksek bir mevki bina ederek üzerine ateş saçan makinelerini, mancınıklarını yerleştirmişti. Bunlarla suru tahrip ediyordu.

[95] Her iki tarafta da fevkalade faaliyet ve gayret görülüyordu. On yedi gün muharebeden sonra Demirleng ordusu tarafından mütemadiyen atılan taş ve mevâdd-ı müşte'ile tesiriyle kale burçları yıkılmaya başladı. Kalede delikler açıldı. Burçlara iskele kurdular. Surun destek hizmetini gören kazıklarına ateş verildi. Çıkan duman, mahsurîne dehşet ve hayret verdi. Kalenin bir hücum ile elde edilmesine bir şey kalmadı. Kale muhafızı Mustafa Bey ümitsiz bir hâlde, ahali de heyecan içinde idi. Kaleyî teslim etmekten başka bir çare kalmadığını anlaşıldı.

Sivas'ın âyân, eşraf ve uleması Mustafa Bey'le birlikte Demirleng'in katına çıkarak ayaklarına kapandılar ve kendisinden merhamet istediler. Demirhan, istirhamlarını kabul etti.

³⁴⁴ *Ravzatu's-Safâ*, cüz: 6, 1891 tab'ı.

³⁴⁵ *Timurname*: Şerefeddin Yezdi.

³⁴⁶ *Hammer Tarihi*, Atabeg Tercümesi (C 2, s. 43).

³⁴⁷ Arrade, mancınıktan daha küçük bir harp aleti olup taşları uzak yerlere kadar atardı. Râ'nın teşdidiyledir. Koşmak ve seğırtmek manasına olan (Ta'rid)'den alınmıştır. Çoğulu arrâdât'tır. (*Muhitü'l-Muhit ve Tâcu'l-Arûs*)

Sivas, muhasaranın on sekizinci günü yani 803 H / M 1401 senesi Muharreminin iptidasında zapt ve kalesi tahrip edilmiştir.³⁴⁸

Şehirdeki Müslümanlara aman verildi ve ona mukabil kendilerinden fidyeye-i necât olarak bir miktar para alındı. Şehirdeki Hristiyanların malları yağma olundu, şehri müdafaa eden ve ekserisi Türk'ün gayrı olan Yıldırım'ın askerleri³⁴⁹ kıtale sebep olduklarından dolayı diri diri çukurlara atılıp üzerlerine toprak örtülmek³⁵⁰ suretiyle itlaf edildiler.³⁵¹ Demirleng, muhafız Mustafa Bey'i evvela esir addetti ve bilahare serbest bıraktı.³⁵² İbn Arabşah, *Acâibü'l-Makdûr*'unda şöyle diyor:

“Muharebe bitip muharipleri derdest edince bunların hepsini bağlattı ve kazdırdığı hendeklere diri diri attırdı.³⁵³ Müdafiler üç bin kişi idiler. Sonra yağmaya koyuldu. Ahalinin kısm-ı küllisini katl ve bir kısmını esir eyledi.³⁵⁴ Bu şehir, en güzel bir iklimde şehirlerin en

³⁴⁸ *Acâibü'l-Makdûr* ile *en-Nücümü'z-Zâhire* Muharrem'in beşinci günü zapt edildiğini yazarlar.

³⁴⁹ Döğini, bu askerlerin kısm-ı a'zamının Ermenilerden mürekkep olduğunu yazar (C 7, s. 104).

³⁵⁰ *Timurname, Ravzatu's-Safâ*.

³⁵¹ Timürleng, güya kan dökmeyeceğine dair söz vermiş ve yemin içmiş olduğundan muhafızları, diğer muhariplere ibret olmak üzere çukura gömmek suretiyle kan dökmeyen telef edilmelerini muvafık görmüş ve "Ben kan dökmedim, yeminimde sabitim" demiş. *en-Nücümü'z-Zâhire*, Avrupa tab'ı, s. 50.

³⁵² *Lütfi Paşa Tarihi* (s.53,54) Mustafa isminin yerine Malkoç Bey diyor. "Sivas'ta Malkoç adlı bir bey vardı, onu öldürmedi ve eyitti: Git, var Yıldırım Han'a vaziyetimizi de, dedi."

Hayrullah Efendi Tarihi (C 5, s. 17) Mustafa Malkoç Bey diyor ve o da Lütfi Paşa'nın mütalaasını tekrar ediyor.

³⁵³ Dört bin Ermeni süvarisi teslim mukavelenamesi mucibince esir ediliyordu. Demir bu esirleri askerine teslim etti. Hristiyanlar başları iplerle bacaklarının arasına sıkıştırılmış olduğu hâlde onar onar geniş hendeklere doldurulular. Çukurlar tahta ile örtülerek üzerine toprak konuldu. Bu suretle bunlar eziyetle geç ölecek idiler (*Hammer Tercümesi*, C 2, s. 43).

³⁵⁴ İbn Arabşah'ın bu mütalaasıyla *Habibü's-Siyer, Timurname* ve *Ravzatu's-Safâ*'nın mütalaaları birbirini tutmaz. Bu eserler Demirleng'in yalnız muhafızları itlaf ettiğini ve Hristiyanların mallarının yağma edilmesiyle iktifa olunduğunu ve Müslümanların fidyeye-i necât ile selamete erdiklerini yazarlar.

Diğer bazı müverrihlerin mütalaaları da şöyledir:

en-Nücümü'z-Zâhire, Demirleng'in Sivas'ı alarak halkının kısm-ı a'zamını katlettiğini yazar (Aya-sofya Kütüphanesi, C 6, s. 29).

İbn Avas (*Bedâi'ü'z-Zuhûr*) ismindeki tarihinde (C 1, s. 326) Demirleng'in Sivas'a girerek ahalisini öldürdüğü ve bazı insanları diri diri toprağa gömerek bazılarını da atçeş atarak yakmış haberi hakkında beyan eder.

Tevârih-i Âl-i Osmân, "Sivas şehrini alıp harap edip halkını helak edip hisarını yıkıp (s. 32)

Hammer Tarihi "Sivas'ın eli silah tutan ahalisinin ve hastalıklarının diğerlerine sirayet etmemesi için cüzam illetiyle ma'lul olanların katledildiğini yazar (C 2, s. 45).

Hayrullah Efendi de şöyle der: (C 5, s. 6 4) "Derûn-ı hisârda bulunan sekene ve ahali bu hâlden gafil olarak başlarında Kur'an, ellerinde toprak zükûr ve inatan altı bin kadar etfali önlerine katıp kale kapısından taşra çıkıp huzûr-ı Timur'a vararak inayet ve merhamet istidasında bulundular. Demirleng

medeni ve en güzeli idi. Müstahkem ve mamur ebniyesi ve âsâr-ı kadîmesi ve meâbid ve hayratıyla meşhurdu.”

[96] *Hammer Tarihi*, Sivas’ın müstahkem şehirlerden olup Timür istilası zamanında yüz binden fazla nüfusu olduğunu yazar.³⁵⁵

Demirleng Sivas’ı zapt ve tahrip ettikten sonra Malatya üzerine yürüdü.³⁵⁶

Âlî Tarihi, Demirleng’in Sivas’ı Kara Yülük Osman Bey’e verdiğini beyan ediyor (c. 3, s. 27).

SİVAS’TA MEZİD BEY HÜKÜMETİ

Yıldırım Bayezid’in Demirleng ile (804 H / M 1402) senesinde yaptığı Ankara=Çubukova Muharebesi’nde mağlup olarak esir düşmesi, Osmanlı devleti için bir fetret ve teşettüt devri açtı.

---

bunları atların ayağı altında telef ettirip birtakımını dahi çukurlar ve kuyular kazdırıp içine doldurarak üzerine toprak ve taş yığdırdı.

³⁵⁵ *Hammer Tercümesi*, C 2, s.43.

³⁵⁶ Sivas’ın zapt u tahribine müteaddit tarihler söylenmiştir. (Harap) kelimesi Sivas’ın zaptına tarih düşmüştür:

بود سیواس و حلب تا ملک شام

در عمارت چون عروس بی نقاب

شد خراب از آتش جیش تیمور

در شهر سال تاریخ (خراب)

Şam ülkesine kadar uzanan Sivas ve Halep bayındırlık hususunda peçesiz gelin gibidir. (Harab) tarihinin gösterdiği sene ve aylarda Timür ordusunun ateşiyle harap oldu.

Fatih’in veziri Mahmud Paşa namına yazılmış *Düstûrnâme* ismindeki manzum tarihte şu beyitler görülmektedir:

*Çün sekiz yüz üç yıla hicret irer
Geldi Sivas’a Timür leşker direr*

*Ol la’in eyledi Sivas’ı harâb
Döndü yine şahdan edip ictinâb*

Bu manzum eser yirmi bab üzerine tertip edilmiştir. Bir nüshası Ankara Maarif Kütüphanesi’ndedir.

Selçuk devleti bakayasından olan Anadolu Beyleri ve bilhassa memleketleri Osmanogulları tarafından zapt edilen Germiyan, Saruhan, Menteşe ve Aydınogullarıyla arazilerinin bir kısmı Osmanlıların eline geçen Karaman, Candarogulları ziyaa uğrayan yerlerini bu sayede istirdat etmişlerdi. Bu zayıat dolayısıyla Anadolu'da hudutları daralan Osmanogulları ülkesinde de Yıldırım'ın dört şehzedesi; Süleyman, İsa, Musa ve Mehmed Çelebiler taraf taraf icrâ-yı hükûmet ediyorlar ve birbirleriyle saltanat mücadelesi yapıyorlardı.

Yıldırım'ın oğullarının en küçüğü Mehmed Çelebi, Amasya ve havalisini nüfuzu altına almakta idi.

Amasya, Tokat, Sivas, Canik ve havalisinde Karadevletşah, Kubadoğlu, İnaloğlu, Gözleroğlu, Köpekoğlu, Mezid Bey gibi sergerdeler, nüfuzlarından ve fırsattan bilistifade birer emaret tesisine yeltenmişlerdi.

[97] Bunlardan Mezid Bey ismindeki zat bir suretle Sivas'ı elde etmiş, orada emaret tesis ederek harap olan bu şehri imara başlamıştı.

Mezid Bey'in emareti, Amasya ve Tokat taraflarını elde eden Çelebi Mehmed'in dikkatini celbetti.

Çelebi Mehmed, yukarıda isimlerini yazdığımız sergerdeleri mağlup ederek onların cevlangâhı olan mahalleri elde ettikten sonra Sivas'ı zapt etmek istedi.

Tâcu't-Tevârih'in dalkavukça ve tarafgirane ifadesine göre³⁵⁷ “emvâl-i nâsı gasp, âyende ve revendeyi garet ve tehdit eden serdâr-ı kutâ” Mezid Bey'den Çelebi Mehmed'e şikâyet olunuyordu.

Mezid Bey etrafa yaptığı akınlarda da eline geçen ganaimi Sivas'a getiriyordu.³⁵⁸

Çelebi Mehmed Sivas üzerine mutemet ümerasından Bayezid Paşa'yı memur etti. Pek cesur olan Mezid Bey, Sivas'ı müdafaaya kalktı. Bayezid Paşa teslim olmasını söyleyerek Mezid'e büyük rütbe-ler teklif ettiyse de Sivas hâkimi buna ehemmiyet vermedi. Arada mu-

³⁵⁷ *Tâcu't-Tevârih*, C 1, s. 204.

³⁵⁸ *Âli Tarihi*, C 5, s. 150.

harebe başladı. Mezid Bey, Sultan Camii denilen (Ulu Cami) mabedi tahassungâh yapmıştı. Çünkü Sivas kalesi Bayezid Paşa'nın eline geçmişti. Bayezid Paşa'nın emriyle camiyi yıkmaya başladılar. Mezid Bey minareye çıkarak yine müdafaatta bulundu. Bu defa da minareyi ateşlediler. Kurtulmak çaresini göremeyen Mezid Bey nihayet teslim olmaya mecbur oldu.³⁵⁹

Bayezid Paşa, Mezid Bey'i Amasya'ya, Çelebi Mehmed'in huzuruna getirdi. Ümera, Mezid Bey'in öldürülmesini istedilerse de Çelebi Mehmed, cesaret ve mertliğini takdir ettiği Mezid Bey'i af ile ondan kendisine sadık kalacağına dair söz aldıktan sonra serbest bıraktı.³⁶⁰ Mezid Bey bir müddet sonra Sivas hâkimliğine atanarak başlamış olduğu icraata devam ile Sivas'ı imar eyledi.³⁶¹

Mezid Bey'in Sivas emareti müddeti malûm değildir. Bazı Osmanlı tarihlerine göre Ankara Vakası'nı müteakip Sivas'ı elde ettiğine göre emaretinin bir seneden fazla olması lazım gelir. *Tâcu't-Tevârih* ve *Müneccimbaşı Tarihi*'nin ifadelerinde Sivas'ın 805 H / M 1403 senesi içinde Çelebi Mehmed'e geçtiği anlaşılmaktadır.

Yukarıda, Mezid Bey hakkında yazdığımız malûmat Osmanlı tarihlerinden toplanmıştır. Mezid Bey hakkında *Amasya Tarihi*'nde de mevcut malûmatı³⁶² hûlasaten aşağıya naklettikten sonra mütalaamızı söyleyeceğiz:

Ankara Harbi'nden sonraki kargaşalık arasında Kürtoğullarından Mezid b. Yusuf Bey Sivas'ı işgal edip kaçan Sivashlıları toplayarak şehrin imarına çalışmakta idi.³⁶³

³⁵⁹ Mezid Bey'le Bayezid Paşa'nın yaptığı muharebe hakkındaki malûmatımız bu kadardır.

³⁶⁰ Ümera, Mezid Bey'in siyasetle katlulunmasını istediler. Günahı bağışlandı. Ba'de zamânin Sivas vilâyetine hâkim nasbolunup bir emîr-i dindâr va sâlâr-ı perhîzkâr olmakla külli iştihar buldu. (*Âli Tarihi*, C 5, s. 151.)

³⁶¹ şehir-i Sivas mukarnas olup hilye-i imâret ile mahal ve tak ve revak ve ebniye-i âliyesi ref'i' ve mualla olup zamân-ı yesîrde sûret-i sâbıkasına girdi (Tâcu't-Tevârih, C 1, s. 205.)

³⁶² *Amasya Tarihi*, (C 3, s. 163-164). *Amasya Tarihi*'nde bu izahata dair me'haz gösterilmemiştir.

³⁶³ Kürt, *Divanü Lugât'te* Arapça (neb') denilen ağacın Türkçesidir. Gayet sert ve metin olup kayın ağacı demekle meşhurdur. Sert ve metin olanlara verilen isimdir. Binaenaleyh (Kürd) ismiyle bir münasebeti yoktur (*Amasya Tarihi*, C 3, s. 18.)

[98] Çelebi Mehmed etraftaki sergerdeleri te'dip ile uğraşmakta idi. Mezid Bey, Sivas'ın âyânından Kadı Burhaneddin'in dayızâdesi Yıldızlıoğlu Mehmed Bey'in ikazı ile Çelebi Mehmed'e arz-ı itaat etti.

Bir müddet sonra Mezid Bey, Kadı Burhaneddin'in ümerasından ve Körpeoğullarından Hasan, Hüseyin, Süli Beylerin teşvikiyle i'lân-ı istiklâle kıyam etti. Körpeoğulları Mezid Bey'i Kadı Burhaneddin'e halef biliyorlardı. Mezid Bey'i Karamanoğlu da teşvik ediyordu.

Çelebi Mehmed ile Bayezid Paşa Tokat havalisinde teferrüt eden Körpe yahut Köpekoğullarını te'dip eylediler. Bunların akıbetini haber alan Mezid Bey, te'yîd-i sadâkat ederek Çelebi Mehmed'in ümerasından Yakut Paşa'nın tavassutuyla affedildi.

Takriben 809 H / M 1407 senesi içinde Kadı Burhaneddin'in avenesi birleşerek Sivas hâkimi Mezid'i yine iğfal edip Burhaneddin'in oğlu Zeynelabidin Ali Şah'ı emîr yapmak istiyorlardı. Bunu en ziyade tervice çalışan Köpekoğlu Hüseyin Bey idi.

Vaziyetten şüphelenen Yakut Paşa, Mezid Bey'e keyfiyeti sor-dukça Mezid Bey sadakatten dem vuruyordu. Nihayet ümeradan Mukbil Bey, gizlice Sivas'a gönderilerek keyfiyeti tahkik ile avdet etti.

Bunun üzerine Bayezid Paşa Sivas üzerine yürüyüp Burhaneddin taraftarını mağlup ederek Mezid Bey'i esir eyledi. Köpekoğlu Hüseyin Bey de bu arada Kadı Burhaneddin'in oğlu Zeynelabidin'i alarak Malatya taraflarına kaçtı.

Mezid Bey, Yakut Paşa'nın hatırına hürmeten affedildi ve Sivas beylerbeyliğine de Yıldızlıoğlu Mehmed Paşa tayin kılındı. Bu Mezid Bey hadisesi 805 H'den 810 H / M 1403-1408 senesine kadar beş sene devam ediyor.

Saltanat mücadeleleri dolayısıyla erkân-ı hükûmetin Rumeli taraflarında bulunmalarından bilistifade Köpekoğlu Hüseyin Bey, 816 H / M 1416 senesinde Sivas'a hücum ederek Yıldızlıoğlu Mehmed Paşa'yı katle Zeynelabidin'i emîr yapmıştı.

817 H / M 1414 senesi iptidasında Sivas emareti Mezid Bey'e verildi. Sivas'ı ansızın elde eden Mezid Bey, Zeynelabidin'i tutup Amasya'ya gönderdi.³⁶⁴ *Amasya Tarihi*'nden hülâsa edilen mütalaa burada bitti.

*

**

Mezid Bey kimdir? Bu tarihte iki Mezid Bey vardır. Birisi, II. Sultan Murat'ın mirahuru iken sonra kumandanları arasına giren Mezid Bey'dir.

Bu zat yirmi beş bin askerle Transilvanya taraflarına akın edip 846 H / M 1442 senesi Martında bu memleketin merkez-i idâresi olan Hermanşat'ı muhasara ederken muhariplerin şiddetli hücumuna uğramış ve iki oğluyla beraber dövüşe dövüşe şehit olmuştur.

Diğeri, Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin'in kızı Rabia Hanım'ın Tokat'taki kabrinin yanında yani şimdi yıkılmış olan türbe içinde medfun olup 836 H / M 1432 senesi Ramazanında vefat eden Mezid Bey b. Hacı Bey Çelebi'dir.

İkinci Mezid Bey'in, Rabia Hanım'la bir türbede yan yana ve aynı büyüklükte mermer sanduka altında medfun olmaları bu zatın Rabia Hanım'ın zevci veyahut oğlu olduğunu tahmin ettirir. Biz Mezid Bey'in daha ziyade Burhaneddin'in damadı olduğuna kaniyiz.

Sivas'ta müstakil emaret tesis etmek isteyen Mezid Bey'in, Burhaneddin'in damadı olmasına mebni bir emaret tesisine kıyam etmesi kuvvetle muhtemeldir. Sivas ahalisince tanınmayan herhangi bir şahsın müstakil bir emaret tesis ederek Çelebi Mehmed'le mücadeleye girişmesi de pek mümkün değildir.

³⁶⁴ *Amasya Tarihi*, C 3, s. 192.

[99] Burhaneddin taraftarlarının Mezid Bey etrafına toplanmaları ve işe Burhaneddin'in oğlu Zeynelabidin'in de karışması mütalaamızı teyit etmektedir.³⁶⁵

Amasya Tarihi'ne göre Mezid Bey'in emareti 805 H'den 810 H / M 1403-1408'e kadar devam etmiştir. Bizim bu hususta bir vesikamız yoktur. Amasya emaretinde bulunan Mehmed Çelebi'nin etrafındaki ümera ve sergerdeleri te'dibi Osmanlı tarihlerinin yazdıkları gibi bir iki sene zarfında bitecek bir iş değildir. Biz bu noktadan *Amasya Tarihi*'nin mütalaasına iştirak ediyoruz.

Yalnız bizim elde ettiğimiz kitabe, Mezid Bey'in babasının Hacı Bey Çelebi olduğunu sarahaten gösteriyor. *Amasya Tarihi* ise Kürtoğlu Mezid b. Yusuf diyor ki bu muhtâc-ı tashihtir. Bilmünasebe Kitabeler'den naklen Mezid Bey'le zevcesi Rabia Hanım'ın kabir kitabelerini buraya kaydettik.³⁶⁶

Mezid Bey'in kabir kitabesi: Baş taşında³⁶⁷

2- مزید بک بن حاجیک چلبی

1- رحمة الله على المرحوم

Ayak taşında³⁶⁸

4- لسنة ست و ثلثین و ثمانمائه

3- [رمضان] المبار [ک]

Rabia Hanım'ın kabir kitabesi de şudur. Baş taşında³⁶⁹

3- و جعل الجنة مثواها

2- برهان الدين طاب ثراها

1- رابعه بنت السلطان

Ayak taşında³⁷⁰

5- لسنة ثلثین و ثمانمائه

4- فی جمادی الاولى

Bunların üzerinde evvelce türbe varmış, bilahare yıkılmış. Murabba' şeklinde olan türbenin yalnız temelleri kalmış. Bu kabirler To-

³⁶⁵ *Amasya Tarihi* muharriri muhterem Hüseyin Hüsameddin Bey, pek mühim vekayi naklettikleri hâlde me'haz göstermiyorlar. Bu hâl, bizce tereddüdü mucip olmaktadır.

³⁶⁶ *Kitabeler*, s.48, 49.

³⁶⁷ *Allah'ın rahmeti Hacıbey Çelebi'nin oğlu merhum Mezid Bey üzerine olsun.*

³⁶⁸ *Kutlu Ramazan. 836 H / 1433 M yılı.*

³⁶⁹ *Sultan Burhaneddin'in kızı Rabia. Yeri cennet, makamı güzel olsun.*

³⁷⁰ *830 H / 1427 M yılı Cemazıyelevvelinde.*

kat'ın Degmenler Mezarlığı civarında Pazaryolu üzerinde, kasabadan çıkarken şosenin sağına tesadüf eden çukur bir mevkidedir. Yıkılan türbenin taşları kasabaya nakledilerek Koyun Baba Türbesi'nde istimal edilmiştir.³⁷¹

*

**

SİVAS'IN OSMANLI İDARESİNDEKİ TEŞKİLÂTI

Sivas, Osmanlı idaresi zamanında beylerbeylik merkezi idi. Bu beylerbeyliğe (Rûmiyye-i Suğrâ) veya (Eyâlet-i Rûm) (Küçük Anadolu) ismi verilirdi. Sivas, paşa sancağı idi.

[100] Beylerbeyi olan paşa aşağı kalede, Paşa Konağı denilen mahalde ikamet ederdi.

Sivas vezir yani paşasının hası dokuz yüz bin akçeydi.³⁷² Kırk sekiz zeamet ve dokuz yüz yirmi sekiz tımarı vardı³⁷³

Amasya, Bozok, Canik, Çorum, Divriği, Arapgir ve bir de Sivas olmak üzere bu eyaletin yedi sancağı vardı.

1280 H / M 1863 senesinden sonra yapılan teşkilâtta Sivas vilâyet olmuştu. Amasya, Tokat (Şarkî Karahisar) sancakları bu vilâyete tabiydi. Bilahare tatbik edilen teşkilâtla Sivas bu sancaklardan ayrılmış ve sancaklar müstakil mutasarrıflıklar ve bilahare vilâyet olmuşlardır.

Sivas vilâyeti 1926 senesi sonlarına kadar Sivas, Koçhisar, Yıldızeli, Darende, Kangal, Aziziye, Şarkışla, Divriği, Gürün, Zara

³⁷¹ *Kitabeler*, İsmail Hakkı, s. 48.

³⁷² Hasılatı yüz bin akçeden yukarı olan dirliğe has derler.

³⁷³ Hasılatı yüz yirmi bine kadar olan dirliğe zeamet, üç bin akçeden yirmi bir akçeye kadar olana da tımar denilir. Has, zeamet, tımar; çiftlik demek değildir. Bunlar halkın mutasarrıf oldukları harç ve arazi vergisi yekûnudur.

kazalarından ibaret kalmış ve sonradan Aziziye Kayseri'ye rapt edilmiştir.

ONUNCU KISIM

SİVAS KİTABELERİ

ŞİFAİYE MEDRESESİ (614 H / M 1217)

[101] Hükûmet konağı civarında, Medreseler Sokağı'nda Dârü'l-Hadîs ismi verilen Çifte Minareler karşısında bulunan bu bina, Anadolu Selçukî hükümdarı I. İzzeddin Keykâvus b. Keyhusrev tarafından 614 H / M 1217 senesinde hastane olarak yaptırılmıştır.

Bina, müstatil şeklinde olup garp zıl'ı sokak tarafındadır. Kapıdan loş ve dehlizimsi bir avluya ve bundan sonra gelen ikinci kapıdan da etrafında odaları bulunan üstü açık, geniş ve müstatîlü'ş-şekl diğer bir avluya geçilir.

Avlunun sağ ve solunda beşer kemerli birer revak ve bunların arkalarında da odalar vardır.

İç kapıdan avluya girilince karşıya tesadüf eden zıl'da geniş bir divanhane görülür. Bu divanhanenin etrafı çini üzerine yazılmış ayetle müzeyyendir. Divanhanede bir mihrap vardır ki sonradan ocak olarak kullanılmıştır.

İç kısmında, binanın cenup cihetine düşen metîn, mürtefi', mahruti kubbeli geniş bir hücrede hastanenin banisi İzzeddin Keykâvus medfundur. Hücrenin mukabilinde çinilerle müzeyyen diğer bir hücre mevcuttur.

İzzeddin Keykâvus Türbesi'nin methali pek zarif sırlı tuğla ve çini mozaiklerle süslenmiştir.

Kapısının üzerinde çini üzerine yazılmış girift bir kitabe ve çiçekli çinilerle iki tarafta hendesi tezyinatı ihtiva eden iki pencere mevcuttur. Türbenin içi de çini ile müzeyyendir.

Bu bina, 1182 H / M 1768 senesinde bir fermanla medreseye tahvil edilmiş ve 1332 H / M 1914 senesine kadar bu hâlde kalmışken Umumî Harb'in ilânını müteakip cihet-i askeriyyece eşya ve levazımat ambarı ittihaz kılınmıştır. Bina, hâlen cihet-i askeriyyenin işgali altındadır.

[102] Şifaiye medresesi, şimdi harap bir hâldedir. Büyük dış kapı ve altı kemerli bir revakla muhat olan ve nihayetinde divanhane bulunan dâhilî kısım bi'n-nisbe sağlam kalabilmiştir.

Türbenin kapısı üzerindeki kabartma çini yazılar Vali Hacı Hasan Paşa'nın muvafakatiyle 1312 H / M 1894 senesinde tamir vesilesiyle gizlice çıkarılıp Samsun Fransız konsolosu vasıtasıyla satılmış iken müderrislerin ve diğer bir rivayete göre Hükûmet Camii imamının ihbarı üzerine elde edilerek yine eski yerlerine konmuştur.³⁷⁴ Buranın mütevellisi Sivas'ta, Arif Efendizâdelers ismi verilen bir ailedir.

Medresenin dış kapısı üzerinde ve kapının sağ ve sol tarafındaki kısımların üstünde iri sülüs hatla hakkedilmiş kitabe vardır. Yazı şimdi sarıya boyanmıştır.

Kapının sağ kısmından başlayan kitabe şudur³⁷⁵

1- امر بعمارة هذه الدار [دار] الصّحة لرضاء الله تعالى السلطان

Asıl kapı üzerindeki kısım:

2- الغالب بامر الله عز الدنيا و الدين ركن الاسلام و المسلمين سلطان البر و البحر تاج آل سلجوق ابو

Son kısmında da kitabenin devamı:

³⁷⁴ Hükûmet imamı müderris Mustafa Efendi çinilerin söküldüğünü görerek o zaman Mektubî mümeyyizi bulunan Ziya Bey'e (Sivas mebusu Ziya Beyefendi) haber vermiş, Ziya Bey vali vekili olan Mazhar Bey'in muavenetiyle çinileri bir Ermeni evinden çıkartmışlardır.

³⁷⁵ *Bu hastanenin yapımını; Allah Taala'nın rızası için, Sultanü'l-gâlib bi-Emrillah, din ve dünyanın güçlüsü, İslâmiyet ve Müslümanların rüknü, kara ve denizin sultanı, Selçuklu ailesinin tâcı, mü'minlerin emîrinin burhanı Keyhusrev oğlu Keykâvus emretmiştir. Tarih: 614 H / M 1217.*

الفتح كيكائوس بن كيوخسرو برهان أمير المؤمنين في تاريخ سنة اربعة عشر [و] ستمایه

İzzeddin Keykâvus Türbesi'nin medrese avlusuna nazır kısmında mavi çini ile kabartma olarak yazılmış iki satırlık kitabe şudur:³⁷⁶

لقد اخرجنا من سعة القصور الى ضيق القبور يا حسرتاه ما كان اغنى عنى ماله هلك عنى سلطانيه تحقق
الانتقال و تبين الرحال عن ملك و شيك الزوال فى الرابع من شول سنة سبع عشر و ستمایه

Tam türbe kapısının üzerinde mavi çini ile tertip edilen nısf-ı dâirede şu Farisî manzume görülür:³⁷⁷

در جهان شاهان بسی بودند کز گردون ملک

تیرشان پروین گسل بود و سنان جوزا شکار

بنگرید اکنون بنات النعش وار از دست مرگ

نیزهاشان شاخ شاخ و تیرهاشان تار تار

Türbe içinde İzzeddin Keykâvus'un sandukası üzerine vasiyeti mucibince aşağıdaki beyitler hakkedilmiştir:³⁷⁸

ما جهان را گذاشتیم و شلم

ریح راحت نگاشتیم و شلم

بعد ازین نوبت شماسست که ما

نوبت خویش داشتیم و شلم

³⁷⁶ Biz köşkerin genişliğinden kabirlerin darlığına çıkarıldık. Ah! Malım beni kurtarmadı, saltanatım yok oldu. Mülk ve şevketin sona ermesiyle göç 617 H yılı Şevvalinin dördünde gerçekleşti.

³⁷⁷ Cihanda nice şahlar vardır ki okları Pervin yıldızına kadar gidiyor, kılıçları Cevza yıldızını avlıyordu. Şimdi ölümün pençesinden naaş kızları yıldızları gibi onların mızraklarının paramparça, oklarının ise darmadağın olduğunu görünüz.

³⁷⁸ Biz dünyayı terk edip gittik. Rahatın sıkıntısını (gönle) nakşettik, gittik. Bundan sonra nöbet sizindir. Nitekim biz nöbetimizi tuttuk ve gittik.

[103] Türbe penceresinden birinin üzerinde (Amele Ahmed b. Bekir... el-med)³⁷⁹ ismi görülmektedir. Bu kitabe, Fransızca *Sivas ve Divriği Korpusu*'nda mevcuttur.

I. İzzeddin Keykâvus 616 H / M 1219 senesinde vefat etmiştir. Türbenin üzerindeki 4 Şevval 617 H / M 1220 tarihi, türbenin yapıldığı tarihtir.

Kaykâvus Türbesi'nde on üç sanduka vardır. Bu kabirlerden bir tanesi Yıldırım Bayezid'in oğlu olup Sivas valisi olduğu halk arasında mütevatir olan Ertuğrul Çelebi'nin olmak üzere gösteriliyorsa da doğru değildir.

Yıldırım'ın Sivas valisi olan oğlu Süleyman Çelebi'dir. Zaten Ertuğrul Bursa'da Tekeciköğlu Mahallesi'ndeki mescidi hatiresinde medfundur.

Ertuğrul'un Sivas'ta medfun olması kanaati, Sivas'ın zapt ve tahribinden müteessir olan ve o esnada Ertuğrul ismindeki oğlunun vefatıyla teessürü artan Yıldırım'ın, güya kaval çalan bir çobana karşı söylemiş olduğu rivayet edilen (Çal çoban çal, Ertuğrul gibi oğlun mu öldü? Sivas gibi kalen mi gitti?) sözünün müverrihlerce yanlış tefsirinden ileri gelmiş olduğuna şüphe yoktur.

*

**

Birinci İzzeddin Keykâvus, Anadolu Selçukî hükümdarlarından I. Gıyaseddin Keyhusrev'in oğludur. Gıyaseddin'in, Bizanslılarla vaki muharebesinde şehit olması üzerine (607 H / M 1211) Malatya valisi olan büyük şehzade İzzeddin, ümeranın ittifakıyla Kayseri'de hükümdar ilân olundu.

İzzeddin Keykâvus'un Alâeddin, Celâleddin Keyferidun isminde iki kardeşi vardı.³⁸⁰ Bunlardan Alâeddin Keykubad, Memâlik-i

³⁷⁹ Bu cihanı terk edip gittik
Renci dilde berk edip gittik
Şimdiden sonra nöbet erdi size
Nitekim ol ermişti bize (Türkçe *Selçukname*'den)
Bu iki beyit, metindeki Farisî mesnevinin tercümesidir.

Danışmendiyye yani Tokat ve havalisi valisi idi. Alâeddin, babasının vefatını duyar duymaz Erzurum hâkimi olan amcası Mugîsüddin Tuğrul Şah ile Küçük Ermenistan hâkimi Leon ile ittifak edip İzzeddin'i Kayseri'de muhasara etti.³⁸¹

Muhasara epey zaman sürdü. Kayseri şahnesi Celâleddin Kayser, Kral Leon'u birtakım hediyeler vermek suretiyle sahne-i harpten çekilmeye irza etmiş³⁸² ve bunun üzerine Mugîsüddin Tuğrul Şah da muhasarayı [104] terk ile çekilmiş olduğundan yalnız başına bir iş göremeyeceğini anlayan Alâeddin Keykubad muhasarayı ref' ederek Ankara'ya savuşmuş ve orada icrâ-yı hükûmete başlamıştır.³⁸³

İzzeddin Keykâvus, muhasaradan kurtulduktan sonra Kon-ya'ya giderek orada cülûs merasimini tekrar eylemiş ve işlerini tanzim ettikten sonra Ankara'da hükümdarlık etmekte olan kardeşinin te'dibi için Ankara'yı muhasara altına almıştır.

Uzun müddet muhasaradan sonra ümeradan Hüsameddin Çoban ve Seyfeddin Kızıl Beylerin tavassutuyla ve hayatına kastedilmemek şartıyla Alâeddin Keykubad kardeşine teslim olmuş ve Malatya'da Minşara, daha sonra da yine orada Kezerpirt Kalesi'ne hapsedilmişdir.³⁸⁴

³⁸⁰ İbn Bîbî'ye göre ümera arasında Gıyaseddin'in; İzzeddin, Alâeddin Celâleddin Keyferidun isimlerinde üç oğlundan birinin hükümdar olması için aralarında kura çekilmesi mevzubahis oldu ise de Maraş meliki Emir Nusreddin itiraz ederek büyük biraderin tahta çıkması münasip olacağını söylemesi üzerine bu fikir kabul edilerek beş günde Kayseri'ye celbedilen İzzeddin'e biat olundu. Pek nüfuzlu ve hayırhah olan Nusreddin Hasan Bey, Alâeddin Keykubad'ın son senelerinde takriben 631 H tarihinde maktulen vefat etmiştir.

³⁸¹ İzzeddin'in Sivas'ta amcası Mugîsüddin Tuğrul Şah tarafından muhasara edilmesi bu vakadan daha evvel tahmin ediliyor.

³⁸² İbn Bîbî, Celâleddin Kayser'in geceleyin bizzat Leon'un karargâhına giderek onu ikna ve itma' ettiğini yazıyor.

³⁸³ Bu Kayseri muhasarasını tahminen 609 H / 1212 M olarak kabul ediyoruz.

³⁸⁴ İbn Bîbî, muhasara edilen senenin ilkbaharından gelecek senenin baharına kadar her gün tarafeynin birbirleriyle müsademe ve mukatele ettiklerinden bahsediyor ki bu kayda göre Ankara muhasarası bilâ-fâsıla bir sene sürmüştür. Hatta İzzeddin Keykâvus bu sırada ordugâhda kendisi için bir saray yaptırdığı gibi ümerası da birer ev yaptırarak kışın bile muhasaraya devam etmişlerdir.

Bu saray bilahare medrese olmuş ve namazgâh diye şöhret bulmuştur ki mevkii şimdiki Etnografya Müzesi binasının olduğu yerdir.

Bu vakanın tarihi Ebi'l-Fidâ'da 609 H / M 1213 olmak üzere mukayyettir. Bu tarih, Ankara'nın muhasara edildiği tarih ise şâyân-ı kabûldür. Alâeddin Keykubad'ın biraderine teslim olması 610 H / M 1214 senesindedir. Çünkü müşarûnileyhin bu tarihte Ankara'da basılmış bir sikkesi Ahmed Tevfık Beyefendi üstadımızın koleksiyonlarında mevcuttur.

İzzeddin, biraderi Alâeddin ile uğraşırken, bu hâlden bilistifade babası zamanında fethedilen Antalya Hristiyan halkı Kıbrıs Frenklerini davet ve Türk idaresinden kurtulmak için şehri şövalyelere teslim ettiler.

Kardeşinin isyanını bastıran İzzeddin, derhâl Antalya üzerine hareket ile takriben 610 H / M 1214 senesi sonunda veya 611 H / M 1215 başında burayı istirdat eylemiştir.³⁸⁵

İzzeddin Keykâvus, bundan sonra Trabzon imparatoru Aleksi'ye tâbi olan Sinop şehrini 611 H / M 1215 senesi ortasında fethetmiş ve o zamana göre pek ehemmiyetli olan bu şehrin fethini Mecdüddin İshak vasıtasıyla Bağdat halifesine bildirmiştir.³⁸⁶

İzzeddin Keykâvus, Ermeni Kralı Leon'un elinden Tarsus civarındaki Çinçin=Haçin kalesini zapt etmiş ve Ermeni kralının Selçukilere vermekte olduğu vergiyi arttırmıştır.

İzzeddin, bu seferi müteakip Mengücülerden Erzincan hâkimi olan Fahreddin Behramşah'ın kızını aldı. Bu kız, II. Kılıç Arslan'ın kızının kızı yani İzzeddin'in halasının kerimesi idi.

Yapmış olduğu harplerde muvaffak olan İzzeddin, Eyyubîlerden olup 613 H / M 1216 senesinde vefat eden Melik [105] Zahir Gazi'nin halefi Melik Aziz'in küçük yaşta olmasından bilistifade matmah-ı nazarı olan Halep'i zapt etmek istemişti.

³⁸⁵ Sinop'un 611 H senesi ortasında fethedildiği bilinmesine ve İbn Bibî, Antalya fethinin ertesi senesinde Sinop'un zaptedildiğini yazmasına mebni bu Antalya seferinin 610 H senesinde vaki olduğu istidlal edilir.

³⁸⁶ Büyük muzafferiyat ve fütuhâtı halifeye bildirerek ondan bir unvan almak ve bu suretle halkın mazhar-ı i'timâdı olmak ananesi mevcuttu. Bütün İslâm hükümdarları bu suretle hareket ediyorlardı.

Bu maksada binaen ordusunun Elbistan'da toplanmasını emr ve 615 H / M 1218 senesi Rebiülevvelinde hareket etti.

İlk müsademelerde muvaffak olarak Ru'bân, Merziban, Tel-Başer gibi kaleleri zapt eden İzzeddin Keykâvus fütuhatına devam etmek istedi. Fakat Halep hükümdarı Mısır Sultanı Melik Âdil'den istimat eyledi. Meyyafarikin, Eyyubî meliki Melik Eşref Muzaffereddin Musa Halep Eyyubîlerinin yani Melik Aziz Gıyaseddin'in muavenetine koştı.

İzzeddin ilk muvaffakiyatını müteakip derhâl Halep üzerine yürümeyerek mülhakatını elde etmekle vakit geçirmekte iken Melik Eşref'i karşısında buldu. Melik Eşref'e karşı Emîr-i meclis Mübarizüddin Behramşah'ı dört bin kişiyle gönderdi ise de Melik Eşref bunu bozdu.³⁸⁷

Bu mağlubiyet, asıl ordunun kuvve-i ma'neviyyesini sarstı. Bunun üzerine bizzat harbe girmek istemeyen İzzeddin Keykâvus mağluben kendi hududuna kadar çekilmeye mecbur olmuş ve bu mağlubiyet kendisine pek ağır gelmiştir. Halep seferi muvaffakiyetsizliği Selçukî hükümdarını caniyane bir harekete sevk etmiştir. İzzeddin bu hususta ümerasını itham ile onları gaddarane öldürmüştür. Türkçe Selçukname ümeranın itlafını şöyle anlatıyor:

“İzzeddin Keykâvus mağlubiyet üzerine Ablistan=Elbistan'a geldi. Kalenin elden gitmesine fevkalade gazaplandı, ümerayı topladı. Maiyyetine, ümeranın silahlarını çıkarmalarını emretti. Hiç kimseyi içeri ve dışarı bıraktırmadı. Bargâhının etrafına asker dizdirdi. Ümeraya gazubane hitap etti ve bunların el ve ayaklarını bağlatıp bir ev içine doldurarak eve ateş verdirdi. Bu zavallılar feryad u figan içinde yandılar.”

³⁸⁷ Mübarizüddin Behramşah, Melik Eşref kuvvetlerine yakın gelince düşman kuvvetini anlamak için tecrübe-dide bir mücahit olan Sivas bölükbaşı Mahmud Alp'ı ileri göndermiş. Mahmud Alp, düşman kuvvetinin fazla olduğu ve dört bin kişiyle harp edilemeyeceğini söylemiş. Emîr-i meclis Mahmud Alp'ı tekdir etmiş ve ve hücum eylemiş. İlk musademede Mübarizüddin galip gelmiş fakat bu sırada esir düşen bir Selçuk neferi kendi kuvvetlerinin dört bin kişi olduğunu söyleyince Melik Eşref dağılan askerini teşci ile galebe çalarak Mübarizüddin'i esir eylemiş. (*Türkçe Selçukname*).

İrtikâp ettiği bu vahşet, iş iştenden geçtikten sonra İzzeddin'i pek müteessir etmiş, bu hâlden kendisini menetmedikleri için maiyyetini takdir eylemiş! *Selçukname*'ye göre bu teessür sebebiyle müstait olduğu verem illeti kendini göstermiş.

İzzeddin ekseriyetle Sivas'ta otururdu. Hastalığı sebebiyle Sivas'ın suyu kendisine yaramıyor ve berây-ı tebdîl-i âb u havâ müsait bir mahalle nakledilmesi icap ediyordu. Etibbanın tavsiyesiyle Viranşehir'e naklolundu.³⁸⁸ Malatya'dan, Fırat Nehri suyundan getirip kendisine içirdiler.³⁸⁹ Hastalık seyrini takip ettiğinden iyi [106] olamaya-
rak vefat etti. Vasiyeti üzerine cenazesi Sivas'a nakledilip kendisine halef olan biraderi Alâeddin Keykubad'a gösterildikten sonra yaptırmış olduğu Şifaiye medresesine defnedildi.

İzzeddin Keykâvus'un vefatı 616 H / M 1219 tarihindedir. Bazı tarihler 617 H / M 1220 senesi göstermişlerse de yanlıştır. Biraderi Alâeddin Keykubad'ın 616 H / M 1219 tarihli parası olduğu gibi *Ravzatu'l-Menâzır* da İzzeddin'in vefatı tarihin 616 H / M 1219 senesinde gösterir.³⁹⁰

SİVAS SURU KİTABELERİ (621 H / M 1224)

Mösyö Böre tarafından bir sureti alınarak bilahare ziya'a uğramış olan birinci kitabeyi *Sivas ve Divriği Korpusu*'ndan naklen ese-

³⁸⁸ Bu Viranşehir, Sivas'ın cenubuna ve Aziziye'nin şimal-i şarkisine tesadüf eden Viranşehir'le Malatya'nın cenûb-ı garbisindeki Viranşehir'den hangisi olduğu bilinemiyorsa da Malatya Viranşehir'i'nin Selçukîler zamanında mamur ve havasının iyi olması nedeniyle buranın tercih edildiği kuvvetle muhtemeldir. Şimdi bu Viranşehir'e Muhacir Viran Şehri deniyor. Buraya Kafkas muhacirleri iskân edilmiş olup bunlar yüz elli haneden ibarettir.

³⁸⁹ Viranşehir'e varıp anda menzil menzil mürettep indiler. Şöyle ki, Malatya'dan Fırat suyu Sultanı şaraphanesine dest-be-dest her gün gelirdi (Türkçe Selçukname'den).

³⁹⁰ 616 vukuatı arasında:

توفى الملك العادل عز الدين كيكافوس بن كيكسرو بن قلع ارسلان صاحب الروم و ملك مكانه اخوه كيقباد

Adaletli sultan, Rum ülkesi sahibi Kılıç Arslanoğlu Keyhusrev oğlu İzzeddin Keykâvus öldü ve yerine kardeşi Keykubad geçti " (*Ravzatu'l-Menâzır*, Veliyyüddin Kütüphanesi, no: 2426.)

rimize koyduk ve tarafımızdan da icap eden izahatı verdik. Kitabe şudur:³⁹¹

امر بعمارة هذه القلعة المباركة السلطان علاء الدنيا و الدين ابو الفتح كيقباد ابن كيخسرو برهان أمير المؤمنين في تاريخ [سنة] احدى و عشرين و ستمائة

Sura ait ikinci kitabe iki parça taşla hakkedilmiş olup Sivas Lisesi'nde mahfuzdur. Birinci taşta,

امر بعمارة هذا البدن في

أيام دولة السلطان

İkinci parça taşta:³⁹²

المعظم علاء الدنيا و

الدين ابو الفتح كيقباد بن كيخسرو

ناصر أمير المؤمنين بدرالدين ياقوت

İkinci kitabenin tarihi yoktur. Taş ve yazı âdîdir. Gerek bu kitabe ve gerek aşağıdaki Şahne Kumbedi kitabesi hayli müddet evvel bu havalide tetkik seyahatı yapmış olan Müzeler Müdürü muhterem Halil Edhem Beyefendi'nin himmetiyle ziya'dan kurtarılmıştır.

*

**

Alâeddin Keykubad, Anadolu Selçukî hükümdarlarının en meşhurdur. 616 H / M 1219 senesinde biraderi İzzeddin Keykâvus'un yerine Sivas'ta hükümdar ilân edilmiştir.

[107] Babasının vefat ve kardeşinin cülûsunu müteakip saltanat davasına kalkıp Melik Mansur Keykubad ismiyle para bastırarak Anka-

³⁹¹ Bu kutlu kalenin yapılmasını müminlerin emrünün delili Keyhusrev'in oğlu din ve dünyanın ulusu, Ebu'l-Feth Keykubad 621 H yılında buyurdu.

³⁹² Bu kaleyi halifenin yardımcısı Keyhusrev'in oğlu ulu sultan dünya ve dinin yücesi Ebu'l-Feth Keykubad'ın saltanatı sırasında Bedreddin Yakut yapmıştır.

ra'da hükûmet etmek istediye de nihayet biraderine inkıyada mecbur oldu ve hapsedildi (610 H / M 1213).

Alâeddin, cülûsunu müteakip Ermenilerin ellerinde bulunan Kâlonoros'u zapt ile imar edip ismini Alâiye koydu.

Benî Artuk ailesi elinden Kâhta ve Çemişkezek taraflarını aldı.³⁹³ Eyyubîlerden Dınişk hükümdarı Melik-i muazzam Şerefeddin'in kızı Melik³⁹⁴ Âdile ile izdivaç etti.

Bazı şikâyetler üzerine Emîr Hüsameddin Çoban kumandasıyla Kırım sahillere asker sevk ederek Sudak şehrini zapt ettirdi. Şimdi İçel dediğimiz vilâyeti, Ermenilerin Erzincan ve Kemah şehirlerini, Mengüç ailesinden olan Alâeddin Davud Şah'ın elinden aldı ve Şarkî Karahisar'ı da memleketine ilhak eyledi.

Alâeddin Keykubad, Harezm hükümdarı meşhur Celâeddin Mengüberti=Mengüburti ile iptida hüsn-i münâsebâtta bulundu. Bilahare Celâeddin'in Mısır'a ait olan Ahlat şehrini zaptı üzerine Dınişk hükümdarı Melik Eşref'le beraber hareket ederek Celâeddin'i mağlup etti ve bu esnada Celâeddin tarafını iltizam eden amcazâdesi Rükneddin Cihanşah'ın elinden Erzurum'u aldı.

Bu esnada Moğollar garba doğru ilerliyorlardı. Hatta Çurmagun Noyan kumandasındaki akıncı Moğol kuvveti Sivas civarına kadar geldi. Alâeddin, bu akınlara karşı koymak için bazı mühim noktaları elde etmek istedi ve o meyanda Mısırlılara ait olan Ahlat'ı da aldı.

Bu vaka üzerine Melik Eşref'le arası açılan Alâeddin Keykubad iki defa Mısırlıları mağlup etti.

663 H / M 1235 senesinde yani vefatından bir sene evvel Moğol hakani tarafından gönderilen Şemseddin Ömer Kazvîni ile mükâlematı neticesinde Moğollara itaati kabul etti.

³⁹³ Benî Artuk ailesi üç koldur: 1. Hısn-ı Keyfâ ve Âmid, 2. Mardin, 3. Harput. Alâeddin'in ellerinden Kâhta ve Çemişkezek'i aldığı şube Harput koludur.

³⁹⁴ Melike olması gerekir. (Recep Toparlı).

Alâeddin Keykubad, 634 H / M 1236 senesinde Kayseri'nin Meşhediye sahrasında yemiş olduğu av etinin tesiriyle hastalandı. Birkaç gün sonra vefat etti. Naaşı Konya'ya nakledilmiştir.

Bazı tarihler küçük kardeşi ve Melike Âdile'nin oğlu Kılıç Arslan'ın veliaht tayin edilmesinden müteessir olan büyük oğlu Gıyaseddin Keyhusrev tarafından zehirletildiğini yazarlar.

Hükûmeti zamanında Anadolu'da birçok mebanî vücuda gelmiş olduğu muhtelif mahallerdeki kitabelerin tetkikinden anlaşıyor.

*

**

İkinci kitabe sahibi Bedreddin Yakut, Selçukî ricalindendir. Bu zatın Keykubad zamanında Mısır'la vaki muharebede kumandanlıkta bulunan Yakut Mirdad olması melhuzdür.

ŞAHNE KÜMBEDİ (629 H / M 1231)

[108] Bu kümbet, Sivas ile Kızılırmak arasında, Kayseri'ye giden şosenin sağ tarafında, şehre yarım saat mesafede bulunuyormuş. Kümbet sonradan yıkılarak kitabesi Sivas Lisesi'ne naklolunmuştur. Kitabenin bir sureti *Sivas ve Divriği Korpusu*'nda da vardır. Sülüs hatla hakkedilmiş iki satırlık kitabe şudur:³⁹⁵

1- اللهم اغفر لصاحب هذه المقبرة [إلى] عبد الض [يعيف] المحتاج

2- إلى رحمة الله تعالى الحمد [بن] جعفر في تاريخ سنة تسع و عشرين و ستمائة

Kümbede gömülü olan zat 629 H / M 1231 senesinde vefat etmiştir. İsmi Hüseyin b. Cafer'dir. Bu kümbede Şahne kümbedi ismi verildiğine nazaran Hüseyin b. Cafer'in Sivas'ın zabıta müdürü olduğu anlaşıyor.

³⁹⁵ Ey Allahım! Bu kabrin sahibi, rahmetine muhtaç olan zayıf kul Hüseyin b. Cafer'i sen bağışla. 629 H / M 1231 yılında.

BURUCİYE MEDRESESİ (670 H / M 1271)

Bu medrese hükûmet civarında, Eski Kale Mahallesi'nde, Şifaiye Medresesi'nin üst tarafında ve takriben otuz kırk metre mesafede bina edilmiştir.³⁹⁶ Halk arasında Hacı Maksud (Hacı Mesud) Medresesi diye maruftur. Kuyûd-ı atıkada Muzaffereddin Gazi diye mukayyettir.

Medresenin banisi, III. Gıyaseddin Keyhusrev ricalinden Muzafer b. Hibetullah el-Burûcerdî isminde bir zat olmasına mebni burası Buruciye Medresesi ismiyle tanınmıştır.

Bu medrese murabba'a yakın mustatil şeklindedir. Kapısı garp tarafa açılır. Kapının önü geniş bahçe hâlinindedir.

Fevkalade müzeyyen olan kısmı sarımtırak kumlu taşla yapılmıştır. Binanın dehlizi yontma taştan yapılmış bir kubbe ile mesturdur. Bunun iki tarafında mescitle türbe kısımları bulunmaktadır.

Dehlizden asıl avlu kısmına geçilir. Avlunun iki tarafında beş kemerle birleşen korint başlıklı dörder mermer sütuna istinat etmiş birer revak vardır. Bu revakın arkalarında medrese hücreleri bulunur.

Medrese kapısının üstünde ve yüksek bir mahalde iki satırlık, sülüs hatla hakkedilmiş şu kitabe görülmektedir.³⁹⁷ [109]

1- بنا هذه المدرسة المباركة في أيام دولة السلطان الاعظم غياث الدنيا و الدين ابى الفتح كبحسرو ابن قلع
ارسلان خلد الله ملكه العبد الضعيف

³⁹⁶ Hükûmet binası karşısında inşa ettirilen Vali Konağı maalesef bu medrese ile Şifaiye Medresesi'ni perdelemiştir. Şimdi şehrin en işlek caddesinden geçenler Türk sanatının bediaları yerine hiçbir mimari kıymeti haiz olmayan alelade bir binayı yani Vali Konağı'nı görmekle dil-hun olurlar. Şehrin imarında Türk'ün medeni varlığını ispatlayan eserlerin tahribine veya yeni mebanî arasında nazardan silinmesine meydan verilmemek lazımdır. Bu eserler, bir milletin benliğidir. Bu eserlerin muhafazasına itina, millî olduğu kadar medenî bir vazifedir de.

³⁹⁷ *Bu kutlu medrese Kılıç Arslan -Allah onun mülkünü sürekli kulsın- oğlu, ulu sultan, din ve dünyanın yardımcısı Ebu'l-Feth Keyhusrev'in saltanatı gününde, bağışlayan rabbinin rahmetine muhtaç olan zayıf kul Hibetullah'ın oğlu Muzaffereddin Burucerdî- Allah onu, anasını, babasını ve bütün Müslümanları bağışlasın- tarafından 670 H yılında yapılmıştır.*

2- المحتاج الى رحمة ربه الغفور المظفر بن هبة الله البروجردى غفر الله له و لوالديه و لجميع المسلمين فى شهر سنة سبعين و ستمائة

Sülüs yazı ile kapının sağındaki hücrenin üstünde:

بسم الله الرحمن الرحيم شهد الله ا

Kapının cephesinde:

انه لا اله الا هو و الملكة و لو العلم قائماً بالقسط لا اله الا هو العزيز الحكيم

Kapının solundaki hücrenin üstünde devamı olan:³⁹⁸

يم ان الدين عند الله الاسلام

Ve sağ hücrenin üstünde kabartma iki daire içinde:³⁹⁹

(الواثق بالله) و (المظفر بن هبة الله)

Kapının solundaki hücrenin üstünde yine kabartma iki daire içinde:⁴⁰⁰

(توكلت على الله) و (العة لله)

Kapının cephesinde (شهد الله) âyet-i kerîmesinin üst tarafında nısf daire içinde:

طلب العلم فريضة على كل مسلم فضل العلم

Yan tarafında devamı olan:⁴⁰¹

خير من فضل العبادة

hadîs-i nebevî hakkedilmiştir.

³⁹⁸ Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla. Allah melekler ve adaleti yerine getiren ilim sahipleri ondan başka Allah olmadığına şehadet etmişlerdir. Ondan başka ilah yoktur, o güçlüdür, hâkimdir. Allah katında din, şüphesiz İslâm'dır (Ali İmran, 18.19. ayetler)

³⁹⁹ (Vasik Billah) ve (Muzaffer Hibetullah).

⁴⁰⁰ Allah'a dayandım, izzet ve yücelik ancak Allah'ındır.

⁴⁰¹ İlim istemek her Müslüman üzerine farzdır. İlmin fazileti ibadetin faziletinden daha hayırlıdır.

Binanın cephesinde sağ taraftaki saçağın hemen alt kısmında boydan boya.⁴⁰²

بسم الله الرحمن الرحيم الى طول الامل غرنى و حب الدنيا اهلكنى [نقطه لى يرلر قيريقدر] ارحم الراحين.

[110] Binanın sol cephesindeki saçağın altında:⁴⁰³

الى ان مقامى هذا مقام العائدين برحمتك و اللاتئين بعفوك
و المستجير [ين] بعز جلالك قد زاد علاك و قدرتك
اسألك ان ترحم...

cümle-i duâiyyesi hakkedilmiştir.

*

**

Medresenin iç avlusunda sekiz mermer sütuna müstenit iki revak kavislerinin köşelerinde sekiz daireviyyü'ş-şekl madalyon içinde aşağıdaki kitabe görülür:

Birinci madalyonda:

امر بعمارة هذه المدرسة المباركة فى ايام دولة

Madalyonun tam ortasında:

(السلطان)

İkinci madalyonun içinde:

الاعظم مالک رقاب الامم سيد سلاطين العرب و العجم غياث

Madalyonun tam ortasında:

⁴⁰² *Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla. Allahım! Sonsuz istek beni aldattı, dünya sevgisi beni yok etti...* (Noktalı yerler kırıktır). (Sen) merhamet edicilerin en merhametlisisin.

⁴⁰³ *Allahım! Benim bu makamım senin rahmetine sığınanların, bağışını dileyenlerin, yüceliğine inanların makamıdır. Senin yüceliğin ve kudretin arttı... Merhamet etmeni dilerim...*

(الدنيا)

Üçüncü madalyonun içinde:

و الدين مغيث الاسلام و المسلمين ابو الفتح كيخسرو بن قلج

Ortasında:

(آرسلان)

Dördüncü madalyonun içinde:

برهان امير المؤمنين خلد الله دولته و اعلى كلمته

Ortasında:

(و شانه)

Beşinci madalyonun içinde:

العبد الضعيف المفتقر الى رحمة ربه الغفور

[111] Ortasında:

(... فیریق)

Altıncı madalyonun içinde:

المظفر بن هبة الله بن المظفر بن عبد الله المفضل الیرو

Ortasında:

(جردی)

Yedinci madalyonda:

غفر الله له و لوالديه و لجميع المسلمين اللهم اغفر لمن

Madalyonun tam ortasında:

(يقول آمین)

Sekizinci madalyonun içinde:

فى شهور سنة سبعين و ستمائة من هجرة [ر] سول الله عليه

Madalyonun ortasında⁴⁰⁴

(السلام)

ibareleri hakkedilmiştir.

*

**

Medresenin dâhilinde banisi olan Muzaffer b. Hibetullah'ın kubbeli türbesi vardır. Türbenin kitabesi methale karşı gelen duvardan başlar. Yazı mavi ve siyah çinidir. Türbenin duvarı evvelce kâmil çini imiş, bugün duvarlarda çini bakayası görülür.

Türbede iki kabir vardır. Bunlar kireçle yapılmış olup sanduka tarzındadır. Evvelce bunların üzerinde de çini varmış. Türbenin kapısındaki çiniler güzelliklerini muhafaza etmektedir. Dört satırlık türbe kitabesi şudur:⁴⁰⁵

1- بسم الله الرحمن الرحيم الهى ليس لى عمل اتقرب به اليك و لا حسنة ادل بها عليك عز فقرى و فاقتى و ذلى و وحدتى فارحم غربتى و كن انيسى فى حفرتى فقد التجأ

2- ت اليك و توكلت عليك و انت اكرم الاكرمين و ارحم الراحمين

⁴⁰⁴ Bu kutlu medresenin yapılmasını, halifenin burhanı Kılıç Arslan -Allah devletini sürekli kulsun, sözünü geçerli yapsın ve şanını yüceltsin- oğlu, yüce sultan, ümmetlerin dizgininin sahibi, Arap ve Acem sultanlarının efendisi, din dünya, İslâm ve Müslümanların yardımcısı, Ebu'l-Feth Keyhusrev'in saltanat günlerinde, bağışlayan rabbinin rahmetine muhtaç, zayıf kul Muzaffer b. Hibetullah b. Muzaffer b. Abdullahi'l-Mufaddali el-Burücerdî - Allah onu, ana ve babasını, bütün Müslümanları bağışlasın. Ey Allahım! Amin diyenleri bağışla. Peygamberimizin (Allah'ın selamı onun üzerine olsun) hicretinin 670 yılında buyurdu.

⁴⁰⁵ Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla. Allahım! Beni sana yaklaştıracak bir amelim, onunla sana yol bulacağım bir sevabım yok. İhtiyacım, yalnızlığım, yokluğum, perişanlığım çok arttı. Garipliğime merhamet et. Bu çukurumda bana yoldaş ol. Ancak sana sığındım, sana güvendim. Cömertlerin cömerti ve merhamet edicilerin en merhametlisi sensin. Bu türbe; zayıf, garip, yalnız kul olan Muzaffer b. Hibetullah el-Mufaddali el-Burücerdî'nindir. Allah onu, anasını, babasını ve bütün Müslümanları bağışlasın. Allah onu cennette, ahirette mutlulukla rızıklandırınsın. Allah onun yalnızlığına yoldaş olsun, onun garipliğine acısın. Kim benim bu türbemi değiştirir, mezarımı tebdil ederse onun düşmanı sensin. Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların gazabı onun üzerine olsun.

3- هذه تربة العبد الضعيف الغريب الوحيد المظفر بن هبة الله المفضل البروجردى غفر الله له و[112] لوالديه و لجميع المسـ

4- لمين و ارزقه الجنة و المسـ [ع]ادة فى الآخرة آنس الله وحدته و رحم غربته فمن غير تربتى و بدل حفرتى فأت خصمه و عليه غضب الله و الملائكة و الناس اجمعين

Bunlardan maada medresenin vakfiyesinden çıkarılan bazı şartlar medrese avlusuna girerken sağ tarafta, beşinci madalyonun üstünde duvardaki üç dairevi madalyonun içine hakkedilmiştir:

Birinci madalyonun içinde:

و شرط الواقف مدرساً واحداً و ثلثاً من المعيدین و ثلثین

Madalyonun tam ortasında:

(من الفقهاء)

İkinci madalyonun içinde:

و اربعة من الحفاظ و اماماً واحداً و مؤذنأ و خازناً واحداً لخزانة

Madalyonun tam ortasında:

(الكتب)

Üçüncü madalyonun içinde:

من جملة ما وقف الواقف رحمه الله على

هذه المدرسة المباركة قرية اسكى

Madalyonun tam ortasında:

(من ناحية اليبكلو)

ibareleri hakkolunmuştur.⁴⁰⁶

Bu vakfiye hülasasına göre burada bir de kütüphane varmış.

Kuyûd-ı Atıkada Celâleddin Karatay'ın (651 H / M 1253) tarihli vakfiyesinin şahitleri arasında Muzaffer b. Hibetullah ile kardeşi Mehmed b. Hibetullah b. Muzaffer'in isimleri vardır. (*İstanbul Vakfiye Sicili*, s. 28) Muzaffer b. Hibetullah'ın vazife ve memuriyetine dair kitabesinde hiçbir işaret yoktur. Gördüğümüz Selçuknamelerde de ismine tesadüf edemedik. Bu kitabeler de *Sivas ve Divriği Korpusu* 'nda vardır.

ÇİFTE MİNARE MEDRESESİ (670 H / M 1272)

[113] Vezir Şemsedin Medresesi de denilen ve halk arasında (Darü'l-Hadis) veya (Çifte Minare) diye maruf olan bu medrese, Sivas'ın Hükûmet Konağı civarında ve Şifaiye Medresesi karşısındadır.

Binanın şarka yani sokak tarafına tesadüf eden en güzel kısmı yanlarının tamirine mebni muhafaza edilememiştir. Dâhilî aksamı ise bakımsızlıktan dolayı yarım asır evvel yıkılmıştır.

Medresenin cümle kapısı insanı hayrette bırakacak derecede müzeyyendir. Bu kapı kısmının üstünde ve iki tarafında birer şerefeli ve külahları düşmüş, tuğladan yapılmış iki minare vardır. Minarenin duvarları müruruzamanla aşınmış ve çinileri düşmüştür. Minarenin birisinin şerefeden yukarı kısmı yıkılmıştır. Zeminden, minare kapısına kadar yirmi iki ve oradan da şerefeye kadar yetmiş üç cem'an doksan beş kadem irtifa vardır.

Medresenin cephe duvarları hem mürtefi' ve hem de pek güzeldir. Rivayete nazaran şimdi mevcut olmayan medrese binası müstatil şeklinde imiş. Burası 1300 H / M 1882 senesine kadar mevcut olup sonradan harap olmasına binaen Sırrı Paşa zamanında yıktırılmış

⁴⁰⁶ *Vakfeden: bir müderris, üç müderris yardımcısı, otuz fakih, dört hafız, bir imam, bir müezzin, bir kütüphane memuru olmasını şart koştu. Bu, vakfedenin (Allah ona rahmet eylesin) bu kutlu medreseye yaptığı vakıftandır. İlbeli nahiyesinin Eski Köyünden (vakfeden)*

ve şimdiki bina, hastane olarak yaptırılmış ise de sonradan mektep olmuştur.⁴⁰⁷ Daha sonra burası bir askerî müfrezeye verilmiş ve bunu müteakip 1317 H / M 1899 senesinde Sivas Askerî Rüştiyesi bu binaya nakledilmiş ve 1332 H / M 1914 senesinden beri de ilk mektep olarak istimal edilmekte bulunmuştur. Mektebin şimdiki ismi İsmet Paşa İlk Mektebi'dir.

Binanın cephe kısmı sonradan istinat duvarlarıyla takviye edilmek suretiyle uzun müddet yıkılmak tehlikesinden kurtarılmıştır.⁴⁰⁸

Bu bina bakayası, Sivas'taki eserlerin en güzel ve en ince bir numunesidir.

Medrese kapısının sağ ve solunda ve binanın cephe duvarlarında müzeyyen hücreler görülür.

Binanın kitabesi celî hatladır. Kitabe, kapının sağ tarafındaki hücrenin üstünden başlar, oradan ortaya yani asıl kapının üstüne, oradan da sol taraftaki hücrenin üstüne geçerek nihayet bulur.

Sağdaki hücrenin üstünde:

امر بعمارة هذه المدرسة الصاحب الاعظم

[114] Kapının üstündeki kısımda:

ملك ملوك الوزراء فى العالم شمس الدنيا و الدين محمد بن محمد بن محمد صاحب

Soldaki hücrenin üstünde⁴⁰⁹

الديوان خلد الله دولته فى سنة سبعين و ستمائة

Kitabenin bir sureti *Sivas ve Divriği Korpusu*'nda vardır.

Asıl cephenin mukabilindeki kısım 1270 H'de mâil-i inhidâm olduğundan yıktırılarak enkazı Hacı İzzet Paşa Camii'nde kullanılmıştır.

⁴⁰⁸ Medresenin pek güzel olan cephe kısmı Müzeler müdürü bulunan Halil Beyefendi'nin şâyân-ı şükrân himmetleriyle kurtarılmış ve istinat duvarları yapılmak suretiyle bu kısım tahkim edilmiştir. Eğer bu himmet sarf edilmemiş olsa idi biz bu millî abideyi bugün görmeyecek idik.

Binayı gören herhangi bir zair, muhterem üstadın gösterdikleri alakaya karşı şükran hissiyle meşbu olarak avdet eder.

⁴⁰⁹ *Bu medresenin yapılmasını başvekil, dünyadaki vezirlerin meliklerin meliki, din ve dünyanın güneşi Mehmed b. Mehmed b. Mehmed Sâhibü'd-Dîvân -Allah devletini süreklî kulsun- 670 H yılında emretti.*

*

**

Bu medrese 670 H / M 1272 senesinde yapılmıştır. Bu da Buruciye ve Sahibiye Medreseleri gibi III. Gıyaseddin Keyhusrev zamanına aittir.

Medrese sahibi kitabede kendisini sâhib-i a'zam yani başvekil ve yine aynı manada sâhibü'd-dîvân olarak zikrettiriyor

Bundan başka kitabedeki (şemsü'd-dünyâ ve'd-dîn) ve (halledallahu devletuhu) tabirlerinin kullanılması Buruciye, Sahibiye Medreselerinde olduğu gibi hükümdar isminin zikredilmemesi nazar-ı dikkati caliptir.

Malûm olduğu üzere hükümdarlar (ed-dünyâ ve'd-dîn) terkihi- ni istimal ederler: izzü'd-dünyâ ve'd-dîn gibi. Veziriazam vesair nafiz zevat (ed-devletü ve'd-dîn) tabirini kullanırlar: sahibü'd-devleti ve'd-dîn gibi.

Bir de şimdiye kadar gördüğümüz kitabelerde (halledallahu devletuhu) duası ancak hükümdarlar için müstemeldir. Medrese banisinin hükümdarlara mahsus elkabı istimali kendisini Selçukî hükümdarlarıyla hem-mertebe addettiğini gösterir.

Gıyaseddin Keyhusrev zamanının en nafiz bir racül-i hükûmeti olan Sahib Ata Fahreddin Ali bile bütün asarında (fahru'd-devleti ve'd-dîn) terkihini kullanmıştır.

*

**

Acaba bu binanın sahibi, sâhib-i divan Şemseddin Mehmed b. Mehmed b. Mehmed kimdir?

Evvela şunu söyleyelim ki bu devirde Anadolu Selçukî devleti ismen mevcuttu. Memleketin hakiki idaresi Moğolların ellerinde idi. Gerek hükümdar gerekse en nafiz veziri Fahreddin Ali İlhanî hükümdarlarının muti bir memuru vaziyetinde bulunuyorlardı.

Medresenin banisi Şemseddin Mehmed takriben 658 H / M 1260'da IV. Kılıç Arslan'ın zamanından itibaren 683 H / M 1284 tarihine kadar bilâ-fâsıla sâhib-i dîvân olan Şemseddin Mehmed Cüveynî'dir. Bu devirde bu isimde başka bir zat yoktur.

Gıyaseddin Keyhusrev zamanında Sahib Ata Fahreddin Ali veziriazam idi.

Şemseddin Mehmed Cüveynî ise Selçukî ricalinden olduğu hâlde İlhanîler tarafından sâhib-i dîvân vazîfe-i mühimmesiyle tavzif edilmişti. Yani bütün Selçukî devleti umuru ancak bu zatın rey ve muvafakatiyle cereyan ediyordu. *İbn Bîbî Selçuknamesi*'nde de Şemseddin Mehmed Muinüddin [115] Süleyman Pervane'nin katli esnasında sâhib-i dîvân olarak gösteriliyordu. Hatta tabîat-ı şî'riyesi olan Şemseddin Mehmed, katlinden müteessir olduğu Pervane Süleyman hakkında iki beyit ile ızhâr-ı teessür etmiştir.⁴¹⁰

Sahib Şemseddin Mehmed'in III. Gıyaseddin Keyhusrev zamanında vukua gelen Cimri Vakası'nı müteakip İlhanî hükümdarı tarafından askerle Anadolu'ya gönderilerek Selçukîlerin İlhanîlere vermekte olduğu vergilerin müterakim kısmının tasfiyesine ve Anadolu asayişini teskine memur edildiği *İbn Bîbî*'de muharrerdir.⁴¹¹

Şemseddin Mehmed Anadolu ahvalini mehmâ-emken tanzim ile bazı ufak tefek ıslahat yapıp asileri itaat altına almıştır.

Yine bu zat, bütün Selçukî devletinin muâmelât-ı mâliyyesini tetkik ile İlhanîlere verilmeyerek biriken borçlara mukabil Erzincan ve tevabiini mübâyaa-i şer'iyye ile!! İlhanî ülkesine ilhak ettirdi. Şu hâlde göre Selçukîler borçlarını yani İlhanîlere vermekte oldukları vergileri-

⁴¹⁰ Şemseddin Mehmed'in Pervane hakkındaki mersiyesi (*İbn Bîbî*, s. 321)

مغافصاً ما لهم عقل ولا دين

لما رأيت خروج الترك من سبأ

مضى سليمان و أغل الشياطين

انشدت مكتباً ما قبل في قدم

Manası: "Türklerin Sebe mülkünden gayr-i şuûrî olarak huruçlarını görünce evvelce söylenmiş olan 'Süleyman öldü, şeytanlar çözüldü' mısraını müteessirane inşad ettim. Süleyman Pervane Türkleri idare altında tutuyormuş, o ölünce serbest kalan Türkler serkeşliğe başlamışlar!"

⁴¹¹ *İbn Bîbî Selçuknamesi*, Avrupa Baskısı, s. 322.

ni verememek yüzünden Erzincan ve havalisini borçlarına mukabil satmış oldular.

Sâhib-i Dîvân bu işleri gördükten sonra Tebriz'e gitti ve Şerefeddin'in oğlu Hoca Harun'u Anadolu'ya gönderdi.

Şemseddin Mehmed Cüveynî, İlhanîler tarafından her cülûsta ibkâ edilmek suretiyle otuz seneye yakın mevkiini muhafaza etmişti.

Argun Han'dan evvel biraderi, İlhanî hükümdarı idi. Argun biraderine karşı Horasan'da kıyam etti. Sâhib-i Dîvân Şemseddin Mehmed, Ahmed Han'a sadık kalarak onu Argun üzerine harekete teşvik etti. Argun Han saltanatı elde edince Şemseddin Mehmed'i, kardeşine müzaheretle itham etti. Şemseddin korkusundan Gilân'a kaçmak istediye de yakalandı ve Azerbaycan'da Ehr denilen mahaldeki nehir kenarında 683 H / M 1284 senesi Şabanının dördüncü pazartesi günü katlolundu.⁴¹²

Şemseddin Mehmed'in vefatına şu tarihler söylenmiştir:⁴¹³

رسید الحق به تشریف شهادت	وزیر کو سر از گردون بر افراشت
محمد صاحب دیوان که سی سال	جهان را از بسی آفت نگه داشت
ز هجرت ششصد و هشتاد و سه بود	دو شنبه چارم شعبان گه چاشت
فلک بین کانچنان نفسی نیاززد	جهان بین کانچنان مردی نبگذاشت

[116]

محمد بن محمد در یگانه دهر

نظام عرصه آفاق صاحب دیوان

به وقت عصر دو شنبه به رودخانه دهر

به سال ششصد و هشتاد سه ز شعبان چار

⁴¹² Şemseddin Mehmed'in biraderi olup Selçukî devleti ricalinden olan Alâeddin Atâ Melik 681 H senesinde vefat etmiştir. Atâ Melik'in Anadolu'da bir hayli asarı olduğunu *Aksarayî Tezkiresi* yazar. (Millet Kütüphanesi'ndeki nüsha, C 2, s. 23).

⁴¹³ *Şehitlik şerefi ulaştı. Başı göklere değen vezir Sâhib-i Dîvân Mehmed otuz yıl cihanı afetten korudu. 683 H Şabanının dördüncü pazartesi günü ikindi vakti cihanı gör ki öyle bir adamı bırakmadı, feleği gör ki öyle bir nefsi incitmedi. Dünyanın düzeni, zamanının biricik incisi Sâhib-i Dîvân Mehmed b. Mehmed 683 H yılı Şabanının dördüncü pazartesi günü ikindi vakti felek ırmağında tam bir teslimiyetle denizin arzusu üzerine kılıç kadehi ile kahr şerbetini dopdolü olarak içti.*

به جام تیغ لبالب کشید شربت فھر

به دست تسلیم از روی اختیار بجز

Sâhib-i Dîvân Mehmed'in vefatıyla beraber idare ettiği işlerin bozulduğunu *Aksarayî Tezkiresi* yazar.

Mezkûr tezkire, bu zatın âlim, fazıl, kâmil bir vezir olduğunu, yazdığı muharreratın emsalini meydana getirmek mümkün olmadığını, idâre-i umûr için bütün fezaili nefsinde cem' eden, hatip, belîğ bir devlet racülü bulunduğunu, otuz senelik memuriyetinde daima hayr-hâhâne bir meslek takip ettiğini ve verdiği emirlerin bütün Selçukî memalikinde nafiz ve cari olduğunu, ulema ve şuaranın hakkında medh ü sitayişte bulunduklarını zikreder.⁴¹⁴

به لفظ صاحب دیوان ز خویش یادم کن

که نام و نسبها ازین بزرگتر داری

خواص ملک در انگشتی سلیمان داشت

تراست ملک مسلم که در گهرداری

مرد جور کنون عدل تا که خواهی کرد

نماند حاجت خلق از کرم چه پرداری

Aşağıdaki rubai de Şemseddin Mehmed hakkında söylenmiştir.⁴¹⁵

تا تو در تخت حکم بنشستی

دست بیداد خلق بر بستی

گرت لباس خوانده ام پیشی

دگرت حضر خوانده ام همنی

⁴¹⁴ Sâhib-i Dîvân tabiriyle beni an ki sen bundan daha büyük isim ve nesep sahibisin. Mülkün seçkin kimseleri Süleyman'ın yüzüğüne sahiptirler. Memleket senin elindedir. İnci ve cevhere sahiptir. Şimdi eziyet yok oldu, adaleti istediğin kadar yapacaksın. Halkın ihtiyacı kalmadı, lütuftan sen neyi alacaksın?

⁴¹⁵ Sen tahtta oturdukça halkın zulüm elini bağladın. Ben sana İlyas dediysem sen ondan da öndesin. Sana Hızır dediysem Hızırısın.

GÖK MEDRESE (670 H / M 1272)

670 H / M 1272 senesi, Anadolu Selçukî tarihinde imar faaliyetleri ve âsâr-ı medeniyye nokta-i nazarından mühim bir sene adedilmek lazım gelir. Bu sene içinde Sivas'ta bugün bakayasını hayretle temaşa ettiğimiz Buruciye, Dâru'l-Hadîs yahut Çifte Minare, Gök Medrese yahut Sahibiye gibi kıymet-i san'atkârâneleri cidden yüksek eserler vücuda getirilmiş ve Selçukî ricali bu hususta âdetâ birbirleriyle rekabet etmişlerdir. Gök yahut Sahibiye Medresesi Topraktepe'nin şark eteğinde yapılmış olup Sivas'ta Selçukî âsâr-ı medeniyyesi arasında en iyi muhafaza edilmiş olanıdır. Medrese vaktiyle altı üstlü iki kat olarak yapılmış ise de sonradan fevkani tabaka kâmilten denecek derecede hey'et-i asliyyesini kaybetmiş ve alt kısımda ise on üç hücre yani oda kalmıştır.

1239 H / M 1823 senesinde Sivas müftüsü Seyyid Abdullah Efendi tarafından medresenin bir kısmına ahşap olarak fevkani bazı odalar ilâve edilmiştir.

Medrese kapısının iki tarafı ve üst kısmı ince taş oymacılığının şaheseridir. Bu kısma, yazılar da ayrı [117] bir güzellik veriyor. Kapının her iki tarafında yaprak şeklinde tezyinatla dokuz muhtelif hayvan başı vardır. Kapının ve ön cephenin yukarı kısmında tuğladan yapılmış ve çinilerle süslenmiş mürtefi' iki minare ve methalde karşı karşıya bir mescitle bir dârü't-tedris vardır.

Sağ taraftaki mescit beşi metre murabba'ında olup minberi sonradan yapılmıştır. Kapının çevresinde mavi ve beyaz çini üzerine siyah renkle mabede hizmet hakkında üç hadîs-i peygamberî yazılmıştır.

Mihrabın etrafındaki mavi çini üzerine yine siyahla yazılı (âyet-e'l-kürsî) okunur. Bu kısmın çinilerinin bazıları kırılmıştır. Mütebaki kısım güzelliğini muhafaza ediyor. Kırılan çinilerin yerine sonradan aynı renkte çiniler konmuştur.

Medresenin cephe duvarına yapılmış üç lüleli çeşme de yine bu medrese sahibinindir.

Medresenin cenup cihetinde bir bostan mevcuttur. Burası vaktiyle medreseye ait bir hamam arsası imiş.

Bu medrese bir aralık 1926 senesi Haziranına kadar İmam ve Hatip mektebi olmuştu. Şimdi müze ittihaz edilmek suretiyle bu güzel eser harap olmaktan kurtarılmıştır.

Medresenin kitabesi üç kısımdır. Kapının sağındaki hücrenin üstünden başlayarak kapının üstüne ve oradan soldaki hücrenin üstüne geçerek nihayet bulur. Kitabe sülüs hatla hakkedilmiştir (bir sureti *Sivas ve Divriği Korpusu*'nda vardır).

Sağ hücrenin üstündeki kısım:

امر بعمارة هذه المدرسة المباركة في أيام دولة السلطان الا

Kapının üstünde:

عظم شاهنشاه المعظم غياث الدنيا و الدين كيخسرو بن قلع أرسلان خلد الله دولته صاحب الاعظم الدستور
المعظم ابو الخيرات و الحسنات فخر الدولة والد

Soldaki hücrenin üstünde:

بن على بن الحسين احسن الله عاقبته في غرة محرم سنة سبعين و ستمائة

Kapının iki yan kısımlarında solda:

(عمل الاستاد)

Sağda

(كالويان القونوى)

ibaresiyle medrese mimarının ismi hakkedilmiştir.⁴¹⁶

Medrese kapısının dış kısmının etrafındaki münhane kemerin etrafında (الح (أمن الرسول) âyet-i kerîmesi yazılıdır.

⁴¹⁶ Bu kutlu medresenin yapılmasını Kılıç Arslan -Allah devletini sürekli kılsın- oğlu ulu sultan, yüce şahlar şahı, din ve dünyanın yardımcısı, Keyhusrev'in zamanında başvekil, ulu düstur, hayır ve iyiliklerin babası, devlet ve dinin övgüsü Hüseyin'in oğlu Ali -Allah sonunu hayır etsin- 670 H yılı Muharreminde emretti. Konyalı üstat Kâloyan yaptı.

Kapının sol tarafındaki pencerenin üstünde:⁴¹⁷

افضل البقاع المساجد

[118] Kapının sol tarafındaki cephe üstünde diğer bir hadîs-i peygamberî görülür.

Medrese kapısının en üstünde cepheye tesadûf eden kısmında bir satır olarak

عمر فى ايام دولة السلطان الاعظم شاهنشاه المعظم غياث الدنيا و الدين كيخسرو بن قليج أرسلان خلد الله دولته

kitabesi hakkedilmiştir.⁴¹⁸

Yine medrese binasının cephesinde solda minare kaidesi kısmında bir müsemmen içinde:

و ان يكاد الذين

Ve binanın solunda minare kaidesinde bu ayetin devamı olan:

كفروا ليزلقونك بابصارهم

Sağdaki minare kaidesinde de:

لما سموا الذكر و يقولون انه لجنون

Minarenin çeşme tarafındaki kaide kısmında ise

و ما هو الا ذكر للعالمين

âyet-i kerimesi vardır.⁴¹⁹

Medresenin methalinde sağdaki mescit kapısının üzerinde:⁴²⁰

و ان المساجد لله فلا تدعوا مع الله احدا

Soldaki dârü't-tedrîs kapısının üstünde:⁴²¹

⁴¹⁷ Mekteplerin en faziletlisi mescitlerdir.

⁴¹⁸ Ulu sultan, yüce şehenşah, dünya ve dinin yardımcısı Kılıç Arslan'ın oğlu Keyhusrev'in -Allah devletini sürekli kulsın- devleti zamanında yapılmıştır.

⁴¹⁹ Doğrusu inkâr edenler Kur'an'ı dinlediklerinde nerdeyse seni gözleriyle yiyeceklerdi. O, delidir diyorlardı. Oysa Kur'an âlemler için bir öğütten başka bir şey değildir (Kalem suresi, 51-52).

⁴²⁰ Mescitler Allah'a aittir, öyleyse Allah'la beraber hiç kimseyi anmayın (Cin suresi/18).

افضل عبادة أمتى قراءة القرآن

Mescidin avlu tarafındaki penceresinin üstünde:⁴²²

افضل العبادة الفقه

Dârü't-tedrisin avlu tarafındaki penceresinin üstünde:⁴²³

و افضل الدين الورع

âyet-i kerîmesiyle ehâdis-i peygamberî mahkûktur.

Medresenin kible yönündeki ikinci kapısının üzerinde celî hat-la:

من كلام أمير المؤمنين على كرم الله وجهه

Üçüncü oda kapısının üzerinde:⁴²⁴

ارزكى المال ما اشتهيت به الآخرة

Dördüncü kapının üstünde:⁴²⁵

اقرب الناس من الانبياء اعلمهم بما امروا به

[119] Beşinci oda kapısının üzerinde:⁴²⁶

اشرف العلم ما ظهر فى الجوارح و الاركان

Altıncı oda kapısının üstünde:⁴²⁷

اوضع العلم ما وقف على اللسان

⁴²¹ Ümmetimin ibadetlerinin en üstünü Kur'an okumaktır.

⁴²² İbadetlerin en üstünü fıktır.

⁴²³ Dinin en üstünü şüpheli şeylerden sakınmaktır.

⁴²⁴ Müminlerin emîri Hz. Ali (Allah onun yüzünü güzel kılsın)'nin sözüdür: Malın en temiz kendisiyle ahiret elde edilebilir.

⁴²⁵ Peygamberlere en yakın insanlar onlara nelerin emredildiğini daha iyi bilenlerdir.

⁴²⁶ İlmin en üstünü, insan organlarında ve uzuvlarında görülen ilimdir.

⁴²⁷ İlmin en şereflişi dille ilgili olanıdır. /En değersiz ilim, sadece dilde olanıdır.

Yedinci oda kapısının üzerinde:⁴²⁸

افضل الشرف بذل الاحسان

Medresenin bahçe tarafındaki kapısının üstünde:⁴²⁹

على كل باب من ابواب الجنة مكتوب

Diğer bahçe kapısının üzerinde:⁴³⁰

لا اله الا الله محمد رسول الله

Medresenin şimal tarafındaki oda penceresinden birinin üstünde:⁴³¹

من اشتاق الى الجنة سارع الى الخيرات

Yine şimal tarafındaki oda penceresinin üzerinde:⁴³²

قال النبي صلى الله عليه و سلم

Şimal tarafındaki kapı üzerinde:⁴³³

من يرد الله به خيراً يفقهه فى الدين

Yine o taraftaki diğer bir pencere üstünde:⁴³⁴

من علم حتى يكون منتهاه الجنة

Yine başka bir pencerenin üzerinde:⁴³⁵

من سئل عن علم يعلمه فكتمه [الجم بلحام من نار]

Aynı cephedeki bir pencere üzerinde de:⁴³⁶

⁴²⁸ Şereflerin en üstünü iyiliği çok yapmaktır.

⁴²⁹ Cennet kapılarının her birinin üstünde şu yazılıdır:

⁴³⁰ Kelime-i tevhid: Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir.

⁴³¹ Cenneti arzulayan, hayırlara koşturur.

⁴³² Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

⁴³³ Allah kimin için hayır dilerse onu dine fakih (anlayış sahibi) kılar.

⁴³⁴ Kim bilirse onun sonu cennet olur.

⁴³⁵ Kime bildiği bir şey sorulur da onu gizlerse ağzına ateşten bir gem vurulur.

⁴³⁶ Peygamberler komutandır, fakihler efendidir, onların meclisleri ilmi artırır.

الانبياء قادة و الفقهاء سادة و مجالسهم زيادة

hadîs-i peygamberîsi ile kelâm-ı Ali ve kelime-i şehadeti havi cümel-i hakîmeler hakkolunmuştur. Medresenin şark cihetindeki kısım yıkılmış ve sonradan müftü Seyyid Abdullah tarafından ahşap olarak yaptırılmıştır. Bu kısımda mermere hakkedilmiş iki satırlık kitabe şudur:⁴³⁷

1- امر بانشاء هذه المدرسة المباركة تقريباً الى الله تعالى صاحب الاعظم الدستور المعظم مو[لى] الى [120]... [1] رسوم الكرم

2- قوام ال [لدولة] القاهرة و نظام الملة الزاهرة ابو الخيرات و الطاعات و الحسنات فخر الدولة و الدين على بن الحسين احسن الله عاقبته فى غرة محرم سنة سبعين و ستمائة

Bu kitabenin altında:⁴³⁸

اللهم ايد و انصر عبدك و خليفتك السلطان الاعظم و الخاقان المعظم مولى ملوك العرب و العجم ظل الله فى العالم ادام الله دولته و سلطنته الى يوم القيام.

ibareli bir kitabe daha hakkedilmiş olduğunu Huar'dan naklen *Sivas ve Divriği Korpusu* yazıyorsa da (s. 23) bugün bundan eser yoktur.

*

**

Medresenin bahçe tarafındaki yıkılan kemeri üzerinde evvelce kûfî hatla hakkedilmiş bir kitabe daha varmış. Kemer yıkıldıktan sonra bu yazılar karmakarışık bir hâlde sonradan yapılan duvara konmuştur.

1239 H / M 1823 senesinde Sarı Hatipzâdelerden müftü ve müderris Seyyid Abdullah Efendi'nin beyaz mermer üzerine hakke-

Bu kutlu medresenin yapılmasını Allah'a yaklaşmak için başvekil, ulu düstur, Arap ve Acem'in efendisi, cömertliğin temeli, kahredici devletin kuvveti, çiçek gibi milletin düzenleyicisi, hayırların, taatların ve iyiliklerin babası, devlet ve dinin övgüsü Ali Hüseyin -Allah onun sonunu güzel kulsun- 670 Hyılı Muharreminde buyurdu.

⁴³⁸ Ey Allahım! Ulu sultan, yüce hakan, Arap ve acem meliklerinin efendisi, dünyada Allah'ın gölgesi olan kulun ve halifene yardım et ve onu güçlendir. Allahım! Onun devlet ve saltanatını kıyamete kadar sürekli kulsun.

dilmiş kitabesi medresenin şark tarafında, yaptırdığı kısım duvarındadır. Kitabe şudur:⁴³⁹

1- و لقد عمر و رمم السيد عبد الله المفتى المدرس

2- كانه بناها ثانياً فله دره خالصاً ساعياً

3- فى غرة رمضان سنة تسع و ثلثين و مأتين و الف

Gök Medrese (1322 H / M 1904) tarihinde Sivas valisi Reşid Akif Paşa merhum zamanında Evkaf tarafından tamir ettirilmiştir.

*

**

Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi*'nde Sivas'ın binalarını yazarken Kızıl Medrese ismiyle, bu Gök Medrese'den de bahsetmiştir.⁴⁴⁰

Evliya Çelebi; bu eserin mislini yapmak mümkün olmadığından, Demirleng'in bu binayı hayretle temaşa eylediğinden, kapısının [121] bir kale kapısı cesametinde olduğundan, tezyinatından ve binanın iki kat üzerine yapılarak seksen odayı ihtiva ettiğinden, talebenin kışın alt kattaki odalarda çalıştıklarından, varidatı kesir olan bu medresedeki talebenin vaktiyle Çin porseleninden mamul kaplarda sekiz türlü nefis yemek yediklerinden bahseder.

Evliya Çelebi, bina sahibinin II. Kılıç Arslan olduğunu ve medresenin 569 H / M 1174'te yapıldığını yazıyorsa da bu, kitabeyi iyi okuyamayarak Keyhusrev b. Kılıç Arslan'ı, II. Kılıç Arslan zannetmesinden ileri geliyor.

⁴³⁹ Muhakkak müftü ve müderris Seyyid Abdullah onu 1239 H Ramazanı başında tamir edip onardı. Sanki onu ikinci kez yeniden yaptı. Allah onun çalışmasından ve iyi niyetinden dolayı hayrını çoğalt-sın.

⁴⁴⁰ Kızıl Medrese derler medrese-i ibret-nümâ vardır ki diyâr-ı İslâmiyyede öyle bir dârü'l-ulûm ne bina olunmuştur ve ne olunacaktır. Timür gördükte engüşt-ber-dehân olarak hayrette kalmıştır. Kale kapısı gibi bir bâb-ı muallâsı vardır ki gören adamın aklı perişan olur. Üstat, bu kapının yemin ve yesarındaki atebe-i âlilere Cenabıhakk'ın yed-i kudretiyle halk ettiği ezharın eşkâlini (طابق النعل بالنعل) (/Eskilerin gittiği yoldan giden) öyle nakşeylemiştir ki gören, sihr-i bukailemun-ı ibret-nümün zanneder (Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, C 3, s. 201).

GÖK MEDRESE ÇEŞMESİ

Bu çeşme de, medresenin banisi Sahib Ata Fahreddin Ali'nindir. Çeşme, medresenin cephe kısmında ve karşıdan bakışa nazaran cephenin sol kısmındadır. Çeşme üç lülelidir. Su, bu lülelerden taş yalağa akar. Tezyinatı giriftir. Sülüs hatla hakkedilmiş iki satırlık kitabesi şudur:⁴⁴¹

1- امر بإنشاء هذه العين فى أيام دولة السلطان الاعظم شاهنشاه المعظم غياث الدنيا و الدين أبى الفتح كخيخ
[حرو بن] قلج أرسلان خلد الله دولته

2- الصاحب الاعظم و الدستور للعظم أبو الخيرات و[الحسنا]ت فخر الدولة و ال [دين عل] بن الحسين
احسن الله عواقبه.

Gerek medrese ve gerek çeşme Selçukîlerin nüfuzlu ricalinden olup İzzeddin (Rükneddin Kılıç Arslan) (Gıyaseddin Keyhusrev) devirlerinde en yüksek makamâtı ihraz ve bilhassa Gıyaseddin Keyhusrev zamanında teferrüt eden ve Sahib Ata diye tanınan Fahreddin Ali tarafından yaptırılmıştır.

III. Gıyasedin Keyhusrev, IV. Kılıç Arslan'ın oğlu olup 663 H / M 1264 senesinde babası Kılıç Arslan'ın katli üzerine iki buçuk veya altı, *Hammer Tarihi*'ne göre dört yaşında hükümdar ilân olundu. Bu zamanda veziriazam olan Sahib Ata Fahreddin Ali, Muinüddin Süleyman Pervane'nin siyetiyle azlolunarak Osmancık Kalesi'ne hapsedildi. Rakibini hükûmet işlerinden uzaklaştıran Muinüddin Pervane umûr-ı devleti eline aldı. 665 H / M 1266 senesinde Keyhusrev'in kız kardeşi Abaka Han'ın oğluna nikâh edildi. Bir Müslüman kadınının gayrimüslim olan Moğol hükümdarının oğluna verilmesi bazı ümeranın adem-i hoşnûdisini mucip oldu. Bundan başka Süleyman Pervane'nin Moğollara mümaşatı ve Moğolların mezalimi evvelce

⁴⁴¹ Bu çeşmenin yapımını Kılıç Arslan'ın oğlu, Ebü'l-Feth, din ve dünyanın yardımcısı, Sultanü'l-a'zam ve Şehinşahi'l-muazzam Keyhüsrev'in, Allah onun devletini ebedî eylesin, saltanat günlerinde büyük vezir, kural koyucu, iyilik ve hayırlar sahibi, din ve devletin övüncü Ali b. Hüseyin emretti. Allah sonlarını güzel eylesin.

Muinüddin'in adamı olan Hatioğlu Ziyaeddin ve Şerefeddin ismindeki iki kardeşin isyanına vesile oldu.

Ziyaeddin, Niğde emîri idi. Muinüddin Pervane ile tekrar veziriazam olan Sahib Ata Fahreddin'in [122] Tebriz'de İlhanî hükümdarının nezdinde bulunmalarından bilistifade Ziyaeddin Kayseri'yi zapt ile orada bulunun Gıyaseddin Keyhusrev'i ümerasıyla birlikte esir ederek Niğde'ye götürdü. Orayı kendisine merkez yaptı.

Ziyaeddin, kardeşi Şerefeddin'i Mısır hükümdarı Baybars Bundukdârî nezdine göndererek Moğolların hücumu ihtimaline karşı Baybars'tan yardım istedi.

Mısır kuvvetlerinin vürudundan evvel Moğol kumandanı Konkurtay bu isyanı derhâl bastırarak Ziyaeddin'i idam ettirdi.

Moğollara iyiden iyi istinat eden Pervane Süleyman'ın şerrinden bıkan bazı ümera Mısır'a hicret ettiler. Gerek bu zevat ve gerek daha evvel yani Hatioğlu Ziyaeddin tarafından gönderilen heyet Baybars'ı Anadolu'ya geçmeye teşvik ettiler.

Baybars'a karşı yürüyen İlhanî hükümdarı Abaka Han 675 H / M 1276 senesi Zilkadesinde Elbistan Ovası'nda mağlup oldu, bunun üzerine Mısır hükümdarı Kayseri'yi zapt etti.

Rivayete göre Muinüddin Pervane de Moğolların tahakkümünden bıkarak oğlu Alâeddin Ali'yi göndererek Baybars'ı Anadolu'ya davet etmiş ve kendisi de ona iltihaka karar vermişti.

Elbistan mağlubiyeti üzerine hiddetlenen Abaka Han bir hayli Türk'ü katletmek suretiyle hiddetini teskin etmek istiyordu. Bu arada Mısırlılarla muhaberesinden şüphe ettiği Muinüddin Pervane'yi de 676 H / M 1277 senesi Rebiülevvelinde Aladağ'da idam ettirdi.

III. Keyhusrev zamanına ait vukuattan biri de Cimri Vaka-sı'dır. II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu Gıyaseddin Siyavuş olduğunu iddia eden ve Selçuknamelerde tezyif yollu Cimri diye zikredilen⁴⁴² halkın hüsnüzannını kazanmış bir müddei meydana çıkarak saltanat

⁴⁴² *Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar* (s. 21), Köprülüzâde Fuad Efendi.

iddiasında bulundu ve takriben 675 H / M 1276 senesinde kıyam etti.⁴⁴³

Karamanoğlu Mehmed Bey bunu fırsat bilerek Cimri ile beraber Konya'yı zapt etti. Cimri namına hutbe okundu ve para basıldı. Bütün bu vaziyetleri Moğolların mezalimi meydana geritiyordu.

Gıyaseddin Keyhusrev, Cimri ile epey uğraştı. 676 H / M 1277'de veya az daha sonra Cimri katledilerek bu tehlikeli vaka bastırılmış oldu.

Gıyaseddin Keyhusrev'in amcazâdesi Gıyasedin Mesud b. İzzeddin, pederi İzzeddin Keykâvus'un iltica ettiği Kıpçak hükümdarı nezdinde vefatına mebni Sinop tarikiyle Anadolu'ya geçtikten sonra İlhanîlerin daveti üzerine Tebriz'e gitmiş ve Selçukî memleketlerinin yarısı Mesud'a verilmiştir (682 H / M 1283).

[123] Gıyaseddin Keyhusrev, bu taksime itiraz ederek gürültü yapmak istediye de Moğolların bazı ithamâtı ve iğtişâş korkusu üzerine ricâl-i devletin kararıyla ikamet etmekte olduğu Erzincan'da katledildi. *Hammer Tarihi*, İlhanî hükümdarı Argun Han'ın düşmanı olan Kırım Tatarlarıyla münâsebât-ı hufyede bulunduğu şüphesiyle 684 H / M 1285'te idam edildiğini yazar.

*

**

Gök Medrese ile çeşmesinin banisi Fahreddin Ali'nin Selçukî devleti vezirlerinin en nüfuzlularından olduğunu bilmünasebe yukarıda yazmıştık. Fahreddin Ali aslen Konyalıdır. Babasının adı Hüseyin'dir. Büyük babasının adının da Hacı Ebû Bekri'l-Konevî olduğunu, Sivas Vilâyeti Evkaf Müdiriyyetinde mukayyet 678 H / M 1279 Zilkade tarihli vakfiyesinden anlıyoruz. Bundan başka Konya'da

⁴⁴³ 699 H tarihinde Yusuf adında bir zat tarafından yazılmış manzum *Hamuşname* isimdeki bir eserin sekizinci hikâyesinde muharriir, kendi zamanında salâh-ı hâl ile halkın itimadını kazanmış birinin (Ben sultân-ı Rûm'um) diyerek kıyam ettiğini ve ona halkın Cimri ismini verdiklerini yazıyor (Köprülü Kütüphanesi, no: 1597).

Sahib Ata Camii kitabesinde de büyük babasının ismi Ebû Bekir olarak geçer.

Fahreddin Ali, karışık bir devirde vezaret makamına gelmiş ve vefatından az evveline kadar bu hizmette bulunmuştur ki yirmi seneye yakın bir zamandır.

Fahreddin Ali, III. Keyhusrev'in cülûsunda Muinüddin Pervane'nin gammazlığıyla Moğollar tarafından vezaretten azlolunarak Osmancık kalesine hapsedilmişti. Buna da sebep, Bizans'a iltica eden İzzeddin Keykâvus hakkında müşfik davranması ve ona birtakım hediyeler göndermesi idi.

Sahib Ata'nın azlini müteakip yerine Mecdüddin Mehmed b. Hasanü'l-Erzincânî vezir oldu.

Fahreddin, bir kolayını bularak Osmancık kalesinden çıktı. Moğolların yanına gitti ve hakkında söylenen şeylerin iftira olduğunu anlattı.

Fahreddin'in masum olduğu tebeyyün ettiğiinden evinde oturmak şartıyla kendisi serbest bırakıldı. O da Konya'ya gelerek vakıflarını imar ile uğraşmaya başladı.

Mamafih uğradığı felaket onda mevki ve makam hırsını söndürmemişti. Birtakım hediyelerle Abaka Han'ın yanına gitti. Moğollar, tekrar kendisini vezaret makamına getirdikleri gibi oğullarına da askerî kumandanlığı verdiler.

Sahib Ata, Konya'daki kabir kitabesine göre 684 H / M 1285 senesi Şevvalinin yirmi beşinci günü ve *Aksarayî Tezkiresi*'ne göre de 687 H / M 1288 senesinin sonunda vefat etmiştir.⁴⁴⁴

⁴⁴⁴ Sahib Ata'nın kabir kitabesi:

انتقل من دار الفنا الى دار البقا صاحب الاعظم فخر الدين على بن الحسين نور الله مواء في اواخر شوال سنة اربع و ثمانين و

ستماية

Veziriazam Fahreddin Ali b. Hüseyin -Allah yerini nurlandırсын- 684 H yılı Şevvalinin sonunda dünyadan ebedî âleme, ahirete göçtü.

Aksarayî Tezkiresi'ndeki manzum tarih şudur:

که مرگ صاحب گشت از قضاى حق صادر

دو شنبه خامس عشرين بد از مه شوال

Fahreddin Ali, son zamanlarda vezaretten çekilerek Akşehir civarındaki Nadirköy'deki çiftliğinde oturmuş ve orada vefat ederek naaşı Konya'daki hankahı dâhiline defnedilmiştir.

Fahreddin Ali çok zengindi. Emvalini Karahisâr-ı Devle denilen Afyonkarahisarı'nda sakladığından burası Karahisâr-ı Sahip ismini almıştır.

[124] Bazı delaile nazaran Fahreddin Ali'yi de Moğolların adamlarından saymak lazım gelir. Yalnız o, Muinüddin Pervane gibi gaddar ve hunhar değildir.

Selçukî hükûmetinin en zi-nüfuz ricalinden olan Fahreddin Ata'nın memleketin umranına çok hizmet ettiğini, bıraktığı medeni eserlerden anlıyoruz.⁴⁴⁵

Sahib Ata'nın Sivas'taki Sahibiye medresesinin 678 H / M 1279 Zilkade tarihli vakfiyesi sureti Sivas Evkaf Müdiriye defterinde mevcuttur.

Vakfiyeyi 682 H / M 1283'te ölen Konya kadısı Siraceddin Ebu's-Senâ Mahmud b. Ebî Bekir b. Ahmed Armyu tertip etmiştir. Vakfiyenin elkaba ait kısımları ber-vech-i âtîdir:⁴⁴⁶

به قرب خطه آقشهر در ده نادر

به سال شصت و هشتاد و هفت ز هجرت

687 H yılı Şevval ayının yirmi beşinci pazartesi günü Sahip'in ölümü Akşehir kasabası yakınlarındaki Nadir köyünde takdiriilahi ile gerçekleşti.

⁴⁴⁵ Fahreddin Ata'nın şimdiye kadar görülen eserleri şunlardır: Sivas'ta 670 H / 1271 M tarihli medrese ve çeşme; Ilgın'da 666 H / 1267 M tarihli kaplıca; İshaklı'da 647 H / 1249 M tarihli han; Akşehir'de 648 H / 1250 M tarihli taş medrese ve 659 H tarihli hankah; Konya'da 656 H / 1258 M ve 628 H / 1283 M tarihli cami ve türbe, yine Konya'da tarihsiz olarak hamam, buzhane, ince minare, Nalinci Baba Kümbedi. Kayseri'de 665 H / M 1266, 667 H / M 1268 tarihli çeşme ve Sahabiye Medreseleri, Sahib Ata'nın Anadolu'da yaptırdığı kıymetli eserlerdir.

⁴⁴⁶ *Efendimiz, yüce sultan, dünya'da Allah'ın gölgesi, Arap ve Acem meliklerinin dizginlerini elinde tutan, Allah'ın arzının sultanı, Allah ülkesinin koruyucusu, Allah kullarının yardımcısı, Allah vezirlerinin karar kıldıkları yer, dünya ve dinin yardımcısı, İslâm ve Müslümanların direği, haricileri ve dinden dönenleri kahreden, kâfirleri ve müşrikleri öldüren, dinsizleri ve zındıkları yok eden, sultanların ve kralların en adaletlisi, halifenin burhanı, bağışlanmış sultan Alâeddin Keykubad'ın oğlu mutlu sultan Gıyaseddin Keyhusrev'in oğlu Mesud sultan Rükneddin Kılıç Arslan'ın oğlu Ebu'l-Feth Keyhusrev -Allah onun saltanatını sürekli kılsın, dünya ve ahirette delilini açık yapsın.. ve yardımcılarını üstün kılsın. Allah, başvekil, yüce düstur, zamanın Âsa'fı, dünyanın kurtarıcısı, dünyayı yöneten, adalet ve insafla ortaya koyan, dinin sığınağı, sünneti diriltten, zayıfların ve fakirlerin koruyucusu, mü-*

«مولانا السلطان الاعظم ظل الله فى العالم مالک [رقاب] ملوک العرب و المعجم سلطان ارض الله و حافظ بلاد الله ناصر عباد الله مقرر اولياء الله غياث الدنيا و الدين رکن الاسلام و المسلمين قانع الخوارج و المتمردين قاتل الکفرة و المشرکين قاهر الزنادقه و الملحدین اعدل الملوک و السلاطين ابو الفتح کيخسرو بن السلطان السعيد رکن الدين قيلج ارسلان ابن السلطان السعيد غياث الدين کيخسرو ابن السلطان المغفور معلاء الدين کيقباد برهان امير المؤمنين خلد الله سلطانه و اظهر فى الحافقين برهانه و اعوانه و لما وفق الله سبحانه و تعالى صاحب الاعظم الدستور المعظم آصف الزمان صلاح العالم مدير الدنيا مظهر العدل و الانصاف كهف الشريعة محى السنة ملجاء الضعفاء و المساكين ملاذ المؤمنين نظام الملک قوام الممالک ملک ملوک الامراء و الوزراء شرقاً و غرباً بعداً و قرباً فخر الدولة و الحق و الدين يمين الملوک و السلاطين ابا المعالى و المفاخر و المحاسن على بن الحسين بن الحاج ابي بكر القونوى ادام الله ايامه و اقباله ... من ذى القعدة سنة ثمان و سبعين و ستمائه...»

Vakfiye sekiz buçuk büyük sayfadır. Maalesef çok yerleri yanlış kopya edilmiştir. Vakfiye suretinin sonunda şahit isimleri yoktur. Bu vakfiyeden bir ay sonra ikinci bir vakfiye daha tertip edilmiştir.

Vakfiyede muhteşem ve muazzam unvan ve elkap ile zikredilen Gıyaseddin Keyhusrev Moğolların bir valisi kadar bile hüküm ve nüfuzu haiz değildi. Zaten yanındaki ümera, hep Moğollar tarafından tayin edilmişti.

*

**

Sahib Ata'nın ahfadı Karahisâr-ı Sahip'te bir müddet hükûmet etmişlerdir. Bilahare burası bir aralık Garbî Anadolu'da Adalar Denizi'ne kadar nüfuzu olan Germiyanogullarına intikal eylemiştir.

---

minlerin desteği, mülkün düzenleyicisi, ülkelerin kuvveti, doğuda, batıda, uzakta ve yakında olan beylerin, vezirlerin ve meliklerin meliki, devlet, hak ve dinin övgüsü, sultanların ve meliklerin sağ kolu, yüceliklerin, övgülerin ve güzelliğinin babası Konyalı Ali b. Hüseyin el-Hâc Ebû Bekir al-Konevî'nin oğlu Hüseyin'in oğlu Ali'yi muvaffak kılınca -Allah günlerini ve geleceğini sürekli kılsın- 678 H Zilkade...

Sahib Ata oğullarından Taceddin Hüseyin 677 H / M 1278 senesinde Cimri Vakası esnasında Akşehir civarında Kozağaç mevkiinde vefat etmiştir. Taceddin Hüseyin, kuvvet ve şecaatiyle maruftu.

DÂRU'R-RÂHA KİTABESİ (720 H / M 1320 – 779 H / M 1377)

[125] Bu bina Sivas'ın İmaret Mahallesi'ndedir. Eski binadan bugün eser kalmamıştır. Yalnızca binanın sülüs kitabesi zayi olmayıp tamir esnasında İmaret Camii kapısının sol taraf duvarına konmuştur.

Bina vaktiyle bir cami, bir zaviye ve bir de imareti ihtiva ediyormuş. Mahalleye İmaret Mahallesi denilmesinin sebebi de evvelce mevcut olan imareten dolayıdır. Şimdi burada cami ile bir ilk mektep bulunuyor.

Dâru'r-Râha'ya ait beş satırlık kitabe şudur:⁴⁴⁷

- 1- بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَقَفَ الْإِخْوَانُ الْمُحْتَاجَانِ إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى الْخَطَّابُ وَالْحُسَيْنُ ابْنَا
- 2- الْمَرْحُومِ كَمَالِ الدِّينِ أَحْمَدَ بْنِ رَاحَتٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ وَغَفَرَ لَهُمَا هَذِهِ الْبُقْعَةَ عَلَى الصَّلَاحِ مِنْ أَهْلِ الدِّينِ
- 3- وَالْفُقَرَاءَ وَالْمَسَاكِينَ وَسَمَّاها بَدَارَ الرَّاحَةِ وَجَعَلَهَا لَهُمْ مَأْمَنَ الْإِسْتِرَاحَةِ فِي مَحْرَمٍ مِنْ سَنَةِ عِشْرِينَ وَ
- سَبْعِمِائَةٍ
- 4- ثُمَّ جَدَّدَهَا الْعَبْدُ الضَّعِيفُ الْمُحْتَاجُ إِلَى رَحْمَةِ رَبِّهِ اللَّطِيفِ الشَّيْخِ حَسَنِ بْنِ الْمَرْحُومِ الْمُغْفُورِ
- 5- عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ رَاحَتٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ وَغَفَرَ لَهُ فِي مَحْرَمٍ مِنْ سَنَةِ تِسْعٍ وَ سَبْعِينَ وَ سَبْعِمِائَةٍ

Eldeki vakfiyeye göre bu Dâru'r-Râha'yı yaptıran Kemaleddin Ahmed b. Rahat'tır. Dâru'r-Râha için 721 H / M 1321 senesi Şevvali-

⁴⁴⁷ Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla. Bu büyük yapıyı Allah'ın rahmetine muhtaç, rahmetli Kemaleddin Ahmed b. Rahat'ın (Allah onlara acısın ve bağışlasın) oğulları Hattab ve Hüseyin adında Allah'ın rahmetine muhtaç iki kardeş dindar kişiler, fakirler ve miskinler için vakfettiler ve onu Dâru'r-Râha adıyla adlandırdılar, orayı miskinler için güvenli bir dinlenme yeri yaptılar (720 yılı Muharreminde). Sonra bu yeri lütfedici Rabbinin rahmetine muhtaç Şeyh Hasan b. Abdulvehhab b. el-Hüseyin b. Ahmed b. Rahat (Allah onlara acısın ve bağışlasın) 779 H yılı Muharreminde yeniletti.

nin on ikisinde Rükneddin Hattab b. Kemaleddin Ahmed tarafından bir vakfiye tanzim ettirilmiştir. Sonra kardeşi Alâeddin Ali 787 H / M 1385 senesi Rebiülahirinin on birinde diğer bir vakfiye tanzim ettirmiştir. Dâru'r-Râha'nın bulunduğu yere evvelce Kârvânsarây-ı İsfahânî denildiğini *İbn Bîbî* yazar.

Kitabede de iki kardeşin vakfettiği görülüyor. Birinci vakfiyenin bir nüshası Sivas mebusu Ziya Beyefendi'dedir.

Müverrih Salâhaddin Safedî *A'yânu'l-Asr* adlı eserinde bu Rükneddin Hattab'dan bahsetmiştir:

(Hattâbu's-Sâhibü'l-Kebîrü'l-Muhterem Rükneddin b. es-Sâhib Kemaleddin Ahmed b. Hattâbu'r-Rûmî es-Sivasî) müsinn ve şâyân-ı hürmet bir zattı. Nimeti mebzul idi. Torunları, köle vesair hizmetkârları vardı. Sivas'ta bir zaviye yaptı. Buna vakıflar tahsis ettirdi. Hicaz'a gitmek üzere Şam'a gelmişti. Kerak şehrine vusulünde 725 H / M 1325 senesi Zilkadesinde vefat ederek namazı Câmi-i Emevî'de kılınıp Ca'fer-i Tayyâr hatiresine defnedildi.

[126] Gerek bu kayıttaki (es-sâhibü'l-kebîr) ve gerek vakfiyesindeki (es-sâhibü'l-a'zam ve's-sadru'l-muazzam) elkabına bakılacak olursa Rükneddin Hattab'ın Demirtaş b. Çoban'ın nüfuzlu ümerasından olduğu istidlalen anlaşılmaktadır.

Hattab'ın vakfiyesinde şerait zikredildikten sonra vakfın bir kısım iradının vâkıfın oğlu Ömer Bey'e ve onun kızı Dilşad'a ve sonra kardeşi İzzeddin Hüseyin'e ve Emîr Mecdüddin Hasan'a ve Şerefeddin Mehmed b. Yusuf'un iki oğluna, sonra vâkıfın yeğeni Ziyaeddin b. Şemseddin Mahmud b. Kemaleddin Ahmed'e ve daha sonra diğer yeğeni Hasan'ın oğlu Abdulvehhab'a verileceği kaydediliyor. Vakfiyeyi imza eden şahitler arasında Mehmed b. Ahmed'in iki oğlu Abdullah ile Nasrullah dahi vardır.

*

**

Kemaleddin Ahmed b. Rahat, Selçukî devletinin ricalindendir. III. Gıyaseddin Keyhusrev'in kız kardeşi ve IV. Kılıç Arslan'ın kızı Selçukî Hatun'u İlhanî hükümdarının oğluna verdikleri zaman çeyiz

tertibine bu Kemaleddin Ahmed memur edilmiştir.⁴⁴⁸ Rivayete göre Kemaleddin'in kabri Sivas'ın Kılavuz Mahallesi'ndedir.

Kemaleddin Ahmed hakkında fazla malûmatımız yoktur. *Amasya Tarihi*, emîrû'l-ümerâ ve Sivas âyânından olan Kemaleddin Ahmed'in Anadolu valisi Demirtaş'ı isyana teşvik edenler arasında bulunmasından dolayı diğer bazı zevat ile Emîr Çoban Noyan tarafından katledildiğini yazıyorsa da (C 2, s. 477) me'haz göstermiyor.

Sivas Maarif Müdüriyetinde gördüğümüz Sivas mebanisini havi defterde Kemaleddin Ahmed'in aslen Tebrizli olup Nizamülmülk'ün akrabasından bulunduğu ve Demirtaş b. Çoban'a vezirlik ettiği ve bilahare katlolunduğu muharrer ise de şâyân-ı i'timâd görülmemiştir. Fakat oğlu Rükneddin'in Demirtaş ümerasından olduğu kuvvetle muhtemeldir. Mütevellizâde Sivas mebusu muhterem Ziya Beyefendi bu ailedendir. Ziya Beyefendi eserimizin müsveddelerini gözden geçirerek birkaç noktada bizi tenvir buyurmuşlardır, kendilerine müteşekkirimiz.

*

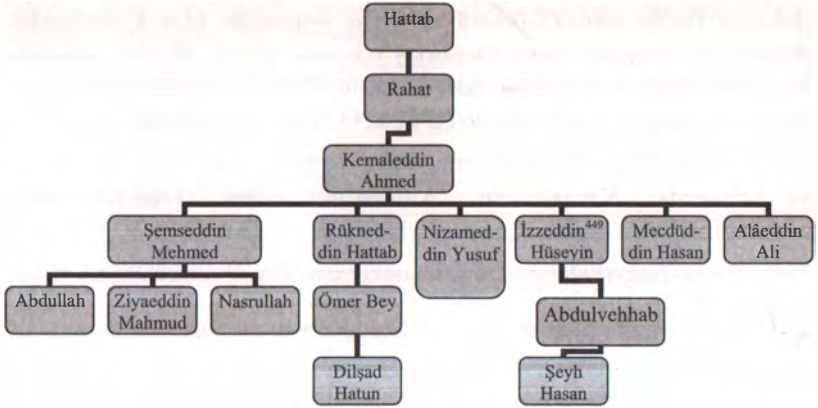
**

779 H / M 1377 senesinde yine bu Kemaleddin Ahmed ailesinden Şeyh Hasan isminde bir zat Dâru'r-Râha'yı tecdiden tamir ettirmiştir ki bunun ismi kitabenin dördüncü satırında mezkûrdur. Şeyh Hasan Kemaleddin Ahmed'in torunu olan Abdulvehhab b. Hüseyin'in oğludur.

Yukarıda zikrettiğimiz vakfiye ile kitabeye göre İbn Rahat ailesine dair şöyle bir silsile tertibi kabildir:

⁴⁴⁸ İbn Bibî, Houtsma Baskısı, s. 310. Selçukî Hatun 712 H / 1312 M senesinde vefat ederek Niğde'de Hând=Hond ismi verilen türbeye defnedilmiştir.

[127]

Bu silsile, Rükneddin Hattab'ın vakfiyesinden alınmıştır.

Bu vakfiyede (es-sâhibü'l-muazzam mefhari'l-ulemâ ve'l-ekâbir nizâmü'l-milleti ve'd-dîn emîr Yusuf)⁴⁵⁰ ve (es-sâhibü'l-muazzam kıdvetü'l-hukemâ zeynü'l-hâc ve'l-haremeyn mecdü'd-devleti ve'd-dîn Mehmed b. Yusuf)⁴⁵¹ isimleri geçiyor.

Bunlardan başka vakfiyede vakfın muhasipliğine fuzaladan Fahreddin Emîrü'l-Hac b. el-Hâc Sadeddin Sa'd b. Sâbıkü'd-dîn Ebî Bekir ile kâtipliğine Abdulhamid b. Mesud b. Ahmedi's-Selmânî, Kerîmüddin Mesud b. Ahmed b. el-Hâc Ahmed el-hâlâtî Ebûhu tayin ediliyor.

⁴⁴⁹ *Amasya Tarihi (Habiloğlu) ve (Emîr Şeyh) lakaplarıyla zıkr ve 716 H'de Sivas valisi olduğunu kaydettiği İzzeddin Hasan acaba bu İzzeddin Hüseyin midir? Rükneddin Hattab'ın vakfiyesinde (el-âlimü'l-Kâmil mefhari'l-ulemâ) elkabıyla zikredilen İzzeddin Hüseyin ulema sınıfındandır.*

⁴⁵⁰ *Yüce vezir, âlimlerin ve büyüklerin övgüsü din ve milletin düzenleyicisi Emîr Yusuf.*

⁴⁵¹ *Yüce vezir, hâkimlerin öncüsü, hac ve haremeynin süsü, din ve devletin büyüğü, rahmetli, bağışlanmış, millet ve dinin şerefi Yusuf b. Mehmed.*

Vakfiyede Şeyh Emîrüddin Mahmûdü'l-Kattâmî ve Şeyh Mehmed b. Şeyh Cemaleddin Yahya el-ma'rûf Ebûh ile Kemaleddin Ahmed b. el-merhum Mehmed b. Ahmedü'l-Merâgî isimleri geçmektedir. Ebûh diye maruf olan Kerimüddin Mesud ve Şeyh Mehmed ailesinin bir kısmı da Amasya'da medfundurlar (müracaat: *Kitabeler*).

ŞEYH HÜSEYİN RÂÎ ÇEŞMESİ KİTABESİ

(723 H / M 1323)

Bu çeşme Şeyh Hüseyin Râî veya Şeyh Hüseyin Çoban ismi verilen türbenin sırasında ve sokak ağzındadır. Çeşmede, ayna taşı olarak sonradan getirilmiş ve bir kısmı kırılmış bir kitabe nazar-ı dikkatimizi celbetmiştir. Müstatil şeklinde bulunan ayna taşının üç kısmında yazı vardır.

Sağ tarafta:

بعمارة العبد الضعيف [المحتاج]

[128] Cephe kısmında:

الى رحمة الله تعالى معين الدين ارفثال اطل الله عمره

Sol tarafında:⁴⁵²

فى جمادى الاولى سنة ثلث و عشرين و سبعمائة

Taşın ortasında iki daire vardır. Sağdaki daire içinde (el-mülkü lillah) ibaresi görülür. Soldaki daire içindeki yazı silinmiştir.

Kitabenin üstünde Farisî ve noksan bir manzumenin son kısmı görülmektedir. Muinüddin Arıkbâl'ın kim olduğunu anlayamadık. Biz bu ismi Arıkbâl şeklinde okuduk. Acaba Türk isimlerinden olan Arıkbay mıdır?

⁴⁵² Zayıf, Allah'ın rahmetine muhtaç kul Muinüddin Arıkbâl... Allah ömrünü uzun kılsın'-in 723 H / M 1323 yılı Cemaziyelevvelinde yapmasıyla.

ŞEYH HÜSEYİN RÂÎ (ÇOBAN) KİTABESİ (772 H / M 1370 – 862 H / M 1458)

Bu bina haricen mahrutıyyü’ş-şekl olup mescit ve türbeyi havidir. Türbe, mescitten iki ayak basamakla tefrik edilmiştir. Bina sonradan tamir görmüş.

Burada medfun zat halk arasında Şeyh Hüseyin Râî, Şeyh Çoban Veli demekle maruftur. Mahallî ananeye göre Şeyh Necmeddin Kübra’nın halifelerinden imiş!

Mescit kısmında mihrabın yanındaki duvara konmuş iki kitabe vardır. Bunlardan biri 772 H / M 1370, diğeri 862 H / M 1458 tarihli-dir.

Birinci kitabe pekiyi okunamıyor. Okuyamadığımız yerleri aynen yazdık. Bu kitabe üç satırlık olup yazısı âdî sülüstür⁴⁵³

1- جدد هذه عمارة المسجد المدرسة ا

2- لمحتاج الى رحمة الله تعالى اشرف

3- مع حى (قيرقدرد) سما بن انصره؛ فى سنة اثنى و سبعين و سبعمائة

Üç satırdan ibaret olan ikinci kitabe daha sonra konmuştur. Tûlü yetmiş, arzı elli iki santimetredir. Sûlûs hatladır:⁴⁵⁴

1- جدد هذه القبة الشريفة المرحوم المغفور المحتاج الى

2- رحمة الله تعالى خواجه شيخ چوبان نورالله قبره فى أيام دولة السلطان [129]

3- الاعظم سلطان محمد خلد ملكه يوسف بن عبدالله عتيق امير مكرم پير احمد بك فى

سنة اثنى و ستين و ثمانمائه

⁴⁵³ Bu yıkık mescit Allah’ın rahmetine muhtaç Eşref.... tarafından 771 H tarihinde onarılmıştır.

⁴⁵⁴ Bu kubbe; rahmetli, günahları bağışlanmış, Allah’ın rahmetine muhtaç Şeyh Çoban’a ait bu kubbe, -Allah kabrini nurlandırın- ulu sultan Mehmed -Allah memleketini sürekli kulsun- devleti günlerinde Pir Ahmed Bey’in azatlı kölesi Yusuf b. Abdullah tarafından 862 H / M 1458 tarihinde yeniden yapıldı.

Birinci kitabe, harap olmuş bir mescidin Eşref isminde birisi tarafından 772 H / M 1370 tarihinde tamir edildiğini ve ikinci kitabe ise bu mescidin yanındaki Şeyh Çoban Türbesi'nin 862 H / M 1458 senesinde Pir Ahmed Bey'in kölesi Yusuf b. Abdullah tarafından tecdiden yapıldığını gösterir.

Demek oluyor ki bu türbe ve mescit 772 H / M 1370 tarihinden evvel de varmış.

Şeyh Çoban kimdir?

Şeyh Hüseyin Râî diye maruf olan bu zatın Dârü'r-Râha sahibi Kemaleddin Ahmed'in oğlu İzzeddin Hüseyin veya Abdulvehhab'ın oğlu Şeyh Hasan olması hatıra geliyor.

Amasya Tarihi 716 H / M 1316, 717 H / M 1317 senelerinde Sivas Valiliğinde bulunup Çobanzâde Demirtaş'a inkıyat ile Sivas'ı teslim eden Emîr Şeyh ve Habiloğlu demekle şöhrat bulmuş olan bir İzzeddin Şeyh Hasan'dan bahsediyor.⁴⁵⁵ Biz mevcut malûmatın kanaat-bahş olmamasına binaen bu hususta kat'i bir hüküm vermekten içtinap ve yalnız nazar-ı dikkati celbile iktifa ettik.⁴⁵⁶

Birinci kitabe sahibi Eşref'in kim olduğu anlaşılamadı.

İkinci kitabe banisinin Sivas ve Tokat'ta vakıfları olan Pir Ahmed Bey b. Ahmed Bey'in kölelerinden Yusuf b. Abdullah olduğu anlaşıyor. İkinci kitabe Fatih Sultan Mehmed zamanında konmuştur.

⁴⁵⁵ *Amasya Tarihi*, C 2, s. 470-474.

⁴⁵⁶ *Menâkıb-ı Tâcu'l-Arifin* namındaki esatirle memlu bir eserde Hüseyin Râî'nin 501 H / M 1108 senesinde vefat eden Ebu'l-Vefâ'nın yedinci halifesi olduğu muharrerdir. Mezkûr eserin bir fıkrasında Şeyh Hüseyin Râî hakkında (Sivas adlı ulu bir şehir var idi. Anda zaviye bina edip vatanına döndü, ta ölünce irşatla meşgul oldu... Kabri ulu mezardır.) denilmesinden bu zatın alperenlerden olduğunu zannediyoruz. Bu izahatı mufassal bir mektupla Sivasî ahfadından Avni Bey bildirmişlerdir. Biz, ihtisar ederek aldık. Mumailye teşekkür ederiz.

SİVAS KALESİ KİTABELERİ (821 H / M 1418 – 861 H / M 1456)

Bundan evvel Selçuklular devrinde vaz'edilmiş Sivas suruna ait iki kitabeyi kaydetmiştik. Buraya koyduğumuz bu iki kitabe ise Osmanlı devrine aittir. Birinci kitabe Sivas'ın iç kale duvarları yıkılırken elde edilmiş ve Sivas'ta İsmet Paşa İlk mektebi bahçesine (Çifte Minare Bahçesi) nakl olunmak suretiyle ziya'dan kurtarılmıştır. Kitabe üç satır sülüs hatla hakkedilmiştir.⁴⁵⁷ [130]

1- جدد الامير آقبيک [1] بامر مولاہ

2- السلطان ابن السلطان محمد بن

3- بايزيد خان في سنة احدى و عشرين و ثمانماية

Bu kitabeye göre Sivas suru Osmanlı hükümdarı Çelebi Mehmed b. Bayezid'in hükûmeti zamanında (821 H / M 1421 senesinde) ümeradan Akbıyık isminde bir zat tarafından tecdiden tamir edilmiştir. Bu kitabeyi Evliya Çelebi görmüş olacak, zira *Seyahatnamesi*'nde yukarı kalenin Çelebi Mehmed tarafından yaptırıldığını söylüyor.

Mösyö Böre tarafından zapt olunarak şimdiki hâlde mevcut olmayan Farisî ve Türkçe ile karışık, aşağıdaki kitabeyi *Sivas ve Divriği Korpusu*'ndan naklediyoruz:

از ظلم تیمور شهر سیواس در حکم خراب غراب است⁴⁵⁸

Eyyâm-ı Şâhenşâh Mehmed İbn Murâd Han mücedded oldu

Fatih II. Sultan Mehmed zamanına ait olan bu kitabenin tarz-ı tahrîri gariptir. *Korpus*'ta (gurâb), (guzât) olarak kaydedilerek izahat verilmiştir. Doğru okunmamış. Biz aynen nakleyedik.

⁴⁵⁷ *Emîr Akbıyık, efendisi Sultan İbni's-Sultan Mehmed b. Bayezid Han'ın emriyle 821 H yılında yeniden yaptırdı.*

⁴⁵⁸ *Timür'un zulmünden Sivas şehri kargaların harap ettiği gibidir. Murad Han oğlu Mehmed zamanında yenilendi.*

MEYDAN CAMİİ KİTABESİ

(972 H / M 1564)

Sivas'ın en maruf camilerindendir. Bu camiye Kanunî Sultan Süleyman zamanı vezirlerinden Hasan Paşa tarafından yaptırmıştır. Camiin kapısının üzerinde Osmanlı sülüsüyle iki kitabe görülür. Birinci kitabe şudur:⁴⁵⁹

كان تاريخ الجامع الشريف الغرا

سنة ٩٧٢

مسجد اسس بنيانه على تقوى

Bunun altında ikinci kitabe şudur:

Yapdı çün Hazret-i Hasan Paşa

Fazl-ı Hakla bu dâr-ı rahmânı

Göricek anı hâtif-i gaybî

Didi tarih (feyz-i yezdânî)

Sene 972 H / M 1564

[131] Camiyi yaptıran Koca Hasan Paşa rivayete göre Sivaslı olup Kapıcıbaşıliktan yetişmiş ve 969 H / M 1561 senesinde Yeniçeri Ağası olmuş. 970 H / M 1562 senesi sonunda Rumeli valisi olan Hasan Paşa 974 H / M 1566 senesi Zilhiccesinde vefat etmiştir.

Sivas Evkaf Müdüriyeti defterinde, Rumeli emîrû'l-ümerâsı Hasan Paşa'nın Sivas Çarşısı'nda sıra kahveler karşısında yaptırdığı bu caminin vakfiyesi vardır ki bunun tarihi tercüme-i hâlindeki tarihe tevafuk eder.

Camiin etrafındaki dükkânlar ve kuyumcular çarşısı bu caminin evkafındandır. Hasan Paşa'nın Sivas'ta medresesiyle bir de hanı vardır.⁴⁶⁰

⁴⁵⁹ *Bu nurlu câmi-i şerîfin tarihi "Temeli takva üzerine atılan mescit" (Tevbe/108) ayetidir.* (Yıl: 972 H. Evliya Çelebi bu kitabeyi yanlış kaydetmiştir.

⁴⁶⁰ Bu han Muhtesib Hanı diye maruftu. Kale altındaki Eski Hasan Paşa Hamamı da belki bu zatındır.

*

**

Meydan Camiinin yanındaki çeşme ile helâlarının tamir ve termimi için Said İbrahim Paşa b. es-Seyyid Himmet Ağa b. Süleyman Ağa isminde Sivaslı bir zat 1265 H / M 1840 senesi Recebinde vakfiye tertip ettirmiştir.

Bu Said Paşa hakkında aşağıda malûmat vardır.

*

**

Meydan Camii avlusunun şimal tarafında aslen Zileli olan ve Sivasî diye iştihar eden Kara Şemseddin Ahmed Efendi'nin Türbesi vardır. Bu türbe kapısının üzerine sülûs hatla şu manzum kitabe hak-kedilmiştir:

*Şehri Sivas içre cânâ işbudur
Şeyh Şemseddin kutbun meşhedi*

*Dedi Fevrî⁴⁶¹ künbedi târihini
Nûrla olsun musaffâ merkadi*

Son mısra tarihinin hesabına göre bu türbe 1009 H / M 1600 senesinde yani Şemseddin Efendi'nin vefatından iki buçuk üç yıl sonra yapılmıştır.

Kara Şemseddin Ahmed Efendi'nin âlim, fazıl, arif bir zat olduğu eserlerinin tetkikinden anlaşılır. Şemsî Ahmed Efendi, Halvetî tarikatı şubelerinden ismine izafe edilen Şemsiye kolunun müessisidir. Zile'de tevellüt etmiştir.

Zamanı ilmini tahsil ve Cumapazarlı Muslihiddin ve Şirvanlı Mecdüddin Efendilerden usûl-i tarikatı taallüm ederek hilafet almış,

⁴⁶¹ Yerinde yaptığımız inceleme sonucunda bu kelimenin Fevrî değil, Kadri olduğunu tespit ettik. (Recep Toparlı)

bundan sonra Sivas'ta tedris ve irşat ile meşgul olarak 1006 H / M 1597 senesinde vefat eylemiştir.

Nüh felek Şemsi tulundı nûr ile

mısraı vefatına tarih düşürülmüştür.

[132] III. Sultan Mehmed, Eğri seferine giderken ordunun maneviyyatını takviye için şöhreti İstanbul'a kadar gelen Şemseddin Efendi'yi de payitahta davet etmiştir. Şemseddin Efendi davete icabetle orduda bulunmuş ve muzafferiyeti müteakip Sivas'a avdet eylemiştir.

Şemseddin Ahmed Efendi'nin manzum ve mensur otuz kadar eseri vardır.⁴⁶² Şemseddin Efendi'nin mürettep divanı varsa da basılmamıştır. Arifane bir gazellerinden üç beyit:

*Vâsıl olmaz kimse Hakk'a cümleden dûr olmadan
Kenz açılmaz şol gönülde tâ ki pür-nûr olmadan*

*Mest hem mestâne geldim tâ ezelden tâ ebed
İçmişem aşkın şarâbın âb-ı engûr olmadan*

*Bir devâsız derde düşdi tutuşur Şemsî müdâm
Hakk'a makbûl olmak ister halka menfûr olmadan*

Şu beyitler de Şemsi Efendi'nindir:

*Temâşâ eyledim kevn ü mekânı nûr-ı vahdetle
Görünen cümle eşyâda hemîn Mevlâ imiş bildim*

*Garibindir anı hoş tut efendi işte ben gittim
Gönül dirler ser-i kûyunda bir dîvânemiz kaldı*

Nazmi Mehmed Efendi tarafından yazılan *Hediyyetü'l-İhvân* nam eserinde Şemseddin Efendi'nin mufasssal tercüme-i hâli muharrer-

⁴⁶² Bu eserlerin isimleri memleketin irfanına pek çok hizmet etmiş olan merhum üstadımız Bursalı Tahir Bey'in *Osmanlı Müellifleri* isimindeki eserlerinde gösterilmiştir (C 1, s. 95).

dir. Şemseddin Efendi'nin türbesi yanında müşarünileyhin ahfadından bazı zevat medfundur. Bunlara ait kitabeler türbe penceresi üzerindedir. Güzel sülûs hatla hakkedilmiş birinci kitabe:

*Pîşvâ-yı ehl-i halvet rehnümâ-yı sâlikîn
Şems-i sâni Ahmed-i Sûzî azîz-i kâm-bîn*

*Aşk-ı hakla zâhir ü bâtın idüp tekmiîl zât
İrciî emriyle şimdi kurba oldı vâsulîn*

*Şâd ola rûh-ı revânı mûnis-i nûr-ı Hudâ
Himmeti sâliklerine ola memdûd u karîn*

*Târihin menkûtle üçler çıkıp etti nidâ
Tekye-i dâru's-selâma Sûzî oldı post-nişîn*
1246 H / M 1830

[133] Diğer bir kitabe şudur:

*Gûş edince irciî emrini çün ol zât hemân
Az-m-i firdevs eyleyüp buldu hayât-ı câvidân*

*Geldi bir er söyledi târîhini kıldı tamâm
Tekye-i dâr-ı bekâyâ kıldı Pehlûyî revân*
1254 H / M 1838

Birinci kitabede ismi geçen Ahmed Suzî Efendi, Şemseddin Sivasî ahfadındandır. Sivas'ta post-nişin idi. Yüksek dersleri (Hadimî) merhumdan aldı ve tasavvufu da Abdulmecid Efendi'den öğrendi. 1246 H / M 1830 senesinde vefat etti. Suzî mahlaslı divanı matbudur. Bundan başka Kaside-i Bürde tercümesiyle *Sülûknâme* isminde iki eseri daha vardır. Suzî Efendi'nin bir beyti:

*Ne ararsın bu fenâ bağında sen
Dil gülistânındaki ezhârı gör*

Şemseddin Ahmed'in biraderzâdelerinden Abdülmecid ve Abdulahad Nuri Efendiler İstanbul'da iştihar etmişlerdir. Abdülmecid Efendi 1049 H / M 1639 ve Abdulahad Efendi 1061 H / M 1651 tarihinde vefat ettiler. Her ikisi de Eyüp'ün Nişancı semtinde Sivasî Tekkesi denilen mahalde medfundurlar. Bu iki fazıl ve arif zatın bir hayli ilmî eserleri ve mürettep divanları vardır. Şemseddin Sivasî ahfadı bugün mevcuttur.⁴⁶³

Sivas'ta Şemseddin Sivasî Türbesi yanında Sivas valiliğinde bulunmuş olan Ali Aşkar Paşa'nın validesinin türbesi vardır. Bunun da kitabesi şudur:

*Hazret-i Aşkar Ali Paşa civâr-ı Şemsde
Mâderine türbe yaptırdı becâ firdevs ola*

*Yazdı cevherdâr târîhi du'â-gûyî Nazif
Türbe yapıldı Rukiyye Hanım'a firdevs ola*

1264 H / M 1849

Ali Aşkar Paşa iptida Enderun ağaları talimine memur olarak yüzbaşı rütbesiyle askere girmiş ve terakki ederek 1251 H / M 1835 senesinde vezirlikle Şehr-i Zûr valisi olmuştur. Müteaddit hizmetlerden sonra 1261 H / M 1845'te Sivas valiliğine tayin edilen Aşkar Paşa infisalini müteakip sair vilâyetlerde memuriyet vermiş ve 1285 H / M 1868 senesinde Meclis-i vâlâ azalığından mütekaiden vefat etmiştir. Kabri Eyüp'te Taşlı Burun Tekkesi bahçesindedir. Cesur, sözünü sakınmaz bir zat olup zamanına göre askerî malûmatı da iyi idi.

⁴⁶³ Kocaeli mebusu Reşid Safvet, mülga Harbiye Nezareti Muhasebat Müdür-i Umûmîliğinden mütekait Cemal, musikişinas Salâhaddin Salâhî, sabık maliye veznedarlarından Kenan ve biraderi Şakir Beyler Sivas'ta Hüseyin Efendi ve Avni Bey bu eski Türk ailesine mensup tanıdığımız zevattandır.

KURŞUNLU HAMAM KİTABESİ (984 H / M 1576)

[134] Şehrin cenup tarafında Türk tarz-ı mi'mârisinde yapılan bu çifte hamam güzel bir eser olup banisi Sağır Behram Paşa'dır. Biri erkeklere, diğeri de kadınlara mahsus olmak üzere iki kısımdır. Hamam, şeklen müsemmen bir kaideye istinat eden büyük bir kubbeden ibarettir.

Hamamın yanında yine Behram Paşa tarafından yaptırılmış bir han varsa da kitabesi yoktur. Hamam şimdi metruk bir vaziyette olup Düyûn-ı Umûmiyye tarafından tuz deposu olarak kullanılıyor.

Hamamın kapısı üzerinde sülûs hatla hakkedilmiş olan üç satırlık kitabe şudur:⁴⁶⁴

1- بنى هذا الحمام فى ايام دولة السلطان الاعظم

2- السلطان مراد بن سليم خان العبد المحتاج الى رحمة ربه

3- بهرام پاشا بن عبدالله امير الامراء فى ولاية الروم

984 سنه / M 1576

Behram Paşa, Enderun'da yetişmiş, teveccüh kazanmış ve güzelliğine binaen gençliğinde Diyarbekir Beylerbeyiliğine tayin edilmiştir. 957 H / M 1550 senesinde Bağdat Beylerbeyi olan Behram Paşa'nın en son memuriyeti Rumeli Beylerbeyiliğidir. O vazifede iken vefat etmiş ve⁴⁶⁵ ve camisini de bu sıralarda yaptırmıştır. Oğlu Mustafa Bey Sivas'ta Ali Ağa Camii'nin banisidir. Bu kitabe *Sivas ve Divriği Korpusu*'nda vardır.

⁴⁶⁴ Bu hamamı ulu sultan Murat Han b. Selim Han'ın saltanatı sırasında rabbinin rahmetine muhtaç olan kul Sivas beylerbeyi Abdullah'ın oğlu Behram Paşa 984 H yılında yaptı.

⁴⁶⁵ Amasya Tarihi, Behram Paşa'nın 977 senesi içinde Sivas Beylerbeyi olduğunu yazmaktadır (C 3, s. 324)

⁽¹³⁾ Bu cami Vezir Mahmud Paşa tarafından III. Selim Han oğlu III. Murad zamanında yapılmıştır.

KALE CAMİİ KİTABESİ

(988 H / M 1580)

Kale Camii, Sivas'ta Medreseler Sokağı'nın başında ve Buruciye Medresesi'nin karşısında bina edilmiştir. Cami mürtefi' ve kurşun kubbeli olup yontma taştan pek metin olarak yapılmıştır. Minaresi de güzeldir. Cami şimdi kapalıdır. İç kapısı üzerinde şu kitabe vardır: ^(xx) 466

بنی هذا الجامع الشريف فى ايام السلطان مراد خان الثالث ابن سليم خان ثانٍ الوزير محمود

پاشا 988 / M 1580

Bu cami III. Sultan Murat zamanı vezirlerinden Sivas Valisi olan Mahmud Paşa b. Ali Bey [135] tarafından yaptırılmıştır. Paşa'nın aynı tarihte caminin karşısına yaptırmış olduğu bir de hamamı vardır. Bu hamama Hisabî isminde bir şair şu tarihi söylemiştir:

*Vilâyet vâlisi Mahmud Paşa
Bunu inşâya etmiş-idi ikdâm*

*Begâyet himmet ettiler erenler
Yapıldı az dem içre buldu itmâm*

*Hisâbî dedi ol dem târihini
Tamâm oldu mübârek ola hamâm*

988 H / M 1580

Sivas Maarif Müdürlüğü tarafından tertip edilen bir defterden aldığımız bu kitabeyi göremedik. Hamam harap ve kapısı kapalı idi. Bu kitabe belki de iç kapı üzerindedir.

Sivas Evkaf Müdürlüğünde Mahmud Paşa'nın cami ve hamamına ait 992 H / M 1584 tarihli bir vakfiyesi vardır.

Bu cami, vali konağının hîn-i inşâsında yıktırılmak istenmişse de bilahare vaki ikaz neticesinde tarihî kıymeti nazar-ı dikkate alınarak sarf-ı nazar edilmiştir.

Cami ve hamama ait vakfiyede Mahmud Paşa'nın baba ve ceddinin isimleri zikredilmektedir. Vakfiyede Mahmud Paşa Mübarizüddin ve Zeynüddin lakapları ile zikredilmiştir.⁴⁶⁷

[ناظر اهل الاسلام مبارز الدولة و زين الدنيا و الدين حضرت محمود پاشا ابن علی بك ابن

محمد بك ابن عبد المعين ...]

Mahmud Paşa'nın tercüme-i hâline dair *Peçevî* ve *Sicill-i Os-mânî*'de hiçbir kayıt yoktur. Yalnız *Selânikli Mustafa Efendi Tarihi*'nde (s.162) 989 H / M 1781 senesinde İran'la vaki olan mütareke esnasında Sivas Beylerbeyi Mahmud Paşa'nın Erzurum sahrasında kumandan bulunduğu görülmektedir. 990 H / M 1782 senesinde Sivas Beylerbeyiliğinde Haydar Paşa isminde birinin bulunduğuna göre Mahmud Paşa'nın bu senelerde Sivas'tan ayrıldığı anlaşılr.

ALİ AĞA CAMİİ VE ÇEŞMESİ KİTABESİ

(998 H / M 1590)

Bu camiyi, Kurşunlu Hamam sahibi Behram Paşa'nın oğlu Mustafa Bey yaptırmıştır.⁴⁶⁸ Cami, Sivas'ın Üryan Müslim Mahalle-si'ndedir. Kapısının üzerine son zamanda şu talik kitabe konmuştur:

[136] *İşbu câmi-i şerîf Behrâm Paşazâde Mustafa Bey tarafından inşa olunmuştur* 998 H / M 1590

⁴⁶⁷ *Müslümanların koruyucusu, devletin kahramanı, din ve dünyanın süsü Hazret-i Mahmud Paşa b. Ali Bey b. Mehmed Bey b. Abdu'l-Muîn...*

⁴⁶⁸ Bu camiyi Mustafa Bey yaptırdığı hâlde Ali Ağa Camii denilmesinin sebebi ananeye nazaran şu imiş: Cami bitince, akşam namazına gelen cemaati Mustafa Bey caminin karşısındaki konağa davet etmek istemiş ve berây-ı davet uşağı Ali Ağa'yı göndermiş. Ali Ağa cami kapısına giderek namazdan çıkan cemaata imamin namazda hangi ayeti okuduğunu sormuş. Cemaatten ancak üç kişi cevap vermiş. Ali Ağa bu üç kişiyi yemeğe davet etmiş. Mustafa Bey: "Cemaat bu kadar mı?" diye sormuş. Ali Ağa da "Daha çoktu fakat imamin okuduğunu bilenler bunlardı" demiş. Bundan memnun olan Mustafa Bey de camie Ali Ağa Camii denilmesini emretmiş imiş.

Bu kitabenin altında, çeşme kitabesi iken sonradan buraya konmuş yine Mustafa Bey'e ait bir kitabe vardır. Âdî talik ile hakkedilmiş olan kitabe şudur:

*Bu aynî çeşme-i bûy-ı vefâdan
İdüp sa'y-i belîgullah fillah*

*Nice yire akıtıp Mustafa Paşa
Buraya hem müyesser kıldı Allah*

*İçüp şükrâne denildi bu târîh
Hudâya çok sipâs elhamdülillah*

son mısra tarihinin hesabına göre caminin yanındaki çeşme de camiden bir sene sonra yani 999 H / M 1591 senesinde yaptırılmıştır.

*

**

Ali Ağa Camii'nin hatiresinde caminin banisi Hacı Mustafa Beyefendi ve oğlu Ebû Bekir, bunlardan başka Tefsîrî Mehmed Efendi ile rahmetli şair İsmail Safa merhum medfundurlar.

Mustafa Bey'in âdî kabir taşı üzerine hakkedilmiş tarihsiz kabir kitabesi şudur:⁴⁶⁹

هذا القبر حاجي مصطفى الشهير بولد بهرام پاشا

Oğlu Ebû Bekir'in kabir kitabesi de şudur:⁴⁷⁰

هذا القبر ابو بكر بن حاجي مصطفى الشهير بولد بهرام پاشا

الواقع سنة تسع عشر و الف

⁴⁶⁹ Bu kabir Behram Paşaoğlu olarak tanınan Hacı Mustafa'nındır.

⁴⁷⁰ Bu kabir, Behram Paşaoğlu diye tanınan Hacı Mustafa'nın oğlu Ebû Bekir'in kabridir. 1019 H / M 1610 yılında öldü.

Mustafa Bey'in memuriyeti ve târîh-i vefâtı belli değildir. Çeşme kitabesine nazaran 999 H / M 1591'den sonra vefat ettiği anlaşıyor. Oğlu Ebû Bekir de 1019 H / M 1610'da vefat etmiştir.

Bu caminin hatiresinde 1111 H / M 1699 senesinde vefat eden Müfessir Mehmed Efendi medfundur. Tefsîrî Mehmed Efendi diye maruf olan bu kişi aslen Anteplidir. İstanbul'da Kütübhâne-i Umûmî'de 1243 H / M 1827 senesinde istinsah edilmiş *Tıbyan Tefsiri*'nin mukaddimesinde kendisinin Antep'te doğarak oranın ve sonra Sivas'ın ulemasından kırk sene tahsil ettiğini ve tefsirle kesret-i iştigaline binaen dolayı bâ-hatt-ı hümayûn İstanbul'dan davet ve Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahya Efendi delaletiyle huzura kabul olunup müsait zamanlarda tefsir takrir ve padişahın emriyle *Tıbyan Tefsiri*'ni iki cilt olarak Türkçeye tercüme eylediğini⁴⁷¹ ve bu tercümelerden birini padişah Avcı Sultan Mehmed'e verip diğerini vakfettiğini yazar.

Mehmed Efendi'nin İstanbul'a gelmesi 1073 H / M 1663 ile 1080 H / M 1670 seneleri arasındadır. Vefatı 1111 H / M 1699 Rebiülevvelindedir.

Âlim, fazıl idi. Talebesinden biri bir mahalle gitse harcırahını verir ve ramazanlarda talebesini ikiye ayırıp her gece birtakımına iftar ettirmek âdeti imiş.

[137] Tefsîrî Mehmed Efendi'nin kabri evvelce Kabakyazısı mezarlığında iken Umumî Harp esnasında Sivas mebusu Mütevellizâde Ziya Beyefendi'nin delaletleriyle Ali Ağa Camii hatiresine nakledilmiştir. Kabir kitabesi şudur:⁴⁷²

2- هذا مرقد حضرت مفسر

1- لا اله الا الله محمد رسول الله

4- عليه رحمة واسعة

3- محمد افندى رحمة الله تعالى

5- تاريخ وفاته سنة 1111

⁴⁷¹ *Tıbyan Tefsiri* Hızır b. Abdurrahman Ezdî'nindir. Bu zat 733 H senesinde vefat etmiştir.

⁴⁷² *Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed de onun resulüdür. Bu kabir müfessir Mehmed Efendi'nindir -Allah ona bol rahmetiyle rahmet etsin- Ölüm tarihi 1111 H / M 1699'dur.*

Şâir-i Mâder-zâd İsmail Safa Bey merhumun da bakiyye-i ızâmı 1925 senesinde buraya nakledilmiştir. İsmail Safa merhum vefatını müteakip şehrin ortasında Nalbantlarbaşı mevkiinde Garipler Mezarlığı'na defnedilmiş ve i'lân-ı Meşrûtiyyeti müteakip merhumun ehibbasından olan Sivas valisi Midhat Paşa damadı Refik Bey'in arzuna mebni hükûmet binası karşısındaki İzzet Paşa Camii hatiresine ve 1925'te de oradan Ali Ağa Camii hatiresine nakil ve defnedilmiş fakat nakil esnasında mezar taşı zayi olmuştur.

İsmail Safa merhum aslen Trabzonludur. Mekke'de doğmuştur. Zamanı ediplerinin mümtazlarından olup Muallim Naci merhum tarafından Şâir-i Mâder-zâd tesmiye edildiğinden o namla şöhret bulmuştur. 1319 H / M 1901 senesinde nefyedilmiş olduğu Sivas'ta vefat eyledi.

Merhumun; *Sünûhât, Huz Mâ Safâ Da' Mâ Keder, Mülâhazât-ı Edebiyye, Mevlid-i Pederi Ziyâret, Mağdüre-i Sevdâ, Mensiyyât, İntâk-ı Hakk'ın Tahmisi* isimdeki eserleri basılmıştır.

Tercüme-i hâli, biraderleri olup el-yevm Darüşşafaka Müdürü bulunan muhterem Ali Kâmi Beyefendi tarafından neşredilen Hissiyyât isimdeki mecmûa-i eş'arının baş tarafındadır.

NU'MAN EFENDİ KÜTÜPHANESİ KİTABESİ (1172 H / M 1758)

Bu kütüphane Ulu Cami civarındadır. Kütüphaneyi Sarı Hatibzâdelerden Sivas müftüsü bulunan Nu'man Efendi yaptırmış ve yine oraya bir de çeşme inşa ettirmiştir.

Kütüphane, kârgir ve üzeri kubbeli ise de pek ratıp ve loştur. Kütüphane kapısı üzerinde âdî taş hakkedilmiş ve fena sülûsle yazılmış şu kitabe görülür:

*Cenâb-ı Hazret-i Nu'mân Efendi müfti-i zî-şân
Binâ etti rızâullah için ecrin vere sübhân*

[138] *Tamâm oldukça fehmi noktadâr ile dedim târîh
Kütübhâne mükemmel oldu mes'ûd eylesin Rahmân
1172/1758*

Nu'man Efendi Kütüphanesinin yanında etrafı duvar çekili ve pencereleli bir aile kabristanı vardır. Kabristanın birinci penceresinin üstünde:

عمر المذنب الشيخ نعمان المفتى بسواس ابن الشيخ احمد حمدى ابن الشيخ عبدالرحمن عليهم الرحمة
و الغفران سنة اثنى و سبعين و مائة و الف

kitabesi konmuştur. Diğer bir pencerenin üst kornişinde:

(بسم الله الرحمن الرحيم و افعلوا الخير) ayeti (اجر المحسنين) 'e kadar hakkedilmiş⁴⁷³ ve sonuna (صدق الله الملك المعين) cümlesi⁴⁷⁶ ilâve olunmuştur. Bu pencerenin yanında duvar üstünde:⁴⁷⁷

قال النبى عليه السلام: اذا مات الانسان انقطع عمله الا من ثلث صدقة جارية او علم ينتفع به او ولد صالح يدعوه له.

hadîs-i nebevîsi ve diğer bir pencere üzerinde de:⁴⁷⁸

عمل شادى بن يوسف القيصرى

kitabesi hakkedilmiştir. Şadi b. Yusuf kütüphane ile hatire kısmını yapan mimardır.

*

⁴⁷³ “De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar...” [ez-Zümer 39/53]

⁴⁷⁴ Sivas müftüsü günahkâr Nu'man b. eş-Şeyh Ahmed Hamdi b. eş-Şeyh Abdurrahman (Allah'ın rahmeti ve bağışı üzerlerine olsun) 1172 H yılında yaptırdı.

⁴⁷⁵ “... İyilik yapın” [el-Hac, 77].

⁴⁷⁶ “... Yardımcı ve sahip olan Allah doğruladı/Tasdik etti.”

⁴⁷⁷ Bu hadîs-i peygamberinin manası şudur: İnsan öldüğü vakit amalinin sevabı munkatı' olur ancak üç şey müstesnadır: 1. Cami, köprü, mektep, çeşme vesair âsâr-ı hayriyye gibi sadaka-i cariyeye, 2. Talim ve tedris gibi umuma menfaati olan ilim, 3. Hayırlı ve memlekete nafi' evlada malikiyet. Yani bu üç şeyde amalinin sevabı devam eder, demektir.

⁴⁷⁸ Kayserili Şadi b. Yusuf yaptı.

**

Müftü Nu'man Efendi yine fuzaladan Ahmed Hamdi Efendi'nin oğludur. Büyük babası Şeyh Abdurrahman Efendi'dir. Kendisi de fazl u kemal erbabından idi. Sarı Hatibzâdelerdendir.

Nu'man Efendi'nin tabiat-ı şî'riyyesi de olup şiirde Sabit tahallus edermiş. Konağı, yaptırdığı kütüphane civarında idi. Mumai-leyh 1182 H / M 1768 senesinde vefat ederek kütüphanesiyle çeşme arasındaki aile kabristanına defnedilmiştir.

YENİ CAMİ KİTABESİ (1184 H / M 1770)

Bu cami, Mahkeme Çarşısı'nda olup kapısı üzerindeki kitabesi şudur:

[139] *Selim Ağa o merd-i hânedânın
Olunca rihleti dâr-ı naîme*

*Azîze Hanım ol iffet-vesîme
Alîme Hanım ol iffet-vesîme*

*Olup bu ma'bed inşâsıyla tâlib
Rızâ-yı pâk-i hallâk-ı alîme*

*O merhûmun edip ismiyle bünyâd
Muvaffak oldu bu hayr-ı azîme*

*Gelip târîhini ta'rîfe bir er
Salâ der herkese beyt-i selîme*

1184 H / M 1770

Bu cami, Sivas eşrafından Selim Ağa isminde bir zatın zevcesi Alîme Hanım 1184 H / M 1770 senesinde yaptırmıştır. Evvelce Selim

Ağa Camii ismi ile anılan bu cami, sonradan Mahkeme Camii, Yeni Cami isimleriyle şöhret bulmuştur.

PAŞA CAMİİ KİTABESİ

(1220 H / M 1805)

Sivas'ın eşrafından Selman Bey isminde bir zat, Sarı Şeyh Mahallesi'nde Nalbant Sokağı'nda bir mescit yaptırmış. Bu mescidi hafidi diğer Selman Bey tamir etmiş ve vakfına ilâve yapmıştır. Torunlarından Seyyid Mehmed Paşa ve kardeşleri bunu tevsî' ile camie kalbetmişler ve su getirerek yanına bir de çeşme yaptırmışlardır. 1131 H / M 1711 senesi Şevvalinde Selman Bey ahfadından mütevellî olan Seyyid Mehmed Ağa'nın oğlu Seyyid Ahmed Paşa bir vakfiye tertip ettirmiş. ⁴⁷⁹ Paşa'nın bu himmetine karşı Sarı Hatibzâdelerden Ahmed Hamdi Efendi:

Tâze revnak oldu o câmi-i bî-bedel (1131 H / M 1713)

Câmiü'l-ibâd makbûl-ı Hudâ-yı azze ve cell (1131 H / M 1713)

mısralarını tarih düşürmüş.

Timür hailesinden sonra Sivas'a geldiği rivayet edilen I. Selman Bey'in vakfiyesi tarihi 824 H / M 1421 ve hafidi II. Selman Bey'in vakfiyesi tarihi ise 853 H / M 1450'dir.

Bundan sonra yine Selman Bey'in torunlarından Damat Süleyman Paşazâde Seyyid Ahmed Paşa'nın oğlu Alâeddin Paşa 1220 H / M 1805 senesinde camiyi tamir ve tecdit ettirerek iç kapısının üzerine sülüs hatla hakkedilmiş olan şu kitabeyi koydurmuştur. Kitabe iki satırdır: ⁴⁸⁰

1- قد بنى هذا الجامع الشريف الاعلى الوزير ابن الوزير السيد علاء الدين پاشا ابن السيد احمد پاشا [140]

⁴⁷⁹ Bu Seyyid Ahmed Paşa, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın lutf-didelerinden olmalı ki vakfiyesine İbrahim Paşa'nın peder ve validesinin ruhuna ithaf edilmek üzere hatm-i şerif kiraatını şart koymuş. Seyyid Ahmed Paşa namına 1150 H ve 1179 H tarihli iki vakfiyesi vardır.

⁴⁸⁰ Bu şerefli cami Mir Süleyman çocuklarından Seyyid Ahmed Paşa'nın oğlu, vezir oğlu vezir Seyyid Alâeddin Paşa tarafından yapıldı. Allah hayırlarını kabul etsin, sevabını kat kat versin ve ruhlarını rahatlandırsın 1220 H Şaban ayı.

من

2- اولاد مير سليمان تقبل خيره و ضاعف اجره الملك الاعلى و روح ارواحهم المولى فى شهر شعبان فى سنة عشرين و مائتين و الف

Camiin şadırvan kısmının üzerinde talik hatla:

*Zülâl-i verziş-i ehl-i diyânetden nümûzecedir
Bu yerde teşnegân-ı deşt-i gam sîrâb-ı şevk olsun*⁴⁸¹

beyti vardır.

Selman Bey ailesi Sivas'ın eski bir ailesidir. Rumeli Beylerbeyliği payesiyle Sivas valisi olan Seyyid Mehmed Paşa b. Mehmed⁴⁸² ve kardeşi Bostancıbaşı Mehmed Ağa⁴⁸³ ve hâcegândan Seyyid İbrahim Efendi⁴⁸⁴ ve Bostancıbaşı Seyyid Mehmed Ağa'nın oğlu Seyyid Ahmed Paşa ve Süleyman Paşa ile oğlu Seyyid Ahmed Paşa, onun oğulları Alâeddin ve Osman Paşalar hep bu aileye mensupturlar.

Camii tamir ettiren Alâeddin Paşa, Seyyid Ahmed Paşa'nın beş oğlundan biridir.⁴⁸⁵ Kapıcıbaşı ve mîr-i mîrân olup 1216 H / M 1801 senesinde vezirlikle Karaman'a vali tayin edildi. 1217 H / M 1802'de Sivas ve aynı sene içinde Erzurum, 1218 H / M 1803 ile 1222 H / M 1807'de iki defa Anadolu Valisi olan Alâeddin Paşa 1248 H /

⁴⁸¹ Bu beyit, Süleyman Bey ahfadından esbak Üsküdar valisi Samih Fethi Bey'indir.

⁴⁸² Seyyid Mehmed Paşa, Sivas'ta nalbant iken kardeşi sayesinde 1129 H'de Sivas defter kethüdası tayin edilip 1133 H senesinde biraderi Seyyid Mehmed Ağa'nın menkûbiyeti üzerine Sivas Valisi iken maktulen vefat eyledi. Paşa Camiinin minaresi dibinde medfundur. Buna Ahi Mehmed Paşa derler. Ahfadı vardır.

⁴⁸³ Bostancıbaşı Mehmed Ağa da haseki iken 1130 H'de Bostancıbaşı oldu. Damat İbrahim Paşa sayesinde göze girmiş, dâmâd-ı pâdişâhi olmaya kıyam etmiş ve oğlunu da İbrahim Paşa'ya damat yapmak istemiştir. Bilahare Damat İbrahim Paşa ile araları açıldığından 1133 H Cemaziyelahirinin üçünde azl ve saraydan ihraç edilerek Beylerbeyi'ndeki hanesinde ikamete memur edilmiş ve o suretle vefat etmiştir. Oğlu Seyyid Ahmed Paşa'yı on üç yaşında Amasya mirliya yaptırdığı *Raşit Tarihi*'nde muharrerrdir.

⁴⁸⁴ Çilesiz diye şöhret bulan İbrahim Efendi, Seyyid Mehmed Ağa'nın büyük biraderidir. Biraderi Mehmed Ağa sayesinde mehter iken hâcegândan olmuş ve cizye muhasebeciliğine tayin edilip biraderi menkûp olunca bu da azledilmiştir. Vefatı Sivas'tadır. Yine bu aileden olan Hacı İsmail b. Kemal Sivas'ta Kürkçüler Camiini yaptırmış ve 992 H tarihinde vakfiyesini tanzim ettirmiştir.

⁴⁸⁵ Damat Seyyid Ahmed Paşa, 1161 H / 1748 M'de Karahisâr-ı Sahip'te vefat eden Anadolu valisi Damat Süleyman Paşa'nın oğludur. 1196 H'de vezirlikle Girit, 1198 H'de Anadolu valilikleirnde ve İsmail Kalesi seraskerliğinde bulundu. İki defa da Sivas'ta valilik eden Seyyid Ahmed Paşa (1213 H / 1798 M) tarihinde Erzurum Valisi iken vefat eyledi. Bu zata beyne'l-âile Küçük Seyyid Ahmed Paşa diyorlar.

M 1832’de ikamete memur olduğu Sivas’ta vefat eyledi. Kendi camisi hatiresinde medfundur.

Alâeddin vezîrin mansıbı bâg-ı cinân oldu

mısraı vefatı tarihini gösterir.

[141] Alâeddin Paşa I. Abdulhamid’in kızı Hibetullah Sultan’ın zevcidir. Yeniçerilerin kaldırılmasına muarız idi. Daha evvel Alemdar Mustafa Paşa’ya da muarız bulunmuştu. Hunhar ve cesurdu.⁴⁸⁶ Sivas’taki saat kulesi Alâeddin Paşa’nın eseridir.

İZZET PAŞA CAMİİ

(1232 H / M 1819 – 1275 H / M 1858)

Bu camie, hükûmet konağı yakınlarında olduğu için Saray Camii de denir. Kitabelere göre camiye evvela 1232 H / M 1819 senesinde vezir Hacı Osman Haşim Paşa yaptırmış ve sonra da oğlu İzzet Paşa tamir ve ihya eylemiştir.⁴⁸⁷ Camiinin dış kapısı üzerinde güzel talik ile şu kitabe vardır. Mısralar karşılıklıdır:

*Câmi-i cümle-i lutfu re’fet
Nâsir-i ma’delet İzzet Paşa*

*Hulk-ı mumdûh-ı kerem-bahşâsı
Kıldı Sivas’ı serâser ihyâ*

*İşte bu câmi-i pür-envârı
Peder-i ekremi etmişti binâ*

*Eyledi tarz-ı nev üzre ta’mîr
Yâveri Hızr ola yârı Mevlâ*

⁴⁸⁶ Salman Bey ailesinden olan Samih Fethi Bey’in *Hibetullah Sultan ve Zevci* isimli bir eseri vardır.

⁴⁸⁷ Hacı Osman Paşa Camii 1230 H’de yapılmaya başlamıştır. Osman Paşa bu tarihte Sivas’ta Vali idi.

*Çıktı bir beytle rûmî târîh
Secde-i şükriü ederken ifâ*

*Vâlidî câmiini yaptı cedîd
Muhyî-i dîn-i Hak İzzet Paşa*

Yine bu dış kapının üzerinde caminin Osmanlı sülûsüyle hak-kedilmiş olan eski kitabesi okunur:⁴⁸⁸

بنی و احیا هذا المقام من اطیب امواله حسبه لله الوزير الاکرم
اعنى الحاج عثمان پاشا اکرمه الله بنیل شرف الدارين
فى سنة اثنى و ثلثین و مائین و الف

Bunlardan başka caminin iç kapısı üzerinde diğer bir kitabe daha vardır ki bu da İzzet Paşa'ya aittir. Kitabenin son beş beyti⁴⁸⁹:

*Eskiyüp her tarafı oldu bütün
Mahv u isbâtla ta'mîre sezâ*

*Yaptırıp ez-ser-i nev zîr ü berîn
Pederî rûhunu kıldı ihyâ*

[142] *Ben de bir beytle Abdî bu dem
Tâm târîhini ettim imlâ*

*Ma'bed-i vâlidî yaptı bu yıl
Nâ'il-i fevz ola İzzet Paşa*

İzzet Paşa 1232 H /M 1819'da babasının yaptırdığı bu camiye 1275 H / M 1859 senesinde tamir ettirmiştir. Bizim, bu kitabeleri istinsah ettiğimiz tarihten bir buçuk sene sonra yani 1927 Eylülünde Hükûmet Meydanının tevsi'i zarureti binaen cami yıktırılmıştır. Camiin bir kıymet-i mi'mârîsi yoksa da kitabesi dikkatsizlikle kırıl-

⁴⁸⁸ Bu yeri, cömert vezir yani el-Hâc Osman Paşa (Allah ona dareyn şerefine kavuşmayı nasip ederek ikram etsin) Allah rızası için 1232 H yılında yaptı ve canlandırdı.

⁴⁸⁹ Beş denilmesine rağmen dört beyit verilmiş.

mıştır. Parçalanan bu kitabeler ile Selçukîlerden kalan bir çeşmenin tahrip edildikten sonra bu camie naklolan çok kıymetli taşları müze ittihaz edilmiş olan Gök Medrese'ye naklolanmıştır. Bu cami yapılırken Çifte Minare medresesi enkazı kullanılmıştır.

*

**

Camiin banisi Osman Haşim Paşa aslen Erzincanlıdır. Babasının Kapı Çuhadarı Halil Efendi isminde bir zat olduğunu *Sicill-i Osmanî* yazıyorsa da kuyûd-ı atıkadaki vakfiyesinde babasının adı Ali Ağa gösteriliyor.

Hacı Osman Haşim Paşa, başmuhasebe kaleminde yetişerek hâcegândan olmuş ve meşhur Hâlet Said Efendi'ye kâtiplik etmiş, bilahare 1237 H / M 1821 senesinde mîr-i mîrânlık ile Alâiye ve Girit'in Resmo sancaklarında mutasarrıflıkta bulunmuş, 1238 H / M 1822'de vezirlik ile Girit valisi ve seraskeri olmuştur. Osman Paşa 1240 H / M 1824 tarihinde Girit'te vefat eyledi.

Hacı Osman Paşa'nın oğlu Ahmed İzzet Paşa ise bir hayli menkıbesi söylenen ve Erzincanlı diye şöhrete bulan Hacı İzzet Paşa'dır.

İzzet Paşa, babasının mutasarrıflığı esnasında 1237 H / M 1821'de Girit'in Resmo kasabasında doğmuştur. Askerden yetişerek ferik olduktan sonra 1265 H / M 1848 senesinde vezirlikle Van ve Hakkâri valiliğine tayin edilmiş, sonradan Cidde, Kürdistan, Trablusgarp valiliklerinde hizmet ederek 1278 H / M 1861 tarihinde Muhacirin Komisyonu reisliğine ve aynı sene içinde Harput, müteakiben Sivas valiliğine naklolanmıştır. İzzet Paşa beş seneye yakın Sivas'ta kalarak infisal ve Takiyyüddin Paşa'nın yerine tekrar Sivas'a vali olup 1291 H / M 1874 senesine kadar Sivas valiliğinde kaldıktan sonra infisal eyleyerek 1301 H / M 1883 senesinde Kadri Paşa'nın vefatı üzerine Edirne valisi olmuş ve 1310 H / M 1892 senesi Şevvalinde orada vefat eylemiştir.

İzzet Paşa, kuvve-i kalemiyye sahibi, zevk ve sefayı sever, zengin bir zat imiş. 1293 H / M 876 Rus Muharebesi'nde servetinden

on bin altınını iâne-i harbiyye olarak vermiştir ki zamanının hesabına göre tahminen seksen beş doksan bin lira eder.

Kendisinden kırk sene evvel vefat eden oğlu Hurrem Paşa için Erzincan'da bir cami yaptırmıştır. Harput'ta da bir camisi vardır.

[143] Hacı İzzet Paşa son asır vezirleri içinde halk arasında muhtelif menakıbyla iştiyar eden bir zattır.⁴⁹⁰ 1237 H / M 1822 senesinde Resmo'da doğduğuna nazaran vefatında 73 yaşında idi. Bünyesi nahif olup nezafete riayet etmediğinden zamanı ricali pisliğine telmihen **ko-kusu ağır vezir** derlermiş.⁴⁹¹ Sakalını rastıkla boyar imiş. Edirne'de üç şerefeli cami yanındaki kule üzerine Hacı İzzet Paşa tarafından bir memleket saati yaptırılmıştır. 1290 H / M 1873 senesinde ve birinci Edirne valiliği esnasında şark demir yolu Edirne'ye kadar temdit edilmiş ve vükela resm-i küşada gelmişlerdir.

*

**

1245 H / M 1829 senesinde vefat eden şair Keçecizâde İzzet Molla, vefatını müteakip İzzet Paşa Camii hatiresine defnedilmiş ise de bilahare bakiyye-i izâmı İstanbul'da Cerrahpaşa civarında Canbaziye Camii kurbunda pederi Salih Efendi'nin yanına nakl ve defnedilmiştir.

İzzet Paşa Camii hatiresinde 1272 H / M 1856 senesinde vefat eden Sivas valisi Feyzullah Paşa ile 1295 H / M 1878 senesinde irtihal eden Osmanpaşazâde Süreyya Paşa medfundurlar.

Feyzullah Paşa çerkezdir. Hemşiresi Sultan Mecid'in zevcesi olduğundan o sayede mülkiye kaymakamı olmuş, 1270 H / M 1854'te mîr-i mîrânlıkla Çıldır kaymakamı ve akabinde vezirlikle Erzurum valisi tayin edilmiş ve yine o sene Zilkadesinde becayış suretiyle İs-

⁴⁹⁰ Edirne'den, Erzincan'da bulunan hemşiresine çamaşırlarını yıkatmak üzere gönderdiği ve her gece tavana fırlattığı gecelik külahı başına geçmedikçe yatmadığı ve bir vazifeye tayini için tahrirî müracaattan bakan bir memurun şifâhen okuduğu istid'anamenine karşı arkasını döndürerek Mektupçu Bey'e diye tebeşirle işaret etmesi gibi garip hâlleri mütevâtir ve menkuldür. Birer suretle atlattığı memurlar hakkında "aldandı teres" tabirini çok kullanırmış.

⁴⁹¹ *Servet-i Fünun*, 1651/177, s. 333.

mail Paşa'nın yerine Sivas valisi olmuştur. *Sicill-i Osmânî*'de 1272 H / M 1856'da maktulen vefat ettiği yazılı ise de Takvîm-i Vakayi'de katlolunduğuna dair bir kayıt olmayıp yalnız vefatından bahsedilmiştir.⁴⁹²

*

**

Süreyya Paşa, Gümrükçü Osman Paşa'nın oğludur. Babîâlî'den yetişerek 1273 H / M 1857 senesinde Rumeli payesiyle Kudüs mutasarrıfı olmuştur. 1280 H / M 1863'te vezirlikle Halep, sonra İzmir, Bursa, tekrar Halep, Kudüs ve tekrar İzmir ve Ankara valiliklerinde, Meclis-i Vâlâ azalığında ve Şûrâ-yı devlet riyasetinde bulunan Süreyya Paşa 1295 H / M 1878 senesinde Sivas valisi iken vefat etmiştir.

SAİD PAŞA CAMİİ KİTABESİ (1235 H / M 1819-20)

[144] Bu cami, Said Paşa Mahallesi'ndedir. Said Paşa'nın bir de medresesi vardır. Paşa, medreseyi 1248 H / M 1833 senesinde yaptırmış ve fuzaladan Sivashlı Sıdkı Efendi:

*Geldi bir hâce dedi nahv okudurken târîh
Nûr-ı çeşmim (heleke 'l-câhilü hâşâ 'l-âlim)*

beytini tarih düşürmüştür. Bu zatın Hasan Paşa Camii'nde vakfı vardır.

Said Paşa, camisini 1235 H / M 1820 senesinde ve paşalıktan evvel yaptırmıştır. Minaresindeki tarih şudur. Mısralar karşılıklıdır.

⁴⁹² *Takvîm-i Vekayi*, 1272 H senesi, no: 542. *Sivas Salnamesi* 1270 senesi Zilkadesinde vefatını yazar.

*Cenâb-ı Hazret-i Saîd Ağa-yı zî-şân kim
Umûrunda rızâ-cû-yı Hudâ-yı lâ-yenâm oldu*

*Civârında bu zîbâ câmii el-hak edip inşâ
Bu vech ile dahi sertâc-ı emcâd-ı kirâm oldu*

*Zihî bu ma'bed-i zîbâ hoşâ bu mescid-i ra'nâ
Ser ü şân-ı semâya rûz u şeb âlî-makâm oldu
Edip imdâd (Vedûd) ismi bana vâfî dedim târîh
Saîdiyye bu câmi-i nev minârıyla tamâm oldu*

1235 H / M 1820

Said İbrahim Paşa, Sivas'ın eşrafındandır. Koçhisar köylerinden birinde Himmet Ağa b. Süleyman Ağa isminde birinin oğludur. Husrev Paşa kölesi Reşid Mehmed Paşa'nın vâlî-i umûmîliği zamanında evvela muhassıllıkla Sivas mutasarrıfı olup iki defa bu hizmette bulundu.

1255 H / M 1839 senesinde Sivas valisi olup on ay sonra infisal etti.

1275 H / M 1859 senesinde mîr-i mîrânlıkla Sivas mutasarrıfı oldu ve bir sene sonra azledildi. 1263 H / M 1847'de Amasya ve bir sene sonra Bozok mutasarrıflılarına tayin olundu. 1268 H / M 1851 senesinde vefat ederek Sivas'ta Abdulvehhab Gazi Kabristanı'nda, etrafı açık kümbede defnedildi.

[145] *İki çift ile bir beşşar çıkıp tarihini dedi
Livâ-i adni mansıb verdiler sana Said Paşa*

beyti, vefatı tarihini gösterir. Gerek minare ve gerek bu vefat tarihinin şiirle ve manzum tarihle alakası olmayan bir hoca tarafından tertip edilmiş olduğu anlaşılıyor.

ABDULVEHHAB GAZİ MESCİDİ (901 H / M 1495)

Sivas şehri şarkındaki kabristanın ortasında kayalık bir tepenin üzerinde minareli bir mescit vardır. Türk tarz-ı mi'mârîsinde olan bu binayı II. Bayezid zamanında Ahmed Paşa isminde bir zat yaptırmıştır. Bu mescit, Abdulvehhab Gazi kabri yanındadır ve kitabesi şudur:⁴⁹³

1- قد از [شأ] هذا المسجد السعيد

2- فی ایام دولة السلطان بايزيد

3- بامر احمد پاشا الملك لله المجيد

4- فیض هو [بر کلمه او قونغاير] تاريخ بعون الوحيد

(feyz-i hû) terkibi hesaplandığında 901 H / M 1495-96 senesini göstermektedir.

Abdulvehhab Gazi Türbesi'ni de Ahmed Paşa tecdiden yaptırmış olacak. Çünkü bu türbenin II. Bayezid zamanında yaptırılıp vazife tayin edildiğine dair Sivas Evkaf Müdüriyetinde kayıt vardır. Bu kitabe *Sivas ve Divriği Korpusu*'nda bulunmaktadır.

⁴⁹³ Bu mübarek mescit Sultan Bayezid'in saltanatı zamanında Ahmed Paşa'nın emriyle yapıldı. Mülk, yüce Allah'a mahsustur. (Feyz-i hû) Allah'ın yardımıyla tarih olarak düşürüldü.

KİTABESİZ ESERLER

ULU CAMİ

Ulu Cami, Sivas'ın tam ortasına düşer. İnşası tarihi belli değildir. II. Kılıç Arslan yahut oğlu Sivas ve Aksaray meliki Kutbeddin Melikşah tarafından yaptırıldığını, sonradan I. İzzeddin Keykâvus tarafından tamir edilmiş olduğunu söylüyorlar.

Mahallî rivayetlere göre bu Ulu Cami'yi Alâeddin Keykubad yaptırmış. Evkaf Müdüriyeti kuyudatında da Sultan Alâeddin Camii diye zikrolunmuştur.

[146] Ulu Cami, 932 H / M 1525 tarihinde ve muahharan Sivas emîrû'l-ümerâsı Mahmud Paşa tarafından 1006 H / M 1597 senesinde tamir ettirilmiştir.⁴⁹⁴

Binanın şekli müstatildir. Mimari kıymeti haiz olmayan caminin duvarları alçı ile imtizaç ettirilmiş ufak taşlardan yapılmıştır. İçinde yontma taşın sütunlarla birbirlerinden ayrılan dehlizler mevcuttur. Plan, bütün İslâm memleketlerinde görülen camilerin ve alelhusus İslâmiyetin ilk devirlerinde Mısır, Suriye ve Irak'ta inşa edilen binaların planlarını andırır. Bina, her hâlde eskidir.⁴⁹⁵

Camiin cenûb-ı şarkî zaviyesi haricinde tuğladan yapılmış kalın ve yüksek bir minaresi vardır. Minarenin kaidesi müsemmendir. Yarı irtifasında çiniden tertip edilmiş müzeyyen ve girift kûfi kitabeyi ihtiva eden bir kemer vardır. Minarenin tarz-ı inşâsı XII. asr-ı milâdî yani altıncı asr-ı hicrîye ait olduğunu gösteriyor ki bu da II. Kılıç Arslan veya oğlu Kutbeddin zamanıdır. Yalnız minarenin şerefesi ile alemleri arası sonradan tamir görmüştür.

⁴⁹⁴ Bu Mahmud Paşa Can Feda Kadın'ın biraderidir. Rikka, Halep, Şehr-i Zûr, Budin Beylerbeyliğinde bulunup 1006 H'de Sivas emîrû'l-ümerâsı oldu ve az sonra vefat eyledi.

⁴⁹⁵ *Sivas ve Divriği Korusu*, Halil Edhem Bey, Van Berham.

Camiin etrafı müruruzamanla dolmuş ve cami aşağıda kalmıştır. Avluya açılan üç kapısı vardır.

Camiin hitabet ve tevliyeti Sarı Hatipzâde ailesindedir. Camiın avlusunda Sivas valisi Zaralızâde Mehmed Paşa'nın yaptırdığı şadırvan görülmektedir. *Sivas ve Divriği Korusu*'nda Ulu Cami'den bahsedilmiştir.

Eserimizin 9. kısmında ismi geçen Sivas emîri Mezid Bey'in tahassun ettiği cami budur.

AHİ EMİR AHMED TÜRBEŞİ

Sivas'ın Tokmakkapı Mahallesi'nde bir avlu içinde mahrutı kubbeli eski bir türbe vardır. Buna, mahallince de Ahi Emîr Ahmed Türbesi diyorlar. Türbenin içinde bir kabir varsa da kitabesi yoktur. Türbenin alt kısmı cesedin mumya olarak vaz'ına mahsus mahzendir.

Türbenin haricî kısmındaki saçakta çepeçevre Selçukî sülüs hattıyla bir kitabe var ise de yazının bir kısmı dökülmüş ve bir kısmı da sıva altında kalmıştır. Okuyabildiğimiz kısımları şunlardır:⁴⁹⁶

[... لاخص المحترم عماد الدين الإسلام الامير الاعز ...]

Ahi Emîr Ahmed'in 733 H / M 1333 Cemadiyelula tarihli vakfiyesi kuyûd-ı atıkada mevcuttur. Vakfiyesinde

(الصدر المكرم و القرم المفخم افتخار الاكابر و الخواص سيد الصفا و المروة و سيد اصحاب الطريقة و الحقيقة اخى امير احمد بن زين الحاج

diye⁴⁹⁷ tavsif edilmektedir. Bu zat mescit, zaviye ve imaret vakfetmiştir. İbn Batuta'nın Sivas'ta mülakat edip zaviyesine misafir olduğu Bıçakçı Ahi Ahmed acaba bu zat mıdır?

⁴⁹⁶ Seçkin, ihtirama layık, dinin direği, İslâmın ...., yüce emîr

⁴⁹⁷ Yücelerin öncüsü, uluların önderi, büyük ve seçkinlerin övgüsü, sefa ve mürüvvetin efendisi, tarikat ve hakikat ashabının seyyidi Ahi Emîr Ahmed b. Zeynü'l-hâc

ABDULVEHHAB GAZİ TÜRBESİ

[147] Sivas'ın Kılavuz Mahallesi üzerinde Akkaya ismindeki bir tepede Abdulvehhab Gazi Türbesi vardır. Bu türbeye iptida vakıf yapan meşhur Çakır Hanoğlu Şerefeddin Ahmed Bey'dir. Bu zat, 726 H / M 1325 Şabanında vakfiyesini tertip ettiriyor. Vakfının mütevelliliğine Şeyh Muinüddin Ahmed b. Şeyh Abdülaziz b. Şeyhü'l-Kebîr Muinüddin Ahmed'i tayin ediyor. Vakfiyenin sureti kuyûd-ı atıkada (*Mücedded Anadolu Defteri* 21, s. 219) mukayyettir. II. Bayezid Han zamanında tecdiden üzerine yapılmış olan türbeye ve vazifedarlara kâfi miktarda varidat vakfedilmiştir.

1160 H / M 1747 senesinde Sivas valisi bulunan Zaralızâde Mehmed Paşa tarafından Abdulvehhab Gazi vakfı tevsi' ve kabri yanındaki mescit genişletilerek bir minare, bir zaviye ve bir de çeşme ilâve ve 1162 H / M 1749 senesi Şabanında vakfiyesi tertip olunmuştur. Yine buraya Mehmed Paşa tarafından Zeynel suyu getirilerek türbedarına da maaş tahsis edilmiştir.

*

**

Burada yatan Abdulvehhab Gazi mahallî rivayete göre Hazreti Peygamberin alemdarlarından imiş! Tûl ömürle muammer olup Emevilerden Abdülmelik b. Mervan zamanında seraskerlikle Sivas'a gelmiş ve burada şehit düşmüştü.

Evliya Çelebi Abdulvehhab Gazi'yi ashaptan Suheyb-i Rûmî zannederek hakkında bir hayli menakıp nakleyler. Ona göre Abdulvehhab, Sivaslıdır. Hazreti Peygamber huzurunda Müslüman olmuştur. Hazreti Ali de kemerini bağlayarak kendisini debbağlara pir yapmıştır.⁴⁹⁸

⁴⁹⁸ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, C 3, s. 105.

Yine Evliya Çelebi'ye göre Abdulvehhab mu'cize-i peygamberî olarak müfessir ve muhaddis ve pek mükemmel bir şair olmuş, 110 sene yaşamış, seyahate çıkmış ve Sivas'ta vefat etmiştir.

Evliya Çelebi, Abdulvehhab Gazi'nin Sivas'ta otururken kayser-i Rum'un kızını severek mürtet olduğu rivayetini yazdıktan sonra bunun aslı olmadığını da ilâve eder.

Abdulvehhab Gazi hakkında mücmelen yazdığımız efsanelerden başka malûmatımız yoktur. Bu zatın Danişmendî veya Selçukî devri meşahirinden olduğu zannedilir.⁴⁹⁹

Evliya Çelebi, Abdulvehhab Gazi tekkesinin dört duvarına hutûtu nefise-i ibret-nümâlarla birçok şiir yazıldığını ve hatta IV. Murat Han'ın da:

*Şu denlü devr ide bu çarh-ı devvâr
Ne ben kala ne hat kala ne dîvâr*

beytini yazdığını ve yine Sultan Murat'ın Bağdat fethi için bu türbede tefe'ül ettiğini kaydeder.

[148] *Târih-i Tuhfetü'l-Garib ve Netice-i Dilfirîb* isimdeki eser, Abdulvehhab tekkesinin 1135 H / M 1723 senesinde mamur ve varidatının fazla, müridanının kalabalık olduğunu beyan eder.⁵⁰⁰

Evliya Çelebi: “Yine bu tekke kurbunda nice vâcibü's-seyr alâmetler vardır. Cânib-i şimâlinde ve dâmen-i cebelde Sab Nişan deyri kurbunda Keyümers Şah kabri vardır” diyerek bu Keyümers'i İran'ın Pişdadiyan silsilesinin birinci hükümdâr-ı hayâlîsi olan Keyümers zanneder.

Burada medfun Keyümers'in Selçukî şehzadelerinden Keyümers olması muhtemeldir.⁵⁰¹

⁴⁹⁹ Evliya Çelebi, Ahiler silsilesinin Abdulvehhab'a müntehi olduğunu da beyan eder. Abdulvehhab'ın, Sivas'ın pek nüfuzlu ahi ricalinden olduğu da hatıra gelir.

⁵⁰⁰ *Târih-i Tuhfetü'l-Garib* (Bursa Orhan Gazi Kütüphanesi'ndeki nüsha).

⁵⁰¹ Bu Keyümers, II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olup biraderi Mesud'a karşı Kastamonu ve havalisinde 691 H senesinde kıyam eden Rükneddin Kılıç Arslan olmalıdır.

Zaralızâde Mehmed Paşa tarafından tamir edilen Abdulvehhab Gazi Camii kurşun kubbelidir ve yeşil renkli çini tuğlalarla tezyin olunmuştur.

Abdulvehhab Gazi'nin menakıbı 1100 H / M 1689 senesinde ulemadan Sarı Hatipzâde Ahmed Hamdi tarafından nazmen kaleme alınmıştır.

*Sîm ile oldu müzeyyen, mamur
Merkad-i pâkî-i Abdulvehhab*

beytiyle Abdulvehhab Gazi Türbesi'nin tamirine işaret etmiştir.

*

**

Zaralızâde Mehmed Paşa, Zaralızâde Osman Paşa'nın oğludur. Derebeyi terbiyesi ile şımarık yetişen bu zat, 1158 H / M 1745 senesinde mîr-i mîrân rütbesiyle Sultanönü mutasarrıfı, 1160 H / 1747'de vezirlikle Sivas valisi olmuştur. Daha sonra Trabzon, Vidin valiliklerinde bulunan Mehmed Paşa, 1165 H / M 1752 Rebiülevvelinde ikinci defa Sivas valisi olduysa da memleketi keyfi şekilde idare ettiğinden 1167 H / M 1754'te idam edilmiştir. Feyzullah Paşa isminde bir bira-deri, Ali ve Osman isimlerinde iki oğlu vardı. Mehmed Paşa, Abdulvehhab vakfiyesini 1162 H / M 1748'de tertip ettirmiştir. 1167 H / M 1754 tarihli vakfiyesi de vardır. Mehmed Paşa'nın Sivas'ın Üryan Müslim Mahallesi ahalisinden olduğu vakfiyede münderiçtir.

*

**

Sivas'ta bir de 1182 H / M 1768 senesinde vakfiyesi tertip edilen Sarızâde Camii vardır ki bu camie şimdi Çavuşbaşı Mahallesi'nde bulunmasından dolayı Çavuşbaşı Camii derler.

Sarızâde Mehmed Paşa, Sivaslı Hacı Osman Ağa isminde birinin oğludur. Sivas alay beyi iken Amasya'da eşkıya te'dibine hizmet ve şecaati görülmüş, 1176 H / M 1762'de mîr-i mîrân olmuş, bilahare vezir olarak Trabzon, Van, Kars valiliklerinde bulunmuş, Sivas valili-

ğıyle bender muhafızı tayin edilmiş ve 1182 H / 1768'de İçel sancağı mutasarrıfı iken vefat etmiştir. Okur, yazar ricalden olup cesur, dūr-endîş ve latifeci imiş.

SİVAS'TA MÜHİM KABİR KİTABELERİ

HACI NUREDDİN KABRİ KİTABESİ (702 H / M 1302)

[149] Abdulvehhab Gazi Türbesi civarında olan bu kabrin kitabesi şudur.⁵⁰²

هذا قبر السعيد الشهيد المحتاج الى رحمة الله

تعالى حاجي نورالدين بن ايوب بن حاجي

زين الدين محمد ابن ايوب الخلاطي روز چهارشنبه

چهاردهم ماه ربيع الآخر سنة اثني و سبعمائة

Bu kitabenin altında birinci mısrai

ای که بر کور ما همی گذری

olan⁵⁰³ Farsça bir rubai vardır.

Hacı Nureddin b. Eyyub'un vazife ve memuriyetine dair bir kayıt bulamadık. Ulema sınıfından olup Sivas ve Amasya'da bulunmuş olan Ahlati lakaplı aile efradından olsa gerek.

⁵⁰² Bu mutlu, şehit, Allah'ın rahmetine muhtaç Hacı Nureddin b. Eyyub b. Hacı Zeynüddin Muhammed İbn Eyyübü'-Hâlâfi'nin kabridir. 702 H Rebiülahirinin dördüncü çarşamba günü.

⁵⁰³ Ey bizim mezarlarımızın yanından sürekli olarak geçen kimse

ABDULVEHHAB RAHATÎ KABRİ (728 H / 1327 M)

Kemaleddin Ahmed b. Rahat'ın torunu olan Abdulvehhab'ın kabri Sivas'ın şarkında, Kılavuz Mahallesi'nin müntehasında, şose ittisalinde ve tepe üzerindedir. Kitabesi şudur:⁵⁰⁴

1- اللهم ارحم صاحب هذا القبر الصدر المرحوم

2- چلبی عبد الوهاب بن المرحوم أمير حسين رحمه الله

3- توفي في ربيع الاخر سنة ثمان و عشرين و سبعماية

[150] 728 Rebiülahirinde vefat eden Abdulvehhab'ın babası Hüseyin, ümeradandır. Kendisinin nafız ulemadan olduğu vakfiyeden anlaşıyor. **es-sadr** ekseriyetle ulema ve meşayihden olan pek nüfuzlu zevat için kullanılan bir tabirdir. Bu kitabe *Sivas ve Divriği Korpusu*'nda vardır.

CEMALEDDİN AKSARAYÎ

Cemaleddin Aksarayî'nin kabri Abdulvehhab Gazi Türbesi yanındadır. Kabir taşının bir tarafından şu kitabe görülür:⁵⁰⁵

بسم الله الرحمن الرحيم

صاحب هذا القبر الشيخ الزاهد

قطب العارفين جمال الملة و ا

لدين الاقسرائي تغمده ا

⁵⁰⁴ Ey Allahım! Bu kabrin sahibi rahmetli Çelebi Abdulvehhab b. Emir Hüseyin'e (Allah ona rahmet etsin) acı. 728 H yılı Rebiülahirinde öldü.

⁵⁰⁵ Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla. Bu kabrin sahibi şeyh, zahit, ariflerin kutbu, cemâlü'l-millet ve'd-din güzelliği Aksarayî'dir. Allah onu geniş merhametine daldırsın.

لله برحمة الالوحدي

Aynı taşın diğer tarafında besmele ve sonra

الا ان اولياء الله لا خوف عليهم و لا هم يخنون

âyet-i kerîmesi⁵⁰⁶ hakkedilmiştir. Kabrin ayak taşının her iki tarafında (âyete'l-kürsî) vardır. Tarih yoktur.

Cemaleddin Aksarayî'nin tercüme-i hâline ait malûmatı, İbn Hacer Askalânî'nin *Dürer-i Kâminesi*'nden tercüme suretiyle naklediyoruz.⁵⁰⁷

Cemaleddin Aksarayî'nin ismi İbrahim, babasının adı İlyas b. Ali'dir. Cemaleddin, Şeyh Şemseddin Eygi ile Kahire'ye gitmiş, sonra Malatya'da bir dergâha şeyh olmuş ve oradan tekrar Kahire'ye azimetle bir müddet Feyum'daki Hankah meşihatinde bulunup ba'dehu Sivas ve bilâd-ı Rûm'daki tekkelerde icrâ-yı meşihat ile 729 H / M 1328 senesinde vefat etmiştir. *Amasya Tarihi* Amasya uleması ismini zikrettiği Cemaleddin [151] Aksarayî'nin vefatını 739 H / M 1338 senesi gösteriyorsa da biz *Dürer-i Kâmine*'nin kaydını tercih ettik. *Amasya Tarihi*, şeyh olan Cemaleddin'in Sivas kadısı iken vefatını yazar ise de vesika göstermez.⁵⁰⁸

Cemaleddin Aksarayî'nin oğlu Fahreddin İlyas ulema sınıfındandır.

GÜDÜK MİNARE TÜRBEŞİ (748 H / M 1347)

Bu türbe, Şemseddin Sivasî ailesine ait binalar dâhilindedir. Güdük Minare içinde bir mermer lahit vardır. Bina, murabbau's-şekl bir plan üzerine yapılmıştır. Kaidesi yontma taşlardan, cepheleri beyaz

⁵⁰⁶ *Dikkat edin! Muhakkak Allah'ın sevgili kulları için korku yoktur, onlar üzülmeyenler de (Yunus/62)*

⁵⁰⁷ *Dürer-i Kâmine*'nin İbrahim b. İlyas bahsi. Umumî Kütüphanedeki nüsha.

⁵⁰⁸ *Amasya Tarihi*, C 3, s. 23, 24.

mermerdendir. Kapısı şimal istikametine düşer. Diğer kısımlarda demir parmaklıklı pencereler görülür. Bu murabba' binanın üzerinde hendesi eşkâl ile süslü, tuğladan üstüvâniyyü's-şekl bir kısım görülür. İşte türbe bu şekline ve kubbesinin mürtefi' olmasına binaen Güdük Minare ismiyle şöhrat bulmuştur.

Binanın esas murabba'larının irtifası beş ve tuğladan yapılan üstüvânî kısmın da ilâvesiyle dâhilen irtifası on beş metre kadardır. Türbenin kubbesi evvelce ahşap iken 1310 H / M 1893 senesinde Şemseddin Sivasî ahfadından Şeyh Ahmed Efendi tarafından kârgir olarak yaptırılmıştır. Türbenin kitabesi yoktur.

Türbede medfun zatın sandukası siyah mermerden yapılmıştır. Sandukanın üst yani balıksırtı kısmının bir tarafında:

قال الله تعالى ان الابرار لفي نعيم على الارائك ينظرون

diğer tarafında:

(عرف في وجوههم) âyet-i kerîmesi (المتنافسون) e kadar devam eder.⁵⁰⁹

Sandukanın alt kısmının bir tarafında:

وفات مرحوم و مغفور كلير (ك) احمر سلطنت شكوفه شجره سعادت ز (ها) ل روضه

مملكت شيخ (شيخ) حسن بك نورالله

Sandukanın ayak kısmında:

ضريحه فرزند حضرت سلطان اعظم

Sandukanın diğer kısmında ise kitabenin devamı olan:

[152]

شاهنشاه معظم مالک (رقاب الامم ظل الله في العالم سيد (ف) الدنيا و الدين

سلطان اورتا (خلد) مدالله مملكته

Sandukanın baş tarafında

⁵⁰⁹ Allah buyurdu: Muhakkak iyiler cennettedirler. Onlar koltukları üzerinde bakar dururlar. Onların yüzlerindeki sevinci sen bilirsin... yarışanlar ... (Mutaaffifin/22-23-24).

در ماه رمضان سنه ثمان و أربعين (و) سبعماية

kitabeleri hakkedilmişti.⁵¹⁰

Türbede medfun olan zat yukarıda zamân-ı hükûmeti mufassalan yazılan Alâeddin Ertana'nın oğlu Şeyh Hasan Bey'dir.

Şeyh Hasan Bey, Ertana'nın büyük oğlu olup mahlası Bedreddin'dir.⁵¹¹

Gayet güzel ve yakışıklı ve aynı zamanda zeki ve fazıl bir zat imiş. Babası Eretna=Ertana Şeyh Hasan Bey'i, metbuu olup zevcesi-nin akrabasından bulunan Irak hükümdarı Şeyh Hasan-ı Kebîr nezdine sefaretle göndermiştir.

Şeyh Hasan, Behisni'ye gelince, Mısır hükûmetinin Halep emîri kendisini celbettirdi.⁵¹² Şeyh Hasan Halep'e gitti, kendisinden memnun olan Halep emîri Taş-Timür, ağır hil'atlerle Şeyh Hasan'ı pederinin yanına gönderdi.

Ertana, oğluna Mardin hükümdarı Melik Salih Şemseddin'in kızını istedi. Melik Salih muvafakat ederek kızını çeyiziyle Sivas'a gönderdi. Fakat o sırada hasta bulunan Şeyh Hasan güveyi girmeden evvel vefat etti. O zaman Kayseri'de bulunan Ertana, Melik Salih'in kerimesini diğer oğluna aldı.⁵¹³

⁵¹⁰ *Yüce sultan, ulu şehenzah, ümmetlerin dizginini elinde tutan, Allah'ın âlemdeki gölgesi, din ve dünyanın kılıcı Sultan Eretna'nın -Allah memleketini sürekli kulsın- oğlu rahmetli, günahları bağışlanmış, saltanatın kırmızı gül yaprağı Şeyh Hasan Bey'in -Allah mezarını aydınlatсын- ölümü 748 H/ M 1347 yılı Ramazan ayındadır.*

⁵¹¹ *el-Menhelü's-Sâfi ve Kitâbü's-Sülûk.*

⁵¹² *el-Menhelü's-Sâfi* Humus emîri diyorsa da biz *Dürer-i Kâmine*'nin yazdığını kabul ettik.

⁵¹³ [الحسن ابن ارتنا۔ الامير بدر الدين المعروف بالشيخ حسن كان من احسن الاشكال واقمها وكان عارفاً، عاقلاً، فاضلاً و لما توجه الشيخ حسن هذا رسولا الى الشيخ حسن الكبير الى بغداد و وصل الى بمسما سمع به الامير طشتر نائب حص احضر نائب حلب فكتب الى نائب بمسما بطلبه فحضر اليه فاعجبه سمته و شكله و خلج عليه خلعةً سنیه و اعاده الى والده الامير ارتنا فلما وصل الى بلده خطب له والده ابنة الملك الصالح شمس الدين صاحب ماردین فاجابه الى ذلك و جهزها اليه فلم يدخل بها ومات بسوسل في شوال سنه ثمان و اربعين و سبعماية و كان والده في قيصرة فكتب ابوه الى صاحب ماردین يقول له ان لى ابناً آخر يصلح لزواجها و اعطاه مدينة خرت پرت]

Eretnaoğlu Hasan, Şeyh Hasan demekle ün kazanmış olan Emîr Bedreddin yakışıklı, arif, akıllı, faziletli bir kişiydi. Bu Şeyh Hasan, Büyük Şeyh Hasan'a elçi olarak yöneldiğinde Behisni'ye ulaştı, bunu Humus naibi Taş Timür işitti. Halep naibini çağırды ve Behisni naibine mektup yazarak onu

Şeyh Hasan'ın vefatı 748 H / M 1347 senesi Ramazanındadır. *Dürer-i Kâmine ile Kitâbü's-Sülûk, el-Menhelü's-Sâfî*, vefatını aynı sene şevvalinde gösterirlerse de⁵¹⁴ bu, Şeyh Hasan'ın vefatının Mısırca malûm olduğu tarihtir.

Şeyh Hasan Bey'in Irak'a gitmesi Mısırlıları kuşkulandırmış olacak. Zira Ertana'nın Mısırlılarla arası şeker-renk idi. Me'hazlarımızın kaydından Hasan Bey'in Irak'a gidemediği anlaşıyor. Kitabe sureti *Sivas ve Divriği Korpusu*'nda vardır.

MEHMED BİN EBÛ BEKİR-İ TİFLİSİ (791 H / M 1389)

[153] Bu kabir, şehrin şarkında ve Abdulvehhab Gazi Türbesi'ne çıkan yolun üzerindedir. Burada muhtelif şekillerde kabir taşları vardır. Bu Mehmed b. Ebû Bekir'in kabri mütevâziyü'l-müstatîlât şeklindedir. Mezar taşında (âyete'l-kürsî) ve kitabe vardır. Âdî sülûsle hakkedilmiş kitabe şudur:

1- هذا قبر الشاب المعيد الشهيد

2- المرحوم المغفور المحتاج

3- الى رحمة الله تعالى محمد بن

kendisine göndermesini istedi. O da yanına geldi. Onun yakışıklılığına ve olgunluğuna şaşırان Humus beyi, ona en güzel kaftanlar giydirek babasının yanına geri gönderdi. Kendi ülkesine girdiğinde babası onun için Mardin hükümdarı Melik Salih Şemseddin'in kızını istedi. O da kabul etti ve çeyizleriyle birlikte kızını gönderdi. Ancak kız daha oraya ulaşmadan 748 H yılı Şevvalinde Şeyh Hasan öldü. Eretna o sırada Kayseri'deydi. Mardin hükümdarına bir mektup yazarak kızıyla evlenebilecek bir oğlu daha olduğunu bildirdi ve ona da Harput'u verdi. (el-Menhelü's-Sâfî, C 1, s. 280, Ayasofya Kütüphanesi)

⁵¹⁴ [و مات الامير بدر الدين الشيخ حسن ابن النوير (نوين) ارتناى ملك الروم فى شوال]

Rum meliki Noyan Eretna'nın oğlu Emîr Bedreddin Şeyh Hasan Şevvalde öldü (*Kitâbü's-Sülûk* 748 H senesi vefeyatı arasında)

Kuyûd-ı atıkada Şemseddin Sivasî vakfiyesinde bu Hasan Bey Türbesi'ne Güdük Minare denildiği ve içinde Sultan Eretnaoğlu Şeyh Hasan Bey'in medfun olduğu muharrerdir (Anadolu 1255, başlar sayfa: 114).

4- ابو بكر التفلی غفر الله له

5- و لوالديه و لجميع المسلمين

Taşın diğer tarafında:⁵¹⁵

فی تاریخ عشر

ذی الحجه سنة

احدى و تسعين و

سبعماية

Bu kabrin yanında Mehmed b. Ebû Bekir'in biraderi Hoca Cemaleddin'in de kabri vardır. Bu kabrin kitabesi de şudur:⁵¹⁶

هذا قبر الشاب السعيد المحتاج الى رحمة الله تعالى

خواجه جمال الدين بن ابو بكر بن الحاج عمر بن الحسين

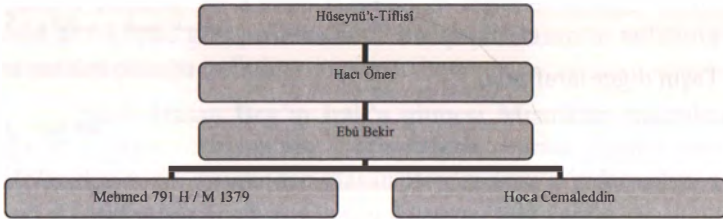
التفلی غفر الله له و لوالديه و لجميع المسلمين

Bunun vefatı tarihi iyi okunamıyor. Mamafih bunun da biraderinin vefatından az evvel veya sonra irtihal ettiğine şüphe yoktur.

Sivas'ta ilim ve faziletleriyle maruf bir Tiflîsi ailesi varmış. O ailenin bunlarla münasebeti olması muhtemeldir. Bu iki kabir kitabesine göre şöyle bir silsile tertip edilir:

⁵¹⁵ Bu; genç, mutlu, şehit, rahmetli, günahları bağışlanmış, Allah'ın rahmetine muhtaç Mehmed b. Ebû Bekir-i Tiflîsi'nin kabridir (Allah onu, ana ve babasını ve bütün Müslümanları bağışlasın) 791 H yılının Zilhiccesinin onu. (Bu kitabenin tarihi Sivas ve Divriği Korpusu'nda 691 H diye yazılmıştır. Biz 791 H okuduk)

⁵¹⁶ Bu; genç, mutlu, Allah'ın rahmetine muhtaç Hoca Cemaleddin b. Ebû Bekir b. el-Hâc b. el-Hüseyn-i Tiflîsi'nin kabridir. Allah onu, ana ve babasını ve bütün Müslümanları bağışlasın.

KADI BURHANEDDİN TÜRBESİ

Sivas'ın cenûb-ı garbîsinde, Kayserikapı civarında, üstü ahşap ve harap, etrafı âdî duvarla çevrilmiş bir türbe görülür. Türbeye halk arasında Kadı Burhaneddin Türbesi denir. Burası meşhur hükümdar Kadı Burhaneddin ailesine mahsus bir türbedir.

Bu türbede beş kabir vardır. Mermer sandukalı olan bu kabirlerin ikisinde yazı yoktur. Yazı olmayan kabrin biri diğerlerinden büyüktür. Sandukanın birisinde:⁵¹⁷

1- وفات سلطنت در آسمان جلالت مرحوم و مغفور

2- محمد چلبی بن السلطان العادل برهان [1]

3- يوم السبت فى التاسع والعشرين من شوال سنة ثلث و تسعين و سبعماية

Diğer sandukanın bir tarafında:

انتقلت من دار الفانية الى دار الباقية الست المرحومة المغفورة حبيبه بنت

Sandukanın diğer tarafında:⁵¹⁸

⁵¹⁷ *Saltanatı göğe yükselen, bağışlanmış, rahmetli, adaletli, sultan Burhaneddin'in oğlu Mehmed Çelebi.. 793 H M 1391 yılı Şevval ayının yirmi dokuzuncu cumartesi günü.* (Burhan ismini havi olan parça, tarafımızdan bulunarak Sivas Lisesi Müzesi'ne konmuştur.

⁵¹⁸ *Sultan Burhaneddin'in kızı, Selçuk Hatun diye meşhur, rahmetli, günahları bağışlanmış Habibe, geçici dünya hayatından ebedi ahiret âlemine 850 H / M 1446 yılında göçtü. Allah makamını cennet etsin.*

السعيد الشهيد سلطان برهان طاب ثراها الشهيرة

سلجوق خاتون فى تاريخ خمسين و ثمانمائه

Yine bu türbedeki üçüncü kabrin kitabesi şudur. Sandukanın bir tarafında:

ليلة الجمعة فى الرابع و العشرين من ذى الحجة انتقلت [من دار ا]لفناء [الى] دار البقاء للمرحومة المغفورة

Diğer tarafında:⁵¹⁹

المحتاجه الى رحمة الله تعالى بارسا ؟.. اعدل القضاة محمد جلبى اسبغ الله

Bu kabir kitabelerinden ilk ikisi Kadı Burhaneddin Ahmed'in oğlu Mehmed Çelebi ile kızı Habibe Selçuk Hanım'a aittir.

[155] Diğer kitabe ihtimal yine Burhaneddin ailesine karabeti olan kuzattan Mehmed Çelebi'nin kızıdır.

Yine bu türbedeki kitablesiz büyükçe kabrin Burhaneddin'e ait olduğunu zannediyoruz.

AHİ İSA KABRİ (795 H / M 1393)

Selçukî tarzında yani mermerden sanduka şeklinde yapılmış olan kabir taşı Sivas'ın Kabakyazısı Mezarlığı'nda toprağa gömülü olarak bulunmuş ve tarafımızdan lise binasına nakledilmiştir. Şimdi okulun methalinde bulunmaktadır. Yazı girift sülüstür.

Taşın balıksırtı kısmının bir tarafında besmele ve âyete'l-kürsî (فى السموات) e kadar hakkedilmiş ve ayetin mütebakisi taşın diğer tarafına yazılmıştır. Bunun altında asıl sanduka kısmının bir tarafında:

توفى المرحوم المغفور السعيد الشهيد المحتاج الى رحمة الله تعالى

diğer tarafında

⁵¹⁹ Zilhiccenin yirmi dördüncü cuma gecesı... rahmetli, günahları bağışlanmış, Allah'ın rahmetine muhtaç Barsa ... Kadıların en adaletlisi Mehmed Çelebi ... Allah onu kemaline erdiresin.

اخى عيسى بن المرحوم اخى محمد طاب ثراهما فى اواخر شهر شول سنه خمس و تسعين و سبعماية

kitabesi görülür.⁵²⁰

Ahi İsa, Kadı Burhaneddin Ahmed zamanında Ahi ricalinin nüfuzlularındandır. Ömeroğulları namıyla Kayseri ve havalisinde hükûmet etmek isteyen ve mükerreren Kayseri'yi zapt eden Cüneyd Bey isminde bir Türkmen aşireti reisine bu Ahi İsa, Burhaneddin tarafından murahhas olarak gönderilmişti. Cüneyd Bey, Ahi İsa'yı iade etmeyerek Burhaneddin'e karşı serkeşlikte devam etti. Burhaneddin Ahmed, Cüneyd'i te'dip etmek üzere Kayseri'ye hareket etti. Bu hâl-den korkan Cüneyd Bey, nezdinde alıkoyduğu Ahi İsa'yı izaz ile şefa-atçı olarak Burhaneddin'e gönderdi ve affını istedi. Burhaneddin, kendisine itaat eden Cüneyd Bey'i affetti.

Bu bilgiler, *Bezm ü Rezm*'de vardır. *Amasya Tarihi*, Ahi İsa'nın daha evvel Amasya Beyi Hacı Şadgeldi Paşa nezdine elçi olarak gönderildiğini yazar.⁵²¹

Ahi Mehmed'in oğlu olan Ahi İsa 795 H / M 1393 senesinde vefat etmiştir.

AHMED PAŞA KABRİ (798 H / M 1396)

[156] Bu kabir, Sivas'ın Kabakyazısı mezarlığının garbında ve yolun kenarındadır. Kabir taşı mermerden olup Selçuk tarzında, sanduka şeklindedir. Balıksırtı kısmının iki tarafında âyete'l-kürsî ve alt kısmında ise iki taraflı kitabe hakkedilmiştir.

Sandukanın bir tarafında sülüs hatla:

نقل للمرحوم المغفور المعبد الشهيد المحتاج الى رحمة الله تعالى

⁵²⁰ *Rahmetli, günahları bağışlanmış, mutlu, şehit, Allah'ın rahmetine muhtaç Ahi İsa b. Ahi Mehmed -Allah makamlarını cennet etsin- 795 H Şevvalinin sonlarında öldü.*

⁵²¹ *Amasya Tarihi*, C 3, s. 103-104.

Diğer tarafında:⁵²²

احمد پاشا بن محمد چلبی الديوانی فی الحادی و العشرين من شهر رمضان سنة ثمان و تسعين و سبعماية

Sandukanın ayak kısmında (نوره الله قبره)⁵²³ ibaresi görülür. Ahmed Paşa'nın, Burhaneddin Ahmed devrinin ricalinden olduğu anlaşıyor. *Amasya Tarihi*, Kadı Burhaneddin Ahmed'le Hacı Şadgeldi Paşa'nın son mücadeleleri esnasında Burhaneddin'in Amasya emîri Şadgeldi'yi oyalamak için Devatî Ahmed Bey isminde birini elçi olarak gönderdiğini yazıyor.⁵²⁴ Acaba Ahmed Paşa ile bunun münasebeti var mı?

MELİK ACEM ZAVİYESİ

ve

ŞEHZADE BAYEZİD TÜRBESİ

Sivas'ta Melik Acem Türbesi diye maruf olan bir türbe vardır. Türbe binası bugün bir toprak yığınının ibarettir. Türbenin mevkii Sivas Kalesi'nin cenup kapısı kurbunda, Çayırağzı Mahallesi'ndeki dokuz loğlu evler⁵²⁵ karşısında tarlanın içindedir.

Melik Acem Türbesi'nin evkafı vardır. Varidatı bir zaman dört-beş köyün âşârı imiş. Bu âşâr sonradan 528 kuruş bedele rapte-dilmişti. Vakfın mütevellisi Sivaslı Korkmaz Hocalar denilen bir ailedir.⁵²⁶ Biz bu Melik Acem zaviyesini doğrudan doğruya müstakilen Şehzade Bayezid Türbesi zannederek o suretle yazmıştık.

⁵²² *Rahmetli, günahları bağışlanmış, mutlu, şehit, Allah'ın rahmetine muhtaç Mehmed Çelebi ed-Divânî'nin oğlu Ahmed Paşa 798/1396 yılının ramazan ayının yirmi birinci günü göçtü.*

⁵²³ *Allah mezarını aydınlatısın*

⁵²⁴ *Amasya Tarihi*, C 3, s. 108.

⁵²⁵ Toprak damlar için kullanılan mor taşlara loğ denir.

⁵²⁶ Bayezid kabrinin tahkiki için Sivas Lisesi edebiyat muallimi Eflatun Cem Bey arkadaşımıza mektup yazmıştı. Mumaileyh, yukarıda kaydettiğimiz malûmatı göndermişlerdir. Bundan başka muhterem Eflatun Bey bazı fotoğraflarla tereddüt ettiğimiz noktalar hakkında bizi tenvir ettiler. Kendilerine teşekkür ederiz.

[157] Eserimiz basılırken kuyûd-ı atıkada elimize geçen bir vakfiye-de Melik Acem'le Bayezid'in münasebeti olmadığını anladık. Vakfiyenin tarihi 920 H / M 1514 senesi Muharremidir. Devletşah evladına ait olan bu vakfiyede Melik Acem zaviyesinden bahsediliyor. Şu hâlde burası Bayezid'in katli tarihi olan 967 H / M 1560'dan yarım asır evvel de varmış. Bu türbeye ait şimdilik malûmatımız bu kadar. Yalnız nazar-ı dikkati celbile iktifa ettik.

İran'da öldürülerek Sivas'a defnedilen Şehzade Bayezid'e ait ayrıca bir türbe yoktur. Şehzadenin evvelce mevcut ve Melik Acem ismi verilen bir zaviyeye defnedilmesine mebni Bayezid'den de bahsedecegiz.

*

**

Şehzade Bayezid, Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Selim'in ana baba bir kardeşidir. 932 H / M 1536 senesinde doğdu.

Son zamanda hayatta bulunan bu iki şehzade saltanat hırsıyla hareket ediyorlardı. Selim'in saltanata geçmesi için Bayezid'in ortadan kalkması lazımdı.

Şehzadeler arasında mevcut münaferet ve eyaletlerinin birbirine yakınlığı sebebiyle Kanunî, Kütahya valisi bulunan Bayezid'i Amasya'ya ve Saruhan valisi olan Selim'i de Kütahya'ya nakletti. Hem kendilerine nasihat etmek ve hem de vilâyetlerinin tebdil edildiğini tebliğ eylemek üzere Bayezid'e dördüncü vezir Pertev Paşa, Selim'e de üçüncü vezir Sokullu Mehmed Paşa gönderildi (965 H / M 1558)

Şehzade Selim, emri hüsn-i telakki ile Kütahya'ya hareket ettiyse de Bayezid, Pertev Paşa'ya dürüştane muamelede bulundu ve bu hareketleriyle esmayı üzerine sıçrattı. Zaten Lala Mustafa Paşa, sûret-i haktan görünerek Bayezid'i pederine karşı muhalefete tahrikâtına devam ediyor ve el altından Selim'in saltanata geçmesine çalışıyordu.

Bir müddet sonra Bayezid yaptığı hatayı anladı, vaziyetinden korkarak Amasya'ya gitmeye mecbur oldu. Lala Mustafa Paşa bir

yandan tahrikâtına devam ve diğer taraftan gafil Bayezid'in asiliğini Kanunî Sultan Süleyman'a anlatarak onu iğzap ediyordu.

Amasya'ya hareket eden Bayezid, Sivas'ı Rumeli Beylerbeyi Ali Paşa'nın elinden aldıktan sonra kardeşi Selim üzerine yürüyerek onunla Konya Ovası'nda çarpıştı ise de mağlup olup derhâl Amasya'ya çekildi.

Bayezid, işte bundan sonra iğfal edildiğini anlayabildiyse de işiştten geçmişti. Babasına tazarrunameler gönderdi. Mektupları yolda Lala Mustafa Paşa'nın eline geçerek imha edildi. Bu suretle derdini babasına isma' edemeyen Bayezid, nevmi olarak haremi, dört oğlu ve hizmetkârlarıyla birlikte İran'a iltica etti (966 H / M 1559).

Sultan Süleyman ve oğlu Selim'in sevk ettikleri kuvvetler Bayezid'i şiddetle takip ettilerse de yetişemediler. Padişah, oğlunun katli için İran'a üç defa heyet gönderdi ve pek çok para vadetti. Şehzade Selim saltanatta yalnız kalabilmek için babasından ziyade gayret gösteriyordu. Nihayet üçüncü defa Van mîr-i mîrânı Husrev Paşa, kapıcıbaşı Sinan Ağa ve Selim tarafından gönderilen Çavuşbaşı Ali Ağa'dan müteşekkil heyet Şah Tahmasb'ı ikna ve itma' ederek Şehzade'yi teslim almaya muvaffak oldular ve onu derhâl oğullarıyla [158] birlikte öldürdüler. Bayezid ve oğullarının naaşları nakledilerek padişahın müsaadesiyle Sivas'a defnedildi.

Bayezid'in; Orhan, Aişe, Abdullah, Osman, Mehmed, Murad isimlerinde beş oğlu ve bir kızı vardı. Bunlardan dört büyük erkek çocuk babalarıyla beraber katledilmiş ve en küçük oğlu olup Bursa'da bulunan üç yaşındaki çocuğu da orada öldürülmüştür.⁵²⁷ (967 H / M 1560 Muharrem). *Mir'at-ı Kâinat* Bayezid'in 969 H / M 1562'de katlini yazar.

Peçevî Tarihi Bayezid'in üzerine bir kubbe-i âlî bina olunarak eczâ-yı şerîfe tilâvet edildiğini yazıyor.⁵²⁸

Haber-i Sahîh, Şehzadelerin Melik Acem şöhretiyle Sivas'ın haricinde defnedilerek evkaf ve mürettebatı olduğunu ve türbesinin

⁵²⁷ *Hammer Tarihi* Bayezid'in iki oğluyla birlikte öldürüldüğünü yazıyorsa da yanlışır (C 6, s. 92)

⁵²⁸ *Peçevî Tarihi*, C 1, s. 409.

harap ve münderis bulunduğunu ve burayı gördüğünü kaydeyle. Bu mütalaa kabul edilirse Bayezid ve evladı daha evvel mevcut olan bu türbeye defnedilmişlerdir. Biz de o mütalaa binaen ikisinden birden bahsettik.⁵²⁹

Şehzade Bayezid, şairdir. Şiirde mahlası Şahi idi. Türkçe ve Farişî divanı vardır. Her iki divan da İstanbul'da Millet Kütüphanesi'ndedir. Babası hakkında:

*Bir Süleymân nâm şâha bu gönül divânedir
Kim cemâli şem'ine perler yakar pervânedir*

matlalı bir gazeli vardır.

Bayezid'in İran'a firarından sonra söylediği manzumeden:

*Red ettiler-ise bizi Osman erenleri
Etti kabûl dil-i acemistân erenleri*

*Dil mezrasına tohm-ı muhabbet bıraktılar
Kazvin ile Herât u Sıfâhân erenleri*

*İki cihânda n'ola şefî' olsalar bize
İran erenleri ile Turan erenleri*

*Bu Şâhî'nin günâhını afv etseler n'ola
Sultân-ı Rûm u millet-i Osmânî erenleri*

Affi hakkında babasına yazdığı bir istirhamnameden:

*Tevbeyle Hak yanında olur her gâh afv
Afv eyle sen de bendeni ey pâdişâh afv*

⁵²⁹ Haber-i Sahih, C 5, s. 256.

*Kimdir bu deyr içinde kim eylemez günâh
Şirk olmasın hemân tek olur her günâh afv
Ferzend eğer günâh ede sehv ü hatâ ile
Ona peder cefâlar eder gâh gâh afv*

*Ettim şu denlü tevbe vü şerm ü nedâmeti
Mercûdur ki etmiş ola İlâh afv*

*Afv etti şâh Şâhî'yi ey şâh-ı mülk-i Rûm
Afv eyle sen de bendeni ey pâdişâh afv*

[159] Oğlu Selim'in elinde bazıce olan evlat kasabı babasına bu istirhamnamelerin hiçbir tesiri olmamıştır. Bayezid'in bir gazelinden:

*Murâdım nice sâl u nice demden
Hemân bir bûsedir gonce-i femden*

*Bize sâkî lebinden sun şarâbı
Gerekmez âb-ı Hızrî câm-ı Cem'den*

*Firâk-ı kâmet ü zülf ü dehânın
Beni kurtarmadı hergiz elemden*

*Ser-i kûyun bana ey serv-kâmet
Cihânda yeg gelir bâg-ı İrem'den*

*Visâlin âşka yegdir habîbim
Cihânda tâc u taht u mülk-i Cem'den*

*Cenâbından vefâ umar bu Şâhî
Keremdir umulan ehl-i keremden*

Meşhur bir gazelinin ilk ve son beyitleri:

*N'ideyin zâyi' edip tûl-i emelle nefesi
Kalmadı zerre kadar dilde bu dünyâ hevesi*

*Şâhî-i bî-dil ü bîçâre günahkâra ne gam
Sen olursan eğer ey şâh-ı kerem dest-resi*

BEHRAM PAŞA KABRİ
(1244 H / M 1828)

Sivas'ın Kabakyazısı Mezarlığı'nın Çavuşbaşı Mahallesi'yle Jandarma Dairesi arasındaki kısmında kallavi taşlı⁵³⁰ kabir vardır. Bu kabirde de esbak Sivas valisi Behram Paşa medfundur. Şair Keçecizâde İzzet Molla tarafından yazılan kabir kitabesi şudur. Yazı talik hatla hakkedilmiştir.

*Belde-i Sivas'ta bir Âsafetti irtihâl
Gayret-i İslâm'la eylerdi her an âh u vâh*

*Âzim-i şark olmak üzre tûğın ihsân eylerdi
Kalbini keşf eyleyip şâh-ı kerâmet dest-gâh*

[160] *İrciî fermânı geldi emr-i âlî gelmeden
Emr-i Mevlânın olup mahkûmu emr-i pâdişâh*

*Ol vezîrin mürdesi mânend-i zinde aldı tîg
Bak sadâkat n'eyledi ahlâfa gelsin intibâh*

*Göçmeseydi cân verirdi yine dîn ü devlete
Böyle gayretli müşîr-i kahramân bî-iştibâh*

*Fevtinin menkûtla İzzet dedi târihini
Huldi meşhed eyledi Behrâm Paşa yâ ilâh*

1241 H / M 1825 sene

⁵³⁰ Kallavi, kalai, eskiden sadrazam ve vezirlerin başlarına giydikleri ihrâm-ı nâkıs şeklinde ve yarım endazeden uzunca bir kavuktur. Üzerine gayet inci Hint dülbendi sarıldıktan sonra sağdan sola dört parmak kalınlığında sırma işlenirdi.

Keçecizâde İzzet Molla'nın Sivas'a nefyi 1245 H / M 1829 tarihindedir. Kabir kitabesi sonradan yazdırılarak hakkedilmiştir. Bu tarih, İzzet Molla'nın divanında aynen vardır.

Behram Paşa, Kürdistan'da mukim bir Türk aşireti halkındandır.⁵³¹ Kapıcıbaşı ve mîr-i mîrân olup bilahare valiliklerde bulunmuştur. Behram Paşa, Trabzon, Diyarbekir ve Erzurum'da (1234 H / M 1819), tekrar Diyarbekir ve ilâveten Rikka (1235 H / M 1820)'da, Sivas ve Saruhan'la Aydın'da valilik etmiş, 1237 H / M 1822 senesinde Mora hadisesinde Livadya'da muvaffakı olamamış, gerek bu muvaffakiyetsizlik ve gerekse şikâyeti davet eden mezalimi dolayısıyla azl ve vezareti ref' edilerek Serfiçe'ye nefyedilmiştir.

Behram Paşa birkaç ay sonra affolunarak Maraş ilhakıyla Rikka, sonra Halep, 1238 H / M 1823'te üçüncü kez Diyarbekir'e tayin edilmiş ve daha sonra mazulen Sivas'ta ikamete memur olmuştur.

Behram Paşa 1244 H / M 1828 senesinde vezaretinin iadesiyle şark hududuna memur edildiyse de emrinin vürudundan evvel vefat etti.⁵³² Sivas kasabasının nısf-ı şarkîsini ihya eden Behram Paşa suyunu bu zat getirmiştir. Sivas Salnamesi'nde el-Hâc Behram Paşa diye mezkûrdur.

Hasan Bey isminde bir oğlu vardı. Behram Paşa'nın biraderi Kapıcıbaşı rütbesinde olan ve 1271 H / M 1854 senesinde vefat eden Hacı Osman Bey'in kabri de Behram Paşa'nın yanındadır.⁵³³ Behram Paşa şeci ve mukaddem idi.

*

**

⁵³¹ Şanizâde yalnız Kürdistanlı olduğunu yazmaktadır (C 3, s. 80)

⁵³² “ Sivas'ta mukim Behram Paşa'nın ibka-i vezâretle Galib Paşa maiyyetine gönderilmesi ve havâlî-i şarkıyyede yeniden tedârikât-ı harbiyyeye itina edilmesi ... (*Lütfi Tarihi*, C 2, s. 75).

⁵³³ Osman Bey'in kabrinden eser kalmamıştır. Taşı, Behram Paşa'nın mezarı yanındadır.

Sivas valisi iken 1319 H / M 1901 tarihinde vefat eden Hacı Hasan Paşa Mor Ali Baba tekkesinde medfundur.

*

**

Eserimizi yazarken yüksek ilminden istifade ettiğimiz Kütübhâne-i Umûmî Müdürü, büyük Türk âlimi İsmail Saip Efendi (Sencer) üstadımıza arz-ı şükranı vecibeden biliriz.

ESERDE İSMİ GEÇEN ŞAHSİYETLERİN ELİFBA SIRASIYLA FİHRİSTİ

- Abaka Han (İlhanî hükümdarı) 185, 186, 188
Abbas 140
Abdulahad Nuri Efendi (Şeyh) 202
Abdulhamid b. Mesud 194
Abdullah (Şehzade Bayezid'in oğlu) 239
Abdullah b. Mesud (Sadru'sh-Şeria) 132
Abdullah b. Şemseddin Mehmed Rahatî 194, 208
Abdullah Çelebi (Celâleddin Müstevfi'nin oğlu) 118, 140
Abdullah 118
Abdumecid Efendi (Şeyh) 202
Abdumecid Sivasî (Şeyh) 202
Abdumelik b. Mervan 223
Abdulvehhab b. Hasan Rahatî 193, 194, 197, 228
Abdulvehhab Gazi 223, 224, 225
Abushel (Arçeroni Ermeni ailesinden) 20, 21
Adom (Arçeroni ailesinden) 20, 21
Ahi Ahmed (Bıçakçı) 222
Ahi Çelebi (Sivas ahilerinden) 104
Ahi Emîr Ahmed (b. Zeynü'l-hâc) 222
Ahi İsa (b. Ahi Mehmed. Sivas ahilerinden) 236
Ahi Mehmed (Sivas'ta maruf ahi rüesasından) 114
Ahi Mehmed Paşa 213
Ahi Nasırüddin (Sivas ahilerinden) 114
Ahmed (Amasya emîri) 122, 123, 124
Ahmed (Danışmend Gazi) 67
Ahmed (Karahisâr-ı Şarkî emîri) 128
Ahmed b. Bekir (Şifaiye Medresesi mimarı) 158
Ahmed Danışmend Gazi (Danışmendiye hükûmetinin müessisi) 67
Ahmed Efendi (Şemseddin Sivasî ahfadından) 230
Ahmed Hamdi Efendi 225
Ahmed Han (İlhanî hükümdarı) 83, 176
Ahmed İzzet Paşa (Hacı Osman Paşazâde) 216
Ahmed Paşa (İkinci Bayezid ümerasından) 220
Ahmed Paşa b. Mehmed Çelebi ed-Dîvânî (Kadı Burhaneddin Ahmed ricalinden) 237
Ahmed Suzî Efendi (Sivasî Şeyhi) 202
Ahsah Temür (Demirleng) 134
Aişe (Şehzade Bayezid'in kızı) 239
Akbiyık (Osmanlı ümerasından) 198
Aksak Timür (Demirleng) 134
Alâeddin (Birinci. Keykubad) 28, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165
Alâeddin (Ertana. Eretna) 91, 97, 98, 103, 104, 105, 116, 117, 231
Alâeddin (Üçüncü) 83

- Alâeddin Ali (Kemaleddin Ahmed Rahat'ın oğlu) 192, 194
- Alâeddin Ali (Süleyman Pervane'nin oğlu) 186
- Alâeddin Ali Bey (Ertanalardan) 102, 109, 116
- Alâeddin Ali Bey (Kadı Burhaneddin'in oğlu) 128, 131, 136, 137, 138, 140
- Alâeddin Ata Melik 176
- Alâeddin Bey (Karamanoğlu) 106
- Alâeddin Davud Şah (Mengüçilerden) 164
- Alâeddin Keykubad (Birinci) 25, 28, 78, 79, 144, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 221
- Alâeddin Keykubad (İkinci) 81
- Alâeddin Keykubad (Üçüncü) 83
- Alâeddin Paşa (Selman Bey ahfadından) 212, 213, 214
- Aleksi (Bizans imparatoru) 39
- Aleksi (Trabzon imparatoru) 160
- Aleksi Jikar 50
- Ali (b. Cafer b. Hüseyin) 69, 70
- Ali (Danışmend'in babası) 72
- Ali (Hazreti Ali b. Ebî Talib) 223
- Ali (Zaralızâde Mehmed Paşa'nın oğlu) 225
- Ali Ağa (Behram Paşazâde Mustafa Bey'in etbandan) 206
- Ali Ağa (Çavuşbaşı) 239
- Ali Ağa (Hacı Osman Paşa'nın babası) 216
- Ali Aşkar Paşa (Vezir) 203
- Ali b. Hüseyin (Fahreddin Ali) 183, 185, 189
- Ali b. Mızrab (Ahmed Danışmend Gazi'nin babası) 36
- Ali Bey (b. Mehmed b. Eretna) 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 119, 120, 121, 122
- Ali Bey (Burhaneddin'in oğlu. Alâeddin) 127, 128
- Ali Bey (Eretna'nın amcası) 115, 116
- Ali Kâmi Bey (Darüşşafaka müdürü) 209
- Ali Paşa (Sivas beylerbeyi) 239
- Ali Paşa (Yabukoğlu. Moğol ümerasından) 114
- Ali Şah (Hoca Ali. Ertana hükûmetinde vezir) 108, 110
- Alîme Hanım (Selim Ağa'nın zevcesi) 211
- Alp-Arslan (b. Mehmed Gazi Danişmend) 72, 73
- Alp-Arslan (Maruf Selçukî Hükümdarı) 18, 21, 33, 34, 35, 36
- Altun-Baş Selçukî 112
- Âlyat 13
- Antigon (İskender'in kumandanlarından) 15
- Antiyohos (Suriye kralı) 15
- Antuvan (Roma kumandanlarından) 17
- Arap (b. Kılıç Arslan) 41
- Arapşah (Birinci Kılıç Arslan'ın oğlu) 41, 73
- Arçeroni (Ermeni hükümdarı ailesi) 19
- Ardovat 15
- Argun Han (İlhanî hükümdarı) 99, 176, 187
- Arhalaos (Arkelaos) 17, 18, 19
- Aristonik 16
- Arkelaos (Rahip) 17
- Arpa Han (İlhanîlerden) 99
- Arslan Şah 75

- Âryarat (Altıncı) 15
 Âryarat (Dördüncü) 15
 Âryarat (İkinci) 14
 Âryarat (Mitridat'ın oğlu) 16
 Âryarat (Onuncu) 17
 Âryarat (Sekizinci) 16
 Âryarat (Üçüncü) 15
 Âryarat (Yedinci) 16
 Aryobarzan (Birinci-Kapadokya prensi) 17
 Aryobarzan (İkinci) 17
 Aryobarzan (Üçüncü) 17
 Âsûr Banibal 12
 Aşkar Paşa (Ali) 203
 Atabeg (Nureddin Mahmud) 57
 Atsuz Elti (Yağıbasan'ın torunu) 69, 70, 72
 Attal (İkinci. Bergama hükümdarı) 15
 Augustos (Roma imparatoru) 17
 Avni Bey (Şems-i Sivasî ahfadından) 197, 203
 Aynuddevle (Malatya emîri) 44, 45, 48, 49, 63, 69, 72
 Bağdad Hatun (Ebû Said'in zevcesi) 98
 Bahaeddin Kara Yülük Osman Bey 122
 Balak (Belek. Artıkilerden) 42
 Baltu Han (Moğol ümerasından) 84
 Baybars Bundukdârî (Mısır hükümdarı) 186
 Baycu Noyan (Moğol ümerasından) 79, 80, 82, 84
 Baydu (Moğolların Memâlik-i Rûm şahnesi) 81
 Bayezid (Sarraf) 114
 Bayezid (Şehzade) 237, 238, 239, 240, 241
 Bayezid (Yıldırım) 125, 136, 138, 143
 Bayezid Paşa 148, 149, 150
 Bazil (İkinci. Bizans imparatoru) 20
 Bedreddin (Sinaneddin Yusuf) 69
 Bedreddin (Şeyh Hasan b. Eretna'nın lâkabı) 231
 Bedreddin Gümüştekin (Şam emîri) 43
 Bedreddin Keyhusrev (Yağıbasan'ın oğlu) 54, 72
 Bedreddin Yakut (Selçukî ümerasından) 163, 165
 Behram b. Artuk 42
 Behram Paşa (vezir) 204
 Behram Paşa (vezir) 242, 243
 Bekistekin (Gümüştekin) 43
 Belek (b. Behram. Artıkilerden) 42
 Berkuk (Melik Zahir. Mısır hükümdarı) 121, 123, 124, 127
 Beyleybeyi b. Yahşi Han 72
 Beymend (Boemon) Keza Arap müverrihleri tarafından zikredilen ismi 37
 Beyzal (Boemon'a Arap müverrihlerinden İbn Haldun tarafından verilen isim) 37
 Bıçakçı Ahmed (Sivas ahilerinden) 104
 Bibgarus 107
 Birinci Gıyaseddin Keyhusrev 158
 Birinci İzzeddin Keykâvus b. Keyhusrev 155, 158
 Bodein (Ehl-i Salib rüesasından) 37, 38, 45, 73
 Boemon (Ehl-i Salib rüesasından) 37, 38, 39, 40
 Börgi Yarık (Berkyaruk. Selçukî hükümdarı) 43
 Brutus 17

Burak Bey 116

Burhaneddin (Kadı Burhaneddin) 24, 29, 97, 110, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 150, 151, 152, 234, 235, 236, 237

Burhaneddin Ahmed (Kadı. Hükümdar) 28, 31, 110, 111, 112, 113, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 132, 134, 135, 136, 139, 140, 143, 144, 235, 236, 237

Büyük Gazi (Mustafa Kemal Hazretleri) 27 27

Büyük Şeyh Hasan 99

Cafer Bey (Ertana'nın babası) 98, 115, 116

Cafer Bey (Ertana'nın oğlu) 105, 106, 115, 116

Canıbek Mahmud 95

Celâleddin (Mengüberti. Harezmi hükümdarı) 164

Celâleddin Abdurrahman Muslihi (Amasya kadısı) 54

Celâleddin Habib (Kayseri kadısı) 117, 140

Celâleddin Karatay 81, 172

Celâleddin Kayser (Şahne) 159

Celâleddin Keyferidun (Birinci Gıyasedin Keyhusrev'in oğlu) 158

Celâleddin Mahmud Müstevfi (Selçukî ümerasından) 118, 140

Celâleddin Mengüberti 164

Cemal Bey (Mülga Harbiye Nezareti Muhasebat Müdür-i Umûmîsi) 203

Cemal Gazi (Yağıbasan'ın oğlu. Hükümdar) 53, 54, 55, 56, 65, 67, 68, 70, 71

Cemaleddin (Âmid emîri) 52

Cemaleddin Aksarayî 228, 229

Cemaleddin Gazi (Cemal Gazi) 54

Cemaleddin İsmail Gazi 70

Cemaleddin Şemsü'l-Mülûk Mahmud 52

Cihan Demirhan 100, 104

Cimri (Müddeî-i saltanat) 175, 186, 187

Cüce Han (b. Demirhan) 72, 73

Cüneyd (Aşîret reisi. Kayseri valisi) 112, 114, 122, 135, 236

Çelebi Abdulvehhab b. Emîr Hüseyin (Rahatîlerden) 228

Çelebi Mehmed 143, 144, 148, 149, 150, 151, 198

Çelebi Sultan Mehmed (Hükümdar) 30

Çiçeron 17

Çoban Noyan 87, 88, 89

Çobanoğlu Demirtaş 84

Çobanzâde Şeyh Hasan 101

Çurmagun Noyan 78, 164

Danişmend (Gazi Ahmed) 33, 34, 35, 38, 39, 63, 65, 69, 72

Danişmend Ahmed Gazi 27, 33, 37, 38

Danişmend Gazi 67, 69, 70, 72

Danişmend Tablu't-Türkmânî 66

Dârâ 13

David 20

Demirhan (Demirleng) 146, 145

Demirhan b. Karasi Bey 72, 73

Demirleng 24, 28, 29, 30, 126, 127, 129, 130, 134, 136, 143, 144, 145, 146, 147, 184

- Demirtaş (b. Çoban. Memâlik-i Rûm va-
lisi) 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94,
95, 97, 98, 100, 192, 193, 197
- Demirtaş (Osmanlı ümerasından) 143
- Demitriyos 15
- Devatdar Ahmed Paşa 135
- Devatî Ahmed Bey 237
- Devle (Aynuddevle b. Melik Gazi) 69
- Dilşad Hatun (Ömer Bey'in kızı) 192,
194
- Diyojen (Romanos. İmparator) 18, 21, 33
- Dördüncü Kılıç Arslan 80, 192
- Dulgadiroğlu Halil Bey 108
- Dulgadiroğlu Karaca Bey 107
- Dursun Bey b. Karasi Bey 72
- Dündar Bey (Feleküddin. Hamidoğlu)
90, 91, 93
- Ebî Said, Ebû Said (İlhanî hükümdarı)
89, 90, 91, 93, 95, 98, 99
- Ebi'l-Fidâ İsmail 67
- Ebû Bekir (Sahib Ata'nın ceddi) 188
- Ebû Bekir b. Hacı Mustafa (Behram
Paşa'nın torunu) 207, 208
- Ebû Bekir 234
- Ebû Mehâmid Cemal Gazi 55
- Ebu'l-Abbas (Kadı Burhaneddin
Ahmed'in lâkâbı) 135
- Ebu'l-Feth Ahmed 133
- Ebu'l-Feth Keyhusrev b. Kılıç Arslan
166, 170, 185, 189
- Ebu'l-Feth Keykubad b. Keyhusrev 163
- Ebu'l-Fidâ İsmail (Danışmend hüküm-
darı) 67
- Ebu'l-Kasım (Malatya
Danışmendilerinden) 69
- Ebu'l-Mehâmid İsmail Cemal Gazi
(Danışmendî hükümdarlarından) 63
- Ebu'l-Muzaffer (Yağlıbasan) 53
- Ebu'l-Vefâ 197
- Ebu's-Senâ Mahmud b. Ebû Bekir (Kon-
ya kadısı) 189
- Ebu'z-Zafer Nizameddin Yağlıbasan 67
- Efridun (Malatya Danışmendilerinden)
63, 69, 70
- El-Hâc Sinaneddin (b. Cemal Gazi.
Danışmendî ailesinden) 72
- El-Kasım 69
- El-Kâsımî (Bibgarus) 107
- El-Melikü'l-Âlem Mehmed Nasıruddin
Ebû Muzaffer Zünnun (Danışmendî
hükümdarlarından) 71
- El-Melikü'l-Âlem Yağlıbasan 71
- Emîr Ahmed (Amasya emîri- Hacı Şad-
geldi Paşa'nın oğlu) 120, 135
- Emîr Alâeddin Eretna 103, 104, 105
- Emîr Aydın Bey (Anadolu hükümdarla-
rından) 94
- Emîr Cemaleddin Akkuş (Kerek naibi)
88
- Emîr Cihanşah (Demirleng ümerasından)
144
- Emîr Çoban Noyan (Ebû Said'in veziri)
87, 88, 89, 91, 98, 193
- Emîr Demirtaş (b. Çoban) 91
- Emîr Devletşah 93
- Emîr Eretna 93, 105
- Emîr Hâc 14
- Emîr Hacı Togay (Diyarbakir emîri) 99
- Emîr Hüsameddin Çoban 164
- Emîr Keminnos 45
- Emîr Mahmud Şah İncü 99

- Emîr Mecdüddin Hasan (Ahmed b. Rahat ailesinden) 192
- Emîr Mübarizüddin Beylerbeyi (Yezd emîri) 99
- Emîr Seyfeddin (b. Melik Hasan) 72
- Emîr Seyfeddin Kâmî (Demirtaş ümerasından) 90
- Emîr Süleyman (Yıldırım Bayezid'in oğlu) 137, 143, 144
- Emîr Süleyman Şah (Demirleng ümerasından) 144
- Emîr Sürgeci (Demirtaş ümerasından) 90
- Emîr Şeyh Hasan b. Hüseyin (İlkânî) 98
- Emîr Şeyh Müeyyed 140
- Emîr Şeyh Nureddin (Demirleng ümerasından) 144
- Emîr Şeyh 197
- Emîr Timürgâhî (Demirtaş ümerasından) 90
- Eretna (Alâeddin Ertana) 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 113, 114, 115, 116, 118, 231, 233
- Eretna b. Mehmed b. Eretna 109, 114, 115, 116
- Eretnaoğlu Mehmed Bey 115
- Ermanos (Bizans imparatoru) 35
- Ertana (Alâeddin) 97
- Ertana (Eretna. Alâeddin) 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 111, 114, 115, 117, 120, 130, 136, 231, 232
- Ertuğrul (Yıldırım Bayezid'in oğlu) 158
- Esen Bey (b. Eretna b. Mehmed Bey) 115, 116
- Esen Demir Tâzî (Malatya emîri) 107
- Eşref (Şeyh Çoban Tekkesi banisi) 196, 197
- Eşref b. Âdil (Harran ve Ruha meliki) 78
- Eşref b. Demirtaş (Azerbaycan hükümdarı) 95, 102
- Fahreddin (Sahib Ata) 188
- Fahreddin Abdü'l-Mesih (Nureddin Mahmud'un seraskeri) 60, 61
- Fahreddin Ali (Sahib Ata) 174, 175, 185, 187, 188, 189
- Fahreddin Behramşah (Mengüçilerden) 75, 160
- Fahreddin Emîrî'l-Hac b. el-Hac Sadedin 194
- Fahreddin İlyas (Cemaleddin Aksarayî'nin oğlu) 229
- Fahreddin Kutlu Bey (Akkoyunlu reisi) 136
- Feleküddin Dündar Hamid 88, 93
- Feramurz (İzzeddin Keykâvus'un oğlu) 83
- Feridun (Eretna ailesinden) 113, 116, 120
- Feridun (Malatya Danişmendilerinden) 57, 63, 64, 69, 72
- Feyzullah Paşa (Vezir) 217
- Feyzullah Paşa (Zaralızâde) 225
- Frederik (Alman imparatoru) 75
- Gabriyel 37
- Gavril (Gabriyel) 37
- Gazan Mahmud Han 84
- Gazanfer b. Muzaffer 113
- Gazi (b. Danişmend) 40, 43, 69, 73
- Gazi (b. Mehmed İsmail) 69
- Gazi Ahmed Danişmend b. Ali 67
- Gazi Bey (b. Eretna b. Mehmed Bey) 115, 116

- Gazi Cemaleddin 67
 Gazi Mustafa Kemal Hazretleri (Büyük Gazi) 26
 Gıyaseddin (Birinci) 77
 Gıyaseddin (İkinci) 79
 Gıyaseddin Keyhusrev (Birinci) 75, 76, 77, 158
 Gıyaseddin Keyhusrev (İkinci) 79, 80, 117, 165
 Gıyaseddin Mehmed (b. Eretna) 106
 Gıyaseddin Mesud (İkinci. İzzeddin Keykâvus'un oğlu) 82, 186, 187
 Gıyaseddin Siyavuş 186
 Gıyaseddin Keyhusrev (Üçüncü) 82, 83, 118, 174, 175, 184, 185, 186, 188, 192
 Giyyom (Ehl-i Salîb kumandanlarından) 38, 39
 Gözleroğlu (Emîr) 148
 Gümüştekin (Kayserili) 43
 Gümüştekin 38, 43, 66, 69
 Güreşçi Çelebi (Çelebi Mehmed Han) 143
 Gүyүk Han 81
 Habibe Selçuk Hatun (Burhaneddin Ahmed'in kızı) 140, 234, 235
 Habiloğlu 197
 Hacı Bey Çelebi (Mezid Bey'in babası) 152
 Hacı Ebû Bekri'l-Konevî (Sahib Ata'nın ceddi) 187
 Hacı Hasan Paşa (Vali) 157
 Hacı İbrahim (Sivas emîri) 109, 110
 Hacı İsmail b. Kemal 213
 Hacı İzzet Paşa 216, 217
 Hacı Mustafa Bey (Behram Paşa'nın oğlu) 206, 207
 Hacı Nureddin b. Eyyübü'l-Hâlâtî 227
 Hacı Osman Ağa (Sarızâde) 225
 Hacı Osman Bey (Behram Paşa'nın biraderi) 243
 Hacı Osman Paşa (Haşim. Vezir) 214, 215, 216
 Hacı Ömer (Tiflisi) 234
 Hacı Şadgeldi Paşa (Amasya emîri) 110, 111, 112, 120, 236, 237
 Hadimî (Ulemadan) 202
 Hâlet Said Efendi (Meşhur) 216
 Halil (Dulgadıroğlu. Yoldaş) 108, 120
 Halil b. Ahmed (Hattat) 133
 Halil Bey (Dulgadır emîri) 121, 139
 Halil Efendi (Kapı çuhadarı) 214
 Hamurabi 12
 Hamza b. Becar (Maruf ümeradan) 137
 Hasan (Ahmed Rahat torunlarından) 193
 Hasan Bey (Behram Paşa'nın oğlu) 243
 Hasan Bey (Körpeoğlu) 150
 Hasan Paşa (Koca. Vezir) 199
 Hatiroğlu Ziyaeddin 186
 Hattab (Kemal Ahmed b. Rahat'ın ceddi) 194
 Hattab (Kemaleddin Ahmed'in oğlu) 191, 192
 Havril (Gavril) 37
 Haydar Paşa 206
 Hızır Bey (Samagar Aşireti reisi) 110
 Hibetullah Sultan 214
 Hisabi (Şair) 205
 Hişus (Ermeni kralı) 89
 Hitit 11, 12
 Hoca Ali Şah 106, 108, 110
 Hoca Cemaleddin b. Ebû Bekri't-Tiflisi 233, 234
 Hoca Harun 176

- Hudâbende Mehmed Han 95
 Hurrem Paşa 217
 Husrev b. Abdurrahman Ezdî 208
 Husrev Paşa (Van mîr-i mîrânı) 239
 Hülâgu Han 82, 99, 100
 Hüsameddin Baycar 81
 Hüsameddin Çoban 159
 Hüsameddin Hüseyin (Kayseri kadısı) 117, 140
 Hüseyin (Abdulvehhab Rahatî'nin babası) 228
 Hüseyin (Sahib Ata'nın babası) 187
 Hüseyin (Şemseddin Sivasî ahfadından) 203
 Hüseyin b. Cafer (Sivas şahnesi) 165
 Hüseyin Bey (Körpeoğlu) 150
 Hüseyin Tiflisî 234
- İbn Kürt 106
 İbnü'l-Bevvab Mehmed (Kadı Burhaneddin'in oğlu Alâeddin Ali'nin hocası) 138
 İbrahim (b. Mehmed Gazi Danişmend) 54, 55, 56, 57, 59, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72
 İbrahim (Cemaleddin Aksarayî) 229
 İbrahim (Melik Gazi) 43
 İbrahim (Sivas kadısı) 113
 İbrahim? (b. Mehmed b. Eretna) 114, 116
 İbrahim b. Mehmed b. Şehrî (Divriği nahiyesi) 120, 123
 İbrahim Paşa (Nevşehirli) 212, 213
 İkinci Gıyaseddin Keyhusrev 79, 80
 İkinci İzzeddin Keykâvus 140, 186
 İkinci Kılıç Arslan 75
 İlgazi 73
 İlyas (b. Melik Mehmed Gazi) 69
 İlyas b. Ali (Cemal Aksarayî'nin babası) 229
 İmadüddin Yusuf (Malatya kadısı) 73
 İmadüddin Zünnun (Danişmendî hükümdarı) 63
 İnaloğlu (Ümeradan) 148
 İrenc (Emir) 99
 İrencin (Moğolların Anadolu valisi) 87
 İsa (Çelebi. Yıldırım Bayezid'in oğlu) 148
 İsak Sebastokrator (Jan Komnen'in biraderi) 45
 İskender (Meşhur Makedonya kralı) 14, 15
 İsmail (b. İbrahim Danişmend) 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72
 İsmail (b. Zünnun) 66
 İsmail b. Danişmend (Seyfeddin) 36, 38, 40, 41, 47, 69, 70, 71, 72
 İsmail Cemal Gazi (Danişmendî hükümdarı) 72
 İsmail Gazi (Cemal Gazi) 69
 İsmail Paşa (Vezir) 217, 218
 İsmail Safa (Şâir-i mâderzâd) 207, 209
 İzabel 42
 İzzeddin (Birinci. Sultan) 77, 158, 159, 160, 161, 162, 163
 İzzeddin (İkinci) 80, 81, 82, 83, 117, 185
 İzzeddin b. Gıyaseddin (İkinci) 118
 İzzeddin Hasan (Emir Şeyh. Habiloğlu) 192, 197
 İzzeddin Hasan (Rahatilerden) 192, 194, 197
 İzzeddin Keykâvus (Birinci) 25, 78, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163

- İzzeddin Keykâvus (İkinci) 80, 81, 82, 83, 117, 118, 140, 186, 187, 188, 221
- İzzeddin Sungur (Danişmendilerden) 47, 59
- İzzet Melik Hatun (Küçük Hasan'ın zevcesi) 95
- İzzet Molla (Şair) 217, 242, 243
- İzzet Paşa (Hacı Osman Paşazâde) 214, 215
- Jan Komnen (Bizans imparatoru) 44, 45
- Jüstinyanus (Bizans imparatoru) 27
- Kadı Burhaneddin Ahmed 28, 31, 97, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 150, 151, 152, 234, 235, 236, 237 36, 237
- Kadı Hotenî (Selçukî ricalinden) 118
- Kadı İbrahim (Sivas sahibi) 114
- Kadı Necmeddin Taysi 90
- Kadri Paşa 216
- Kalem Bey (b. Yağdı Bey. Danişmendilerden) 72
- Kâloyanü'l-Konevî (Mimar) 179
- Kantakuzen 62
- Kanuni Süleyman 238
- Kara Arslan (Hısn-ı Keyf emîri) 52, 73
- Kara Devletşahoğlu 148
- Kara Osman Bey 128
- Kara Şemseddin (Sivasî. Şeyh) 200
- Kara Yülük Osman Bey (Akkoyunlu reisi) 122, 128, 136, 147
- Karaca (Dulgadiroğlu) 101, 107
- Karaca (Harran emîri) 38
- Karaçeri 95
- Karaman Bey 115, 116
- Karasi Bey (b. Kalem Bey) 72
- Kasım (Malatya Danişmendilerinden) 57, 63, 70, 72
- Kasiyus 17
- Kayser Şah (b. Kılıç Arslan) 76
- Kayserili Gümüştekin 43
- Keçecizâde İzzet Molla (Şair) 217, 242, 243
- Kemaleddin (Selçukî ümerasından) 82
- Kemaleddin Ahmed b. Mehmedü'l-Merâgî 195
- Kemaleddin Ahmed b. Rahat 78, 90, 191, 192, 193, 194, 228
- Kemâleddin Kâmyâr (Selçukî ümerasından) 79
- Kenan Bey (Şemseddin Sivasî ahfadından) 203
- Kerimüddin Mesud 194
- Keyâhsar 12, 13
- Keyhusrev (Ertana hükûmeti ümerasından) 113, 116
- Keyhusrev (İran hükümdarı) 13
- Keyhusrev b. Kılıç Arslan (Üçüncü) 179, 180, 184
- Keykâvus (Birinci. İzzeddin) 78, 158
- Keykâvus b. Keyhusrev (Birinci) 157
- Keykubad (Birinci. Alâeddin) 25, 28, 78, 79, 164
- Keykubad (İkinci) 81
- Keyümers (Rükneddin Kılıç Arslan) 224
- Kılıç Arslan (Birinci) 38, 39, 40, 41, 42, 47, 73

- Kılıç Arslan (Eretnaoğlu'nun naibi) 112, 113, 116
- Kılıç Arslan (İkinci) 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 75, 76, 77, 221
- Kılıç Arslan (Keykubad'ın şehzâdesi) 165
- Kılıç Arslan (Rükneddin. Dördüncü) 25, 82, 185
- Koç Ali 137
- Kog Vasil 39
- Konkurtay (Moğol ümerasından) 186
- Konrad 38
- Köpekoğlu (Emîr) 148
- Köpekoğlu Hüseyin Bey 137
- Köse Peygamber (Eretna'nın halk arasındaki lâkabı) 103
- Kubadoğlu (Emîr) 148
- Kutbeddin (Malatya emîri) 85
- Kutbeddin Melikşah (İkinci Kılıç Arslan'ın oğlu) 25, 75, 76, 77, 221
- Kutlu Bey (Akkoyunlu aşireti reisi) 122, 90
- Kutlu Bey (Hoca Ali Şah'ın babası) 108
- Kutlu Boğa (Mısır ümerasından) 108
- Kutluk-Şah 84
- Kutlu Melik Hatun (binti Mustafa Bey) 72
- Kutlu-Şah (Demirleng ümerasından) 126
- Küçük Şeyh Hasan (Demirtaşoğlu) 99, 100
- Lala Mustafa Paşa 238, 239
- Laodisa (Mitridat'ın hemşiresi) 16
- Leon (Ermeni kralı) 78, 88, 159, 160
- Lukullus (Roma kumandanı) 19
- Mahmud (b. Muzaffereddin) 69
- Mahmud (Nureddin b. Kılıç Arslan) 77
- Mahmud Alp (Sivaslı) 161
- Mahmud b. Maadî 54, 56, 59
- Mahmud b. Maan (Danışmendî ümerasından) 54
- Mahmud Paşa (Fatih Sultan Mehmed'in veziri) 147, 204
- Mahmud Paşa b. Ali Bey b. Mehmed Bey b. Abdulmuin (Sivas valisi) 205, 206, 221
- Malduh (b. Melik Gazi) 44, 69, 72, 73
- Malkoç Bey (Sivas müdafii) 146
- Manliyus 15
- Manuel (Bizans imparatoru) 49, 61
- Mazhar (Sivas vali vekili) 156
- Mecdüddin (Şirvani) 200
- Mecdüddin Emîr Hasan b. Şerefüddin Mehmed 194
- Mecdüddin Hasan (Rahatîlerden) 194
- Mecdüddin İshak 160
- Mecdüddin Mehmed b. Hasanü'l-Erzincânî 188
- Mecdüddin Sungur 70
- Mehmed (b. Ertana) 103, 105
- Mehmed (b. Gümüştekin) 66, 69
- Mehmed (b. Melik Gazi) 41, 66, 69, 72
- Mehmed (b. Murad) 198
- Mehmed (b. Zülkarneyn. Malatya Danışmendîlerinden) 51, 57, 63, 64, 69, 70, 72
- Mehmed (Çelebi Mehmed Han) 148
- Mehmed (Han. İlhanîlerden) 99, 100, 103, 104
- Mehmed (Kadı Burhaneddin'in ecdadından) 117, 139
- Mehmed (Şehzade Bayezid'in oğlu) 239

- Mehmed (Tiflîsî) 234
 Mehmed Ağa (Bostancıbaşı) 213
 Mehmed b. Bayezid Han 198
 Mehmed b. Danişmend 67, 68
 Mehmed b. Ebû Bekri't-Tiflîsî 234
 Mehmed b. Mehmed (Cüveynî) 176
 Mehmed b. Yol Kutlug b. Timür
 (İlhanîlerden) 99
 Mehmed Bey (Aydinoğlu) 94
 Mehmed Bey (b. Eretna) 107, 108, 109,
 114, 115, 116, 119
 Mehmed Bey (Ertanalardan. İkinci) 109,
 111, 112, 113, 114, 115, 120
 Mehmed Bey (Karamanoğlu) 187
 Mehmed Bey (Yıldızlıoğlu) 150
 Mehmed Bey b. Alâeddin Ali Bey 112
 Mehmed Çelebi 148, 154
 Mehmed Çelebi (Burhaneddin Ahmed'in
 oğlu) 235
 Mehmed Çelebi (Ertana'nın emîri. İkinci)
 114
 Mehmed Çelebi (Kadı) 234
 Mehmed Efendi (Tefsiri) 207
 Mehmed Gazi b. Melik Gazi 34, 45, 46,
 56, 59, 62, 63, 67, 72, 73
 Mehmed Gümüştekin 43
 Mehmed Paşa (Sarızâde) 225
 Mehmed Paşa (Sivaslı. Ümeradan) 144
 Mehmed Paşa (Zaralîzâde) 222, 223, 225
 Mehmed Sâhib-i Divân 175, 176
 Melik Âdil b. Eyyub (Mısır ve Dımışk
 Eyyubîlerinden) 76, 161
 Melik Ahmed (Şarkî Karahisar emîri)
 120
 Melik Ahmed Danişmend Gazi 35, 36,
 65, 70
 Melik Aziz (Gıyaseddin. Halep
 Eyyubîlerinden) 160
 Melik Cemal Gazi (İsmail) 70
 Melik Danişmend (Gazi) 34, 35, 36, 66,
 70
 Melik Danişmend Ahmed Gazi 71
 Melik Eşref (Demirtaşoğlu) 102
 Melik Eşref (Eşref b. Âdil. Eyyubîlerden)
 78, 164
 Melik Eşref (Şa'bân-ı Sâni) 108, 121
 Melik Eşref Muzaffereddin Musa (Mey-
 yafarîkin hâkimi) 161
 Melik Gazi (b. Danişmend Gazi) 41, 42,
 43, 44, 48, 63, 72, 73
 Melik Gazi Gümüştekin 56, 70, 71
 Melik Gazi İbrahim 36, 43
 Melik Gazi Mehmed 43, 65, 68
 Melik Hasan (b. Sinaneddin) 72
 Melik İbrahim (b. Mehmed) Danişmendî
 hükümdarı 55, 63, 65, 67, 70
 Melik İbrahim b. Melik Gazi 71
 Melik İsmail (b. Danişmend) 70
 Melik İsmail (Cemal Gazi) 36, 70
 Melik İsmail (Danişmendî hükümdarı)
 36, 70
 Melik İzzeddin Mehmed (Mehmed Gazi)
 70
 Melik Kutbeddin (Melikşah) 77
 Melik Mansur Keykubad (Alâeddin) 163
 Melik Mehmed Gazi (b. Melik Gazi) 45,
 46, 47, 48, 66, 69, 70
 Melik Nasır Muhammed (Mısır hüküm-
 darı) 91, 92, 93, 100
 Melik Nureddin (Nureddin Atabeg) 60
 Melik Salih (Eşref) 122
 Melik Salih b. Kalavun 107

- Melik Salih Salâhaddin Hacı (Mısır hükümdarı) 121
- Melik Salih Şemseddin (Mardin hükümdarı) 231, 232
- Melik Seyfeddin İsmail (b. Danişmend) 70
- Melik Sungur 63
- Melik Şemseddin İbrahim (b. Danişmend) 70
- Melik Şemseddin İsmail 63
- Melik Yağıbasan 70
- Melik Zahir Berkuk (Mısır hükümdarı) 121, 124, 127
- Melik Zahir Gazi (Haleb Eyyubîlerinin birincisi) 63
- Melik Zünnun (Danişmend hükümdarı) 63, 70
- Melike Âdile (Keykubad'ın zevcesi) 164, 165
- Melik-i Âlem Nizameddin Yağıbasan 53
- Melik-i Âlem Şemsü'd-dünyâ ve'd-dîn İsmail 59
- Melik-i Muazzam Mehmed (Gazi) 25
- Melik-i Muazzam Şerefeddin (Dımışk hükümdarı) 164
- Melikşah (b. Baltu) 84
- Melikşah (b. Mesud) 41
- Melikşah (Kutbeddin) 75, 76, 77
- Mengü Kaan 81
- Mesud (b. Altun-Baş) 112
- Mesud (Birinci) 41, 44, 45, 49, 50, 53
- Mesud (Üçüncü) 83, 187, 224
- Mesud b. Kılıç Arslan (Birinci) 48
- Mevlâna Feleküddin (b. Emîr Sinan) 72
- Mezid Bey (Ümeradan) 151
- Mezid Bey b. Hacı Bey Çelebi (Sivas beyi) 137, 148, 149, 150, 151, 152, 222
- Mezid Bey b. Yusuf Bey (Kürtoğlu) 149, 151, 152
- Mızrâb-ı Türkmanî 36
- Mihail Paleologos 82
- Minkarizâde Yahya Efendi (Şeyhülislam) 208
- Mintaş (Demir Boğa. Malatya emîri) 121, 122, 123, 124
- Mişel Gabras 61
- Mitridat (Altıncı) 16, 17, 19
- Mitridat (Beşinci) 16
- Mitridat Oparator (Altıncı Mitridat) 15
- Mitrobozanes 14
- Molla Husrev 132
- Muallim Naci 209
- Mugisüddin Tuğrul Şah (Erzurum hâkimi) 75, 78, 159
- Muhammed b. Kalavun (Melik Nasır Muhammed) 89, 92, 100, 101
- Muhammed Nîlî (Mısır ulemasından) 119
- Muhsinü'l-Kayserî (Ulemadan) 111
- Muhyiddin Mesud Şah 75
- Muinüddin Arıkbâl 195
- Muinüddin Süleyman (Pervane) 175, 185, 186, 188, 189
- Muizzüddin Aybek (Mısır hükümdarı) 121
- Muizzüddin Kayser Şah 75
- Mukbil Bey 150
- Murad (Şehzade Bayezid'in oğlu) 239
- Murad Hân-ı Sâlis b. Selim Han 204
- Murad Hudavendigâr 124
- Musa (Çelebi) 148
- Musa Han (Cengizilerden) 99
- Muslihiddin (Cumapazarlı) 200
- Mustafa Bey (b. Kutlu Melik) 72

- Mustafa Bey (Behram Paşa'nın oğlu) 204, 206, 207, 208
- Mustafa Bey (Sivas müdafii) 144, 145, 146
- Mustafa Bey (b. Beyleybeyi) 72
- Mustafa Devadar (Osmanlı ümerasından) 137
- Mustafa Kemal (Büyük Gazi Hazretleri) 26
- Mustafa Malkoç Bey 146
- Mustafa Paşa (Behram Paşa oğlu) 207
- Mutahharüddin (Erzincan hâkimi) 116, 120, 122, 127, 128, 137
- Muzaffer b. Hibetullah el-Burûcerdî 166, 167, 170, 172
- Muzaffereddin (b. Yağıbasan) 67
- Muzaffereddin Mahmud (Yağıbasan'ın oğlu) 53, 54, 67, 70, 72
- Muzaffereddin Şeyh Müeyyed 141
- Mübarizüddin Behramşah 161
- Mücahid Eb'ül-Mehamid Cemal Gazi 55
- Müeyyed 113, 127
- Müfessir Mehmed Efendi 208
- Nabopolasar (Babil hükümdarı) 12
- Nasıruddin (Dulgadıroğlu) 137, 139, 140
- Nasıruddin (Zünnun'un lâkabı) 63
- Nasıruddin Muhammed b. Kalavun (Mısır hükümdarı) 100, 117
- Nasıruddin Şa'bân-ı Sâni (Mısır hükümdarı) 121
- Nasıruddin Şah 75
- Nasrullah b. Şemseddin Mehmed Rahatî 192, 194
- Nazmi Mehmed Efendi 201
- Nazru'l-Cemal (Melik Danişmend'in anesi) 36
- Necmeddin İshak (Hamidoğullarından) 93
- Necmeddin Kırşehirî (Sivas Kadısı) 79, 80
- Nevşehirli İbrahim Paşa 212
- Nikefor (İmparator) 21
- Nikomad 16
- Nizameddim Emîr Yusuf 194
- Nizameddin (Yağıbasan) 48, 53, 63, 67, 68, 70, 72
- Nizameddin Argun Şah 75
- Nizameddin Yusuf 194
- Nizamülmülk 193
- Nu'man Efendi (Müftü. Sarı Hatipzâde) 209, 210, 211, 225
- Nure Sufi (Karamanoğullarının cediti) 115
- Nureddin (Sultanşah) 76, 77
- Nureddin Atabeg (Mahmud) 57, 58, 61
- Nureddin Bey (Nure Sufi) 115
- Nureddin Mahmud (Atabeg) 50, 57, 60, 62
- Nureddin Şihâb-ı Dîvânî 85
- Nusreddin Hasan (Maraş valisi) 159
- Nuştekinü'd-Danişmend 35
- Oğüst 20
- Oktay Kağan 81
- Olçaytu Hudabende Han (İlhanî hükümdarı) 87, 98
- Omen 14, 15, 16
- Orhan (Şehzade Bayezid'in oğlu) 239
- Orhan Gazi 73
- Oruferen 15
- Osman (Şehzade Bayezid'in oğlu) 239
- Osman (Zaralızâde Mehmed Paşa'nın oğlu) 225
- Osman Bey (Kara Yülük) 122, 123, 128, 129, 136

- Osman Haşim Paşa 216
 Osman Paşa (b. Seyyid Ahmed Paşa) 213
 Osman Paşa (Zaralızâde) 225
- Ömer Bey (b. Rükneddin Hattab Rahatî) 192, 194
- Pehlûyî (Sivasî tekkesi şeyhi) 202
- Perdikkas 15
- Pertev Paşa (vezir) 238
- Pervane Süleyman (Muinüddin) 175, 186
- Pilemenes 16
- Pir Ahmed Bey (Emîr) 196, 197
- Pir Hüseyin Bey (Erzincan emîri) 111
- Pir Mehmed Bey 116
- Pitodoris (Kapadokya kraliçesi) 18, 19
- Polemon (İkinci. Pon kralı) 19
- Polemon (Pon kralı) 19
- Pompe 17, 19
- Püser Hoca Araste 114
- Rabia binti Sultan Burhaneddin 152
- Rabia Hanım 140, 151, 152
- Rahat (Kemaleddin Ahmed'in babası) 194
- Raymon (Senjil dukası) 37, 38
- Refik Bey (Midhat Paşa damadı) 209
- Resul (Kadı Burhaneddin'in ecdadından) 117, 140
- Reşid Akif Paşa (Sivas valisi) 184
- Reşid Mehmed Paşa 219
- Reşid Safvet Bey (Kocaeli mebusu) 203
- Reşidüddin (Ertana'nın lâkabı) 98, 103
- Reşidüddin Ertana (b. Mehmed Bey) 109
- Rıdvan (Tacüddeve Tutuş'un oğlu. Halap emîri) 38
- Rışar (Ehl-i Salib rüesasından) 37, 39
- Romanos Diyoen (İmparator) 33
- Rukiyye Hanım (Ali Aşkar Paşa'nın annesi) 203
- Rükneddin (Dördüncü Kılıç Arslan) 81, 82
- Rükneddin Cihanşah (Erzurum hâkimi) 164
- Rükneddin Hattab (b. Kemaleddin Ahmed Rahat) 192, 193, 194
- Rükneddin Kılıç Arslan (Dördüncü) 81, 82, 118, 185, 189, 224
- Rükneddin Süleyman Şah (b. Kılıç Arslan) 77
- Sabit (Müftü Nu'man Efendi'nin şiirde mahlâsı) 211
- Sadedin Bey (Karamanoğullarının cediti) 115
- Sadedin Taftazanî 132
- Sadru's-Şerîa (Ubeydullah b. Mesud) 132
- Sahib Ata (Fahreddin Ali) 174, 175, 185, 186, 188, 189, 190, 191
- Sahib Şemseddin Mehmed 175
- Sâhib-i Dîvân Mehmed 176, 177
- Said Ağa (Said İbrahim Paşa) 219
- Said İbrahim Paşa b. es-seyyid Himmet Ağa 200, 219
- Said Paşa (Said İbrahim Paşa) 200, 218
- Saka 12, 13
- Salâhaddin Eyyubî 52, 76
- Salâhaddin Salâhî (Musikişinas) 203
- Salih (Melik Salih) 122, 124
- Salih Efendi (Keçecizâde) 217
- Samih Fethi Bey 213

- Sancar Şah 75
 Sargon (Âsûrî hükümdarı) 12
 Sarım İbrahim b. Şehrî (Divriği naibi) 123
 Satı Bey (Olcaıtu Han'ın kızı) 95, 99
 Savikdas 14
 Selçuk Hatun (Burhaneddin'in kızı) 234, 235
 Selçukî Hatun 192
 Selefko Nikator 15
 Selim Ağa (Sivaslı) 211
 Selman Bey (Büyük) 212
 Selman Bey (Sivas eşrafından) 212
 Semend-i Frengî (Boemon) 37
 Senekerim Jan 20
 Sevinç (Kadı Burhaneddin'in ecdadından) 117, 140
 Seydi Hüsam (Eretna ümerasından) 112, 120,
 Seyfeddin (Eretna'nın lâkabı) 103
 Seyfeddin Kızıl Bey 159
 Seyfeddin Totumtay 81
 Seyyid Abdullah Efendi (Sivas müftüsü) 178, 183, 184
 Seyyid Ahmed Paşa (Selman Bey ahfadından) 212, 213
 Seyyid Alâeddin Paşa (Seyyid Ahmed Paşa'nın oğlu) 212
 Seyyid Ali (Danişmend'in babası) 36
 Seyyid Ali Paşa (Vezir) 40
 Seyyid Cafer Battal Gazi 36
 Seyyid Celâleddin Beylerbeyi (İsfahan beyi) 99
 Seyyid Hamza (Selçukî ümerasından) 85
 Seyyid Hoca (Demirleng ümerasından) 144
 Seyyid Hüseyin Gazi 36
 Seyyid İbrahim Efendi (Selman Bey ahfadından) 213
 Seyyid Mehmed Ağa (Selman Bey ahfadından) 212, 213
 Seyyid Mehmed Paşa b. Mehmed (Selman Bey ahfadından) 213
 Seyyid Melik Ahmed Danişmend Gazi 44
 Sezar 17
 Sırrı Paşa 172
 Sinan Ağa (Kapıcıbaşı) 239
 Sinaneddin Ârızî 88
 Sinaneddin Yusuf (b. Yağıbasan) 54, 69, 72
 Siraceddin Ebu's-Senâ Mahmud 189
 Siraceddin Süleyman (Kayseri kadısı) 100, 117, 118, 140
 Sit 12, 13
 Siyavuş Çelebi 123
 Sızita 17
 Sokullu Mehmed Paşa (Vezir) 238
 Suheyb-i Rûmî 223
 Sultan Ali 111
 Sultan Burhaneddin Ahmed 135, 140, 152
 Sultan İbrahim (Danişmendî hükümdarı) 43
 Sultan İzzeddin Keykâvus (İkinci) 81
 Sultan Mehmed (İkinci. Fatih) 197, 198
 Sultan Mehmed (b. Eretna) 108, 113
 Sultan Mehmed (Harezm hükümdarı) 47
 Sultan Mesud (Birinci. Selçukîlerden) 50, 53
 Sultan Sungur (Danişmendî hükümdarı) 47

- Sultanşah (b. Baltu) 84
 Sultanşah (Nureddin) 76
 Sungur (b. İsmail Danişmendî) 47, 49, 53, 69, 70, 71, 72
 Sunkur b. Danişmend 47
 Sülemiş (Baycu Noyan'ın oğlu) 83, 84
 Sülemiş 83, 84
 Süleyman (b. Kılıç Arslan) 75, 77
 Süleyman (İlhanilerden) 95, 99, 101
 Süleyman (Mühtedi Jan) 45
 Süleyman (Yıldırım Bayezid'in oğlu. Emîr) 145, 158
 Süleyman b. Kutalmış 35
 Süleyman Han (Cengiz ahfadından) 99, 101, 102
 Süleyman Paşa (b. Demir Han) 72
 Süleyman Paşa (Birinci. Kastamonu hükümdarı) 88
 Süleyman Paşa (İkinci. Kastamonu hükümdarı) 124, 125
 Süleyman Paşa (Vezir. Selman Bey ahfadından) 212
 Süleyman Pervane 175, 185
 Süleyman Şah (Rükneddin) 77
 Süli (Eretna emîri Ali Bey'in zevcesi) 73
 Süli Bey (Dulgadıroğlu) 139,
 Süli Bey (Körpeoğlu) 150
 Süli Paşa (Eretna'nın zevcesi) 103
 Süreyya Paşa (Gümrükçü Osman Paşa'nın oğlu. Sivas valisi) 217, 218
 Şadgeldi (Paşa. Amasya emîri) 110, 120
 Şadi b. Yûsufu'l-Kayserî (Mimar) 210
 Şah Tahmasb 239
 Şahenshah (Birinci Mesud'un oğlu) 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61
 Şakir Bey (Şemseddin Sivasî ahfadından) 203
 Şehzade Bayezid (Kanuni Süleyman'ın oğlu) 238
 Şemseddin Efendi (Kara Şemseddin Ahmed Sivasî) 201
 Şemseddin Hacı Şadgeldi Paşa (Amasya emîri) 120
 Şemseddin İsmail (Danişmendî hükümdarı) 57
 Şemseddin Mehmed (Kayseri Kadısı) 117, 118, 120
 Şemseddin Mehmed b. Kemaleddin Ahmed (Rahatî) 194
 Şemseddin Mehmed b. Mehmed b. Mehmed 174
 Şemseddin Mehmed Cüveynî 174, 175, 176
 Şemseddin Mehmed 174, 175, 176, 177
 Şemseddin Ömer Kazvinî 164
 Şemseddin Sivasî 202, 203, 229, 230, 232
 Şemsî Ahmed Efendi (Sivasî) 200
 Şemsü'd-dünyâ ve'd-dîn Mehmed b. Mehmed b. Mehmed Cüveynî 174
 Şerefeddin (Hatiroğlu) 186
 Şerefeddin Ahmed Bey (Çakır Hanoğlu) 223
 Şerefeddin Mehmed b. Yusuf (Rahatîlerden) 192
 Şerif Hüseyin (Aksaray emîri) 105
 Şeyh Ahmed Hamdi Efendi b. Şeyh Abdurrahman (Sarı Hatipzâdelerden) 210
 Şeyh Ali Bahadır 144
 Şeyh Çoban Veli 196

- Şeyh Emîrüddin Mahmûdü'l-Kattâmî 195
- Şeyh Evhadüddin Kirmanî 102
- Şeyh Hasan (Sivas emîri. Emir Şeyh) 89, 193, 197
- Şeyh Hasan b. Abdulvehhab Rahatî 191, 193, 194
- Şeyh Hasan Bey (Eretna'nın oğlu) 102, 105, 116, 231, 232
- Şeyh Hasan İlkânî (Hasan-ı Kebîr) 95
- Şeyh Hasan-ı Küçük (Demirtaş'ın oğlu) 95, 100, 101, 102
- Şeyh Hasan Kert 122
- Şeyh Hasan-ı Kebîr (İlkânî) 98, 99, 100, 101, 102, 104, 231
- Şeyh Hüseyin Râî (Şeyh Çoban) 196, 197
- Şeyh Kara Şemseddin Ahmed Efendi 200
- Şeyh Mehmed b. Şeyh Cemaleddin Yahya (Ebûh) 195
- Şeyh Muinüddin Ahmed b. Abdulaziz 223
- Şeyh Müeyyed (Kadı Burhaneddin'in yeğeni) 125, 127, 128, 135
- Şeyh Necib (Tokat emîri) 110, 120, 129
- Şeyh Necmeddin Kübra 196
- Şeyh Şemseddin (Kara. Ahmed) 200
- Şeyh Şemseddin Eygi 229
- Şeyh Yâr Ali (Kadı Burhaneddin ricalinden) 123
- Şirvanlı Mecdüddin Efendi 200
- Taceddin Hüseyin (Sahib Ata'nın oğlu) 191
- Taceddinoğulları (Niksar ve havalisinde) 126, 128
- Tagaçar (Togaçar) 84
- Taharten (Mutahharüddin. Erzincan hâkimi) 116, 137
- Takiyyüddin b. Aliyyü's-Sebekî (Ulemadan) 106
- Takiyyüddin Paşa 216
- Taşanoğlu (Ümeradan) 126
- Taş-Timür (Mısır ümerasından) 231
- Tefsirî Mehmed Efendi (Ulemadan) 207, 208
- Telektemirü'd-devâdâr (?) (Mısır ümerasından) 124
- Tengiz (Mısır ümerasından) 92
- Tiberiyus (Tiber) 18
- Tigran (Ermeni kralı) 17
- Timür Boğa el-Efdalî (Mintaş. Malatya emîri) 121
- Toga Hatun (Eretna'nın zevcesi) 105
- Toga-Timür Han 100, 104
- Togaçar (Moğol ümerasından) 84
- Tohtamış (Toktamış) 134
- Toktamış (Deşt-i Kıpçak hükümdarı) 134
- Tuğrul Arslan (b. Mesud) 41
- Tuğrul Şah (Mugisüddin) 78
- Toros (Ermeni kralı) 42
- Üçüncü Alâeddin Keykubad 83
- Üçüncü Gıyaseddin Keyhusrev 166, 174, 175, 185, 186, 187, 189, 190, 192
- Üçüncü Sultan Mehmed 201
- Veled-i Şehrî (Divriği naibi) 123
- Vespaziyen 18
- Volf (Ehl-i Salîb rüesasından) 38

- Yağan (b. Melik Gazi) 41, 44, 69, 72, 73
Yağdı Bey (b. Melik Danişmend Gazi) 72, 73
Yağı Arslan (Yağıbasan) 47, 48, 66
Yağıbasan 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72
Yağısıyan (Antakya emîri) 40
Yahşi Bey (Karamanoğlu) 87
Yahşihan (Karasi) 72
Yahya Efendi (Minkârizâde) 208
Yakub Arslan (Yağıbasan) 48, 50, 69
Yakub b. İdris 137
Yakub Bey (Birinci. Germiyan emîri) 91
Yakub Paşa 137
Yakut Mirdad 165
Yakut Paşa 150
Yârî-i Şîrâzî (Şeyh Yâr Ali) 123
Yelboğa (Nâsîrî Mısır ümerasından) 108, 122, 123, 124
Yelboğa'n-Nâsîrî (Mısır ümerasından) 122, 123
Yıldırım Bayezid 124, 125, 131, 137, 143, 147
Yıldırım Han 137
Yıldızlıoğlu Mehmed Bey (Paşa) 150
Yunus (b. Mehmed Gazi Danişmend) 48, 69, 72, 73
Yusuf (Hamuşname müellifi) 187
Yusuf b. Abdullah 197
Yusuf Çelebi (Kadı Burhaneddin'in dayısı) 122, 140
Yusuf Şah 99
Zahireddin İli (Yağıbasan'ın oğlu) 54, 69, 70, 71
Zeynelabidin (Alâeddin Ali) 137, 138, 150, 151, 152
Ziya Bey (Sivas mebusu) 156, 192, 193, 208
Ziyaeddin (Hatiroğlu) 186
Ziyaeddin Mahmud (b. Şemseddin Rahatî) 192, 194
Zülkarneyn (Malatya Danişmendîlerinden) 49, 50, 51, 63, 69, 70, 72
Zünnun (b. Melik Mehmed Gazi. Hükümdar) 47, 48, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72
Zünnun (Ertana ümerasından) 116, 120

ESERDE İSMİ GEÇEN ŞEHİR, NEHİR VE MEVKİLER

- Ablistan (Elbistan) 1
Afşar (Köy) 120
Afyonkarahisar 91, 189
Ahlat 164
Akdağmadeni 135
Aksara (Aksaray) 77, 105
Aksaray 50, 75, 77, 81, 82, 105, 110, 127, 221
Akşehir (Afşar köyü) 120
Akşehir 84, 189, 191
Akşehirabad (Suşehri'nin nahiyesi) 120
Aladağ 99, 186
Alâiye 164, 216
Alakûh (Kösedag) 79
Alaşehir 84
Amasya 25, 36, 38, 40, 48, 54, 55, 59, 61, 62, 75, 83, 105, 110, 111, 117, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 135, 136, 137, 143, 148, 149, 151, 152, 153, 195, 213, 219, 225, 227, 236, 237, 238, 239
Âmid 52
Amizos (Samsun) 19
Anadolu Eyaleti 25
Âne (Ünye) 50
Âne 42
Âni (Kemah) 51
Ankara 19, 26, 38, 49, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 73, 75, 78, 81, 101, 125, 137, 147, 149, 159, 160, 218
Antakya 37, 39
Antalya 81, 82, 90, 93, 160
Antep 208
Arapgir 25, 153
Armanya 12
Ayas 88
Aydın 243
Ayn-ı zarba 42
Azerbaycan 24, 101, 101, 176
Aziziye 44, 153, 154, 162
Bafra 38, 50
Bağdat 42, 43
Barımbay (Moğol aşireti) 110
Bayburt 40
Behinsi 60, 91, 92, 231
Belsin (Elbistan) 107
Bitinya 16
Borgulu 82
Borlu 76, 82, 88
Bozok 25, 153, 219
Budin 221
Bula 42
Burcu's-Sibâ (Mısır Kalesi burçlarından birinin adı) 93
Bursa 73, 131, 158, 218, 224, 239
Büyük Kapadokya 13, 14
Büyük Kilikya 12

- Canik 25, 40, 107, 148, 153
 Ceyhan 50
 Cidde 216
 Çankırı 36, 38, 45, 49, 50, 53, 55, 57
 Çaykazan (Moğol aşireti) 110
 Çemişkezek 164
 Çıldır 217
 Çinçin (Haçin) 160
 Çize 92
 Çorum Ovası 125
 Çorum 25, 36, 105, 153
 Çubukova 147
 Darende 26, 55, 56, 101, 127, 153
 Deveci (Kaza) 135
 Develi Karahisar (Niğde civarında) 98, 102, 105
 Divriği 25, 26, 85, 120, 123, 127, 128, 153
 Diyarbakir 25, 35, 52, 99, 136, 204, 243
 Diyopolis 20
 Diyospolis 20
 Edirne 216, 217
 Egrenbük 95, 101
 Eğirdir 93
 Ehr (Azerbaycan'da bir köy) 176
 Eksenbük 101
 Elbistan 14, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 75, 101, 161, 186
 Engüriye (Ankara) 32
 Erbil 14
 Ereğli (Konya) 39, 75
 Ermenistan 11, 13, 15, 16, 17, 19, 21, 159
 Erzincan 76, 80, 81, 104, 105, 111, 112, 116, 119, 120, 121, 122, 123, 126, 127, 128, 131, 137, 160, 164, 175, "1, 187, 217
 Erzeni'r-Rûm 78
 Erzurum 25, 26, 31, 51, 78, 80, 81, 121, 125, 159, 4, 206, 213, 217, 243
 Eski (Köy) 112
 Eyâlet-i Rûm 153
 Eyüp 203
 Fars 13, 99
 Feyum 229
 Fırat 13, 162
 Firigya (Firiya) 11, 13
 Galatya Pontu 18
 Galatya 11, 15, 17
 Gerenbük 101
 Germir (Kayseri'nin köyü) 46
 Gilân 176
 Girit 213, 216
 Goraz (Gavraz) 22
 Göksun 12
 Gümenek (Komana) 14
 Gürcistan 127
 Gürün (Tilgarimmu) 12, 26, 153
 Haçin 160
 Hafik 26
 Hakkâri 216
 Halep 38, 107, 108, 119, 121, 122, 124, 147, 160, 61, 218, 220, 231, 243
 Hama 108
 Harezmi 79, 80, 117, 164
 Harput 164, 216, 217, 232
 Harran 38, 42, 78

- Hasandağı 127
 Hatusas 11
 Helkebent 40
 Helkine 40
 Hermanşat 151
 Hısın-ı Keyf (Şırmak) 52, 73
 Hısın-ı Ziyâd 57, 64
 Horasan 92, 100, 132, 176
 Horsanus Kalesi 112
 Huzistan 99

 Irak 102, 104, 105
 İsfahan 99, 104

 İçel 164, 226
 İlbeyli (Eskiden nahiye) 172
 İncesu 12, 13
 İpsos 15
 İskilip 125
 İzmir 26, 218

 Kabira 19, 27
 Kadişehri (Yenihan yakınında) 135
 Kahire 93, 121, 129, 229
 Kâhta 164
 Kal'a-i Sâlime 127
 Kalecik 125
 Kâlonoros 164
 Kangal 26, 153
 Kangırı (Çankırı) 38
 Kapadokya Pontu 18
 Kapadokya 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18,
 19, 20, 22, 33, 35
 Karabel 128
 Karabnük 88
 Karadeniz 18, 25
 Karafe (Kahire kalesi kapılarından biri-
 nin adı) 93
 Karahisar (Kayseri yakınlarında bir yer)
 111, 113
 Karahisar (Develi) 97, 102, 105
 Karahisâr-ı Devle (Afyonkarahisar) 88,
 91, 189
 Karahisâr-ı Sahip 189, 190, 213
 Karahisâr-ı Şarkî 128, 153
 Karakaya 107
 Karakum 81
 Karaman 25, 127, 138, 148, 213
 Karanbük 101
 Kars 225
 Karya 4
 Kaskay (Kaskhai) 12
 Kastamonu 36, 38, 42, 88, 117, 124, 125,
 224
 Katpatoka 13
 Kavadanak 20
 Kayseri 11, 12, 13, 14, 31, 35, 36, 41, 44,
 46, 47, 48, 55, 56, 57, 58, 59, 60,
 62, 63, 64, 75, 76, 77, 78, 79, 80,
 81, 82, 88, 98, 100, 102, 103, 105,
 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113,
 117, 118, 119, 122, 127, 128, 135,
 144, 154, 158, 159, 165, 186, 189,
 231, 232, 236
 Kazova 111
 Keldanî 12
 Kemah 51, 98, 99, 164
 Kerak 88, 121, 192
 Kesenbük 95
 Keysum 45, 60
 Kırşehir 14, 84, 124
 Kızılırmak 11, 12, 13, 22, 23, 38, 165

- Kigonya (Şarkî Karahisar) 128
 Kilikya 12, 17, 42
 Kirman 104
 Koçhisar (Sivas) 26, 31, 101, 153, 219
 Koçkiri 26
 Koküsüs (Göksun) 12
 Komana (Elbistan) 14, 17
 Komana (Tokat Komanası) 14, 19, 61
 Konya 28, 38, 39, 49, 50, 51, 52, 62, 75,
 76, 77, 78, 81, 82, 83, 87, 88, 124,
 159, 165, 187, 188, 189, 239
 Kosova 124
 Koyulhisar 120
 Kozağaç (Akşehir civarında) 191
 Köseadağ 79, 114
 Köşk Mevkii (Kayseri'de) 101, 108
 Kudüs 218
 Kürdistan 99, 216, 243
 Kütahya 88, 238

 Lârende (Karaman) 91, 92, 95
 Lidya 11, 13
 Likya 17
 Livadya 243

 Maarra (Maarratu'n-Nu'mân) 119
 Maden (Kaza) 135
 Malatya 31, 34, 35, 37, 38, 39, 41, 47,
 48, 49, 50, 51, 56, 57, 63, 64, 73,
 75, 76, 81, 85, 107, 108, 121, 122,
 127, 138, 147, 150, 158, 159, 162,
 229
 Malazgirt 18, 33, 35
 Maraş 14, 25, 45, 60, 109, 159, 243
 Mardin 57, 164, 231, 232
 Mazaka 11, 14

 Mecitözü 62
 Medya 12, 13
 Mekke 209
 Melik Gazi Köyü 44
 Memâlik-i Dânişmendiyye 54, 158, 159
 Memâlik-i Rûm 97, 98, 99, 100, 117, 122
 Merziban 161
 Merzifon 38
 Meşhediye (Kayseri'de) 165
 Meyyafarikin (Silvan) 161
 Mezopotamya 11
 Mısır 82, 84, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95,
 97, 100, 101, 102, 104, 106, 107,
 108, 117, 118, 119, 120, 121, 122,
 123, 126, 127, 130, 131, 136, 161,
 164, 165, 186, 221, 231, 232
 Minşara 48, 158
 Mizya 16
 Musul 57

 Nadirköy (Akşehir'de) 189
 Nesa (Horasan kazalarından) 132
 Nevşehir 14
 Niğde 14, 75, 105, 110, 111, 119, 127,
 186, 193
 Nikita (Niğde) 14
 Nikomedia 19
 Niksar 19, 27, 37, 39, 40, 45, 47, 48, 53,
 54, 55, 59, 60, 61, 62, 75, 111, 122,
 126, 128
 Ninova 12
 Nisa 14

 Osmancık 36, 125, 185, 188

 Paflagonya 11, 13, 14, 16, 17
 Pavras (Bafra) 50

- Pisidya 17
 Piterya 11
 Polemonyak Pontu 18
 Pon 36, 41, 45
 Pont Kapadokyası 18
 Pont Polemonyak 18
 Resmo (Girit'te) 216, 217
 Rikka 221, 243
 Roma 11, 15, 16, 16, 18, 19
 Ru'bân 161
 Ruha 78
 Rûmiyye-i Suğrâ 153
 Sakakoena 13
 Sakoena 13
 Samagar (Moğol aşireti) 110
 Samantı 47
 Samsad 73
 Samsun 19, 26, 156
 Saray 82
 Saruhan 148, 238, 243
 Sebast 19, 22
 Serfiçe 243
 Seyhan Nehri 47
 Sîb-Nişân 29
 Sinada 57
 Sinop 17, 38, 160, 187
 Sis 88, 105
 Sivas 11, 12, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24,
 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34,
 35, 36, 37, 38, 40, 41, 47, 48, 49,
 51, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63,
 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83,
 84, 85, 88, 90, 91, 95, 97, 98, 101,
 102, 103, 104, 105, 106, 109, 110,
 111, 112, 113, 114, 120, 121, 122,
 123, 124, 126, 127, 128, 129, 131,
 135, 136, 137, 139, 143, 144, 145,
 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153,
 156, 158, 159, 161, 162, 163, 164,
 165, 172, 173, 178, 184, 187, 189,
 191, 192, 193, 194, 197, 198, 199,
 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206,
 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214,
 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222,
 223, 224, 225, 227, 228, 229, 230,
 232, 234, 235, 236, 237, 238, 239,
 242, 243, 244
 Sivrihisar 84, 125
 Sudak 164
 Sultanönü 225
 Suşehri 79
 Şam 24, 42, 43, 57, 58, 60, 61, 62, 78, 82,
 92, 104, 107, 108, 119, 121, 122,
 147, 192
 Şamşad 73
 Şarkışla 26, 153
 Taftazan (Horasan'da bir köy) 132
 Tanunözü (Zünnunabad nahiyesi) 62
 Tarsus 160
 Taviyum 13
 Tebriz 83, 89, 90, 95, 176, 186, 187
 Tel-Başer 161
 Temisir 14
 Tilgarimmu 12
 Tokat 14, 31, 36, 40, 54, 55, 75, 77, 85,
 105, 110, 111, 114, 120, 125, 129,
 135, 140, 148, 150, 151, 153, 159,
 197

Tonus (Şarkışla) 26

Trablus 108

Trablusgarp 216

Trabzon 160, 225, 243

Transilvanya 151

Turhal 36, 135

Tuzasar Dağı 29

Ünye 50

Ürgüp 105

Van 20, 216, 221, 225, 239

Vasporagan 19

Vidin 225

Viranşehir (Malatya'da. Muhacir) 162

Viranşehir (Sivas'ta) 162

Yenihan 26, 135

Yıldızeli 26, 153

Yozgat 13

Zamanlı 47, 48

Zara 26, 31, 79, 153

Zile 135, 136, 200

Zincirli 127

Zünnunabad 62

FİHRİST

Birinci Kısım

Malazgirt Muharebesi'ne Kadar Kapadokya Tarihi-ne Umumî ve İcmalî bir Nazar.

Âsûrî, Hitit ve İrânîler Zamanında Kapadokya. Arya-ratlar, Mitridat ve Romalılar İdaresinde Kapadokya
(Birinciden altıncı sahifeye kadar)

İkinci Kısım

Türk İstilasından Evvel Sivas Şehri

Sivas'ın İsmi, Pitodoris Zamanı, Bizans Hâkimiyeti Altında Sivas. Sivas'ta Ermeni Prensler. Selçuk Türklerinin Anadolu Akınları ve Sivas'ın Türkler Tarafından Zaptı. Bizans Zamanında Sivas'ın Tarz-ı İdâresi.
(Sahife yedi ilâ dokuz)

Üçüncü Kısım

Türkler Zamanında Sivas Şehri ve Kalesi

Kazvinî, Müsteyfi, Tarîku'r-Reşâd, Mu'cemü'l-Büldân Zeyli gibi Eski Coğrafi Eserlere Göre Sivas Şehri ve Sivas'ın Nüfusu, İmran ve Ticareti. Moltke, Maltebron vesair Muharrirlere Nazaran Sivas Şehri.

Sivas'ın Bugünkü Vaziyeti.
İstiklâl Mücadelesi'nde Sivas.
Sivas Kalesi.

Mirkadü'l-Cihâd, Habîbü's-Siyer, Ravzatu's-Safâ, Evliya Çelebi, Maltebron, Divriği ve Sivas Korusu'na nazaran Sivas Kalesi Bugünkü Sivas Kalesi'nin Vaziyeti.
(Sahife on ilâ on beş)

Dördüncü Kısım Sivas'ta Danişmendiye Hükûmeti

Malazgirt Muharebesi ve Selçukîler'in Anadolu'ya Yayılmaları. Selçuk Ümerasından Emîr Danişmend Gazi.

Danişmend'in Fütuhât ve Hükümdarlığı.
 Danişmend'in Ecdadı.
 Sivas'ın Zaptı.
 Malatya'nın Muhasarası.
 Danişmend'in Ehl-i Salîb ile Mücadelesi.
 Antakya prensi (Boemon)'un Esareti.
 Danişmend'in Amasya Civarında Ehl-i Salîb ile Mücadele ve Galebesi.
 Malatya'nın Tekrar Zaptı.
 (Boemon)'un Esaretten İtlakı.
 Danişmend'in Vefatı.
 Melik Gazi'nin Hükümdarlığı.
 Malatya'nın İstirdadı.
 Melik Gazi'nin Bizanslılarla Mücadelesi.
 Melik Gazi'nin İsmi Hakkında Tetkikat.
 Mehmed Gazi'nin Hükümdarlığı.
 Mehmed Gazi'nin Bizanslılarla Mücadelesi.
 Mehmed Gazi'nin Ehl-i Salîb ile Muharebesi.
 Mehmed Gazi Zamanında Kayseri Şehri.
 Mehmed Gazi'nin Vefatı.
 Danişmendiye Devletinin Birinci İnkısamı: Aynü'd-Devle, Zünnun, Sungur ve Yağıbasan.
 Yağıbasan'ın Danişmendiye Hükûmetini Tevhidi.
 Yağıbasan'ın Selçukî Hükümdarı Mesud ve Oğlu İkinci Kılıç Arslan ile Mücadelesi.
 Yağıbasan'ın Muvaffakiyat ve Vefatı.
 Danişmendiye Devleti'nin İkinci İnkısamı: Cemal Gazi, İbrahim b. Mehmed, Zünnun'un Saltanatları.
 Şemseddin İsmail Zamanı.
 İkinci Kılıç Arslan'ın Danişmendîlerle Mücadelesi.
 Şemseddin İsmail'in Katli.
 Zünnun'un Hükümdarlığı.
 Atabey Nureddin Mahmud ve Kılıç Arslan.
 Danişmendiye Devleti'nin Selçukîler Tarafından Yıkılması.
 Zünnun'un Firar ve Bizans'a İlticası.
 Muhtelif Müverrihlere Göre Danişmendiye Hükümdarları Silsilesi.
 Me'haz ve Vesikalarımıza Nazaran Danişmendiye

Silsilesi.

(Sahife on altı ilâ kırk altı)

Beşinci Kısım

Selçukîler Zamanında Sivas

Kutbeddin Melikşah'ın Sivas ve Aksaray Hükümdarlığı.

Sivas'ın Rükneddin Süleyman Şah'a İntikali.

Birinci İzzeddin Keykâvus Zamanında Sivas Muhasarası.

Alâeddin Keykubad Zamanında Sivas.

Sivas'ın Moğollara Teslimi.

Dördüncü Kılıç Arslan'ın Sivas'ta Cülûsu.

Selçukî Vilâyetlerinin İzzeddin ve Rükneddin Arasında Taksimi

Üçüncü Alâeddin Keykubad Zamanında Sivas.

(Sülemiş) ve (Baltu)'nun Sivas'ı Zapt Etmeleri.

(Kırk yedinci sahifeden elli dördüncü sahifeye kadar)

Altıncı Kısım

Sivas'ın Memâlik-i Rûm'a Merkez Olması ve Demirtaş

Hudâbende Mehmed'in Vefatını Müteakip Anadolu Beylerinin Vaziyeti.

Çoban Noyan'ın Anadolu'ya Gelmesi.

Demirtaş'ın Memâlik-i Rûma Vali Olması.

Demirtaş'ın Mısırlılarla Birlikte Ermenilerle Muharebesi.

Demirtaş'ın İstiklâlini İlân Etmesi.

Çoban Noyan'ın Oğlu Demirtaş'ı Tenkili.

Demirtaş'ın Babasına Dehaleti ve Ebu Said Han Tarafından Affı.

Çoban Noyan'ın Katli.

Demirtaş'ın Mısır'a Firarı.

Demirtaş'ın Akıbeti.

Demirtaş'ın Hayatı.

Demirtaşoğullarından Şeyh Hasan Küçük ve Eşref.

(Sahife elli beşten sahife altmış bire kadar)

Yedinci Kısım

Sivas'ta Ertana Hükûmeti

Ertana'nın Naibliği.

Ebu Said'in Vefatıyla Vukua Gelen Saltanat Mücadeleleri.

Rakip Hanlar.

Ertana'nın Şeyh Hasan Küçük ile Muharebe ve Galebesi.

Ertana'nın İstiklâli ve Ertana'nın Vefatı.

Ertanaoğullarından Cafer ve Mehmed Beylerin Saltanat Kavgaları.

Mehmed b. Ertana Zamanı.

Ertana Hükümdarının Ümera Elinde Baziçe Olması.

Hoca Ali Şah'ın İsyanı.

Hoca Ali Şah'ın Katli.

Mehmed Bey'in Katli ve Oğlu Ali Bey'in Hükümdarlığı.

Ali Bey'in İdaresizliği.

Ümeranın Rekabeti.

Ali Bey Zamanındaki Vukuat.

Ali Bey'in Vefatıyla Oğlu Mehmed Bey'in Hükümdarlığı.

Küçük Hükümdar Mehmed Bey'e Kılıç Arslan'ın Niyabeti.

Kılıç Arslan'ın Katli ve Kadı Burhaneddin Ahmed'in Mehmed Bey'e Niyabeti.

(Sahife altmış ikiden yetmiş altıya kadar)

Sekizinci Kısım

Kadı Burhaneddin'in Mehmed Bey'i Hal' Ederek Saltanata Geçmesi.

Kadı Burhan ile Amasya Emîri Hacı Şadgeldi Paşa'nın Muharebesi ve Şadgeldi'nin Maktul Olması.

Burhaneddin Ahmed'in İstiklâlini İlân Etmesi.

Kadı Burhaneddin'in Etrafındaki Ümera ile Mücadelesi.

Mısırlılar Tarafından Sivas'ın Muhasarası.

Sivas Kalesi'nin Tamir ve Tahkimi.

Kadı Burhaneddin'in Katli.

Burhaneddin Ahmed'in Hayatı, Eser ve Şiirleri.

Burhaneddin'in Oğlu Alâeddin Ali'nin saltanatu.

Kara Yülük Osman Bey'in Sivas'ı Muhasarası.
 Sivas'ın Osmanoğullarına İntikali.
 Kadı Burhaneddin Ahmed'in Silsilesi.
(Sahife yetmiş yediden sahife doksan ikiye kadar)

Dokuzuncu Kısım *Osmanlılar İdaresinde Sivas*

Demirleng ve Sivas Muhasarası.
 Sivas'ın Müdafaası.
 Sivas'ın Zapt ve Tahribi.
 Burhaneddin Damadı Mezid Bey'in Amasya Emîri
 Çelebi Mehmed'e Dehaleti.
 Mezid Bey'den Sonra Sivas'ın İdaresi.
 Sivas Eyaleti Kazaları.
**(Doksan üçüncü sahifeden yüzüncü sahifeye ka-
 dar)**

Onuncu Kısım *Sivas Kitabeleri*

Şifaiye Medresesi Kitabesi.
 Sivas Suru Kitabeleri.
 Buruciye Medresesi Kitabesi.
 Çifte Minare Medresesi Kitabesi.
 Gök Medrese Kitabesi.
 Gök Medrese Çeşme Kitabesi.
 Dâru'r-Râha Kitabesi.
 Şeyh Hasan Râî Çeşmesi Kitabesi.
 Şeyh Hasan Çoban Kitabeleri.
 Sivas Kalesi Kitabeleri.
 Meydan Camii Kitabesi.
 Şemseddin Sivasî Türbesi Kitabesi.
 Şemseddin Sivasî Türbesi Yanındaki Kitabeler.
 Kurşunlu Hamam Kitabesi.
 Kale Camii Kitabesi.
 Kale Hamamı Kitabesi.
 Ali Ağa Camii ve Çeşmesi Kitabesi.
 Ali Ağa Camii Hatiresindeki Kitabeler.
 Numan Efendi Kütüphanesi Kitabesi.
 Yeni Cami Kitabesi.
 Paşa Camii Kitabesi.
 İzzet Paşa Camii Kitabeleri.

Said Paşa Camii Kitabesi.
 Abdülvehhab Gazi Mescidi kitabesi.

Kitabesiz eserlerden:

Ulu Cami
 Ahi Emîr Ahmed Türbesi.
 Abdülvehhab Gazi Türbesi.

Mühim Kabir Kitabelerinden:

Hacı Nureddin Kabri Kitabesi.
 Abdülvehhab Rahatî Kabri Kitabesi.
 Cemaleddi Aksarayî Kabri Kitabesi.
 Güdük Minare'deki (Şeyh Hasan) Kabri Kitabesi.
 Mehmed b. Ebu Bekr-i Tiflisî Kabri Kitabesi.
 Cemaleddin Ebu Bekr-i Tiflisî Kabri Kitabesi.
 Kadı Burhaneddin Türbesi'ndeki Kabir Kitabeleri.
 Ahi İsa Kabri Kitabesi.
 Melik Acem Türbesi.
 Behramşah Kabri Kitabesi.
(Yüz birinci sahifeden yüz altmışıncı sahifeye kadar)

Esami Fihristi

(Yüz altmış birden yüz seksen üçe kadar)

RESİMLER

1 — شفايہ مدرسہ کی دروازہ

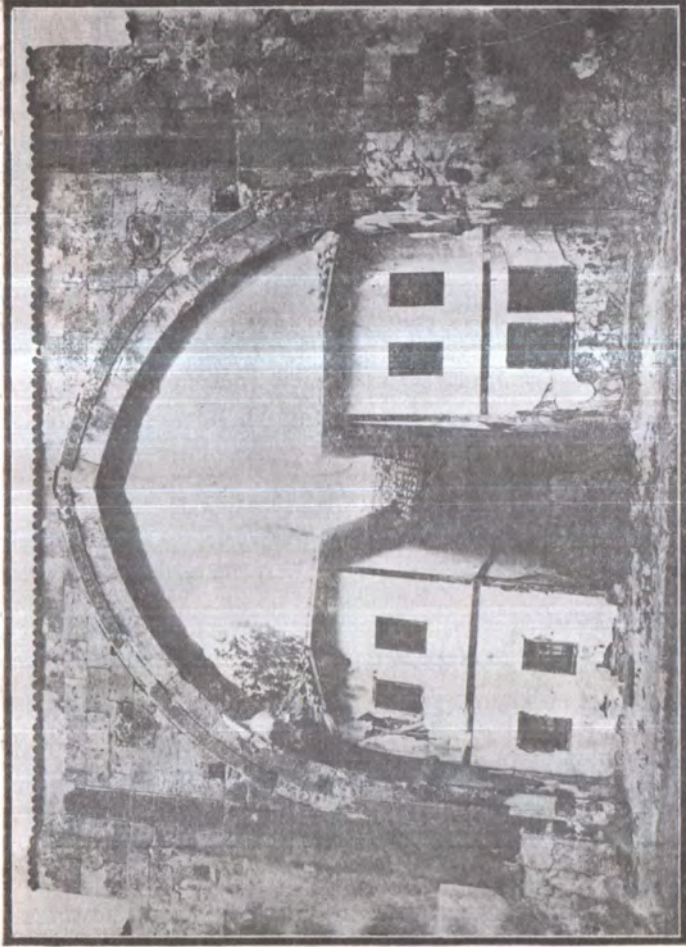
1- Şifaiye Medresesi Kapısı

— 2 —
Şifaiye Medresesi, مولیٰ قسبی

[سیواس و دیوریک کورپوسوندن آلدی]

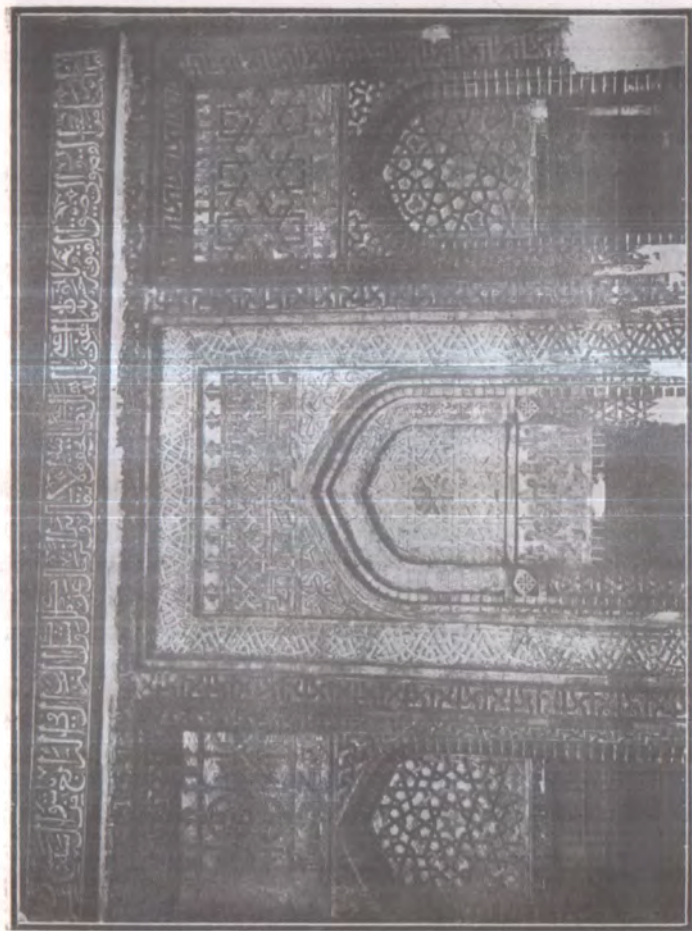
2- Şifaiye Medresesi, Aılu Kısmı (Sivas ve Diüriği Korpüsü'nden Alındı)

3 — Şifaiye Medresesi Dâhili

3- Şifaiye Medresesi Dâhili

4 — خٹابہ مدرسہ سی ایندھ (عزالدین کیلاس نبیسی) تک میر قاسمی

4- Şifaiye Medresesi İçinde (İzzeddin Keykâus Türbesi)'nin Cephe Kısmı

5. — شفايہ مدرسہ میں (عزالدینہ کیٹاوس) تہ پرستار خارجہ کورونوشی

5- Şifaiye Medresesi'nde İzzeddin Keykâvus Türbesi'nin Haricen Görünüşü

0 — سivas قلعه بجهزده بری

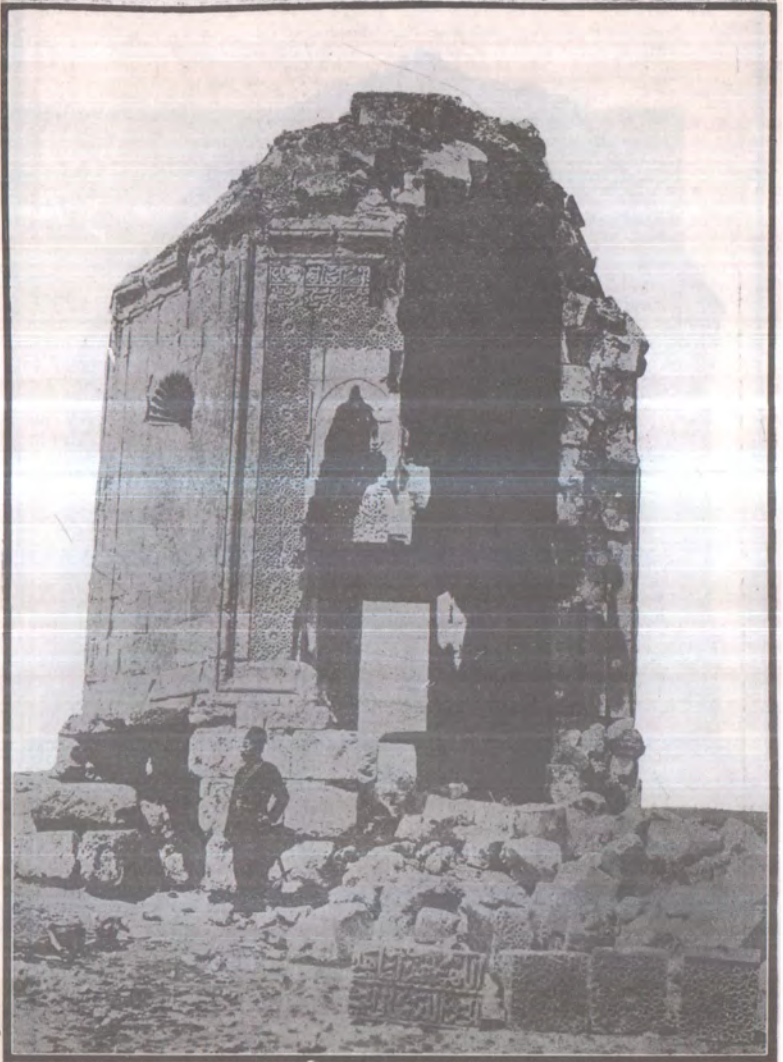
6- Sivas Kalesi Burçlarından Biri

7 — سپر اسره شنه کنبه [پنظرفر] [سپواس و دپوریک فورپوسدن]

7- Sivas'ta Şahne Kümbedi (Yıkılmıştır) (Sivas ve Divriği Korpusu'ndan)

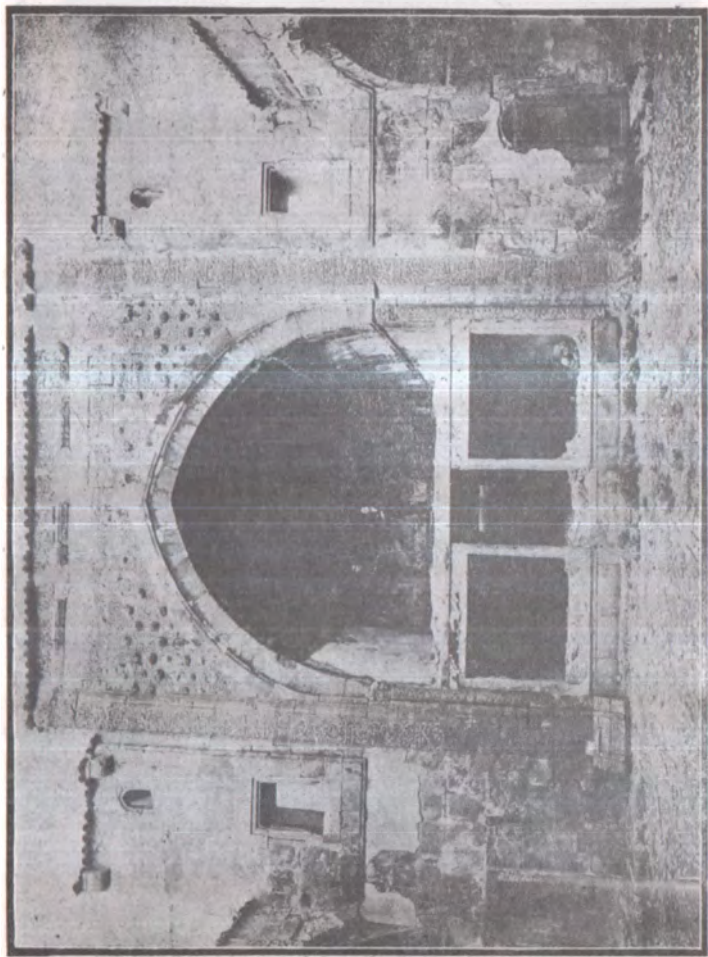
8 - سیرامده (شحنه کبیری) [سیواس و دیوردی قوروسندن]

8- Sivas'ta Şahne Kümbedi (Sivas ve Divriği Korpusu'ndan)

9 - برۇجیہ مدرەسەسى قاپسى

9- Buruciye Medresesi Kapısı

10 — Buruciye Medresesi Kemerli Divanhane

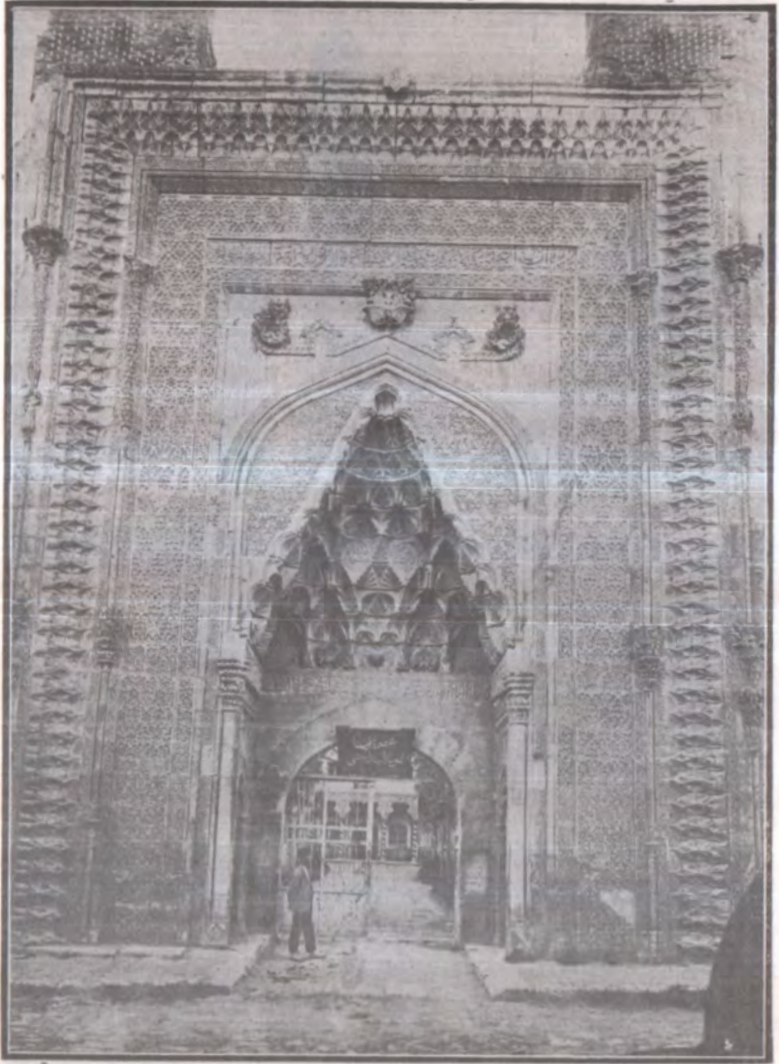
11 — بروجیه مدرسه سی قاپوسنک باه قسم نچینائی [سیواس و دیویریکی فوچورسندن]

11- Buruciye Medresesi Kapısının Yan Kısım Tezyinatı (Sivas ve Divriği Korpusu'ndan)

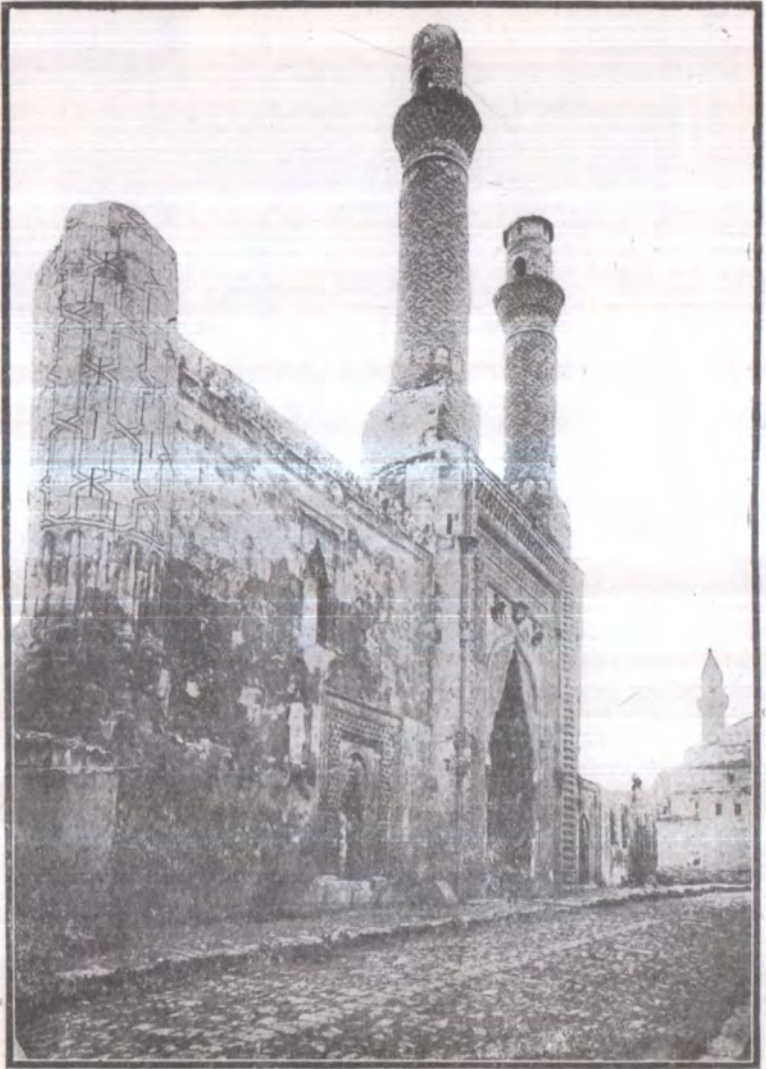

12 — بۇرۇچىيە مەدرەسەسىنىڭ جەھەزە كۆرۈنىشى
 12- Buruçiye Medresesi'nin Tepeden Görünüşü

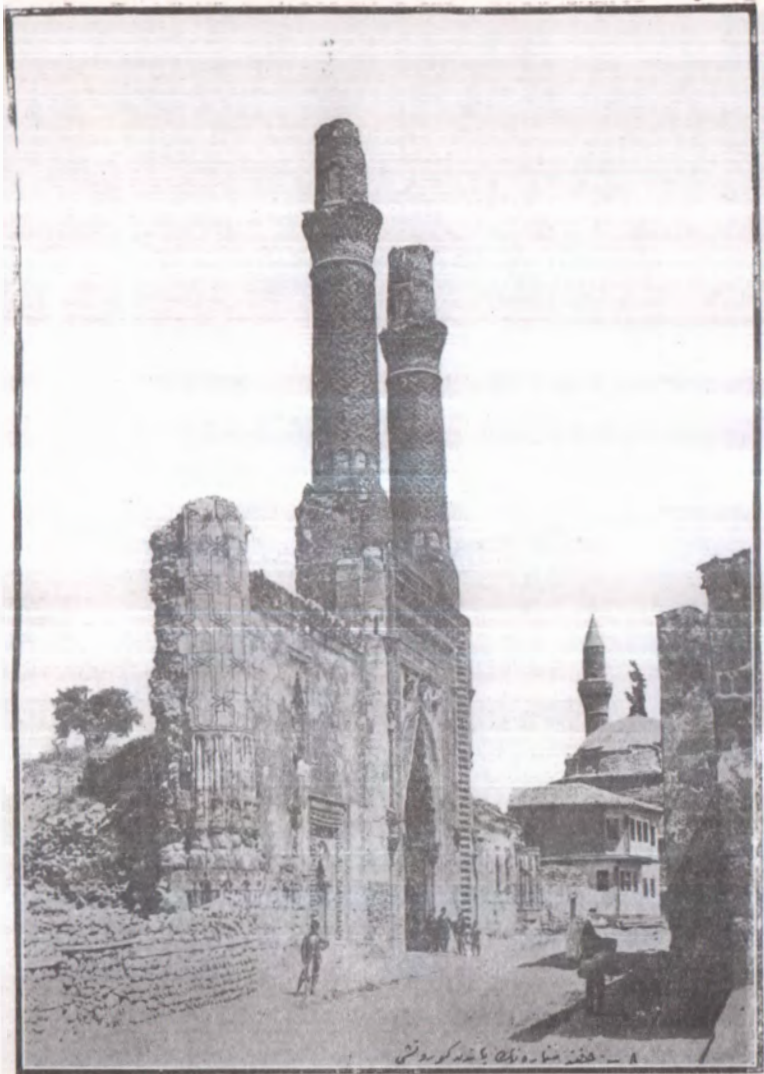

13 - مینقہ منارہ [دارالحدیث] مدرستہ کایروسی

14 — چيفته ميناره مدرسه نيك بائده كوردنوشى

14- Çifte Minare Medresesi'nin Yandan Görünüşü

15 — چيفته ميناره مدرسه نيك دقله جامه نيك ياندە كوردونوشى

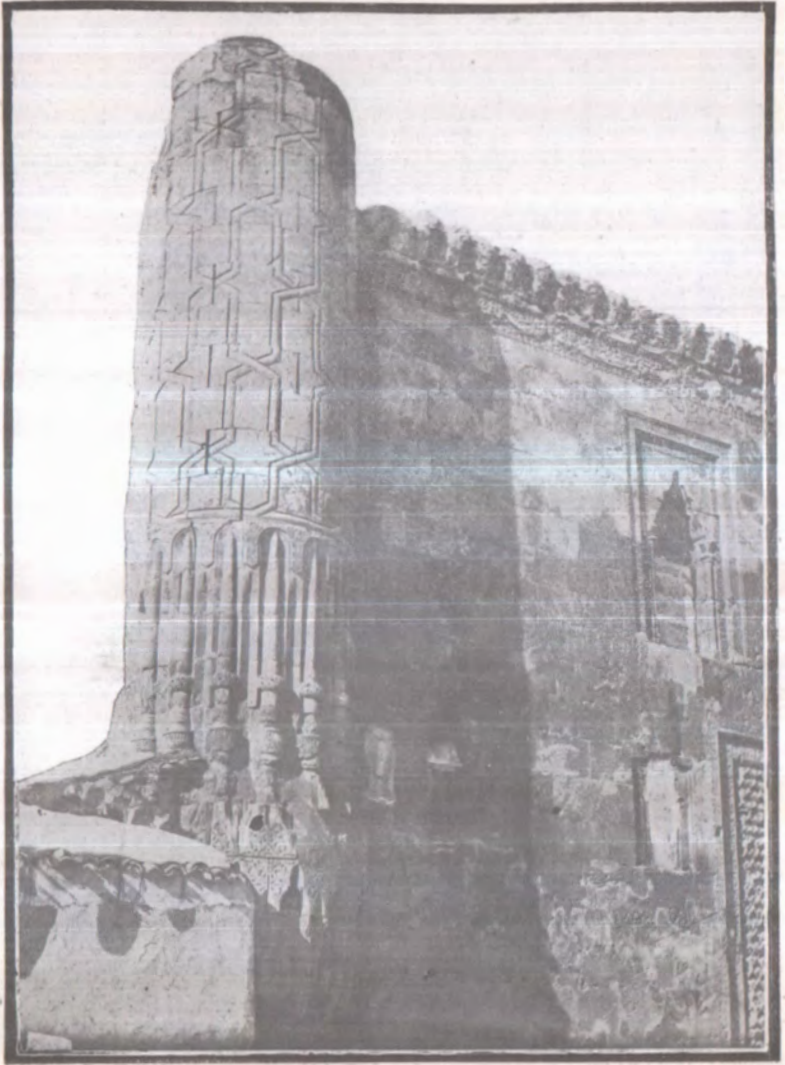
15- Çifte Minare Medresesi'nin ve Kale Camii'nin Yandan Görünüşü

16 — چيفته مناره مير قاسم زرينا ندره [ايقده دوران ايك تدريسات مفتشي حكمت بك دور]

16- Çifte Minare Cephe Kısmı Tezyinatından
(Ayakta Duran İlk Tedrisat Müfettişi Hikmet Bey'dir.)

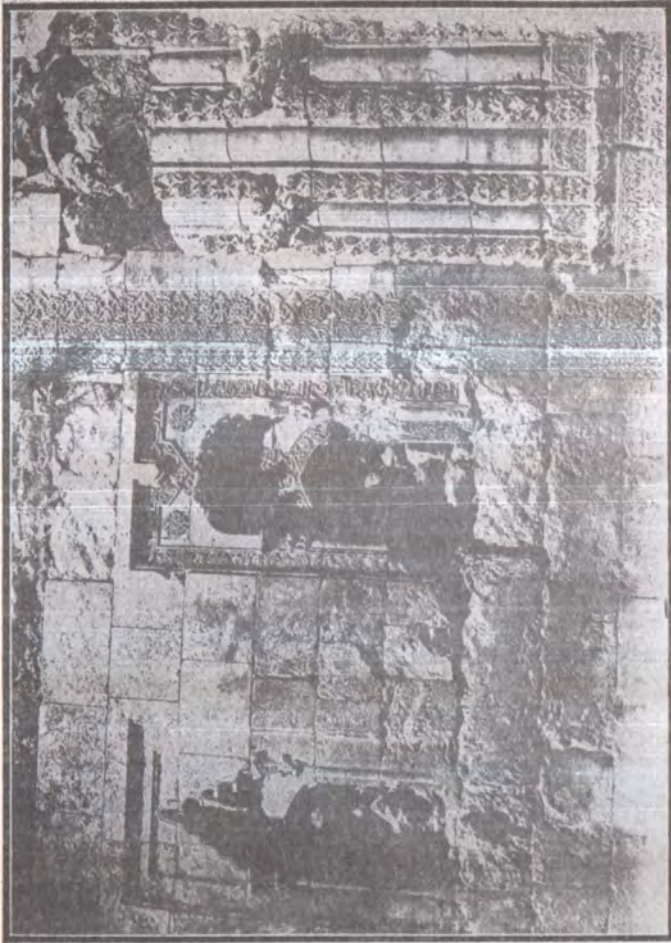
17- نایبقتارو نیناشارو (یری موملم سنوره)

18 — میناره زینبیه

18- Çifte Minare Tezyinatından

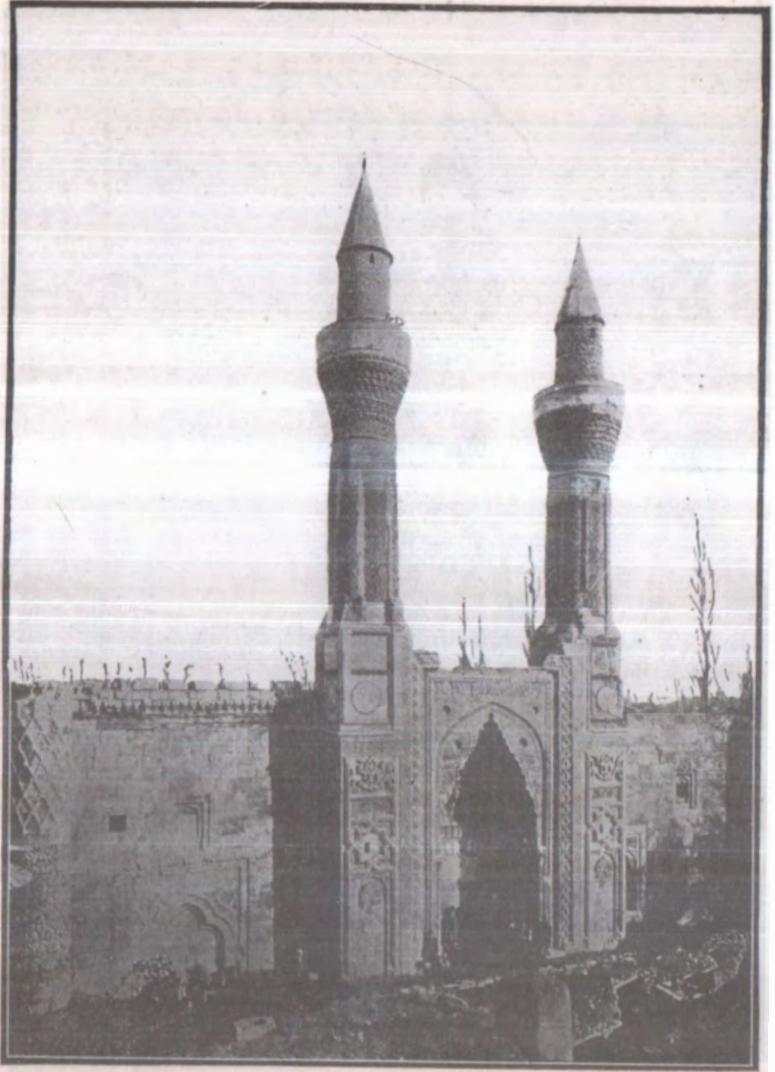

19 — چیتہ سارہ تزیینات

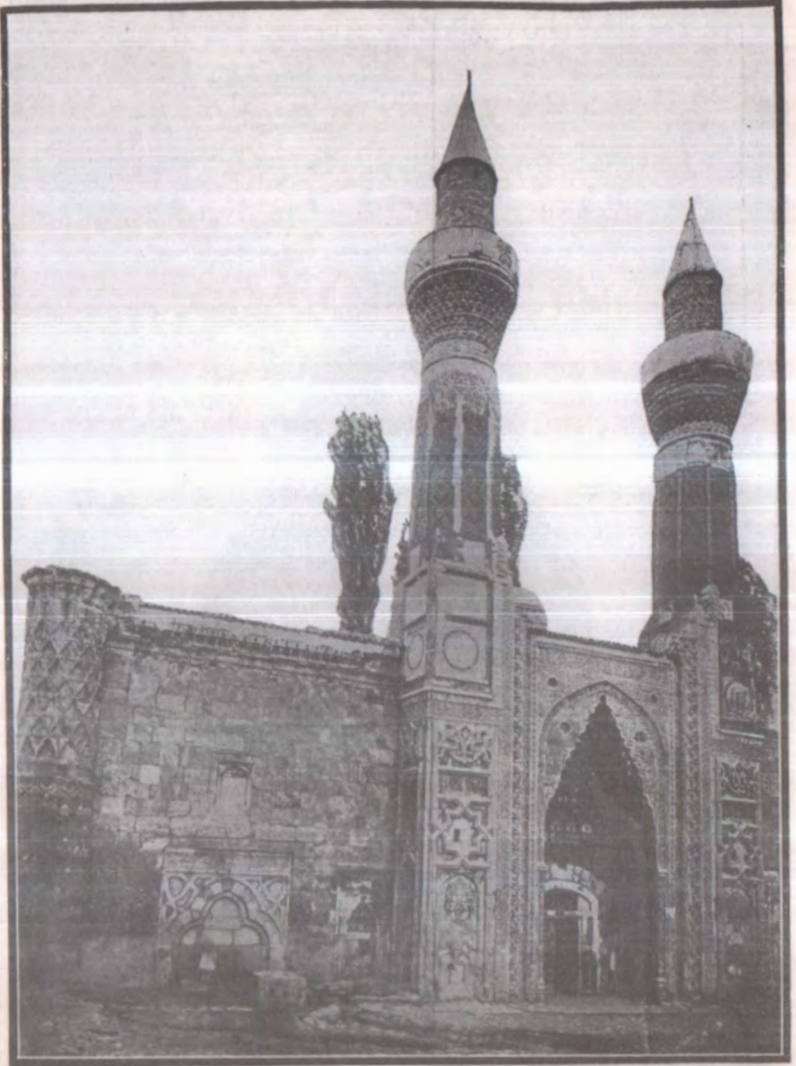
19- Çifte Minare Tezminatından

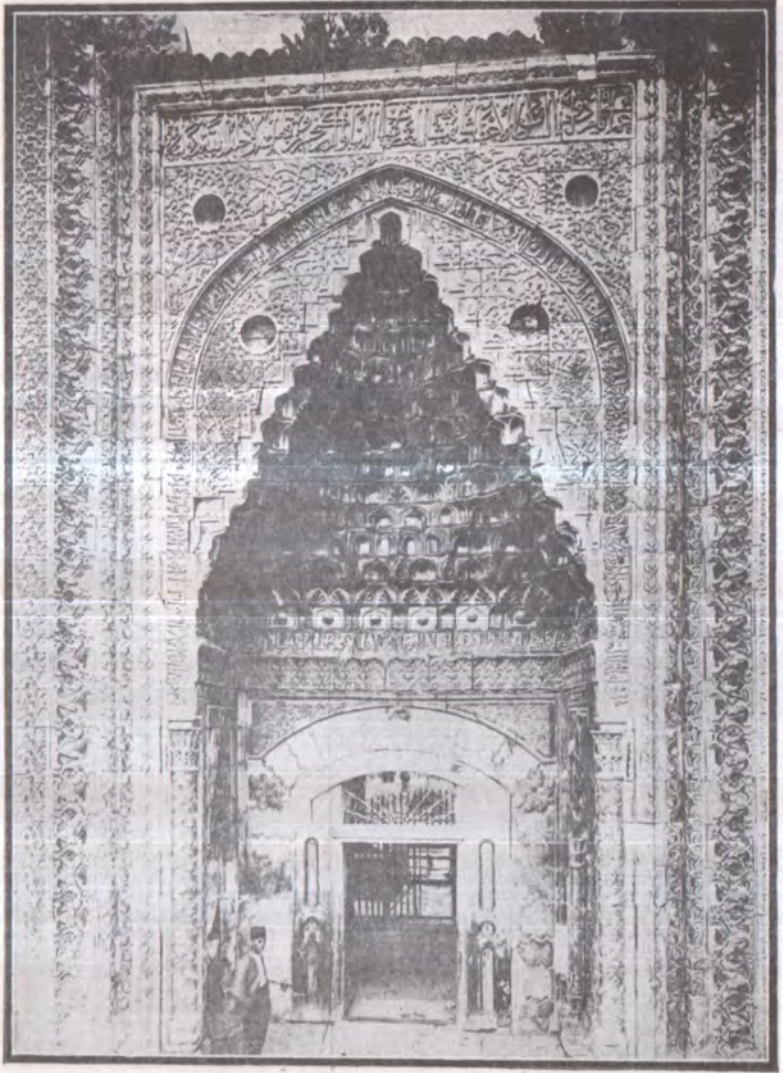
20 — كوك مدرسه نك [صاحبیه] كبرمه كوردونى

20- Gök Medrese'nin (Sahibiye) Geriden Görünüşü

21 — كوك مدرسه نك بغيره كوردوشى

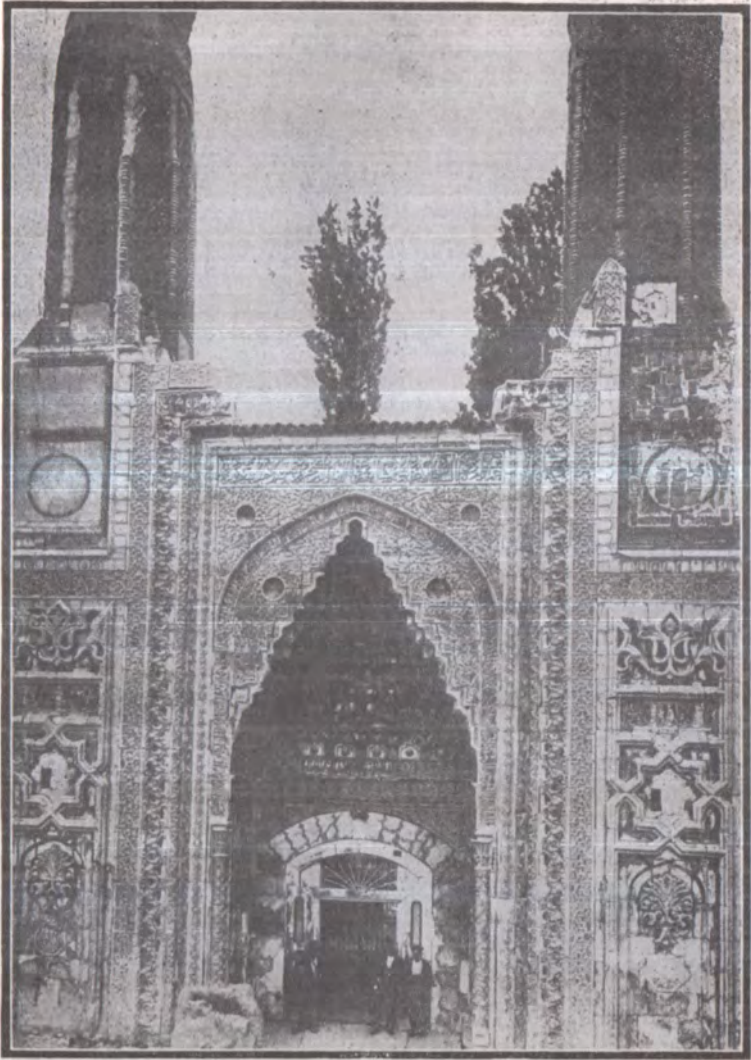
21- Gök Medrese'nin Yakından Görünüşü

22 - كوك مدرسه قاپوسى

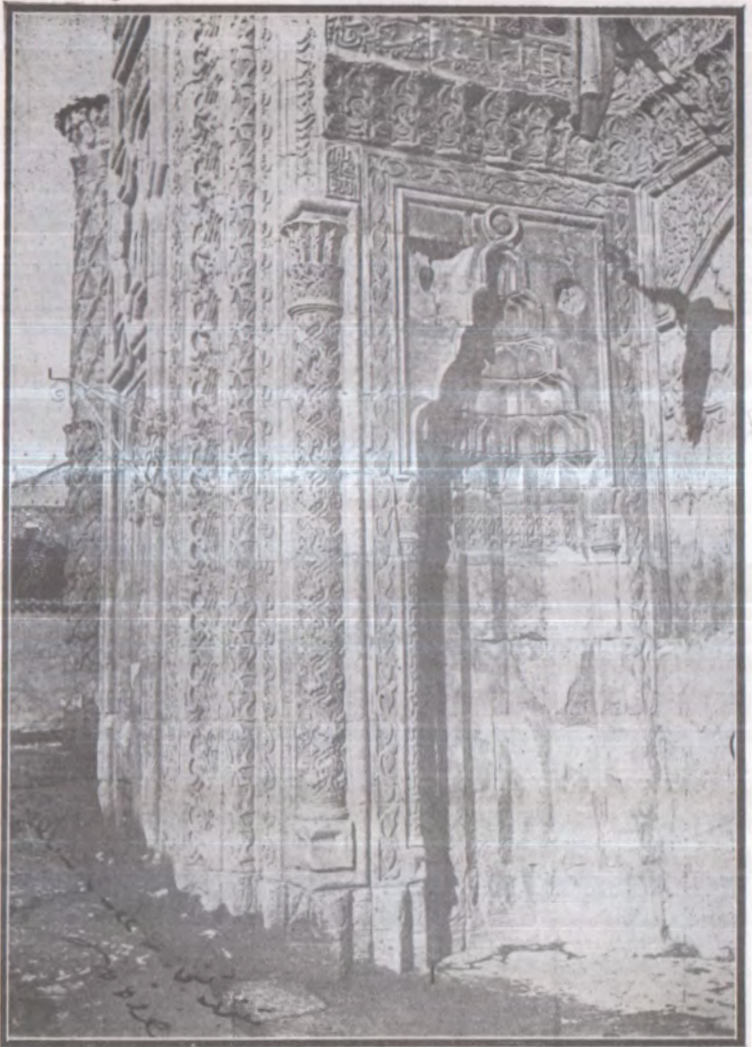
22- Gök Medrese Kapısı

23 — صاحب مدرسی قابوسی [کوک مدرسه]

23- Sahibiye Medresesi Kapısı (Gökmedrese)

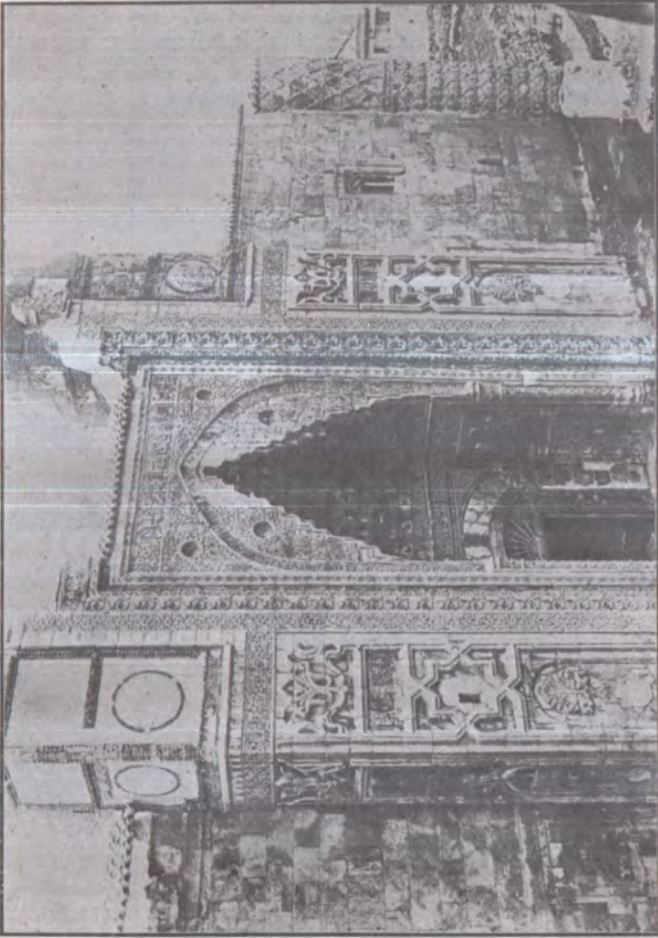

24 - كوك مدروسه مزيج حجره لرده پى

25 — Sahibiye Medresesi'nin Cepheden Görünüşü

25- Sahibiye Medresesi'nin Cepheden Görünüşü

— 26 — كوك مديسه جيهدي

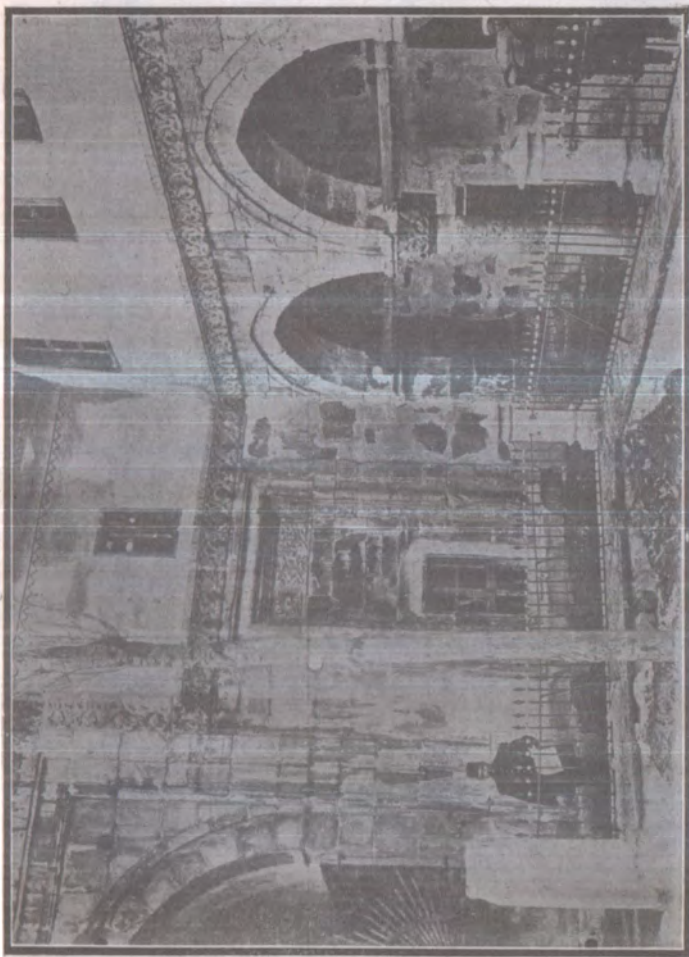
26- Gökmedrese Cephesi

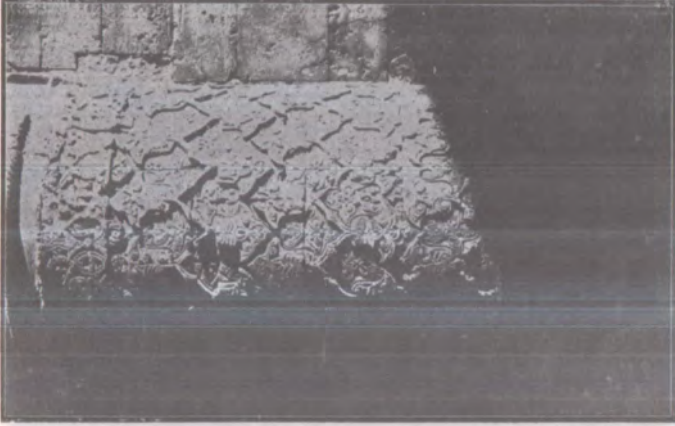
27 — كوك مدرسه نك باخده كوردنوشى

28 — عالى مەدرىسنىڭ ئىچى قىسمى [سىۋاس ۋىلايىتىنىڭ قۇرۇلمىسى]

28- Sahibiye Medresesi'nin İç Kısmı (Sivas ve Diğirği Korpusu'ndan)

29- كوك مدرسه [صاحب] نچانسه [سلیم بك قوكتيوند]

29- Gök Medrese (Sahibiye Teyzinatından)
(Selim Bey'in Koleksiyonundan)

30- كوك مدرسه نچانسه

30- Gök Medrese Teyzinatından

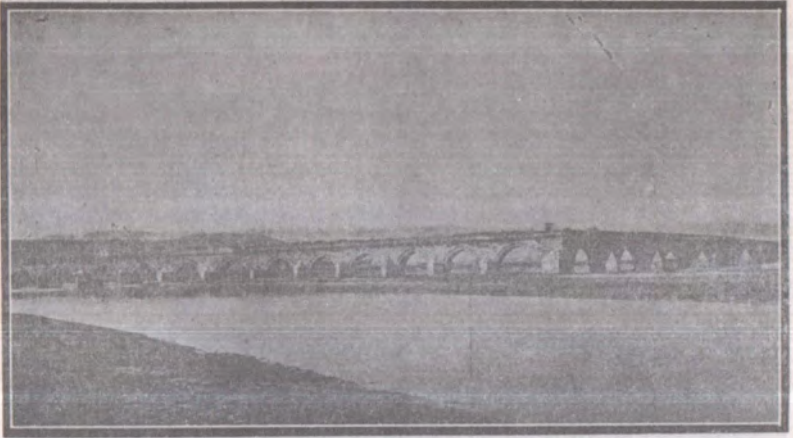
31 — كرك مدرسه تېڭاشده [سليم بېك قوڭكسيونىدىن]

31- Gök Medrese Teyzinatından
(Selim Bey'in Koleksiyonundan)

32 — كرك مدرسه تېڭاشده [سليم بېك قوڭكسيونىدىن]

32- Gök Medrese Teyzinatından
(Selim Bey'in Koleksiyonundan)

33 — سیرامره (اگری کبری) [سیواس و دیو دیگی قودپوسندن]

33- Sivas'ta Eğri Köprü (Sivas ve Divriği Korpusu'ndan)

34 — سیرامره (بوغاز کبریسی) [سیواس و دیو دیگی قودپوسندن]

34- Sivas'ta Boğaz Köprüsü (Sivas ve Divriği Korpusu'ndan)

35 — ادلى جامع و منارهسى

36 — اولو جامع و مناره سی

37 — شیخ میرزا محمد

37- Şeyh Çoban Çeşmesi

38 - كوردوك مناره [شیخ حسن بك زهیری]

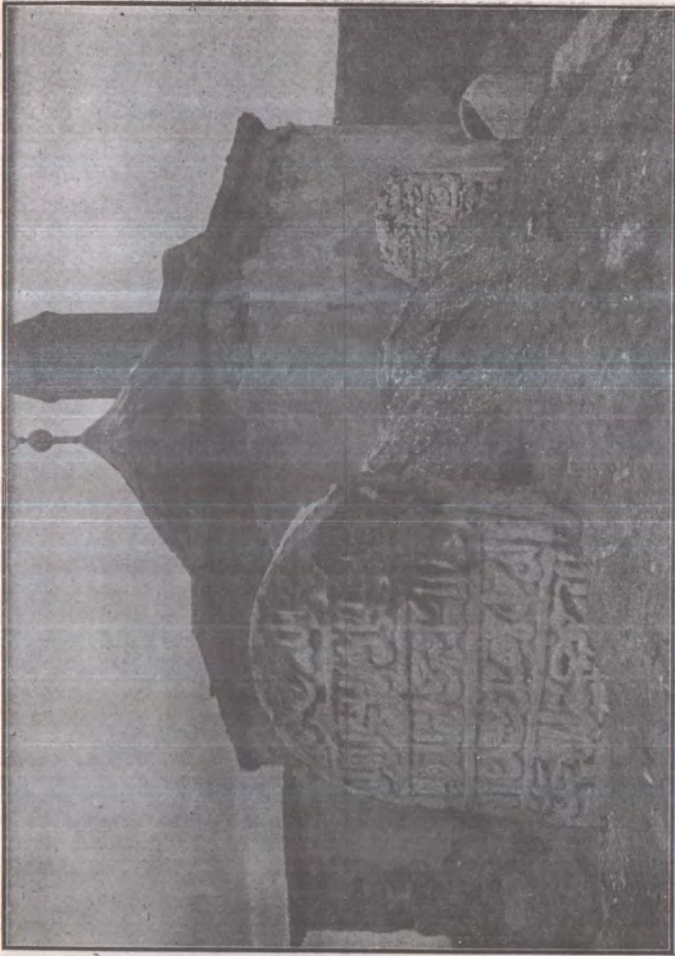
38- Güdük Minare (Şeyh Hasan Bey Türbesi)

— 39 — نودك شاهه اچنده (شیخ حسن بك) ك مرمر صندوقی

39- Güdük Minare İçinde (Şeyh Hasan Bey)'in Mermer Sandukası

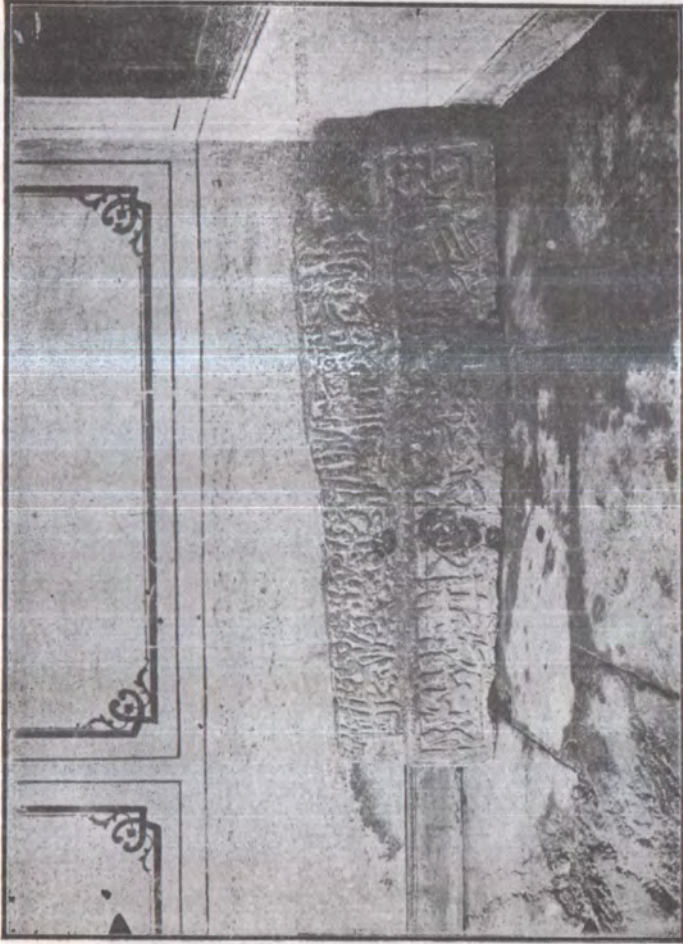
— شیخ جمال الدین قبری — 40

40- Şeyh Cemaleddin Akraşın Kabri

— 41 — محمد بن ابراهيم نقلي قبری

41- Muhammed b. Ebu Bekr-i Tiflisî Kabri

— 42 — آنی جیسی مرمر طری

[سیواس لیسه‌سده]

42- Ahî İsa Mermer Lahdi (Sivas Lisesi'nde)

— احمد پاشا بن محمد چلبی لاهی — 43

43- Ahmet Paşa b. Muhammed Çelebi Lahdi

44 — فاضل بالله الدب نبی ایله کی مر مر لدر

44- Kadın Burhaneddin Türbesi İçindeki Mermer Lahitler

45 — سیراسه کیمبے

45- Sivas'ta Bir Kumbet

46 — راستنری مکراری ملک خمر غازی
[پارسی اوزدیندی رسدن]

46- Danişmendî Hükimdan Melik Muhammed Gazi
(Parası Üzerindeki Resimden)

47 — مصر حکمداری بیارس پسر قمراری
[میشونک اهل ملیب تاربخندن]

47- Mısır Hükimdanı Baybars Bundredari
(Meyşonun Ehl-i Salib Tarihî'nden)

49 - میونسپل بنیاد - سivas

49- Sivas'ın Umumi Manzarası

50 - سیر ملک عمومی منظره سی

50- Sivas'ın Umumi Manzarası

آناطولی تورك تاريخى تدقيقا تندن

سيواس شھرى

ملاز كرد عاربته چاداو قاپادوقيا تاريخه جموى رنگفر - سيواس شھرى و قلمى - ملاز كرد عاربته تندن
موكره سيواسده تاسس ايدين حكومه اولفر - سيواس آبدى و كتابچى

يازانلر :

بالىكسر جعفرى
اولدون چلاھيل اوغل
اسماعيل شى

معارف و تالان
ملى قلم و تريبه مياق افسانلار
رضوان نادر

استنبول - دولك مطبعسى
1346 م - 1928 م

ISBN: 978-975-16-2734-6

Fiyatı: 35,00 TL